ST. ŻEROMSKI

Ecourile pădurii

261

BIBLIOTECA
PENTRU TOȚI

STEFAN ŻEROMSKI

Ecourile pădurii

NUVELE

1964

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

Traducere, prefață și tabel cronologic
de *Elena Linţa*

STEFAN ŻEROMSKI
PISMA WYBRANE
Ed. Iskry
Warszawa, 1955.

*

OPOWIADANIA
Ed. Czytelnik
Warszawa, 1963.

*

WIERNA RZEKA
Ed. Czytelnik
Warszawa, 1958.

PREFAŢA

Se împlineşte anul acesta un secol de la naşterea lui Stefan Żeromski, unul dintre cei mai mari scriitori realişti polonezi, stilist de mare talent al literaturii polone. Printr-o prodigioasă activitate literară, printr-un negalat spirit critic, dragoste de patrie şi de popor, Żeromski s-a impus încă din timpul vieţii ca un mare artist al condeiului, pătrunzător analist al evenimentelor sociale şi istorice prin care a trecut ţara sa.

S-a născut la un an după marea răscoală din 1863 — ale cărei principale ţeluri fuseseră lichidarea feudalismului şi eliberarea ţării de sub asuprirea ţaristă — în ţinutul Kielce, la Strawczyn. Atmosfera în care se dezvoltă va fi astfel îmbibată de amintirea proaspătă a jertfelor răsculaţilor, de tragedia înecării în sînge a acestei largi mişcări democratice, fapt care îşi va pune pecetea pe întreaga activitate literară şi socială a scriitorului. Anii de după înăbuşirea răscoalei sînt ani de opresiune crescîndă din partea organelor ţariste, ceea ce contribuie la dezvoltarea sentimentului patriotic al viitorului scriitor. Încă din vremea cînd este elev la liceul de stat din Kielce, Żeromski se dovedeşte a fi preocupat de lupta pentru eliberare naţională şi este fermecat de aureola eroilor ei: Petöfi, Mazzini, Garibaldi, Sciegienny, de eroii mişcărilor umaniste şi reformatoare: Cola di Rienzi, tribunul poporului

italian, J. Hus, Girolamo Savonarola, ars de inchiziţie pentru concepţiile sale republicane.

Primul său sprijin şi îndrumător literar în anii liceului este profesorul de polonă A. G. Bem, om cu vederi radicale şi apropiat de popor, pe care Żeromski îl preţuieşte în mod deosebit. „*Aseară* — notează Żeromski în jurnalul său — *am scris povestea mea, pe care i-am dedicat-o scumpului meu profesor. Este prima lucrare de dimensiuni mai mari pe care-o fac şi care conturează tendinţele şi orientarea republicană pe care el le-a trezit în mine.*" În această perioadă scrie versuri (*Bradul, Cîntecul ţăranului* ş.a.), traduce din Lermontov şi-şi notează impresiile şi gîndurile într-un jurnal intim, publicat în anii din urmă de către Institutul de cercetări literare din Republica Populară Polonă pe baza caietelor care s-au mai păstrat pînă în zilele noastre.

Dar elevul evoluează o dată cu generaţia nouă de intelectuali de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în curînd îşi va depăşi profesorul prin orizontul larg asupra problemelor politice. La 19 ani, auzind despre formarea unei utopice armate care să atace imperiul ţarist şi să dobîndească în felul acesta eliberarea Poloniei, Żeromski dă dovadă de multă maturitate în aprecierea condiţiilor în care se afla Polonia semicolonială şi în privinţa posibilităţilor ei de eliberare. Ideile socialiste ale epocii, care gravitau, în principiu, în jurul progresului social şi eliberării naţionale, ajung şi la elevul de liceu din Kielce, care-şi face din ele profesiunea lui de credinţă. Astfel, în 1883 notează în jurnalul său : „*Am început să scriu o nouă povestire. Ea va fi încununarea a ceea ce am scris pînă acum (...) Voi introduce acolo ideile mele preferate, socialismul în toată amploarea lui.*"

Evoluînd astfel din punct de vedere ideologic, e normal că va afla în curînd un duşman neîmpăcat în clerul Poloniei catolice. „*Lecţiile de religie mă scot din sărite* — notează el. *Canonicul descrie în felul lui tulburările din Italia din timpul lui Garibaldi. Improaşcă cu noroi imaginea sfîntă a lui Mazzini. Nu ! N-o să am niciodată acelaşi drum cu aceşti*

îngeri negri! Urăsc preoții! Mă rănesc nespus de dureros. Mi-e scîrbă de corbii aceștia iezuiți."

În acești ani se cristalizează teoretic programul literar al primei perioade din activitatea scriitorului. Citește cu pasiune cărțile pozitiviștilor și realiștilor polonezi Boleslaw Prus, Eliza Orzeszkowa, și apreciază la ei „descoperirea adevărului care constituie totodată o tendință", precum și obiectivitatea strictă a descrierii. Pentru el însă „tendința" înseamnă „reflectarea aspectului social al evenimentelor" fapt care va sta la baza metodei sale realist critice. Dar, cu toate că nu cunoaște, și deci nu poate reflecta conflictul de clasă principal al acestei epoci, conflictul dintre proletariatul în formare și burghezie, ci numai pe cel dintre moșier și țăran, lucrările sale din prima perioadă se încadrează în mod corespunzător în acest curent, constituind reale proteste la adresa claselor exploatatoare.

Dorind să studieze medicina (*„Ah, să învăț cît mai curînd fiziologia. Există o strînsă legătură între suferințele trupului și ale sufletului, cu toate că, aparent, izvorul lor comun este invizibil"*), pleacă în 1886 la Varșovia. Acolo se înscrie la medicina veterinară (deoarece nu-și dăduse bacalaureatul și nu putea intra la umană), și pătrunde în unele cercuri studențești și literare; din cauza lipsurilor materiale, însă, este silit să părăsească Varșovia pentru postul de profesor de casă pe la diferite curți și conace. Condițiile primului an la Varșovia sînt descrise într-una din nuvelele lui: *„...Era un student sărac în anul patru. În diminețile de iarnă pornea de acasă spre spital călcînd cu multă prudență, în așa fel ca pietonii să nu-i vadă găurile din pantofi, meșteșugit astupate cu carton. Purta un paltonaș strîmt ca o cămașă de forță... Sărăcia îl făcea pesimist..."* (*Învățătoarea*). În anul 1889 își face adevăratul debut literar prin publicarea în revistele varșoviene a unor schițe ca: *Ah, de-aș trăi cîndva această bucurie* (*Ach! Gdybym kiedy dożył tej pociechy*), *Elegie* (*Elegia*), *File de jurnal* (*Z dziennika*). Acestea sînt lucrări de o problematică mai restrînsă, pe care însuși autorul le va

neglija mai tîrziu, la alcătuirea primului său volum de nuvele.

Forțat de condițiile materiale și de sănătatea șubredă să stea ani de-a rîndul departe de capitală, ocupînd postul de profesor pe la diferite moșii, pierde contactul cu Varșovia tocmai în vremea cînd mișcarea muncitorească începe să ia amploare. Prin forța lucrurilor, va cunoaște mai bine și mai profund satul și problemele lui, pe care le va descrie cu deosebită acuitate în operele sale. În anul 1891 publică în revista *Glos* una din capodoperele nuvelisticii sale, *Învățătoarea* (în original *Silaczka*). Chiar de la apariție această nuvelă a trezit un deosebit interes printre cititori. Dăruirea totală a tinerei învățătoare în munca de luminare a copiilor satului este privită cu tot atîta admirație, cu cîtă indignare este privită atitudinea pasivă, pesimistă și demoralizată a doctorului Obarecki.

Pe lîngă profunda cunoaștere a condițiilor de viață din satele și orașele mici de provincie, nuvela reflectă, în bună măsură, ideile cercurilor democratice cu care autorul venise în contact la Varșovia. Simbolul sacrificiului tinerei învățătoare este inspirat din activitatea proprie a autorului în mediul sătesc pentru a aduce lumină și cultură printre țărani.

În anul 1893 Stefan Żeromski pleacă în străinătate, vizitează mai multe orașe și se stabilește pentru patru ani la Rapperswil în Elveția unde capătă un post de bibliotecar la muzeul polonez din localitate. Avînd la dispoziție arhivele muzeului, cercetează o serie de documente pe care le va folosi mai tîrziu în lucrările sale istorice și întreține relații cu emigranții socialiști.

Tematica țărănească, promovată pe prim plan de revista varșoviană *Glos*, la care colaborează Żeromski în primii ani de activitate literară, își găsește reflectarea într-o serie de schițe și nuvele ale scriitorului. Dar, descriind crunta exploatare la care este supusă țărănimea, mizeria în care se zbate aceasta, el depășește cu mult cadrul poporanist al revistei. În nuvelele: *Amurg (Zmierzch)*, *Uitare (Zapomnienie)* și *Doc-*

torul Piotr (Doktor Piotr) autorul zugrăveşte cu măiestrie imaginea realistă a vieţii proletariatului sătesc şi a ţărănimi sărace (*„Nici unul dintre ţărani nu avea mai mult de trei hectare din cel mai sterp pămînt sub soare (...) În tot satul nu exista nici un ţăran care să aibă un cal, sau măcar un mînz. Doar cîţiva aveau cîte o vacă"*) (*Muncile lui Sisif*). Încă în primele scrieri Żeromski face dovada unei negrăite admiraţii pentru natura ţării sale, dînd adevărate poeme de descriere a naturii, folosind nenumărate metafore şi comparaţii, determinative extremiste şi superlative, jocuri de lumină şi umbră, incluse toate într-o ritmică aproape acustică şi un limbaj din care nu lipsesc cuvintele dialectale. Atmosfera pesimistă, condiţionată de greutăţile materiale, de boala sa de plămîni şi de durerea pentru soarta poporului asuprit, duce încă de la început la cristalizarea motivului dezrădăcinatului: ţăranul Gibala din *Amurg*, bătrînul Cedzyna din *Doctorul Piotr*, Swierkowski din *Ochi pentru ochi*. Tragedia şi însingurarea acestei dezrădăcinări, resimţită personal de autor ca fiu al unor nobili de ţară săraciţi, îşi întinde vălul pesimist asupra unor lucrări deosebit de realiste, în care arată împletirea exploatării capitaliste la sate cu elemente de asuprire feudală. Ţăranul Obala din *Uitare* nu e proletar, ci posesor a „două hectare de nisip mişcător" cu care e împropietărit după reforma agrară din 1864. Dar ficţiunea acestei proprietăţi iese nespus de clar la iveală din faptul că fiind prins furînd scînduri pentru coşciugul copilului său, Obala este bătut şi batjocorit de moşier: *„...cum să te consider eu vecin, cetăţean, frate, ca să zic aşa?"*

Un exemplu grăitor al trecerii directe a ţărănimii pauperizate la relaţiile capitaliste de exploatare ne-o prezintă *Doctorul Piotr*, în care autorul, dezvăluindu-şi înclinarea pentru ştiinţele exacte, foloseşte argumente strict ştiinţifice în explicarea mecanismului exploatării capitaliste într-o ţară înapoiată din punct de vedere economic cum era Polonia, ironizînd totodată pe eroul pozitivist al progresului: inginerul, reprezentantul tehnicii moderne — care în *Doctorul*

Piotr nu-i altceva decît un afacerist iscusit — şi criticînd aspru morala burgheză care se transmite cu atîta uşurinţă noilor reprezentanţi ai acestei clase, cum e bătrînul Cedzyna.

Înclinarea iniţială a tînărului Żeromski pentru problema eliberării naţionale începe să ia forme mai precise, să se concretizeze în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. În anul 1895 publică la Varşovia volumul *Povestiri (Opowiadania).* Dar, urmărit de cenzura ţaristă, nu poate include aici lucrările cu prounţate accente patriotice, aşa că, în acelaşi an, tipăreşte la Cracovia (care atunci se afla sub ocupaţie austro-ungară), volumul *Ne sfîrtecă corbii şi ciorile... (Rozdzióbią nas kruki, wrony...)* sub pseudonimul Maurycy Zych.

Schiţa care dă numele întregii culegeri reprezintă în mod succint istoria răscoalei din 1863 (la care va reveni mai pe larg în *Rîul credincios)* şi înăbuşirea ei. Din păcate, autorului nu-i este clar cine ar fi trebuit să conducă această luptă. Elementul patriotic al nobilimii, reprezentat prin Winrych, „singurul adevărat revoluţionar", este unicul exponent al rezistenţei revoluţionare. Căci ţăranul asuprit, cauza principală a declanşării răscoalei, este preocupat numai de cîştigurile sale personale şi doar întîmplător, inconştient, „răzbună opresiunea seculară" îngropîndu-l pe răsculatul ucis.

O expresie vehementă a protestului patriotic al autorului împotriva asupririi naţionale o constituie *Mormîntul (Mogiła).* Aparţinînd geniului epistolar şi memorialistic, nuvela permite autorului folosirea unui stil concis, lapidar.

Prima încercare mai amplă de literatură istorică o face Żeromski în *Soldatul rătăcitor (O żołnierzu tułaczu),* punînd în valoare o serie de documente studiate la Rapperswil. Din punct de vedere compoziţional, lucrarea este împărţită în două: prima parte prezintă aspecte din războiul armatelor republicane ale lui Napoleon împotriva Austriei, iar a doua, exemple de menţinere a tiraniei feudale în Polonia. Elementul de legătură este soldatul Matus Polut. Dacă prima parte este pe de-a-ntregul istorică, în cea de a doua, sub haina istorică se face o aluzie la situaţia de la sfîrşitul secolului al XIX-lea,

în care autorul critică și acuză pe reanimatorii vechilor legi de asuprire feudală. Uciderea lui Matus Polut — după ce luptase ca om liber în armata Republicii Franceze riscîndu-și viața pentru izgonirea armatelor austriece din Elveția — sub acuzația de a-și fi părăsit pămîntul pe care era iobag, aduce o grea învinuire înapoierii feudale menținute în Polonia.

Nuvela *Soldatul rătăcitor* este considerată ca o uvertură la romanul istoric de mai tîrziu, *Cenușa*.

În anul 1898 Stefan Żeromski publică alte două volume. Unul, la Varșovia, intitulat *Povestiri*, în care sînt incluse o serie de schițe și nuvele realiste ca : *Pe punte (Na pokładzie)*, *Tabu*, *Umbre (Cienie)*, *Pedeapsa (Kara)* ș.a. scrise în timpul șederii în Elveția. Cel de al doilea volum, apărut din motive de cenzură la Cracovia, este romanul *Muncile lui Sisif (Syzyfowe prace)* în care reia toate amintirile personale de la liceul rus din Kielce și de la universitatea din Varșovia, satirizînd școala țaristă, „educația" dată tineretului polonez de către organele de ocupație, dezvăluind cu ascuțit spirit critic relațiile dominante în societate. Romanul *Muncile lui Sisif* este o prețioasă afirmare a realismului critic în literatura polonă.

În anul 1900 apare remarcabilul roman *Oameni fără adăpost (Ludzie bezdomni)*, tradus în romînește sub titlul *Doctorul Judym*, în care autorul abordează o problematică socială mai largă, deși, cu înțelegerea greșită a raportului dintre individ și mase, dintre intelectuali și muncitori. *Oameni fără adăpost* este povestea intelectualului care încearcă un sentiment de vină și de răspundere socială pentru faptul că aparține unei clase suprapuse — ca în concepția narodnicismului rus, sau a poporanismului de la noi — și care face o tentativă individuală de a îndrepta lumea. Motivul acestui apostolat al intelectualului este aproape nelipsit din fiecare lucrare a autorului. În cazul de față (ca de altfel și în *Învățătoarea*, parțial în *Conferința)*, conflictul moral îl constituie lupta dintre îndatorirea socială de luminare a poporului și fericirea personală, cu nelipsita jertfire a acesteia din urmă.

În anii de după 1900 Stefan Żeromski continuă să fie un înflăcărat activist pe tărîm social. Întîmpină cu mult entuziasm evenimentele revoluționare din 1905. „*S-au deschis noi lumi, s-au ridicat noi armate de oameni, s-au trezit la viață idei uriașe*" — scrie el în primăvara anului 1905. „*În toate astea simți tresărirea vieții noi.*" Printre ideile renăscute, autorul considera și tradiția luptei de eliberare națională. În ianuarie 1905 publică în revista *Krytyka* nuvela *Ecourile pădurii (Echa leśne)* o nouă dovadă a împletirii strînse a marelui său talent descriptiv și a dragostei de natură, cu sentimentul patriotic. Solidaritatea oamenilor simpli cu răsculații, așa cum este zugrăvită în *Ecourile pădurii*, are menirea de a trece cu buretele peste unele realități istorice ale răscoalei din 1863 și de a ridica din nou poporul la luptă.

În anul 1904 apare romanul său istoric *Cenușa (Popioły)* în trei volume, început de multă vreme, dar cu o istorie foarte complicată, căci, fiind confiscat în două rînduri de poliția țaristă, se pierd unele capitole, pe care autorul le reface din memorie. Scopul acestei opere, arătat în repetate rînduri de către scriitor, a fost să prezinte războaiele napoleoniene ca pe o școală a patriotismului nou, conștient. Dar, fiind un observator profund, Żeromski nu poate să nu vadă că, o dată cu legile și instituțiile democratice, armatele franceze, și în același timp și legiunile poloneze, aduc și opresiune, jaf, samavolnicii. Luptele trezesc bărbăția, curajul, eroismul soldaților, dar și cruzimea, sălbăticia. Evidențierea acestor contradicții dintre scopul urmărit și rezultatul obținut, reliefarea caracterului distrugător, fac ca romanul *Cenușa* să răstoarne vechea manieră a descrierii războaielor de pe poziția învingătorilor, ca pe niște izbînzi permanente și izvoare de bucurii.

După cîțiva ani de ședere la Zakopane, Żeromski se mută în 1905 la țară, în comuna Nałęczów, unde va locui pînă în 1909. Aici devine președintele unei asociații de răspîndire a culturii în rîndurile poporului, denumită „Lumina". Prin stăruința lui, iau ființă la Nałęczów cursuri pentru analfabeți, o școală populară, o universitate muncitorească, un teatru de

amatori, un început de muzeu regional, biblioteci sătești etc. Acestea vor constitui experiența de viață descrisă plastic și cu umor în *Conferința (Z odczytem)*. Domnul Ryzio, eroul schiței, este prototipul intelectualului care în condiții materiale și spirituale mizere încearcă să transmită țăranilor dragostea pentru cultura națională. Nu poate să-și ducă însă în bune condiții munca, deoarece, în afară de operele marilor romantici polonezi Mickiewicz și Słowacki, nu dispune de alte lucrări literare, mai apropiate de viața vremii și mai adecvate noilor nevoi spirituale ale tineretului. Este remarcabilă revolta lui împotriva literaturii și „literaților" vremii : *„Ei, ce spui de asta, bandă de conțopiști literați, de titani de cafenele? Unde-ți sînt cărțile, gazetele, piesele? (...) Unde-i noul teatru polonez, teatrul forței, bărbăției, teatrul ridicării unei patrii noi de la temelie, piesa în care credința să fie mai tare decît moartea și în care eroii să-și iubească visul pînă la ultima suflare?"* *(Conferința)*.

În calitatea lui de activist popular, Stefan Żeromski organizează adunări, ține conferințe, scrie articole și broșuri. Mișcarea revoluționară a anului 1905 îl cîștigă complet. Acum publică prima sa lucrare literară prin care îndeamnă la revoluție *Vis despre spadă (Sen o szpadzie)*, scrisă în stil retoric, amintind toată mizeria și suferințele poporului, toate jertfele revoluționarilor polonezi : *„Cine poate să mai numere cîte frunți înfierbîntate n-a stins gerul Siberiei? Cine mai poate cuprinde uriașele suferințe pe care le-a suportat, în cătușe, socialismul polonez?"* Cheamă la luptă glorioasă și la moarte eroică, fapte pe care generațiile următoare nu le vor uita, ci le vor imortaliza în versuri de slavă.

Pe aceeași linie scrie *Caldarîmul (Nagi bruk)*, tipărit în *Tribuna* din 1 noiembrie 1906, în care demonstrează, pentru prima oară, unitatea proletariatului și hotărîrea lui de a lupta. Neclintirea coloanei de muncitori care manifestează, hotărîrea lor de a înfrunta moartea, nu rezultă din deznădejde sau fatalism, ci din dorința de a-și îmbunătăți viața care ajunsese de

nesuportat, de a asigura un viitor mai bun copiilor crescuți *„în rigola societății"*.

Marșul proletarilor sub semnul drapelului roșu și al copilului reprezentînd viitorul este ca un simbol al luptei revoluționare. Schița este scrisă într-un stil cadențat ca melodia unui marș triumfal.

Dezamăgit de concilierea burgheziei naționale cu țarismul pentru înăbușirea mișcărilor revoluționare, autorul revine la pesimismul său inițial. În *Nocturnă (Nokturn)*, publicată în revista *Krytyka* în ianuarie 1907, nu mai cheamă la luptă, ci doar cinstește memoria jertfelor revoluției, urcîndu-le în panteonul eroilor luptelor de eliberare. Îi mai rămîne doar sentimentul de solidaritate. *„N-ai să fii niciodată singur, cum nici eu n-am fost niciodată singur. Am fost ca un toboșar care aleargă pînă la ultima suflare pe lîngă coloanele ostenite, bătînd cu bețișoarele tactul cunoscut."* Dar toboșarul din el e obosit și dezamăgit, întristat de inutilitatea jertfelor. *„Voi îmbrățișa de-acum numai frumosul, idealul meu, și voi rămîne cu el în întunericul nopții."*

Toate aceste trei lucrări: *Vis despre spadă*, *Caldarîmul* și *Nocturnă* fac dovada participării active a autorului la evenimentele anului 1905.

În toamna anului 1906 și primăvara anului 1907 întreprinde călătorii în Italia, Austria, Monaco, fapt care-l îndepărtează într-o oarecare măsură de mișcarea revoluționară din țară. Face cunoștință cu Maxim Gorki și Leonid Andreev. Perioada de depresiune începută cu *Nocturnă* se cristalizează mai mult în *Istoria păcatului (Dzieje grzechu)*, roman la care lucrează mai mulți ani. Este, în mare, povestea unei fete înșelate care decade tot mai mult, pînă la crimă. Romanul prezintă evidente tangențe cu *Învierea* lui Tolstoi, însă continuă și o temă proprie, mai veche, din piesa *Păcatul (Grzech)* scrisă în 1897. Dar în timp ce în piesă conflictul era numai pe plan social, în roman este însoțit de totala decădere morală a eroinei. Încercările de a descoperi un sens alegoric în *Istoria păcatului*, de a o interpreta ca pe o „sinteză a evenimentelor revoluțio-

nare" nu au dus la nici un rezultat, aceasta nefiind o lucrare simbolistă, ci doar o reflectare a depresiunii morale a autorului după înfrîngerea revoluției. *Istoria păcatului* reprezintă totuși un protest, lipsit de speranță și vlagă, dar sincer, așa cum îl caracterizează și Maxim Gorki „o carte pesimistă — dar sinceră" [1].

Concomitent cu volumul II din *Istoria păcatului* el lucrează la *Gînduri despre hatman (Duma o hetmanie)* prin care Żeromski revine la literatura istorică. Reînvie aici evenimentele secolului al XVII-lea și patriotismul hatmanului polonez Zółkiewski ca o viziune simbolică, pe care o umple cu un conținut actual, legat de evenimentele revoluționare ale anului 1905.

Urmărit o viață întreagă de cenzura țaristă, Żeromski publică în 1909 la Cracovia, sub un nou pseudonim, Józef Katerla, o altă lucrare închinată revoluției, piesa „nescenică" *Trandafirul (Róża)*, ca un protest la falsa interpretare dată de critică *Istoriei păcatului* și la spiritul reacționar al presei burgheze. Autorul urmărește să dea aici un tablou integral al revoluției. Creionează cu multă îndemînare tipul dușmanului de clasă și pe cel al asupritorului național, descompuse moralicește, urînd deopotrivă revoluția și temîndu-se de ea, ascunzîndu-și adevărata față după fraze naționaliste și religioase, apelînd la ocrotirea poliției țariste. De asemenea, caracterizează cu profunzime forțele revoluționare, folosind un dialog plin de conținut. Din păcate, în finalul piesei, proletariatul înfrînt și demoralizat nu mai reprezintă o suficientă garanție pentru victoria viitoare, așa că autorul revine la motivul sacrificiului individual al celor mai buni dintre intelectuali. „*De-acum noi, răzvrătiții*, spune Czarowic, *ne vom înfrunta cu dușmanul și cu lumea întreagă. Vom face totul pentru voi, dar fără voi. Pe umerii noștri cade acum toată greutatea luptei. Toată ura și răzbunarea întregii lumi.*" Sfîrșitul piesei aduce însă o întorsătură neașteptată: adunarea muncitorilor demonstrează

[1] M. Gorki către L. A. Nikiforova, mai 1910, *Sobranie socinenia*, Moscova, 1955, vol. 29, p. 114.

sterilitatea sacrificiului intelectualilor. Acest moment este unic în opera scriitorului, căci în anii următori va reveni la ideea misiunii eroice a „celor aleşi".

În perioada care urmează se resimte preponderenţa influenţei ideologiei naţionaliste şi limitarea tuturor conflictelor la problema naţională. Dintre lucrările acestei perioade citãm: *Sułkowski* (1910), romanul *Farmecul vieţii (Uroda życia,* 1912), în care autorul reia pe plan psihologic unele motive din *Muncile lui Sisif,* trilogia *Lupta cu diavolul (Walka z szatanem,* 1914—1919).

Revenind pentru scurt timp la literatura istorică, Żeromski publică în 1912 nuvela de largă întindere *Rîul credincios (Wierna rzeka)* în care rîul simbolizează poporul mereu renăscînd după fiecare înfrîngere. Acţiunea nuvelei este o ultimă revenire la răscoala din 1863, pe care o analizează foarte profund, prin trăirile eroilor principali. De data aceasta însă, autorul dovedeşte că aliaţele realizate în lupta împotriva duşmanului naţional nu sînt de lungă durată, căci între aliaţi există deosebiri de clasă, uneori chiar mai puternice decît resentimentele faţă de ocupant. Dragostea nefericită şi durerea Salomeii reprezintă oglindirea sentimentelor autorului, profund dezamăgit şi îndurerat de evoluţia evenimentelor.

Scrie acestea în anii deosebit de grei ai primului război mondial cînd e profund îndurerat de moartea talentatului său fiu Adam, suferind de aceeaşi boală de plămîni ca şi tatăl său, dar anii grei ai războiului aduc cu ei suflul revoluţiei şi Żeromski începe iarăşi să viseze la începutul unei ere noi pentru patria sa asuprită de secole. Scrie în acest sens broşura *Începutul erei muncii (Początek świata pracy)* publicată în octombrie 1918.

Pare inexplicabil însă faptul că în momentul declanşării şi înfăptuirii revoluţiei socialiste din 1917, Żeromski nu mai este de partea ei ; manifestă rezervă şi neîncredere, deşi o viaţă întreagă a visat înlăturarea exploatării omului şi a fost adver-

sar înverşunat al capitalismului. Atitudinea aceasta s-a datorat, pe de o parte, lipsei de încredere a autorului în forţele consecvent revoluţionare ale proletariatului, căruia îi deplînge soarta şi starea de mizerie ; Żeromski doreşte o schimbare, pe care însă s-o conducă „păstorii sufletelor" — intelectualii. Pe de altă parte, faptului că vede în acţiunile revoluţionare o continuare a războiului, care produc victime, distrugeri, nenorociri. În viziunea lui utopică, transformarea societăţii se realizează prin cedarea benevolă a bunurilor de către posesorii lor, pe calea reformelor, ca în oaza utopică pentru muncitori, din *Lupta cu diavolul*. Şi, în sfîrşit, Żeromski, care a luptat o viaţă întreagă prin scrisul lui împotriva asupririi ţariste, are reţineri faţă de Rusia chiar şi atunci cînd acolo izbîndeşte revoluţia. Aşa se face că în romanul *Primăvara timpurie (Przedwiośnie)* renunţă la conceptul sacrificiului individual pentru binele poporului, precum şi la cel de reformare a societăţii capitaliste, dar nu acceptă integral nici principiul revoluţiei sociale, aşa cum are ea loc în Rusia anului 1917. Deşi nu polemizează cu însăşi ideea revoluţiei, prezintă în mod foarte critic evenimentele legate de ea, cu o duritate care ajunge uneori la naturalism. Sinceritatea scriitoricească nu-i permite însă să nu observe marile realizări ale revoluţiei, de aceea, în finalul cărţii, redă eroului său, Cezary Baryka, elanul revoluţionar de la început, încheind romanul cu scena manifestaţiei muncitoreşti spre Belweder.

Viziunea utopică a „caselor de sticlă" apare ca un element de confruntare a visurilor autorului despre bunăstarea poporului polonez cu realitatea post-revoluţionară, cu atmosfera de mizerie materială şi cu valul reacţiunii care aduce după sine declanşarea războiului antisovietic din 1920.

După primul război mondial activitatea literară a lui Stefan Żeromski este bogată şi multilaterală : scrie cîteva piese de teatru, articole şi broşuri despre probleme curente, elaborează proiectul creării unei Academii de literatură, care să apere puritatea şi frumuseţea limbii şi literaturii polone. El este iniţia-

torul Uniunii Scriitorilor Polonezi şi primul ei preşedinte. Se îngrijeşte de dezvoltarea literaturii, luptă împotriva snobismului în literatură şi în primul rînd împotriva cosmopolitismului, a importului de literatură de proastă calitate. Luptă, de asemenea, pentru libertatea literaturii, dar prin asta nu înţelege „arta pentru artă", ci o literatură care să oglindească, în toată complexitatea lor, momentele cardinale ale istoriei Poloniei şi viaţa poporului ei, care să se inspire din tradiţiile populare şi frumuseţile patriei.

Peisagist remarcabil, Żeromski descrie întotdeauna cu multă sensibilitate tablourile de natură (*Amurg, Soldatul rătăcitor, Ecourile pădurii* ş.a.). Fermecat de frumuseţea litoralului polonez şi de tragica lui istorie, autorul publică în 1922 un ciclu de legende şi povestiri intitulat *Vînt dinspre mare (Wiatr od morza).* Alături de descrieri plastice de natură, zugrăveşte aici trecutul întunecat al litoralului polonez, inspirat în mare măsură din legendele caşube. Spiritul său profund realist face ca şi în acest caz să deosebească puterea asupritoare germană, de masele populare germane, oameni paşnici şi cinstiţi. „*Noi, muncitorii* — spune un muncitor german — *nu vrem să ocupăm Polonia. Prusacul n-o să mai germanizeze niciodată pe caşub. De ce un popor să-l asuprească pe altul? (...) Noi, germanii noi, întindem o mînă prietenească de veşnică frăţie noii Polonii. Jos războiul!*" Scrise cu multă dragoste pentru ţinuturile străbune, într-o formă apropiată de proză poetică, cu unele note care amintesc chiar baladele populare, nuvelele din culegerea *Vînt dinspre mare* reprezintă interesante pagini de istorie.

Legat de acelaşi sentiment de dragoste pentru natura patriei sale, Żeromski scrie adevărate imnuri închinate acesteia: *Vistula*[1] *(Visla,* 1918), *Înconjuraţi de ape (Miendzymorzem,* 1924), *Codrul de brazi (Puszcza jodlowa,* 1925).

[1] Simbolul rîului din *Rîul credincios* este reluat şi explicat aici: „*Ca rîul Vistula a fost poporul polonez, al cuiva şi al nimănui, fără stăpîn şi fără să fie stăpîn pe soarta lui, inutil*".

Este o sarcină extrem de grea de a cuprinde în cîteva cuvinte activitatea variată şi prodigioasă a acestui reprezentant de frunte al literaturii realiste. Żeromski a fost unul dintre scriitorii care a oglindit realitatea cu deosebit talent, a dat dovadă de multă înţelegere şi dragoste pentru poporul asuprit, a dorit din toată inima un viitor luminos patriei sale, dar nu a reuşit întotdeauna să indice calea cea mai potrivită de urmat.

ELENA LINŢA

TABEL CRONOLOGIC

În tot secolul al XIX-lea şi pînă în 1918 Polonia a fost împărţită teritorial între trei mari puteri, Rusia, Germania şi Austria. Statul independent polonez a luat fiinţă la 7 noiembrie 1918.

1864 Stefan Żeromski s-a născut la 14 octombrie 1864 în satul Strawczyn, în apropiere de oraşul Kielce, dintr-o familie de mici nobili de ţară săraciţi, cu un an după marea răscoală poloneză antifeudală şi antiţaristă.

1874—1886 Urmează liceul rus de stat din Kielce. Între timp rămîne orfan de ambii părinţi: mama sa moare în anul 1879, iar tatăl în 1883.

1886 Pleacă la Varşovia unde devine student al facultăţii de medicină veterinară, dar din cauza condiţiilor materiale mizere nu-şi mai poate continua studiile. Intră în legătură cu mişcarea tineretului studenţesc şi cercurile literare ale vremii.

1889—1891 Pentru a se putea întreţine şi a-şi îngriji sănătatea şubredă, în aceşti ani devine profesor

de casă pe la diferite conace moşiereşti. Totodată cunoaşte îndeaproape viaţa satelor pe care o va zugrăvi mai tîrziu în nuvelele sale. În 1889 îi apar primele schiţe: *Ah, de-aş trăi cîndva această bucurie, Elegie, File de jurnal.* În 1891 publică nuvela *Învăţătoarea.*

1892—1896 În ianuarie 1892 pleacă în Elveţia pentru a-şi îngriji sănătatea. În iunie 1892 se întoarce în patrie pentru a se căsători cu Oktawia Rodkiewicz, fiica adoptivă a lui Boleslaw Prus. Pleacă împreună cu soţia la Rapperswil în Elveţia, unde i se asigurase postul de ajutor de bibliotecar la muzeul polonez. Lucrează aici între 1 octombrie 1892—august 1896. Întreţine legături cu emigranţii socialişti de la Zürich şi cu delegaţii la congresul din august 1893 al celei de a II-a Internaţionale. În anul 1895 îi apar două volume: *Povestiri,* la Varşovia, semnat cu numele său şi *Ne sfîrtecă corbii şi ciorile...* la Cracovia, sub pseudonimul Maurycy Zych.
În august 1896 se întoarce în ţară.

1898—1899 Ani de legătură cu revista varşoviană *Glos.* În 1898 publică două volume: un volum de *Povestiri* la Varşovia, altul, din cauza persecuţiei ţariste, la Cracovia (care era atunci în imperiul austro-ungar) intitulat *Muncile lui Sisif.*

1900 Se apropie de partidul socialist (program naţionalist, reformist). În acest an îi apare romanul *Oameni fără adăpost.*

1904 Preocupat de perioada napoleoniană şi influenţa ei asupra istoriei şi gîndirii poloneze,

publică romanul *Cenușa* (în trei volume). Din aceeași tematică fac parte *Soldatul rătăcitor* (1896) și *Sulkowski* (1910).

1905—1907 Influențat de evenimentele revoluționare ale anului 1905, autorul se declară adept al revoluției și activează ca atare în rîndul țărănimii. În această perioadă scrie articole și lucrări literare ca *Vis despre spadă*, *Caldarîmul*, *Conferința*. Din dezamăgirea post-revoluționară rezultă lucrările: *Nocturnă*, romanul *Istoria păcatului* (1908).

1906—1907 Pleacă împreună cu fiul său bolnav în Italia unde stă pînă în primăvara anului 1907. În acest timp face cunoștință, la Capri, cu Maxim Gorki și Leonid Andreev.

1912 Publică nuvela de largă întindere *Rîul credincios*, în care reia amplu tema revoluției din 1863, pe care o mai tratase în: *Ne sfîrtecă corbii și ciorile* și în *Ecourile pădurii*.

1917—1918 Este influențat de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Scrie broșura *Începutul erei muncii* în care preconizează o soartă mai bună pentru oamenii muncii; dar ideologia naționalistă și socialismul utopic îl împiedică să vadă adevărata valoare a victoriei revoluției în Uniunea Sovietică (*Primăvară timpurie*).

1918—1925 Scrie lucrări literare și de critică literară.

1925 Încetează din viață la 20 noiembrie.

AMURG

Printre tulpinile groase ale celor cîţiva brazi rămaşi singuratici la marginea tăieturii, care puncta cu o puzderie neagră de butuci verdele putred al povîrnişului dealului, aluneca încet soarele scăldat într-o lumină arămie, ca un strat de praf transparent atîrnînd nemişcat deasupra priveliştii îndepărtate. Razele lui mai străluceau încă pe la marginea norilor colorîndu-i cu aur şi purpură, străpungeau vălătucii cenuşii şi se oglindeau în ape.

Pe mirişti, între brazdele arăturilor de toamnă, pe cîmpurile mlăştinoase şi pe locurile proaspăt defrişate, unde mai rămăseseră încă ochiuri de apă după vijelia ce abia trecuse, luceau pete ruginii ca nişte cioburi de sticlă arsă. Peste bolovanii cenuşii, bătătoriţi, cădea o înşelătoare umbră viorie, supărătoare pentru ochi, dunele nisipoase deveneau şi mai galbene, ierburile din împrejurimi şi tufişurile de pe haturi prindeau culori stranii mereu schimbătoare.

Într-o vale adîncă, înconjurată la răsărit, miazănoapte şi miazăzi de păduri, curgea, ramificat în meandre şi mlaştini, revărsat sau sugrumat, un firicel de apă care lua naştere acolo din izvoare subterane. De jur-împrejurul apei, pe stratul de turbă,

creşteau pîlcuri de stuf, trestii subţiri, papură şi tufişuri de răchită scundă. Sub frunzele mari de nufăr şi buruieni de baltă, ca nişte pete diforme de un verde deschis, strălucea acum apa roşie nemişcată.

A venit în zbor un stol de lişiţe, s-au învîrtit de cîteva ori cu gîturile întinse străpungînd liniştea cu un fîlfîit de aripi răsunător, melodios, au trasat prin aer elipse tot mai mici pînă cînd, în cele din urmă, s-au lăsat printre trestii, spărgînd zgomotos apa cu piepturile. S-a liniştit şi zborul gălăgios al sitarilor, strigătul surd al găinuşii de baltă, a încetat fluieratul vesel al cufundarilor, au dispărut chiar şi insectele şi fluturaşii albaştri care fîlfîie veşnic din aripile lor ca nişte reţele transparente în jurul tulpinilor de trestie. Numai neobositele muşte de apă mai rătăcesc încă pe suprafaţa luminată a adîncurilor, pe picioroangele lor subţiri ca firul de păr, dar înzestrate cu nişte tălpi enorme, unsuroase; nu departe muncesc doi oameni.

Mlaştina era a curţii. Moşierul dinainte, un tînăr, o cutreiera cu ogarul după raţe şi sitari, dar pînă la urmă, după ce-a tăiat toată pădurea şi-a lăsat cîmpul pîrloagă, a părăsit brusc moşia şi s-a dus tocmai la Varşovia unde vinde şi acum apă minerală într-o gheretă.

A apărut apoi un nou stăpîn, mai cu scaun la cap, care a început să umble pe cîmp cu un băţ şi adesea se oprea pe malul mlaştinii scobindu-se în nas. Răscolea în noroi cu mîinile, săpa gropi, mirosea, pînă cînd, în sfîrşit, a născocit un lucru straşnic. A poruncit vătafului să angajeze zilnic ţărani să sape turba, să ducă nămolul cu roabele pe cîmp, să-l facă grămezi şi să sape gropi pînă s-o face loc de un heleşteu. Atunci să se construiască un dig, să se aleagă loc pentru un alt heleşteu mai jos

şi tot aşa pînă s-or face mai multe la rînd. După aceea au să sape şanţuri între ele, să dea drumul la apă, să pună stăvilare şi să crească peşti...

La scosul turbei s-a angajat Walek Gibala, muncitor fără pămînt, care stătea cu chirie în satul apropiat. La fostul moşier, Gibala fusese căruţaş, dar cel nou nu l-a mai ţinut. Noul moşier şi noul administrator în primul rînd au micşorat salariile, iar în al doilea rînd au început să caute pretutindeni să descopere hoţii. La vechiul moşier, fiecare căruţaş sustrăgea de la perechea sa de cai o jumătate de măsură de ovăz şi o ducea la cîrciumarul Berlin pentru tutun, foiţă şi un ţoi de rachiu. Cînd a venit noul administrator, a descoperit numaidecît această afacere şi fiindcă vina a căzut pe Walek, l-a pălmuit şi l-a dat afară.

De atunci Walek stătea cu femeia lui în sat cu chirie, căci nu putuse nicăieri să-şi găsească de lucru. Primise o asemenea adeverinţă că nici nu cuteza să se prezinte undeva pentru slujbă. În timpul secerişului au mai cîştigat lucrînd amîndoi pe ici, pe colo, pe la ţărani, dar iarna şi primăvara au îndurat o foame îngrozitoare. Bărbatul uriaş, osos, cu muşchii de fier, se uscase ca o aşchie, se făcuse pămîntiu, se adusese de spate, nu mai avea putere. Femeia — ca femeia, mai mînca pe la vreo cumătră, mai aduna ciuperci, smeură şi fragi şi le ducea la curte sau la cîrciumă, aşa că tot cîştiga o bucată de pîine. Dar bărbatul nu putea să muncească la îmblăcit în hambare fără să mănînce. Cînd a anunţat vătaful că începe să se sape în luncă, la amîndoi li s-au luminat ochii de bucurie. Administratorul însuşi a promis cîte treizeci de copeici pentru un stînjen cub săpat.

Acum Walek îşi ia în fiecare zi femeia cu el la săpat. Ea încarcă roabele, el duce nămolul pe scîn-

durile aruncate peste smîrcuri pînă pe cîmp. Muncesc amîndoi repede. Au două roabe mari şi adînci; pînă aduce Walek una golită, cealaltă e încărcată. Îşi trece cureaua pe după umeri şi împinge în sus, pe dîmb. Roata de fier scîrţîie strident. Noroiul subţire, negru, fluid, amestecat cu rădăcini de plante, împroaşcă în lături şi cade în pete mari pe picioarele bărbatului, dezgolite pînă la genunchi. Cînd roaba sare de pe o scîndură pe alta, cureaua îi intră în ceafă şi pe umeri imprimînd pe cămaşă o dungă neagră de sudoare acră; mîinile-i amorţesc de la coate, picioarele îi înţepenesc din cauza mocirlei în care le afundă mereu — dar cele două cuburi de noroi scoase zilnic înseamnă ceva bani în buzunar.

Sperau că spre sfîrşitul toamnei vor strînge vreo treizeci de ruble să plătească chiria, să cumpere un butoi de varză, vreo cinci baniţe de cartofi, un suman, ghete, vreo două şorţuri şi o fustă pentru femeie, pînză de cămăşi — şi c-or s-o ducă cumva pînă-n primăvară, mai îmblăcind la hambare, mai ţesînd pe la oameni.

Pînă cînd deodată, administratorului i s-a părut că-i prea mult treizeci de copeici pentru un stînjen cub. A priceput el iute că nu oricine se lăcomeşte să stea în mocirlă din zori şi pînă seara şi că probabil aceştia doi sînt la mare ananghie dacă se reped fără să stea pe gînduri la o asemenea treabă. „Cîte douăzeci de copeici, zice; vreţi, bine. Nu, sînteţi liberi..."

Pe o asemenea vreme la ţărani nu găseşti de lucru, la curte au oameni destui pentru îmblăcit şi la maşini de asemenea, aşa că Walek n-a avut de ales. După asta s-a dus la cîrciumă şi de necaz s-a îmbătat ca un porc. A doua zi şi-a bătut nevasta şi a luat-o cu el la lucru.

De atunci, în zilele mereu mai scurte, scot tot cîte doi stînjeni cubi, muncind fără întrerupere din zorii zilei şi pînă noaptea tîrziu.

Iată că şi acum se apropie din depărtări noaptea: pădurea albăstrie de la orizont s-a înnegrit şi a început să dispară în înserarea cenuşie, sclipirea apelor se stinge. Dinspre brazii care stau în lumina apusului se lasă umbre grele. Numai pe culmile colinelor despuiate mai strălucesc pe alocuri butuci împurpuraţi sau colţuri de stîncă. De la aceste puncte luminoase se răsfrîng raze mici şi slabe, timide în abisul adînc al semiîntunericului, vibrează, se frîng, tremură o clipită şi dispar, stingîndu-se una după alta. Pomii şi tufişurile îşi pierd relieful şi culoarea naturală, rămînînd ca nişte forme plate cu contururi ciudate, complet negre pe orizontul cenuşiu.

În vale s-a lăsat întunericul greu şi trage o răceală care te pătrunde pînă la oase. Noaptea vine în valuri nevăzute, se tîrăşte pe crestele colinelor înghiţind culorile nedefinite ale miriştilor, ale gropilor pădurii defrişate, ale grohotişurilor şi stîncilor.

În întîmpinarea valurilor de întuneric se ridică din mlaştină alte valuri, albicioase, transparente, abia vizibile, care se tîrăsc în fîşii, se învîrtesc în gheme în jurul plantelor, tremură şi se învăluresc pe suprafaţa apelor. O boare rece le tulbură, le împinge spre fundul văii şi le turteşte într-un strat plat ca o urzeală de cînepă.

— Se lasă ceaţa... şopteşte nevasta lui Walek.

E clipa amurgului, cînd toate formele vizibile par a se destrăma în pulbere şi nefiinţă, cînd deasupra pămîntului se revarsă un fluid cenuşiu care te priveşte-n ochi şi face să ţi se strîngă inima de o nelinişte nedefinită. Pe femeia lui Walek o cuprinde teama. O trec fiori, i se ridică părul măciucă.

Valurile de ceață coboară ca niște ființe vii, se apropie de ea tiptil, apar din spate, se retrag, se ascund și din nou se tîrăsc laolaltă, tot mai insistente. În cele din urmă își așază pe ea mîinile lor umede, îi pătrund în corp pînă la oase, o rîcîie în piept și în gît. Atunci își amintește de copil. Nu l-a mai văzut de la amiază. Stă singur în odaia încuiată, în leagănul de tei agățat de grinzi cu funii împletite din mesteacăn. Cu siguranță că plînge, se leagănă singur, sughiță... Aude plînsul acela straniu, jalnic, ca țipătul uliului în pustiu. Îi răsună în urechi, o apasă într-un anumit loc în creier, o strînge de inimă. Toată ziua nu s-a gîndit la el, căci munca aspră îți împrăștie orice fel de gînduri, le tulbură, aproape că le distruge, dar acum, teama de întuneric o obligă să se concentreze, să se agațe cu gîndul de fărîma aceea de viață...

— Walek, spune temătoare cînd bărbatul se apropie cu roaba, să mă duc acasă să curăț cartofi ?...

Gibala nu-i răspunde, ca și cum n-ar fi auzit-o. Ia roaba și pleacă greoi, abia tîrîndu-și picioarele. Cînd se întoarce, femeia îl imploră din nou :

— Walek, să mă duc ?

— Eh... mormăie el plictisit.

Ea îi cunoaște mînia, știe cum te apucă el pe după coaste, îți strînge pielea în pumn, te zgîlțîie o dată, de două ori, apoi te trîntește ca pe o piatră printre stufăriș. Știe cum poate el să-i smulgă basmaua de pe cap, să-și înfășoare părul pe mînă și s-o tîrască înspăimîntată o bucată de drum, sau să scoată la furie cazmaua din noroi și s-o lovească în cap fără să se mai gîndească dacă o omoară sau nu.

Dar pe deasupra fricii de pedeapsă se ridică frămîntarea și neliniștea care o chinuiesc. Cîteodată femeia plănuiește să fugă : să se tîrască tiptil pînă în

văgăună, să sară peste pîrîu şi apoi s-o apuce peste cîmp, peste brazde, de-a curmezişul! Aplecîndu-se să umple roaba, zboară cu gîndul, sare ca o nevăstuică, simte aproape fizic durerea fugii cu picioarele grele peste mirişte acoperită cu ciulini pitici şi rugi de mure... Ţepii aceia ascuţiţi îi rănesc nu numai tălpile, ci şi inima. Ajunge acasă, descuie zăvorul cu cheia de lemn, o izbeşte în faţă aerul cald şi înăbuşitor din odaie, se îndreaptă spre leagăn... Pe urmă, cînd s-o întoarce acasă Walek, o s-o schingiuiască, o s-o omoare — şi ce dacă, asta o să fie pe urmă...

De cum iese Walek din ceaţă o apucă frica de pumnii lui. Din nou se roagă smerită, deşi ştie că n-o s-o lase, tîlharul.

— Să nu se fi prăpădit fata...

Nu i-a răspuns nimic. A aruncat cureaua roabei de pe umeri, s-a apropiat de nevastă şi i-a arătat printr-o mişcare a capului ţăruşul pînă unde trebuie să sape în ziua aceea. Apoi a luat cazmaua şi a început să arunce noroi în roaba lui. A făcut acest lucru repede, cu înfrigurare, într-o suflare. După ce şi-a umplut roaba, a urnit-o din loc şi, luînd-o la fugă îi strigă în timp ce se îndepărta:

— Cară şi tu, leneşo!...

Ea a primit această concesie binevoitoare, această bunătate grosolană, această aspră şi dură mîngîiere în numele dragostei lor, căci dacă vor căra amîndoi, vor putea termina mult mai repede. Imita acum ca o maimuţă mişcările lui iuţi, pline de zel, arunca noroiul de patru ori mai repede, nu cu muşchii, nu cu economia chibzuită ţărăneşte a efortului, ci cu încordarea nervoasă. Îi hîrîia răsuflarea în piept de efort, pe sub pleoape îi fulgerau culori ţipătoare şi din ochi îi picurau lacrimi mari, amare, lacrimile unei dureri inconştiente, peste noroiul

acela rece şi rău-mirositor. De fiecare dată cînd înfigea cazmaua în nămol, se uita dacă mai e mult pînă la ţăruş ; cînd încărcătura era gata, apuca de roabă şi fugea repede, imitîndu-l pe bărbat.

Ceaţa s-a ridicat mai sus şi stă ca un zid nemişcat deasupra stufului şi arinişului. Prin ceaţă se zăresc pomii ca nişte pete de o culoare nedefinită, de forme mari, ciudate, şi cei doi sărmani alergînd de-a latul văgăunii ca nişte groaznice stafii.

Capetele le cad pe piept, mîinile execută mişcări uniforme, trunchiurile se pleacă spre pămînt...

Roţile roabelor duruie şi scîrţîie, printre dealurile negre se leagănă valurile de ceaţă ca laptele îndoit cu apă.

Pe adîncul cerului s-a aprins luceafărul ; arde pîlpîind şi răspîndeşte prin întuneric luminiţa lui sărăcăcioasă.

UITARE

Trimiseserăm vorbă pădurarului Lalewicz că sosim a doua zi înainte de revărsatul zorilor, ca să ne conducă la locul ştiut numai de el, pe malul bălţii, unde puteam vîna răţuşte din anul acela.

Zis şi făcut. A trebuit să ne sculăm înainte de două noaptea, să ne încălţăm cu cizme şi să pornim. Mergem noi, eu şi domnul Alfred, fumăm şi discutăm de una, de alta... Apucăm pe o cărare bătătorită printre lanuri. Spicele grele de secară, cu vîrfurile plecate spre pămînt, ne ajung aproape în dreptul feţei şi pe fiecare dintre ele atîrnă boabe mari de rouă. Ce plăcere să treci cu mîna peste spicele ude, să le laşi să te izbească în faţă! Miroase a grîne coapte...

Din cînd în cînd simţeam adiind dinspre Vistula o răcoare plăcută, ca răsuflarea umedă a pămîntului ascuns în noapte, care nu mişcă lanurile, ci doar le mîngîie, le atinge cu buzele ca într-un sărut. Atunci spicele se clatină leneş, se lovesc în somn unele de altele şi un foşnet lin se ridică dintre ele. Picăturile scuturate cad de pe mustăţile spicelor pe frunzele prăfuite şi rămîn acolo pînă în zori. De la mare depărtare, din adîncul crîngului de arini de pe malul rîului, se aude cîntec de privighetoare.

Zboară peste rouă chemarea duioasă „Vino, vino, vino!“... şi, neauzită de nimeni, se pierde printre ierburi. Se lasă o tăcere lungă, curmată apoi dintr-o dată de *staccato*-ul extaziat al unui cîntec de dragoste, violent, pătimaş, nervos, ameţitor. Dar şi acesta se va pierde în roua îndepărtată... Arinii îngînduraţi ascultă izbucnirile vocilor pătimaşe, pline de bucurie, ca nişte sărutări. Dar noi n-avem timp s-ascultăm muzica chopiniană din crîngul de arini.

Am pătruns în nişte lunci întinse. Întunericul de deasupra pădurii se micşorează, nu se risipeşte încă, dar se mai răreşte. Seamănă cu aura unui foc ciobănesc care se stinge. În jur e încă atît de întuneric, că abia putem să-l distingem pe ogarul Puk, care aleargă la doi paşi înaintea noastră. Ne apropiem de pădure înotînd prin iarba înaltă, o luăm prin mărăcinişul de la marginea desişului, împiedicîndu-ne în muşuroaiele de cîrtiţă şi tufişurile de ienupăr. Cristeii scîrţîie cu schimbul în luncă, de undeva de departe se aude prima prepeliţă, şi vocea ei melodioasă răsună în întreaga pădure. Te simţi mai vesel cînd te însoţeşte prin întuneric strigătul ei: „Hai la coasă! Hai la coasă!“...

Valurile răcorii din pădure ajung pînă la noi şi ne învăluie ca o apă impregnată cu mireasma fragilor, ienupărului, răchitei, răşinei de brad, cu tot mirosul acela sănătos, reavăn, îmbătător, de nedescris, ca al unui buchet de flori sălbatice, miros de pădure ascunsă în ceaţa dimineţii.

În sfîrşit, printre crengile brazilor începe să se lumineze un cer albăstriu. E ca şi cum un fluid transparent ar inunda pădurea. Ramurile pinilor atîrnă nemişcate în aer, aplecate spre pămînt, inerte, pătrunse parcă de oboseală. Începe să se zărească şi conturul tulpinilor groase de pin îmbrăcate în sumanc cenuşii, estompate pe fondul albastru ca

peştii în apă, ca nişte pete mari colorate ce se pierd în stihia aurorei. Deasupra luncilor se vede de-acum ceaţa, peste care se lasă în unghi ascuţit umbra pădurii. Sub ochii noştri se dă o luptă înverşunată, bătălia supremă dintre întuneric şi lumină, purtată repede, pe nesimţite, ca scurgerea timpului. Se succed iute toate fazele atacului, slăbirii, înfrîngerii... Şi fiecare dintre ele are durată în timp, trăieşte, face eforturi, luptă, moare, şi totul e cu atît mai tragic cu cît se petrece fără gălăgie, fără murmur. Pînă cînd, în cele din urmă, întunericul începe să cedeze. Există o asemenea clipă înainte de răsăritul soarelui, cînd întunericul se retrage în adîncul tufişurilor de ienupăr şi răchită, cade cu faţa în iarbă, se strecoară printre tulpinile plantelor, prin şanţuri şi brazde, se apropie de pădure şi, în sfîrşit, o ia la fugă într-acolo, ca să se aşeze la adăpostul pinilor, să respire a noapte şi să privească înciudat spre cîmpiile care se luminează. Din clipa aceea cristeii ţipă mai tare, încep şi ciovicile să strige prelung, „ciovic, ciovic" şi, ca un plugar harnic, se scoală să cînte imnul muncii ciocîrlia, sora ogoarelor.

Cărăruia noastră, acoperită de iarbă şi străbătută de rădăcini de pomi şi şanţuri uscate pe unde s-au scurs şuvoaiele de apă, coteşte uneori spre luncă, ca să se întoarcă apoi, din nou, spre pădure. Cînd, urmîndu-i capriciile, ieşim din pădure, luăm tufişurile îndepărtate drept cai la păscut, de care ne apropiem cu deosebită grijă, poate tocmai pentru a le lovi cu piciorul într-o supărare prost tăinuită atunci cînd ne apar în toată naivitatea lor, acoperite de rouă de sus pînă jos ca de un stihar alb.

La marginea pădurii se aprinde, în sfîrşit, flacăra purpurie a aurorei. Nouraşii albi de pe cer, ca nişte pete întîmplătoare făcute cu pensula pe un tablou neînceput, se tivesc cu margini de aur şi purpură.

Ai impresia că o mînă nevăzută ia repede de pe fața orizontului vălul negru și resturile de umbră dispar înghițite de pămînt. Se ivesc satele cu plopii lor înalți care în lumina răsăritului par albaștri, încep să se zărească pomii, drumurile, cîmpiile întinse și zîmbitoare, linia pădurilor îndepărtate ca niște valuri împietrite.

Ne apropiem de casa pădurarului Lalewicz așezată printre brazi pe o colină nisipoasă.

Lalewicz ne așteaptă în prag. Cînd ne apropiem, se smulge iute de pe locul său și, frămîntînd în mînă șapca cu lampas verde, ne salută pocnind ofițerește din călcîie. E un omuleț rotund, cu o față grasă, zîmbind nostim cu dinții descoperiți.

— Lalewicz, o să găsim rațe?

— Puzderie, înălțimea-voastră, puzderie.

— Atunci, haide! Condu-ne.

Ne-am aprins cîte o țigară, am trecut de pe umărul stîng pe cel drept puștile „Lancaster" și am pornit. Lalewicz mărșăluia în frunte, eu în coadă. O ceață alburie se învălurea pe loc și se risipea ca fumul. Prin spărturile ei apăreau o clipă vîrfurile pomilor și ale răchitelor ca niște pete negre, apoi dispăreau din nou. Pe roua albă ca laptele rămîneau urmele pașilor noștri de un verde închis, aproape negru.

— O să fie o frumusețe de zi! exclamă Lalewicz dorind desigur din bunăcuviință să spună ceva.

— Ihî! mormăi domnul Alfred.

Deodată Lalewicz se opri și se lăsă pe vine:

— Ehe! Am prins vulpea de coadă! șopti el privind în pămînt.

Pe iarba umedă se vedeau urme proaspete de căruță intrînd în pădure.

— Scînduri, înălțimea-voastră, fură scînduri de la joagăr, spuse cu convingere, înecîndu-se.

— Hai, dar fără zgomot, şoptirăm aproape în acelaşi timp şi intrarăm în pădure ţinînd urma căruţei. După ce ne-am strecurat pe la marginea tăieturii, l-am trimis pe Lalewicz să cerceteze locul, iar noi ne-am aşezat în umbră.

El a ieşit în poiană printre buturugi, ca o vulpe, a zîmbit — nu pot să jur că nu s-a lins pe buze — şi ne-a făcut semn cu degetul.

Ne-am apropiat : într-un desiş de alun stătea o căruţă la care era înhămată o mîrţoagă. Căruţa era mică, cu spiţele roţilor foarte uscate. Dricul din faţă era legat de cel din spate numai prin inimă, iar deasupra osiilor, leucile înalte cu speteze de loitre înfipte în ele. În dreapta oiştei stătea o mîrţoagă legată de cruce prin nişte hăţuri străvechi, probabil de aceeaşi vîrstă cu ea. Grebănarul necăptuşit îi tocase părul de pe grumaz, pieptarul de lemn îi rosese pielea în părţi, zăbala veche îi muşca buzele. Cînd îşi lăsa capul spre pămînt, clipind din ochi, cu o expresie de nespusă oboseală, ca să ciugulească puţină iarbă, comarul căpeţelei, îi aluneca peste urechi. Muştele i se aşezaseră pe gît, o pişcau de şira spinării ascuţită ca o pilă, o ciupeau de burtă, îi intrau în ochi. Mîrţoaga nu catadicsea nici măcar să le gonească, iar dacă dădea din coadă, o făcea într-o doară, din obişnuinţă.

Pielea mizeră atîrna pe ea ca o manta pe un schelet ; picioarele scrijelite abia-i mai susţineau greutatea oaselor. Nu ne-a dat nici cea mai mică atenţie, nu ne-a privit nici măcar în treacăt, cu toate că Lalewicz îi „cerceta" hamurile şi funia învîrtită pe după leucă, care ţinea loc de hăţuri. I se poruncise să stea acolo, stătea ; vor să-i ia pielea de pe ea, s-o ia...

— Da' bogat harnașament mai are, lua-l-ar naiba ! mormăi pădurarul. Nici o bucățică de curea... Frînghie peste frînghie, adăugă supărat.

Ne așezăm sub un pin și așteptăm. Lalewicz scoate capul pe după tufiș, clipește din ochi și zîmbește ; l-a și zărit pe hoț : e Witek Obala.

După puțin apare și Obala furișîndu-se ușurel printre tufișuri, ducînd pe umăr patru scînduri. Se uită împrejur, ciulește urechile și uneori se așază să se odihnească. Printre crengi apare din cînd în cînd șapca lui roșie, ungurească.

— Scînduri groase ! ne șoptește tainic pădurarul ca la spovedanie.

Obala ajunge lîngă noi, e gata să pună scîndurile în căruță și s-o șteargă, cînd în fața lui apare, ca din pămînt, Lalewicz, se înclină și spune :

— *Bonjiur*, Obala...

Țăranul aruncă scîndurile la pămînt, scuipă din vîrful buzelor și se uită. Era o anumită asemănare între el și mîrțoagă. Slab, uscat, veștejit, pămîntiu, scund, încovoiat de spate — făcea impresia unei mașinării pentru ridicarea greutăților, aducea a macara...

De sub șapca roșie, mare ca o pernă, ieșea un păr lung, îmbîcsit, nepieptănat de mult, căci atîrnau în el firișoare de paie și fîn. Era îmbrăcat într-o cămașă de cînepă, lungă pînă la genunchi, ca o fustă, legată la gît cu o bentiță roșie și peste mijloc cu o sfoară ; de sub cămașă, i se lăsau pînă la glesne niște pantaloni tot de cînepă, atît de vechi, de negri și de rupți, încît privindu-i îți venea chef să strigi : „Dă, Obala, pantalonii dumitale la expoziția de la Paris, să vadă lumea civilizată că și voi produceți lucruri pentru confortul omului, pe măsura forțelor și mijloacelor voastre !"

Genunchii-i erau îndoiți o dată pentru totdeauna, ca la greier, iar în dreptul acestor genunchi se vedeau găuri în pantaloni, apărute nu în urma vreunei sfîșieri, ci roase de atîta purtat, rotunde, ca arse. Privindu-i picioarele acoperite cu un strat de murdărie, negre, cu degete strîmbe, cu unghii ca la animale, cu călcîiele lățite și ieșite în afară, am ajuns la convingerea că probabil civilizația nu a adus încă în garderoba lui Obala nici o pereche de încălțări.

În schimb, la față nu era urît : avea o figură obișnuită de țăran, cioplită parcă în gresie de un sculptor începător, impasibilă, rece și liniștită, o adevărată față de gentleman, netulburată de nimic. De la nas coborau spre bărbie două cute adînci, în care pielea era ceva mai deschisă la culoare decît cea arsă de soare de pe față și gît.

Ne-am ridicat în picioare și abia atunci ne-a zărit Obala și pe noi. Și-a scos șapca din cap, și-a strîns părul de pe frunte și plecîndu-se înaintea oastră trînti șepcoiul de pămînt.

— Lăudat fie Isus Hristos ! spuse el.

— În vecii vecilor, frate ! răspunse domnul Alfred. Frumos îl lauzi pe Dumnezeu...

Țăranul nu răspunse. Se uită la noi și aștepta.

— Ascultă, Obala... căci Obala îți spune, nu-i așa ? începu domnul Alfred așezîndu-se pe un butuc lîngă el. Spune, Obala, e frumos să intri ziua într-o pădure străină și să iei așa, fără nici o jenă, tot ce-ți place ? Spune-mi : e frumos ? Nu ți-e frică de mînia lui Dumnezeu ? Și asta... Ei, cum să te consider eu vecin, cetățean, frate, ca să zic așa ?...

— Mă rog smerit...

— Taci, te rog, taci. Pentru scîndurile astea ai să te duci la pușcărie, că altfel eu, aici, cu voi, aș ajunge la sapă de lemn. Înțelegi ?...

— Înţeleg, înălţimea-voastră.

În timp ce Obala „înţelegea", Lalewicz se apropie de el pe nesimţite şi-l apucă atît de îndemînatec de chică, că ţăranul nici nu-l observă. După o clipă am avut prilejul să observ desfăşurarea operaţiei numită „bătaia peste fălci". Cu pumnul drept Lalewicz lovea, iar cu stînga îl ţinea pe Obala de ciuf. Din cînd în cînd ţăranul se ferea de el ca de un ţînţar, spunînd liniştit :

— Lasă-mă, Lalewicz, lasă-mă...

— Între ochi ! spuse domnul Alfred în timp ce mă servea cu o ţigară şi cu un chibrit suedez aprins.

Lalewicz îi dădu şi între ochi şi în dinţi şi în nas, şi în gît, o dată, de două ori, de trei ori, de cinci ori... Zării un firişor subţire de sînge prelingîndu-se din nasul omului. Lalewicz lovea de se cutremura tot... În cele din urmă se auzi plînsul înspăimîntător, înfiorător de dezgustător al omului schingiuit şi deodată degetele strîmbe se înfipseră în gîtul pădurarului. Atunci se smulse de la locul său şi domnul Alfred şi îi dădu o asemenea „directă" lui Obala, încît acesta se duse de-a berbeleacul pînă în tufişuri. Acolo îl mai lovi cu călcîiele şi pădurarul, care se întoarse apoi la noi transpirat şi îmbujorat.

Ţăranul se ridică repede, scuipînd sînge şi ştergîndu-şi gura cu mîneca cămăşii. Pe obrazul lui nu se vedeau imprimate nici măcar tradiţionalele cinci degete de la palma primită... Scuipă, îşi trase sufletul, îşi şterse ochii loviţi şi începu să dezlege hamurile de după leucă.

— Lalewicz, te duci la prînz la domnul Bierderman şi-l rogi să scrie o plîngere împotriva lui Obala pentru furt de scînduri, spuse domnul Alfred pe un ton oficial.

Țăranul se plecă la picioarele moșierului.

— Mă rog smerit, înălțimea-voastră !... Dați-mi scîndurile astea.

— Ie-te la el, trăsni-l-ar, ce pretenții ! chițăi pădurarul.

— Dă-mi-le, stăpîne !

— De ce să ți le dau, dragă Obala ?

— Prima și ultima oară, înălțimea-voastră... N-am venit niciodată aici și nici n-o să mai viu... Da' trebuie să fac coșciug și la noi e o foame...

— Ce coșciug ?

— La băiat. Mi-a murit ficioru, Wojtek.

— Și de-aia furi ? Chiar și pentru coșciug furi ? Gîndește-te numai ce păcătos ești...

— Păi de un' să iau ? De un' să iau ? întrebă el neașteptat de repede, bătînd caraghios din picioare. Trebuie să-l îngrop și părintelui să-i dau cinci ruble și de pomană o rublă și noi n-am văzut cartofi de-o lună. Dă-mi, stăpîne, milostivește-te...

— Vreau să văd, Obala, dacă nu spui minciuni, dacă e adevărat că ți-a murit băiatul. Arată-ne drumul.

Țăranul puse scîndurile în căruță, lovi mîrțoaga și pornirăm. Obala mergea cu greu înaintea noastră, pășind cu picioarele crăcănate pe lîngă calul pe care îl lovea neîncetat.

Amîndoi parcă șchiopătau...

Am ieșit din nou în luncă. Prea mîndru, măria-sa soarele, față de care orice descriere pare ridicolă, se ridicase măreț deasupra pădurilor. Ceața se înălța în nouri transparenți spre cer, numai roua mai rămăsese peste luncă, ca o față de masă albă.

Un cătun micuț se tupilase nu departe de peretele unei văgăuni. Casa lui Obala, construită de curînd, era încă pe jumătate neacoperită, curtea

neîngrădită ; la cîţiva paşi mai departe se ridica o şură mică, lipită de grajd.

— Unde-i mortul ? întrebarăm oprindu-ne la marginea gropii cu gunoi care ocupa jumătate din curte.

— În pătul.

— Eşti însurat ?

— Nu... văduv.

— Du-ne la mort. Arată-ni-l.

Obala porni înainte cu pasul său de urs, deschise uşa şi ne lăsă să intrăm în şura mică şi goală. Într-o parte, pe locul unde se depozitează snopii era puţin fîn cosit aşezat pe nişte crengi uscate. Pe aria de treierat cu îmblăciul, peste un snop de paie de rogoz zăcea cadravul unui băieţaş de vreo cincisprezece ani. Sub coama acoperişului ciripeau vesele în cuiburi nişte vrăbiuţe.

Băiatul era tot aşa de slăbănog ca şi taică-său, avea picioarele la fel de negre şi călcîiele turtite. Numai părul îi era pieptănat şi faţa spălată. În mîinile de culoarea pămîntului, împreunate cu pioşenic, ţinea o cruciuliţă cioplită dintr-un băţ. Pe deasupra lui roiau văluri de ţînţari şi muşte, se aşezau pe faţă, se vîrau în colţurile gurii. Obala se duse cu o creangă în mînă să le alunge. Cînd se întoarse la noi, ochii-i erau tulburi, de parcă-ar fi avut un lichd turnat sub pleoape.

— De ce-a murit ? întrebă domnul Alfred, retrăgîndu-se spre ieşire.

— Apăi cin' să ştie ? A murit şi pace.

— O javră mai puţin ! rîse pădurarul.

Obala ridică ochii spre el şi pentru o clipă luci în ei o lumină ciudată, galbenă.

— Mai ai copii ?

— Nu, înălţimea-voastră ; numa pe el l-aveam... numa pe el...

Şi trebuie că l-a fulgerat o durere cumplită, spunînd aceste cuvinte, pe un ton atît de ciudat, căci îşi sprijini capul în mîini, îşi îndepărtă picioarele şi se uită apoi la mort cu o privire tristă ca o nebunie, inexpresivă, ca o rană deschisă. Privi, privi, apoi deodată îşi vîrî mîna în părul încîlcit şi trase cu toată puterea.

Peste o clipă era din nou liniştit, la fel de rece ca înainte ; păstrînd pe faţă expresia unei surde preocupări începu să aducă din şură capra, barda, cuţitoaia, raşpa, cumpăna, baiţul dizolvat într-o tigvă şi se apucă de meşterit coşciugul.

— Dacă m-ai ajuta şi dumneata, Ignacy... spuse rugător către pădurar.

— Oh, tîmpitule ! Crezi că eu aş sta aici cu tine să te ajut... Mai bine recunoaşte înaintea înălţimii-sale, cum aţi jumulit secara. Cîinii ăştia, domnule, primăvara, ca spre exemplu acum, se duc în zori pe cîmp şi adună boabele tinere de secară şi cînd au traista plină, ţuşt acasă şi fierb din ele supă cu lapte.

— Însă pentru hoţia de astăzi, noi tot te reclamăm. Dacă vrei, putem să ne înţelegem...

— O să ne-nţelegem, înălţimea-voastră ; am să vă muncesc...

— Asta nu. Nu sînt de acord să lucrezi pentru furt. Dai patru ruble şi una pentru biserică, sau te duci la puşcărie. Gîndeşte-te pînă mîine, că, înţelegi, abia mîine se depune reclamaţia. Rămîi sănătos, dragă Obala.

Am plecat. Domnul Alfred a trecut iute prin curte şi a ieşit în drum. Eu m-am oprit după uşă să aud discuţia dintre Lalewicz şi ţăran, căci Lalewicz mai rămăsese o clipă în şură. Văzînd că domnul Alfred e departe, se întoarse spre Obala spunîndu-i cu o uimitoare repezeală :

— Wincenty, să nu-ţi fie frică... îl moşmolesc eu... să nu-ţi fie frică de nimic... Vin eu cu rîndeaua şi meşterim un coşciug pe cinste, numai să plece acasă şoricarii ăştia. Vin, n-ai grijă, vin...

Apoi ieşi şi ajungîndu-l în goană pe moşier începu să-i explice necesitatea reclamării lui Obala, dar deoarece Obala acesta avea numai două pogoane de pămînt nisipos, n-o să fie nici o pedeapsă pentru el dacă stă la puşcărie. Numai c-o să iasă din el un hoţ patentat.

— Om vedea, om vedea şi de altfel nu mă mai plictisi, conchise domnul Alfred în cele din urmă şi-i porunci s-o ia înainte.

La scurt timp după aceea am urcat, trecînd peste pereţii putrezi ai vechiului canal, pe digul enorm al unui eleşteu de cîteva hectare. Dintr-o dată ne-am simţit împresuraţi de zgomotul de nedescris al vieţuitoarelor bălţii. În trestii piuiau jalnic graurii, cîrîiau găinuşele de baltă, fluierau sitarii, bîtlanii negri ţipau, stolurile de raţe ascunse măcăiau, rîndunicile de apă cîntau trist ; cufundarii se legănau, aruncîndu-şi ritmic aripile a zbor, coţofanele băteau cu ciocurile, ca nişte fierari, în ramurile de arin, iar sus în vîrful pinilor îşi educau copiii, cîrîind îngrozitor, ciorile-mame.

M-au lăsat pe dig să împuşc raţele din zbor. Domnul Alfred şi Lalewicz, după ce au dat ocol eleşteului, mi-au dispărut din ochi.

Aveam senzaţia că mă părăsesc puterile. M-am culcat la pămînt hotărît să nu mă scol nici dacă ar fi cutremur, sau ar trece o trăsură încărcată cu cele mai încîntătoare femei. Voiam să privesc, stînd pe spate, cerul şi vîrfurile legănate ale pinilor şi arinilor, să văd cum se învolburează apa la mijlocul bălţii şi cum valurile încununate de spumă aleargă spre mal ca să stropească stuful drept ca nişte săbii sau

mlădiu, cînd se arcuieşte şi-şi culcă capetele pe suprafaţa apei, tremurînd de plăcere, în melodia tainică, abia simţită, a plescăitului valurilor. Cîteodată, la vreun vînt mai puternic, se apleacă şi tulpinile mlădioase ale piniior, asemenea unor fiinţe uriaşe, ciudate.

Ciorile zburau pe sus de la un pom la altul ţipînd ; uneori, ţipătul acesta devenea insistent ca o chemare de ajutor. M-am uitat mai bine şi am zărit cauza neliniştii lor.

Într-unul din cei mai înalţi pini se urcase un băiat şi scotea din cuiburi, cu o prăjină lungă, puii de cioară care nu ştiau încă să zboare. M-am ridicat şi am zărit la poalele copacului un alt băiat care prindea puii aruncaţi. În fiecare moment cădea la pămînt ca o piatră cîte un pui urîcios, negru. Unii mureau numaidecît, alţii mai ridicau capetele enorme pe gîturile golaşe şi porneau călcînd caraghios prin iarbă. Atunci micul vînător alerga după fugari strigînd :

— Un' te duci, şmechelo, hai ?

Şi apucînd „şmechela" de aripă, o lovea cu capul de o tulpină sau îi tăia de-a dreptul labele pe care pădurarul şef le cumpăra pe trei groşi [1] perechea.

Cioara-mamă se zbate înnebunită, aproape că se aşază pe umerii tînărului cutezător, se agaţă cu ciocul de băţul lui sau de o creangă chiar de deasupra acestuia şi bate cu capul în tulpină, ca un ciocan, rupe crenguţe mai mici şi cîrîie tare cu vocea răguşită, dizgraţioasă a desperării. Cînd băiatul din pom aruncă un pui, se repede la pămînt cu aripile tîrîş, deschide ciocul, ar vrea să ţipe, dar nu mai are glas, aşa că bate din aripi, sare înnebunită, caraghioasă la picioarele băiatului, înţelegînd parcă prima

[1] *Groş*, monedă poloneză, a suta parte dintr-un zlot.

din neamul ei nevoia sinuciderii. După ce-i sînt omorîţi toţi copiii, zboară în pom, se repede la cuibul pustiu şi, învîrtindu-se în aer pe deasupra lui, se gîndeşte la ceva...

M-am culcat din nou pe spate. Ce-mi pasă mie? Ştiam că acolo, nu departe, se abat tragediile ca nişte trăsnete, pentru care noi, oamenii civilizaţi, găsim leacul în sinucidere...

...Îi invidiam şi pe Obala şi pe cioară. Amîndoi uită repede. Altfel cum s-ar putea stinge durerea lor îngrozitoare, de nepătruns, crudă, inconştientă, durerea de a-şi petrece noaptea singuri în cuiburile lor pustii, dacă n-ar exista legea aceasta divină, splendidă, binefăcătoare, cea mai bună dintre legile naturii, legea inteligentă a uitării? Pentru ei „a trăi" înseamnă „a uita" şi natura îngăduitoare le permite să uite numaidecît...

Ah, cum îi mai invidiam!...

ÎNVĂŢĂTOAREA*

Doctorul Pawel Obarecki se înapoiase într-o dispoziţie nu prea bună de la partida de *whist* care durase opt ore şi cu care prilej sărbătoriseră onomastica părintelui paroh, împreună cu farmacistul, dirigintele poştei şi judecătorul. Întors acasă, zăvorî bine uşa cabinetului, ca nimeni, nici măcar menajera lui în vîrstă de douăzeci şi patru de ani să nu poată pătrunde pînă la el. Se aşeză la masă şi începu să privească lung pe geam, de altfel fără nici un motiv deosebit, apoi se apucă să bată darabana pe masă. Simţea clar cum începe să-l cuprindă o predispoziţie metafizică...

Este lucru cunoscut că un om de cultură aruncat de către forţa centrifugă a neajunsurilor dintr-un centru cultural într-o văgăună oarecare, Încuiaţii, Tîmpeniidin-Vale sau, ca doctorul Obarecki, la Scîrbeni, cedează o dată cu scurgerea timpului, sub influenţa ploilor de toamnă, a lipsei mijloacelor de comunicaţie şi a imposibilităţii de a discuta cu cineva timp de luni întregi, în faţa unei treptate transformări într-o creatură carnivoro-vegetariană, care înghite un număr excesiv de sticle de bere şi este supus atacurilor de

* În original : *Silaczka.*

plictiseală cronică, care-l duc într-o stare vecină cu aceea cînd ai vărsături. Plictisul obişnuit al oraşelor mici este asimilat pe nesimţite, aşa cum înghite iepurele, fără să ştie, ouăle de panglică lăsate de cîini pe iarbă. Însă din clipa în care se cuibăreşte în organism microbul : „totul mi-e absolut indiferent" — de atunci începe procesul descompunerii.

În epoca de care vorbesc, doctorul Pawel era cu totul ros de Scîrbeni, dimpreună cu mintea, inima şi energia lui, atît potenţială cît şi cinetică. Încerca o silă de neînvins faţă de citit, scris şi socotit, putea să se plimbe ore întregi prin cabinet, sau să zacă întins în şezlong cu o ţigară, fie ea şi neaprinsă, în gură, într-o aşteptare plină de nostalgie, supărătoare şi aproape dureroasă. Aştepta ceva care trebuia să se întîmple, pe cineva care trebuia să vină şi să spună ceva, orice, sau să facă un lucru neobişnuit. Stătea cu auzul încordat la zgomotele şi foşnetele ce prevestesc întreruperea liniştii sufocante şi apăsătoare. În mod deosebit îl supăra toamna. În liniştea după-amiezelor de toamnă care se aşterneau de la un capăt la celălalt al Scîrbenilor, era ceva dureros, ceva care te împinge să strigi după ajutor. Învelit ca într-un păienjeniş moale, creierul producea cînd gînduri uimitoare prin simplitatea lor, cînd cu totul de neînţeles.

Doctorul încerca singurele momente de destindere fluierînd sau discutînd cu menajera fie pe un ton cuviincios (de exemplu despre superioritatea incontestabilă a purcelului umplut cu hrişcă, la cuptor, — se înţelege de la sine că fără măghiran — asupra purcelului umplut cu alte substanţe), fie dezgustător de necuviincios.

Se întîmpla uneori ca peste jumătate din bolta cerească să se prăvale un nor zdrenţuit, cu nişte labe titanice şi să atîrne suspendat, cenuşiu şi inert, in-

capabil să se risipească în neant, amenințînd să se prăbușească peste Scîrbeni și peste cîmpiile pustii din depărtare. De la acest nor, venea adus oblic de vînt un val de picături, care se așezau pe geamuri sub formă de cristale, alcătuind în vuietul vîntului un zgomot deosebit și pătrunzător, ca și cum după colțul casei ar fi scîncit încetișor un copil. Departe, pe haturi se zăreau singuratici perii pădureți, dezbrăcați de frunze, cu ramurile fremătînde în bătaia ploii... Atunci gîndul culegea din acest peisaj tristețea în care era ceva cataral cronic și o teamă inconștientă, neclară, simțită ca prin ceață. Atmosfera aceasta cataral-melancolică devenise starea spirituală permanentă a doctorului nostru, extinsă și asupra sezoanelor de vară și primăvară. În sufletul lui se cuibărise o tristețe pustiitoare care n-avea de fapt nici o cauză. O dată cu asta îl cuprindea o lene de nedescris, o lene ucigătoare care făcea să cadă din mîinile victimei chiar și nuvelele lui Alexis [1].

„Metafizica" în care cădea doctorul Pawel în ultima vreme, o dată sau de două ori pe an, însemna cîteva ore de acerbă autoanaliză conștientă a amintirilor care se depănau cu o iuțeală nebună, însemna închegarea nervoasă a tuturor datelor fragmentare și întîmplătoare, o frămîntare vecină cu nebunia, porniri nobile mînjite de noroiul pasivității, gînduri, explozii de amărăciune, hotărîri neclintite, jurăminte, planuri... Se înțelege însă că toate acestea nu schimbau cu nimic în mai bine viața lui și treceau cum trece o perioadă de timp care ne-a adus suferințe mai mari sau mai mici. De „metafizică" putea scăpa ca de durerea de cap, trăgînd un somn zdravăn, după care se scula cu mintea împrospătată, mai energic și mai

[1] *Paul Alexis* (1847—1901), scriitor naturalist francez, discipol și prieten al lui Émile Zola, foarte citit în Polonia la începutul secolului nostru.

capabil să suporte jugul obişnuitei plictiseli şi să-şi consume toată energia creierului inventînd cea mai gustoasă mîncare. Endemia „metafizicii" îi demonstra însă doctorului nostru că în existenţa sa vegetativă, bine hrănită şi suprasaturată de filozofia unei minţi sănătoase şi viguroase, se ascunde o rană nevindecabilă, invizibilă, dar foarte dureroasă, ca mica rană care se deschide deasupra unui os măcinat.

Doctorul Obarecki venise la Scîrbeni acum şase ani, numaidecît după terminarea studiilor, cu mintea elevată de aureola unor gînduri, nu multe la număr, ce-i drept, dar nespus de utile, precum şi cu cîteva ruble în buzunar. Pe atunci se vorbea neîncetat de necesitatea plecării doctorilor în aşezări ca Scîrbeni şi alte pustietăţi. A ascultat de apostoli şi a plecat. Era curajos, tînăr, nobil şi energic. Chiar în prima lună de la venire a pornit din nepricepere un război împotriva farmacistului şi felcerilor din localitate, care lecuiau oamenii cu mijloace băbeşti. Farmacistul din Scîrbeni, „exploatînd situaţia" (căci pînă la prima localitate dăruită de civilizaţie cu farmacie erau cinci mile) impunea un anumit haraci persoanelor care doreau să-şi redobîndească sănătatea cu ajutorul drogurilor lui ; în acest timp, felcerii lucrînd mînă în mînă cu farmacistul, îşi construiau case splendide, umblau îmbrăcaţi în şube căptuşite cu blană de urs, arborînd pe feţe expresia unei grave importanţe, de parcă în fiecare clipă a vieţii lor l-ar însoţi pe părintele paroh la procesiunea cu Sfintele daruri de la Joia verde.

Cînd observaţiile delicate sau înflăcărate adresate farmacistului şi expuse patetic din diferite puncte de vedere au fost tratate ca nişte fumuri tinereşti şi n-au dus la nici un rezultat, doctorul Obarecki a strîns cîţiva bănişori şi a cumpărat o farmacie portativă pe care o lua cu sine cînd se ducea la bolnavi,

la țară. Pregătea el însuși pe loc medicamentele necesare și le dădea la un preț derizoriu, dacă nu chiar gratuit, explica regulile de igienă, consulta, lucra fanatic, ambițios, fără somn și fără odihnă.

Dar îndată ce s-a dus vestea despre farmacia ambulantă, ajutorul gratuit și alte asemenea comportări, s-a trezit cu toate geamurile de la sărmana lui locuință sparte. Și deoarece Boruch Pokoik, singurul geamgiu al orașului avea tocmai sărbătoarea cuștilor [1], a trebuit să lipească hîrtie în geam și să stea de pază toată noaptea cu revolverul în mînă. Cînd și-a pus geamurile, în sfîrșit, i le-au spart din nou și de atunci i le-au spart în mod sistematic pînă cînd și-a făcut obloane de stejar. Apoi au răspîndit vestea printre locuitorii orășelului că tînărul doctor e în legătură cu duhurile necurate, l-au ponegrit în ochii intelectualilor din împrejurimi ca fiind sub orice nivel de pregătire; bolnavii care mergeau spre casa lui erau opriți cu forța, în serile de mai se organizau sub ferestrele lui manifestații de antipatie etc. Tînărul doctor nu dădea atenție la toate acestea, încredințat fiind că adevărul va triumfa.

Dar adevărul nu a triumfat. Nu se știe de ce... Încă după trecerea primului an, doctorul a început să simtă că energia lui intră încetul cu încetul în putrefacție. Contactul strîns cu masa înapoiată a poporului l-a dezamăgit peste măsură. Rugămințile lui, îndemnurile, adevăratele lui prelegeri de igienă, au căzut ca semințele pe piatră. A făcut tot ce-a putut, dar în zadar! Sincer vorbind, e greu să ceri ca niște oameni care n-au încălțări pentru iarnă, care în martie răscolesc terenuri străine ca să scoată cartofi putrezi, rămași din anul trecut, să facă din ei turte,

[1] Sărbătoare veche evreiască care ține șapte zile, iar în acest timp evreii nu mănîncă în casă, ci într-un fel de colibe.

care în primăvară macină coajă de arin ca s-o amestece cu puţina făină de secară rămasă, care mănîncă supă din grăunţe necoapte, furate în zori de pe lanuri străine — să poată reforma în sens pozitiv starea sănătăţii lor neglijate, numai în urma elucidării teoretice a principiilor medicale, chiar dacă aceasta este făcută, poate, pe înţelesul lor.

Pe nesimţite, doctorului a început să-i fie totul indiferent... Mănîncă cartofi putreziţi — ce să le faci? — las' să mănînce dacă le plac. Pot să-i mănînce şi cruzi. Treaba lor...

Numai populaţia evreiască a orăşelului se mai trata la acest visător, fiindcă nu se temea de duhurile întunericului şi o atrăgea ieftinătatea neobişnuită a „medicinei".

Într-o bună dimineaţă doctorul a constatat că flăcăruia aceea care arsese deasupra capului său, flăcăruia cu care venise aici şi cu care voia să-şi lumineze calea vieţii, s-a stins. S-a stins de la sine, arzînd pînă la capăt. Atunci a încuiat farmacia portativă într-un dulap şi doar el personal mai apela la ea cîteodată.

Ce chin, însă, să te recunoşti învins de farmacist şi de felceri, să oboseşti şi să închei bătălia de la Scîrbeni prin închiderea farmaciei portative în dulap!

Acum adversarii au dreptul să se declare învingători şi să adune prada de pe cîmpul de luptă, deşi nu ei l-au învins: s-a învins singur. Şi-a înăbuşit singur ideile şi pornirile măreţe şi drepte, poate pentru că a început să-i placă belşugul la masă, sau poate din alte cauze, dar cert e că le-a înăbuşit. Mai făcea cîte ceva, mai trata uneori din convingere, dar nu mai avea nimeni nici un fel de folos de pe urma acestei „activităţi" a lui.

Printr-un ciudat concurs de împrejurări, în aşezările nobiliare din împrejurimi locuiau numai troglodiţi din moşi-strămoşi, care-i tratau în general pe doc-

tori într-un mod nu prea contemporan. Doctorul Pawel a avut odată proasta inspirație de a-i face o vizită unuia din aceștia, în timpul căreia, troglo-ditul, care-l primise în cabinetul lui, a stat în vestă și a mîncat tacticos șuncă tăind-o cu briceagul. Atunci doctorul a simțit în sine o revoltă a spiritului său democratic, i-a spus semicontelui ceva usturător și s-a lecuit de făcut vizite în împrejurimi.

În felul acesta i-au mai rămas doar părintele paroh și judecătorul cu care să mai schimbe o vorbă. Dar să fii mereu în societatea popii e cam trist. Iar judecătorul vorbea niște lucruri complet neinteligibile, așa că, de fapt, îi rămînea singurătatea. Pentru a înlătura însă urmările neplăcute ale șederii absolute cu sine însuși, a încercat să se apropie de natură, să recapete liniștea, armonia spirituală interioară, sentimentul de putere și curaj, să găsească acele verigi de fier care-l leagă pe om de natură. N-a găsit însă nici una din aceste verigi, cu toate că a hoinărit pe cîmpuri, s-a dus chiar pînă la tăietura de la marginea pădurii, unde s-a și împotmolit odată în mlaștina de pe pășune.

Peisajul plat era înconjurat din toate părțile de un brîu vînăt de pădure. Prin apropiere, pe movilele de nisip cenușiu creșteau brazi singuratici, printre care se întindeau terenuri agricole aparținînd cine știe cui. Pășunile acoperite cu iarba caprii și alte plante gălbejite, care mor de timpuriu, ca și cum n-ar avea destulă lumină să-și dezvolte clorofila, constituiau unica frumusețe a Scîrbenilor. Aveai impresia că soarele luminează această pustietate numai ca să-i dezvăluie sterilitatea, goliciunea și mohoreala...

Bietul doctor se tîra zilnic cu umbrela în mînă de-a lungul drumului plin de gropi, acoperit cu un nisip murdar și mărginit de niște ruine de garduri. Se părea că drumul acesta nu duce spre nici o așezare

omenească, căci se ramifica în plin izlaz în mai multe poteci şi se pierdea printre muşuroaiele de cîrtiţă. Reapărea abia mai departe pe culmea unei movile nisipoase sub forma a două şănţuleţe triunghiulare săpate de roţi şi dispărea în pădurea de pini pitici.

O mînie nervoasă îl cuprindea pe doctor cînd se uita la peisajul acesta şi o teamă nelămurită îi toca liniştea...

Au trecut anii. La iniţiativa preotului paroh s-a aranjat o conciliere între farmacist şi doctor, atunci cînd s-a constatat fenomenul pozitiv al „liniştirii" acestuia din urmă. De atunci antagoniştii au început să *muncească în sudoarea frunţii* împreună la partidele de *whist*, deşi doctorul a continuat să-l privească cu dezgust pe farmacist. Treptat s-a mai micşorat şi dezgustul. A început să-i facă vizite farmacistului şi să flirteze cu nevasta acestuia. Într-o bună zi s-a speriat singur de rezultatul analizei propriei sale inimi dîndu-şi seama că e capabil s-o iubească platonic pe doamna farmacistă, femeie cu o minte obtuză ca pisălogul de pisat zahărul, gata să se lase oricînd crucificată pentru convingerea sa — de altfel cu totul neîntemeiată — că este subţire şi mlădioasă, fermecătoare şi periculoasă şi care povestea cu o pasiune ciudată şi încontinuu despre principalele păcate ale servitoarei sale. Doctorul Pawel asculta ore întregi perorările doamnei Aniela, arborînd zîmbetul pe care-l poţi vedea pe faţa unui tînăr care face curte unui grup de doamne încîntătoare, în timp ce-l chinuieşte îngrozitor o durere de măsele.

Nu mai era capabil să facă fapte eroice pe linia democratizării ideilor la Scîrbeni, nici măcar în numele procedeului acceptabil de consumare a timpului. Cu nici un preţ n-ar mai fi putut să se ducă în vizită la măcelari, aşa cum preconiza la început;

nu putea să stea de vorbă decît cu oamenii care aveau cît de cît o brumă de cultură.

Astfel nu numai că i s-a risipit orice urmă de energie, dar i-a dispărut şi respectul pentru orice gînd mai elevat. Din orizontul larg care abia putea fi cuprins de privirile visătoare, a rămas un orizont atît de îngust încît putea fi trasat în jurul lui cu vîrful pantofilor moderni pe care-i purta. La chemările din ziare de a căuta „adevărul nedescoperit încă al razei curate şi al căilor noi", la începutul înfrîngerii privea cu amărăciune, tristeţe şi invidie, după aceea cu rezerva omului care are o anumită experienţă, apoi cu neîncredere, curînd după asta cu zîmbet semnificativ, cu dispreţ vădit, iar în cele din urmă nu mai privea de loc, căci îi era absolut indiferent. Trata oamenii după indicaţiile rutinei, avea de-acum o oarecare practică, se obişnuise cu Scîrbenii, cu singurătatea, cu plictisul, chiar şi cu purceluşii la cuptor şi nu mai tindea de fel spre flacăra vieţii intelectuale.

Principiul la care puteau fi aduse ca la un numitor comun gîndurile şi faptele doctorului Obarecki devenise acesta : daţi banii şi căraţi-vă...

Şi totuşi, în timp ce era ocupat cu bătutul darabanei pe masă, în ziua aceea în care se întorsese de la onomastica preotului paroh, „metafizica" îl cuprinse cu forţa de demult. Începuse să se simtă rău încă după a şasea oră de *whist*, tot din cauza farmacistului care nitam-nisam se apucase să studieze *Istoria universală* a lui Cesare Cantù [1] (în traducerea lui Leon Rogalski) şi după ce-şi formase o părere foarte radicală asupra activităţii lui Alexandru al VI-lea [2], căzuse la ateism.

[1] Istoric italian de la mijlocul secolului trecut.
[2] E vorba de papa Borgia (1431—1503).

Doctorul Obarecki știa prea bine de ce-l irită farmacistul pe preot prin asemenea dispute destructive ; presimțea că acesta este preludiul unei încercări de apropiere, de împrietenire cu el în baza concepțiilor comune asupra lumii... Presimțea că într-o bună zi farmacistul are să-i facă o vizită și, luînd-o pe departe, are să-i vorbească cu îndemînare despre lipsa de capital ca izvor al „stagnării", ca, după aceea, coborîndu-se din înălțimi la treburile concrete din Scîrbeni, să-i arate cît folos ar putea aduce societății ei doi, mergînd mînă în mînă : unul scriind rețete fictive și altul exploatînd situația... Cine știe dacă n-o să-i propună sincer și deschis, „cu cărțile pe față", să înființeze o societate pe acțiuni, al cărei țel să fie marșul comun spre adîncul putreziciunii. Presimțea, de asemenea, că n-o să aibă destulă putere să pună capăt propunerii farmacistului, masîndu-i ușurel oasele faciale... Presupunea chiar că o să se înființeze această tovărășie — cine știe... Sufletul îi era plin de amărăciune. Ce se întîmplase cu el, cum de ajunsese pînă acolo, de ce nu se smulge din noroiul acesta, de ce e leneș, visător, gînditor, distrugător al propriilor sale gînduri, oribilă caricatură a ceea ce a fost el însuși ?...

Și, în timp ce privea pe fereastră, începu să analizeze nespus de amănunțit, atent, necruțător și subtil propria sa neputință. Zăpada cădea în fulgi mari, acoperind priveliștea tristă printr-o perdea deasă dublată de întuneric.

Goana himerică, sterilă a gîndurilor fu brusc întreruptă de strigătele menajerei care se străduia să convingă pe cineva că doctorul nu-i acasă. Doctorul intră totuși în bucătărie ca să rupă firul gîndurilor care-l chinuiau.

Un țăran uriaș într-un cojoc galben făcu o plecăciune adîncă înaintea lui măturînd cu căciula praful

de pe podele, își dădu cu pumnul părul de pe frunte la o parte, se îndreptă și era gata să înceapă o cuvîntare, cînd doctorul îl întrerupse :

— Ce-i ?

— Păi, dom'le doctor, m-a trimis primarul...

— De ce ?

— După dumneavoastră, dom'le doctor.

— Cine-i bolnav ?

— Învățătoarea, cică, de la noi din sat s-a îmbolnăvit, a picnit-o ceva. Vine primaru și zice : „Te duci, Ignacy, la Scîrbeni după domnu doctor". Zice, poate...

— Merg. Ai cai buni ?

— Apăi, am... niște șoimi grozavi.

Doctorului îi surîdea acum gîndul drumului, oboselii și chiar pericolului. Subit înviorat, începu să se îmbrace ; își puse ghete groase, cojoc, blană, care să-l ferească de ger, se încinse cu o curea și ieși în fața casei. „Șoimii" țăranului erau micuți, dar rotofei, bine hrăniți. Coșul uriaș al saniei era umplut cu paie și acoperit cu un covor. Doctorul se cufundă în paie, se acoperi, țăranul se așeză într-o parte pe banca din față, desfăcu hățurile de cînepă de pe țepușă, șfichiui caii și porniră.

— E departe ? întrebă doctorul.

— O fi cam vreo trei mile, sau poate nici atît...

— Nu te rătăcești ?

— Cine ? Eu ?

Sufla dinspre cîmpie un vînt pătrunzător. Tălpile arcuite, fără șine, cioplite cu barda se afundau adînc în zăpada proaspătă, răsturnînd de o parte și de alta două brazde albe. Era un drum plăcut.

Țăranul își trase căciula pe o parte și biciui caii. Doctorul se simțea bine. După ce trecură de pădurica care părea scufundată în zăpadă, ieșiră pe o întindere pustie, nelocuită, încadrată în rama pădurii ușor

vizibile la orizont. Se lăsa întunericul îmbrăcînd peisajul despuiat al pustiului într-o culoare albăstrie, mai întunecată deasupra pădurii. Bulgări de zăpadă bătătorită zburau de sub copitele cailor pe lîngă urechile doctorului. Fără să ştie de ce, ar fi vrut să se scoale în picioare în sanie şi să tragă nişte chiote, ţărăneşte, în mijlocul şesului acesta surd şi mut, nemărginit şi fascinant prin imensitatea lui, ca o prăpastie. Se lăsa repede o noapte sălbatecă şi înnourată, noaptea cîmpiilor nelocuite.

Vîntul se înteţise, sufla uniform, cu vuiet, trecînd din cînd în cînd într-un *largo* surd ; zăpada bătea dintr-o parte.

— Ai grijă la drum, omule, să nu ne rătăcim, spuse doctorul şi-şi ascunse nasul în blană.

— Hai, mititeilor ! strigă ţăranul la cai în loc de răspuns.

În vuietul viforului dezlănţuit abia se mai auzea vocea acestuia. Caii goneau întins.

Viscolul se porni deodată cu o forţă nebună. Nămeţi întregi de zăpadă loveau în sanie, vîntul gemea între tălpile ei, înăbuşindu-şi suflarea. Se auzea fornăitul cailor, dar doctorul nu-i putea zări nici pe ei, nici pe căruţaş. Vîrtejuri de zăpadă ridicate de la pămînt, zburau duse de vînt ca o herghelie de cai şi parcă se auzea duduitul înfundat al paşilor titanici ; cîteodată se înălţa de la pămînt o adevărată orgie de vuiete şi urca pînă la nori să se lovească de aceştia cu toată multitudinea de tonuri viguroase, să se sfărîme şi să se prăbuşească apoi brusc cu zgomot răsunător. Atunci aşternutul de zăpadă se destrăma ca un puf şi-i înfăşura pe călătorii noştri în vălătuci albi. Se părea că nişte balauri descriu într-un dans nebunesc nişte cercuri enorme, că ajung sania din urmă, vin din faţă, dintr-o parte şi presară pulbere

de zăpadă peste ea. Undeva, sus de tot, la zenit, se auzi răsunînd surd, prelung, monoton, legănat, un clopot enorm.

Doctorul simţi că se abătuseră de la drum ; sania înainta încet, izbindu-se cu capetele tălpilor de răzoarele arăturilor.

— Hei, omule, întrebă el speriat, unde sîntem ?

— Tai peste cîmp spre pădure, răspunse ţăranul, în pădure o să fie mai liniştc... mergem prin pădure pînă aproape de sat...

Şi, într-adevăr, vîntul se linişti în curînd, se auzea numai un vuiet înalt, deasupra copacilor, şi trosnetul crengilor rupte. Pe fondul negru al nopţii se zăreau slab pomii acoperiţi de zăpadă. Nu puteau să meargă prea repede, căci drumeagul din pădure, acoperit de nămeţi, se strecura printre butuci şi tulpini. Dar, în cele din urmă, după vreo oră, în care timp doctorul fusese sincer neliniştit şi îngrijorat, au început să se audă nişte zgomote surde, repetate : lătrau cîinii.

— Asta-i satul nostru, dom'le doctor...

În depărtare licăreau luminiţe ca nişte licurici care se mişcau în toate părţile. Se simţea miros de fum.

— Dii, mititeilor ! strigă omul vesel la cai, lovindu-se cu pumnii ca să se încălzească.

După puţin timp treceau în goană pe lîngă nişte căsuţe scunde acoperite cu zăpadă pînă la streaşină. Pe geamurile îngheţate, prin care cădeau în drum mănunchiuri de lumină, se desena umbra capetelor.

— Mănîncă oamenii de cină... observă ţăranul neîntrebat, amintind astfel doctorului că e vremea cinei, de care nu mai spera să aibă parte în ziua aceea.

Caii se opriră în faţa unei case ; ţăranul îl conduse pe doctorul Pawel în tindă şi dispăru. Bîjbîind clanţa prin întuneric, doctorul intră într-o cămăruţă mică şi mizeră, luminată de un opaiţ.

O bătrînică uscată şi adusă de spate ca un mîner de umbrelă sări de pe pat cînd îl zări, îşi potrivi basmaua pe cap şi începu să clipească şi să holbeze la el nişte ochi roşii, vădit speriată.

— Unde-i bolnava ? întrebă el. Samovar aveţi ?

Bătrîna, de spaimă, nu putu scoate o vorbă.

— Ai samovar, poţi să-mi faci un ceai ?

— Samovar ie... numa că ţucăr...

— Na-ţi-o bună ! N-ai zahăr ?

— Apăi, nu-i... numa poate Walkova să aibă, că domnişoara...

— Unde-i domnişoara asta a voastră ?

— Zace, sărmana, în odaie.

— E de mult bolnavă ?

— Calcă pă două săptămîni, da acu nu mai mişcă nici mînile, nici chicerele. A picnit-o şi pace.

Deschise uşa la camera de alături.

— Stai ! Trebuie să mă încălzesc mai întîi, strigă doctorul supărat, scoţîndu-şi şuba.

Dar aici nu era de loc greu să se încălzească. Dinspre sobă dogorea atît de puternic, încît doctorul se grăbi să treacă în camera „domnişoarei". Era o cămăruţă mică şi foarte sărăcăcioasă, luminată de pîlpîirea lămpii aşezată pe masă, lîngă căpătîiul bolnavei. Nu putea zări faţa învăţătoarei, căci era ascunsă în umbra unei cărţi mari. Doctorul se apropie cu grijă, făcu lampa mai mare, dădu cartea la o parte şi începu să privească pacienta. Era o fată tînără, cufundată într-un somn febril. Faţa, gîtul şi mîinile îi erau acoperite de pete stacojii, sub care se zărea o erupţie. Părul blond-cenuşiu, bogat, cădea în şuviţe încurcate pe pernă, pe faţă. Mîinile se mişcau pe plapumă nervos, inconştient.

Doctorul Pawel se aplecă pînă aproape de faţa bolnavei şi deodată începu să vorbească cu o voce sugrumată de spaimă :

— Domnişoară Stanislawa, domnişoară Stanislawa...

Bolnava ridică pleoapele agale, cu efort, dar le închise numaidecît. Se întinse, întoarse capul dintr-o parte a pernei pe cealaltă şi gemu încet, surd, dureros. În fiecare clipă deschidea cu efort gura, ca un crap cînd respiră.

Doctorul trecu cu privirea peste pereţii goi, daţi cu var, văzu fereastra care nu se închidea bine, pantofii scîlciaţi ai bolnavei şi pretutindeni vrafuri de cărţi : pe jos, pe masă, pe dulap...

— Ah, nebuno, proasto ! şopti, frîngîndu-şi mîinile.

Începu febril, cu spaimă şi amărăciune să o examineze, îi luă temperatura cu mîinile tremurînde...

— Tifos... şopti, pălind.

Îşi apăsa enervat gîtul în care-l înăbuşeau ca nişte ghemotoace de cîlţi lacrimile incapabile să curgă. Ştia că el n-o poate ajuta cu nimic şi că nimic nu poate să-i ajute. Zîmbi amar amintindu-şi că după chinină sau antipirină ar trebui să trimită pînă la Scîrbeni... cale de trei mile. Domnişoara Stanislawa deschidea din cînd în cînd ochii sticloşi, inexpresivi, ca un lichid închegat sub pleoape şi privea fără să vadă nimic, printre genele lungi, răsucite. El îi spunea cuvinte calde, îi ridica în sus capul, care se bălăbănca într-o parte şi alta, dar în zadar.

Se aşează sleit pe scaun uitîndu-se ţintă la lumina lămpii. Nenorocirea, ca un duşman de moarte, îi dăduse o lovitură cruntă şi acum îl tîra neputincios spre o văgăună întunecoasă, spre o prăpastie fără fund...

— Ce să fac ? întrebă tremurînd.

Prin crăpăturile ferestrei pătrundea frigul viscolului de afară şi trecea prin cameră ca o fantomă rău-prevestitoare. Doctorului i se păru o clipă că-l atinge

cineva pe umăr, că în afară de el şi bolnavă mai e în cameră o a treia persoană...

Intră în bucătărie şi strigă la servitoare să-l aducă numaidecît pe primar.

Bătrîna îşi trase iute nişte ghete uriaşe, se înfofoli la cap cu o broboadă şi, ţopîind caraghios, dispăru. În curînd se întoarse cu primarul.

— Ascultă, nu poţi să-mi găseşti un om care să se ducă acum pînă la Scîrbeni ?

— Acum, domnule doctor, nu se duce nime... E viscol. Se duce la moarte sigură. Nici un cîine nu poţi să dai afară din casă...

— Plătesc. Îl răsplătesc.

— Nu ştiu... să întreb.

A ieşit. Doctorul Pawel îşi apasă tîmplele care-i zvîcnesc cu putere. Se aşează pe o ladă şi începe să se gîndească la ceva de demult, îndepărtat.

Se auziră paşi. Primarul aducea cu el un argat cu un cojoc ros, scurt deasupra genunchilor, în pantaloni de cînepă, cu nişte ghete şi un şal roşu la gît.

— Ăsta ? întrebă doctorul.

— Zice că se duce... e curajos. Eu pot să-i dau un cal, dar un' să se ducă pe aşa vreme...

— Ascultă, dacă te întorci peste şase ceasuri, capeţi de la mine douăzeci şi cinci, treizeci de ruble, capeţi... orice vrei... auzi ?

Flăcăul se uită la doctor, vru să spună ceva, dar se opri. Îşi şterse nasul cu degetele, se dădu la o parte şi aşteptă.

Doctorul se întoarse la masa învăţătoarei şi începu să scrie. Mîinile-i tremurau şi le ducea mereu la tîmple. Combina, scria, tăia. Rupse hîrtia şi scrise din nou o scrisoare către farmacist prin care-l ruga să expedieze numaidecît o sanie la oraşul raional după doctorul de acolo, iar prin băiatul acesta să-i

trimită chininā. Se mai apleacă încă o dată asupra bolnavei s-o cerceteze. În cele din urmă intră în bucătărie şi înmînă băiatului scrisoarea.

— Frate, spuse cu o voce străină, ciudată, punînd mîinile pe umerii flăcăului şi scuturîndu-l, aleargă în goana calului, într-un suflet... Mă auzi, frăţioare ?...

Băiatul făcu o plecăciune şi ieşi împreună cu primarul.

— Învăţătoarea aceasta-i de mult la voi ? întrebă doctorul Pawel pe bābuţa care se încălzea la sobă.

— De trei ierni parcă.

— Trei ierni. Şi n-a stat nimeni aici cu ea ?

— Păi, cine ? numa eu. M-a strîns sărmana de pă drumuri... zicea : „De lucru nu mai găseşti, mătuşă, nicăieri, şi la mine nu-i multă treabă... numa..." Şi-acum, na : mi-a făgăduit că-mi face coşciug şi cînd colo, eu trebui... Doamne iartă-mă...

Începu pe neaşteptate să se roage în şoaptă, frîngînd cuvintele rugăciunii şi mişcînd buzele ca o cămilă. Capul îi tremura, prin zbîrciturile feţei se prelingeau lacrimi în gura ştirbă.

— A fost bună...

Bābuţa începu să plîngă cu sughiţuri şi să dea caraghios din mîini parc-ar fi vrut să-l gonească pe doctor de lîngă ea. Acesta se duse în cameră şi începu să meargă în vîrful picioarelor, în legea lui, în jurul patului, mult, mult, mult... Se oprea din cînd în cînd lîngă pat şi cu o mînie aprigă, de-i albeau buzele şi i se dezvelcau dinţii, îi spunea bolnavei :

— Ai fost o proastă ! Nu numai că nu se poate să trăieşti aşa, dar nici nu merită. Nu poţi să faci din viaţă un apostolat. Te mănîncă de viu idioţii, te duc de laţ la turmă, iar dacă te împotriveşti în

numele visurilor tale prosteşti, atunci moartea e prima care te ia, pentru că eşti prea frumoasă, prea scumpă.

Sentimentul de demult, trăit, uitat, îl cuprindea iarăşi, aşa cum cuprinde flacăra un lemn uscat. Apărea captivant ca şi înainte şi nespus de dulce. Îşi spunea că n-a uitat-o niciodată, că a iubit-o şi a păstrat-o în minte pînă în clipa de-acum... Se uita la faţa asta cunoscută cu o sete nepotolită şi o durere tainică, pătrunzătoare i se strecura în inimă. A locuit aici, alături de el timp de trei ani şi el află abia acum, cînd e pe moarte...

Tot ce i se întîmplase în ziua aceea i se păru continuarea existenţei sale voit singuratice. Totodată i se deschidea în faţă un orizont tainic, ca un ocean care dispare în ceaţă. Îl treceau fiori reci. Se frămînta ca o zvîrlugă care, crescută pe fundul noroios al unui rîu, e aruncată dintr-o dată în apă de mare...

Cu toată puterea neliniştei sale disperate se agăţa de amintiri, se refugia printre ele de teama realităţii insuportabile, se scufunda ca într-un nor de ceaţă dintr-o dimineaţă de iunie.

Dorea cu orice preţ să fie măcar o clipă singur, ca să se gîndească, să se gîndească...

Ieşi din camera învăţătoarei printr-o uşă scundă şi pătrunse într-o cameră mare plină de măsuţe şi bănci. Se aşeză în întuneric şi, mai concentrîndu-se, mai gîndind la posibilităţi de salvare, începu să-şi amintească trecutul.

Era un student sărac, în anul patru. În dimineţile de iarnă pornea de acasă spre spital călcînd cu multă prudenţă, în aşa fel ca pietonii să nu-i vadă găurile din pantofi, meşteşugit astupate cu carton. Purta un paltonaş strîmt ca o cămaşă de forţă şi aşa de tare tocit, că în vară un negustor

de haine vechi nu voise să-i dea pe el nici opt zloți. Sărăcia îl făcea pesimist, îl împingea într-o stare de permanentă tristețe, care reprezintă ceva mult mai mult decît plictiseala, și mult mai puțin decît suferința. Din această stare te poți trezi pe loc : e suficient să bei cîteva căni de ceai și să mănînci un biftec. Dar el ceai nu băuse și probobil că nici prînzul nu-l va lua. Așa că trece iute, aproape alergînd peste noroiul brun al străzii Dluga, ca la ora opt și un sfert să intre pe poarta parcului Saski. Acolo întîlnește o fată, trece pe lîngă ea, se uită la cosița ei lungă, grea, blondă-cenușie... Ea nu ridică ochii, ci încruntă doar sprîncenele ca aripile subțiri și drepte ale unei păsări.

Pe atunci o întîlnea zilnic în același loc. Mergea repede pe Krakowskie Przedmieście, se urca în tramvai și pleca spre cartierul Praga. N-avea mai mult de șaptesprezece ani, dar arăta ca o domnișoară bătrînă, cu gluga trasă neglijent peste o căciuliță de blană, cu niște galoși cam prea mari pentru picioarele ei micuțe, cu un palton urît și demodat. Întotdeauna ducea sub braț niște caiete, cărți, foi scrise, hărți. O singură dată, cînd se simțise în posesia cîtorva bănuți destinați prînzului, se hotărîse s-o urmărească, să vadă unde se duce. Așa că a pornit urmărirea, s-a urcat în același compartiment de zece bani, dar, de îndată ce a ocupat un loc, i-a pierit tot curajul. Necunoscuta l-a măsurat cu o privire în care era un dispreț atît de adînc, încît a sărit imediat din tramvai pierzînd astfel o farfurie de supă și neobținînd nimic.

Dar nu era supărat pe ea. Dimpotrivă, crescuse și mai mult în ochii lui. Se gîndea la ea fără să vrea, inconștient, neîncetat. Ore întregi se străduia să-și amintească, să-și imagineze părul ei, ochii, buzele de culoarea fructelor de măceș, dar în zadar.

De îndată ce-i dispărea din ochi, i se ştergeau din memorie trăsăturile ei. Rămînea numai o umbră sîcîitoare ca un nor alb cu contururi neclare care mergea înaintea lui, mereu mai sus. Cu dor şi teamă, cu o fărîmă imperceptibilă de supărare, cu tristeţe şi cu o nebănuită simpatie urmăreau gîndurile lui acest nor. Se ducea în fiecare dimineaţă s-o compare pe fata vie cu umbra pe care-o purta în minte. Şi cea vie i se părea infinit mai frumoasă. Ochii ei azurii ca două izvoare îl umpleau de o teamă nelămurită...

Pe atunci, unuia din colegi, denumit „Mişcarea în spaţiu", mare activist pe tărîm social, care întodeauna începea să scrie articole de fond dar nu le termina niciodată din lipsa cărţilor care i-ar fi fost necesare, îi căşunase deodată şi pe neaşteptate să se însoare cu o „emancipată", săracă ca un şoarece de biserică.

Soţia îi adusese „Mişcării în spaţiu", drept zestre, un covor vechi, două crăticioare, bustul de gips al lui Mickiewicz [1] şi cîteva diplome de premiu din liceu. Tînăra pereche locuia la etajul patru şi numaidecît după căsătorie începu să facă foamea. Dădeau amîndoi meditaţii cu atîta înfocare, că se despărţeau dimineaţa şi se revedeau abia seara! Cu toate acestea casa lor devenise punctul spre care se îndrepta seara orice tînăr activist cu sandalele pline de noroi, ca să stea pe fotoliu, să fumeze ţigări străine, să vorbească pînă răguşeşte şi să dea ultimii bani la cheta cu care amabila gazdă cumpăra apoi pîine şi sardele, le aşeza artistic pe farfurie şi le servea ospitalieră. Acolo puteai oricînd să te întîlneşti cu cineva, să faci cunoştinţă cu oameni mari,

[1] *Adam Mickiewicz* (1798—1855), remarcabil poet progresist polonez din epoca romantismului.

necunoscuți pînă în momentul respectiv, cu colegele gazdei și adesea puteai chiar să ceri împrumut patruzeci de groși.

Cine poate descrie cum s-a îngălbenit Obarecki de bucurie cînd, intrînd într-o seară în așa-numitul salon, a zărit-o pe fata lui iubită într-un grup de colege. A discutat cu ea și a fost cînd vorbăreț, cînd nepoliticos de tăcut. Întorcîndu-se în seara aceea acasă dorea să rămînă singur, nu ca să viseze, nici ca să se gîndească, ci să fie cu ea din tot sufletul, să o aibă toată înaintea ochilor, să-i răsune în urechi melodia vocii ei, să gîndească așa ca ea, să închidă pleoapele și să lase să i se perinde prin fața ochilor imaginile care i-au pătruns în inimă. Își amintea ochii ei minunați, triști, dar blînzi, înțelegători și tainic meditativi, care te înfricoșau prin adîncimea lor. Încerca un sentiment de bucurie și liniște, ca și cum după o călătorie obositoare prin arșiță ar fi ajuns la un izvor cristalin, ascuns în umbra pinilor, pe o culme muntoasă.

În grupul lor, ea era tratată cu respect, se acorda o atenție deosebită vorbelor ei. „Mișcarea în spațiu", prezentîndu-l pe Obarecki necunoscutei, recită pe un ton serios :

— Acesta este Obarecki, cugetător, visător, mare leneș, de altfel un viitor savant ; domnișoara Stanislawa Borowska, „darvinista" noastră...

„Marele leneș" află foarte puține lucruri despre „darvinistă" : terminase liceul, dădea meditații, avea de gînd să plece la Zürich sau la Paris să studieze medicina, dar n-avea nici o para...

De atunci se întîlneau adesea în „salon". Domnișoara Stanislawa aducea sub palton o jumătate de kilogram de zahăr, cîte un cotlet rece învelit în hîrtie, cîteva chifle ; Obarecki n-aducea nimic, căci n-avea nimic, în schimb înghițea chiflele și-o

sorbea din ochi pe „darvinistă". Odată, conducîndu-şi iubita acasă, a cerut-o în căsătorie. Ea a rîs din toată inima şi şi-a luat rămas bun strîngîndu-i prieteneşte mîna. La puţin timp după asta a dispărut; a plecat ca profesoară particulară într-o familie de moşieri din ţinutul Podole.

Şi-acum iată că o întîlneşte în acest colţişor uitat de lume, în acest sat ascuns în pădure, locuit numai de ţărani, unde nu-i nici un conac, unde nu-i nici un om cult cu care să schimbi o vorbă... A trăit singură în sălbăticia asta. Acum moare... uitată de oameni...

Tot entuziasmul de odinioară, visurile şi dorinţele neîmplinite se învolburează brusc şi se cioc-nesc în el ca rafalele viscolului. O durere chinuitoare îi strînge inima şi otrava pasiunii se strecoară pe nesimţite în sîngele-i aprins. Se întoarse în vîrful degetelor la patul bolnavei, îşi sprijini coatele de tăblie şi privi pătimaş umerii goi, ale căror splendide linii se îmbinau armonios cu pieptul şi gîtul. Tînăra dormea. Pe tîmple i se umflaseră vinele, din colţurile gurii lăsate în jos se scurgea saliva, avea o respiraţie şuerătoare, se simţea fierbinţeala care venea de la ea. Doctorul Pawel se aşează pe marginea patului, mîngîie capetele moi ale şuviţelor ei de păr, şi le lipi de faţă, le atinse cu buzele. Gemete surde i se smulgeau din piept.

— Stasiu, Stachno... iubito... şopti încet ca să n-o trezească, n-ai să mă mai părăseşti... nu-i aşa? niciodată... ai să fii a mea pentru totdeauna... mă auzi?... pe veci...

Apoi se aşează pe un scaun la căpătîiul bolnavei şi recăzu în visare. Tinereţea lui viguroasă se trezise din letargie. Totul va fi altfel. Simte că are puteri de atlet să împlinească tot ceea ce-i cere inima. Durerea şi speranţa se împletesc într-o fla-

cără care-i atinge creierul, îl frămîntă, nu-l lasă să se odihnească.

Noaptea era pe trecute. Timpul se scurgea alene, dar oricum trecuseră mai mult de şase ore de la plecarea băiatului. Era patru dimineaţa. Doctorul începu să fie atent la fiecare zgomot. În fiecare clipă i se părea că vine cineva, că deschide uşa, că bate în geam... Era tot numai urechi. Vîntul urla, ivărul de la sobă clănţănea, în rest era linişte. Treceau unul după altul minutele care durau cît o sută de ani şi în cursul cărora neliniştea îi încorda nervii făcîndu-l să tremure din tot trupul.

Cînd pentru a şasea oară îi luă temperatura, bolnava deschise agale ochii care în umbra genelor păreau aproape negri, se uită insistent la el şi şopti cu o voce răguşită :

— Cine e ?

Dar imediat recăzu în starea de inconştienţă de mai înainte. El se bucură ca de o comoară de această secundă de trezire. Ah, dac-ar avea chinină, să-i micşoreze durerea de cap, s-o trezească din letargie...

Trimisul nu venea şi nici n-a mai venit.

Înainte de ivirea zorilor doctorul Obarecki o porni în lungul satului prin troienele înalte, nutrindu-se cu ultima speranţă că-l va zări pe băiat venind. O presimţire rece îi străpunse inima ca un vîrf de ac. Printre ramurile despuiate ale plopilor de pe marginea drumului vuia surd vîntul, deşi furtuna se liniştise. De prin case ieşeau femeile cu ulcioarele după apă, cu fustele suflecate pînă deasupra genunchilor. Bărbaţii dădeau la vite, din coşuri se ridica fumul. Ici, colo, prin uşa deschisă o clipă izbucneau vălătuci de abur.

Doctorul găsi casa primarului şi-i ceru să pregătească numaidecît sania. Înhămară două perechi de

cai şi un argat trase în faţa şcolii. Doctorul îşi luă rămas bun de la bolnavă cu ochii înfundaţi în orbite de oboseală şi disperare, se urcă în sanie şi plecă la Scîrbeni. Pe la ora douăsprezece se întorcea aducînd cu el farmacia volantă, vin şi provizii de mîncare. Se ridica mereu în picioare în sanie ca şi cum ar fi vrut să sară jos şi să se ia la întrecere cu caii care alergau în galop. În sfîrşit, ajunse în faţa şcolii, dar nu coborî. Un ţipăt scurt, înăbuşit i se smulse de pe buzele crispate cînd văzu ferestrele casei deschise şi un grup de copii înghesuiţi în tindă. Alb ca varul se duse la fereastră, se uită şi rămase acolo cu coatele sprijinite de pervaz.

În camera mare de clasă, zăcea gol cadavrul tinerei învăţătoare; două bătrîne îl spălau... Fulgi micuţi de zăpadă intrau pe geam şi se aşezau pe umerii, pe părul umed şi pe pleoapele întredeschise ale moartei.

Doctorul se îndreptă spre camera fetei, adus de spate de parc-ar fi cărat o mare povară. Se aşeză pe un scaun fără să se dezbrace, repetînd mereu un singur cuvînt în care se concentrase toată durerea lui:

— E adevărat? E adevărat?

Îi era frig, se simţea îngheţat, amorţit, ca şi cum sîngele i s-ar fi închegat în vine. Nu suferea, nu ştia ce se petrece cu el, numai în cap simţea ceva ca nişte roţi neunse care scîrţîiau îngrozitor.

Patul Stanislawei era răvăşit: plapuma aruncată pe jos, cearceaful strîns pe podea, perna umedă de transpiraţie era în mijlocul patului. Cîrligele de la ferestre se loveau monoton de rame, frunzele unei plante ţinute în glastră se pleoştiseră şi se răsuciseră de ger.

Prin uşa întredeschisă vedea ţărani îngenuncheaţi în faţa cadavrului îmbrăcat, copii rugîndu-se „după carte“ şi un dulgher care lua măsură de coşciug...

Intră acolo şi porunci cu o voce răguşită să i se facă un sicriu din patru scînduri nedate la rîndea, cu talaş sub cap.

— Nimic altceva... auzi? îi spuse tîmplarului cu o furie greu stăpînită, patru scînduri, nimic mai mult...

Îşi aminti că ar trebui să anunţe pe cineva... familia! Dar unde o fi familia ei?

Începu absent, inconştient, să aranjeze în teanc cărţile, cataloagele, caietele, nişte manuscrise. Printre cărţi dădu de un început de scrisoare:

„Dragă Helena!

De cîteva zile mă simt atît de rău, că probabil am să mă mut lîngă Minos[1], *Radamantes*[2], *Eakos*[3] *şi Tryptolemos*[4] *precum şi mulţi alţi semizei care... etc. În cazul unei asemenea «strămutări în alte locuri», fii bună şi cere de la primarul din sat să-ţi trimită cărţile care au rămas de la mine. Am terminat de scris, în sfîrşit,* Fizica pentru popor *pentru care ne-am frămîntat atît capetele noastre de adolescente, din păcate în ciornă. Dacă poţi, în cazul «strămutării mele în alte locuri» pregăteşte-o tu pentru tipar şi sileşte-l pe Antos s-o transcrie. El o să facă asta pentru mine. Ah! ce trist!... Aşa-i! Era să uit... îi datorez librarului nostru unsprezece ruble şi şaizeci şi cinci de copeici... plăteşte-i, te rog... cu spenţerul meu, căci în pungă-i pustiu. Tu ia drept amintire...“*

Ultimul cuvînt era scris cu linii indescifrabile. N-avea adresă, aşa că n-o putea expedia. În sertarul de la masă găsi manuscrisul acelei *Fizici* despre care citise în scrisoare, note şi însemnări, în dulap puţină lenjerie, un palton căptuşit cu blană de pisică, o rochie veche, neagră...

[1], [2], [3] Judecători ai Infernului, în mitologia greacă.

[4] Personaj mitologic, inventatorul plugului; învaţă de la Ceres (zeiţa agriculturii la romani) arta lucrării pămîntului.

Tot învîrtindu-se, doctorul îl zări în camera de clasă pe băiatul care plecase după medicamente. Stătea chircit în colţ lîngă sobă mutîndu-se de pe un picior pe altul. În sufletul doctorului se trezi o ură sălbatică :

— De ce n-ai venit la timp ? strigă apropiindu-se de el dintr-un salt.

— Am rătăcit pe cîmp, calul a ostenit... pe jos am venit... dimineaţa. Domnişoara deja atunci...

— Minţi !

Băiatul nu răspunse. Doctorul îl privi în ochi şi se cutremură : ochii aceia erau obosiţi şi stranii, te privea din ei, ca dintr-o peşteră subterană, desperarea aceea ţărănească, totală, sălbatecă, ca o taină de nepătruns.

— Domnule, eu am adus cărţile pe care mi le-a împrumutat învăţătoarea, spuse scoţînd din sîn cîteva volumaşe decolorate şi murdare.

— Lasă-mă în pace ! Şi pleacă de-aici ! strigă doctorul întorcîndu-se în cămăruţă.

Acolo se opri printre nimicurile aruncate pe jos, printre hîrtii şi cărţi şi se întrebă surîzînd ironic :

— Ce caut eu aici ?... N-am ce căuta, n-am dreptul !

Îl cuprinse o stimă profundă, o înţelegere, o pătrundere a lucrurilor şi o mare umilinţă. Dac-ar mai fi rămas acolo măcar un ceas, ar fi ajuns pe acea culme înaltă pe care stă nebunia. Ştia, în taină, faţă de sine însuşi, că îl cuprinde totodată şi teama pentru propria lui persoană. În tot ceea ce-l copleşea în clipa aceea era o uriaşă lipsă de simetrie cu el însuşi, ceva care submina în adîncul sufletului lui rădăcina principală a sentimentelor omeneşti : egoismul şi care-i poruncea — în cazul cînd îşi înăbuşea egoismul — să se lase cu totul învăluit în curcubeul pentru care a părăsit pămîntul această fată proastă.

Trebuia să fugă cît mai repede... După ce hotărî să plece numaidecît, începu să-şi exprime durerea în fraze frumoase, ceea ce constituia o uşurare considerabilă.

Ceru să vină sania...

Se aplecă deasupra Stasiei şi şopti în cinstea ei cele mai frumoase cuvinte pe care şi le-ar fi putut dori, ca laudă a măririi, sufletele mărunte ale oamenilor. Se mai opri o dată în uşă şi privi. Timp de o secundă chibzui dacă n-ar fi mai bine să moară şi el, imediat, dar apoi îşi făcu loc printre ţăranii adunaţi la uşă, sări în sanie, se aruncă cu faţa în jos şi începu să plîngă spasmodic în timp ce caii îl duceau departe...

*

Moartea domnişoarei Stanislawa a exercitat o oarecare influenţă asupra felului de a fi al doctorului Pawel. O vreme a citit în clipele libere *Divina comedie* a lui Dante, n-a mai jucat *whist*, şi-a concediat menajera de douăzeci şi patru de ani. Cu timpul însă s-a liniştit.

Acum îi merge strălucit: s-a îngrăşat, a adunat un săculeţ frumuşel de bani, chiar s-a mai şi înviorat; datorită propagandei lui insistente, aproape toţi domnii din înalta societate din Scîrbeni, cu excepţia doar a unor conservatori gălăgioşi, dar puţini la număr, au început să fumeze ţigarete în tuburi de foiţă nelipită, care au calitatea de „a nu fi dăunătoare pentru piept". E ceva!

DOCTORUL PIOTR

În camera lui Dominik Cedzyna e întuneric şi linişte, deşi bătrînul nu doarme. Stă pe pat, sprijinit între perne, cufundat în gînduri ciudate, care iau proporţii fantastice în liniştea nocturnă. Căci în noaptea asta domneşte o linişte de moarte. Străbătînd stratul gros de gheaţă ce-a albit geamurile de parcă ar fi date cu var, lumina lunii s-a aşezat pe mobilele vechi, pe doi pereţi, pe-o parte din tavan şi podea şi stă nemişcată, parcă îngheţată de frig, la fel de îngheţată ca şi cea care luminează pesemne în noaptea asta butucii putrezi de pe fundul rîurilor prinse-n cătuşe de gheaţă. Într-o crăpătură, după sobă, ţîrîie din cînd în cînd un greier, într-un colţ al camerei ticăie surd pendula veche, ultima amintire a timpurilor bune de altădată. Cîntecul greierului şi ticăitul surd al pendulei îi aduc lui Dominik un fel de alinare, greu de definit. Dacă n-ar fi aceste două murmure familiare poate că simţămintele tumultuoase i-ar sfîşia inima, iar avalanşa de gînduri negre i-ar lua minţile. Cînd din colţurile întunecoase ale odăii încep să se ivească nălucile spaimei, cînd în inimă începe să-l încolţească disperarea neputincioasă, iar lacrimile unei dureri îngrozitoare îi frig pleoapele, greierul ţîrîie

mai tare, ca şi cum ar spune limpede, prin cuvinte, silabă după silabă :

„Cheamă-L în ziua întristării şi El te va mîntui şi-L vei slăvi."

Fraza aceasta ciudată, acest sfat sau rugăciune tainică, din şoapta cîntăreţului nopţii, este unicul şi ultimul sprijin pentru gîndurile disperate ale bătrînului singuratic.

A aprins de cîteva ori lumînarea, crezînd că lumina-l va linişti. În zadar. De cum scăpăra chibritul, îi sărea în ochi scrisoarea băiatului şi-şi amintea de unde porneşte chinul său. Şi totuşi l-a cuprins din nou dorinţa să-şi mai privească o dată nenorocirea drept în faţă. L-a smuls din lîncezeală curajul celor deznădăjduiţi de moarte, dorinţa de a băga sonda pînă în adîncul rănii, de a o pipăi amănunţit, pentru a se încredinţa pe deplin cu propriii săi ochi că e de nelecuit. Fie ce-o fi !

Îşi puse ochelarii, trecu scrisoarea de partea cealaltă a lumînării şi începu să citească rar, în şoaptă :

„Dragul meu tată,

Din toate visurile mele de aur şi-a făcut dracul ţigară şi-o fumează. Mă lăudam cîndva cu înclinaţiile mele spre matematică, mă umflam în pene de îngîmfare cînd colegii glumeau pe seama mea spunînd că încă din burta mamei, de cînd aveam şase luni, aşteptînd clipa ieşirii în această lume a calculului diferenţial, rezolvam de plictiseală exerciţii algebrice. Dac-aş fi păscut vaci sau chiar porci...

Dar, ce să mai lungim vorba ! Povestea-i cam aşa : acum vreo trei săptămîni m-a chemat profesorul la el şi mi-a dat să citesc o scrisoare de la un oarecare Jonatan Mundsley, chimist, fost profesor la una din universităţile englezeşti. Părăsind catedra, acest domn şi-a instalat un laborator particular şi-l ruga pe bătrînul nostru să i-l recomande pe cel mai capabil dintre

asistenții de la politehnică, deoarece ar vrea să-i încredințeze conducerea acelui laborator. Oferea două sute de franci pe lună, locuință și toate ustensilele pe care și le-ar putea dori un suflet de chimist, combustibil și alte înlesniri și, în sfîrșit, libertate aproape totală de cercetare. După ce-am citit scrisoarea, profesorul mi-a luat-o din mînă, a împăturit-o cu grijă și a băgat-o în sertar. Strîmbîndu-se după obiceiul lui, mi-a întins flegmatic mîna, s-a așezat la birou și și-a vîrît nasul în hîrtii. Mă uitam mirat la țeasta lui chelă, cînd deodată ramolitul mormăi:

— I-am răspuns... Trebuie să iei pantaloni groși și ciorapi de lînă... Se știe... ceața... Orașul Hull e pe malul mării... Dacă n-ai bani, pot să-ți împrumut trei sute de franci fără dobîndă, pe trei luni. Da'... numai pe trei luni.

M-am simțit tare prost. Cum adică, să iau asupra mea titlul de cel mai capabil dintre chimiști și să plec în ciorapi de lînă pînă la orașul Hull de pe malul mării? De ce nu cade asupra altuia această alegere măgulitoare, această soartă fericită? În laboratorul lui Mundsley, fără grija zilei de mîine și a petecelor la ghete, poți să lucrezi nu numai ca să obții noi cunoștințe, dar și pentru a da răspuns la ipotezele născute în propriul tău creier.

Chimia are toanele ei... Dac-apuci să intri în mlaștina asta, dacă mai și dibui cîteva probleme nestudiate — care te vor frămînta tot timpul — te apucă o pasiune atît de oarbă de a descoperi mereu noi «particule», încît ești gata să uiți și de ciorapii de lînă. Și-apoi, tăticule, perspectiva de-a vedea Anglia și marea ei industrie, acele minuni ale civilizației, colosalele salturi ale geniului uman!...

Am ieșit de la bătrîn. Am mai rămas un timp la Stapferweg, dar, mînat de neliniște, am pornit prin oraș. În loc să-mi chem colegii la Kropf, unde tradiția ne obligă în mod drastic să udăm întîmplările neobișnuite, m-am dus pe malul lacului. Nu-mi amintesc cum am ajuns pe drumul spre Westmünster. O ceață neagră se scălda în valurile înfuriate: culmile și terasele stîncoase, roșietice, despuiate, dințate, se iveau din cînd

în cînd din ceață ca niște insule fantastice; pescărușii țipau jalnic, zburînd deasupra apei.

Voi pleca deci, mă gîndeam eu, în țara amfibiilor acelora de englezi, pe malul mării, pe malul unei mări îndepărtate, necunoscute... Zadarnic am nutrit atîta vreme speranța că voi pleca spre alte meleaguri, în zadar am trimis în ultimii trei ani oferte entuziaste spre Lódź, Zgirez și alte tîrguri, ca Pabianice, cerînd un post cu patruzeci, treizeci sau — lua-le-ar toți dracii! — chiar cu douăzeci și cinci de ruble pe lună. În zadar am ridicat în slăvi talentele mele chimice, mi-am înșirat brevetele și le-am promis că voi găsi noi mijloace de imprimare a stămburilor. M-am compromis doar în ochii mei și ai sfintei științe. Acolo sînt o groază de cămătari care au descoperit de-acum totul și nu mai au nevoie de nimic nou, au ocupat toate posturile și împing înainte industria. S-au spulberat și visurile că te voi lua mit Pompe und Parade[1] *la mine, dragul meu bătrînel, că o să ne facem haine noi (numai cizme de căprioară cîte două perechi de persoană), c-o să cumpărăm cantități uriașe de tutun, zahăr, ceai, salam și Dumnezeu mai știe ce, și c-o să stăm serile ca niște cizmari, să jucăm domino și să ne amintim de regretatul Kozików.*

Kozików!... Îți mai amintești, tată, colina aceea nisipoasă din spatele grădinii noastre, pe care creșteau brăduți diformi și iarbă aspră, măruntă? Nici eu nu știu de ce-mi place așa de mult să mă gîndesc la pustietatea aceea.

Îmi amintesc că o dată... după geruri lungi și grele, după o iarnă aspră, a venit prima zi caldă, aproape toridă. Era una din primele zile ale lunii martie. Pe la amiază, s-a eliberat pe neașteptate de zăpadă vîrful culmii, ieșind deasupra orizontului imaculat, ca o cocoașă imensă, neagră. Tocmai stăteam la geam și repetam lecțiile cu meditatorul. Ți-l mai amintești, tăticule, pe cîrlionțatul acela de Kawica? Cînd am văzut dealul, am simțit ceva deosebit în suflet. Nu mai știu cum am șters-o de la lecție, am ieșit în curte, am chemat cîinii și

[1] Cu surle și tobe (germ.).

am alergat într-un suflet peste brazde, peste păşune, cu capul gol!... Clipa aceea, simţămîntul pe care l-am încercat atunci mi-au rămas vii în minte de parc-ar fi fost ieri. Pe acele brazilor, pe ramuri şi tulpini alunecau picături mari, murdare, şi cădeau grele pe covorul de frunze, străpungîndu-l. Fiecare ramură îngheţată, fiecare buştean sau piatră, fiecare pom sorbea, înghiţea prin toţi porii razele soarelui, devenind cît ai clipi el însuşi un focar de căldură. În jurul arborilor, tufişurilor, tulpinilor uscate ale bălăriilor, în jurul pietrelor şi ţăruşilor se formau nişte crăpături adînci în care se zărea un nisip mărunt, auriu. Fiecare firicel de nisip era îmbibat cu razele soarelui, părea că arde şi emană căldură, împrăştiind asupra vecinilor îngheţaţi suflul binefăcător. Firişoarele de nisip încălzeau zăpada pe dedesubt, de pe arbori şi tufişuri cădeau picături calde, movilele, brazdele păreau să-şi ridice grumazurile amorţite. De pe cîmpiile îndepărtate se ridica un abur des, ca un fum cald, se înteţea şi se învălătucea pe şes, lovindu-se de deal şi furişîndu-se pe el în sus.

Un stol de vrăbii se încălzea pe ramurile unei sălcii uscate şi ciripea dînd parcă semnale de alarmă. Aripile lor, lăsate în jos, ca la curcani, scuturau de pe rămurele gheaţa şi chiciura, ciocurile lor loveau nerăbdătoare în crengile putrede încărcate cu ţurţuri. Mi se păruse atunci că stolul acela de vrăbii cîntă un cîntec ciudat, nemaiauzit pînă atunci, impresionant. Apoi au pornit, în sfîrşit, primele ape ale primăverii, iuţi, tumultuoase, bogate ca nişte lacrimi de fericire neaşteptată. Se scurgeau printre brazde, croindu-şi albii adînci în scobiturile vineţii ale făgaşurilor de sănii, curgeau încetişor peste coaja albă a zăpezii, şopotind vesel. În pîrîul nostru se adunase apă multă, care curgea cu vîrtejuri zgomotoase; pe malurile golaşe, începuse să se prelingă, ca o vopsea, lutul galben, înmuiat. Tulpinile sălciilor de pe mal se cufundau în rîu, sugînd prin rădăcini apa aceea vie...

Atunci m-a apucat şi pe mine o frenezie nespusă: am început să fac loc de scurgere firişoarelor de apă, să le înlesnesc vărsarea, săpam canale, puneam stăvilare... Mă bucuram din adîn-

cul inimii că le era cald tulpinilor înghețate, că n-o să mai degere nici o vrăbiuță și întindeam pentru prima dată brațele-mi de copil către acea mare necunoscută, viața...

Oare locurile acelea mai sînt încă acolo? Întrebare demnă de capul și condeiul doctorului Piotr Cedzyna. Nu-i așa? Da, da... Cînd unui om i se taie mîna bolnavă, simte în continuare durere în locul unde a fost ea. Adesea, după un somn adînc, mă trezesc pradă acestui sentiment nedeslușit de durere.

Iată, vine din nou primăvara... O simt în ceața încărcată de funingine de la coșurile fabricilor; dar și acolo, ca și aici, voi purta cu mine colții fantomei adînc înfipți în suflet... Și așa va fi întotdeauna, fără sfîrșit...

Am uitat de la ce-am pornit, bătrînul meu, scumpul meu bătrîn... Sînt singur pe lume. Te am numai pe tine, care-mi ești ca o parte a ființei mele, o parte a sufletului meu smulsă din piept și întemnițată undeva departe... Nu te supăra că nu scriu lucruri interesante, dar scriu ca pentru mine însumi...

Cînd stăteam atunci pe malul lacului m-am simțit tare rău. Valuri mari, transparente, verzui veneau dintr-un loc neștiut, ascuns în ceață, se zbăteau la mal, se spărgeau în tăișurile pietrelor și, fiecare dintre ele, strecurîndu-se spre adîncuri, părea să șoptească: «Ești ca o furnică ce-a crescut în pădure cînd se trezește dusă de vînt în mijlocul lacului»..."

Bătrînul Dominik aruncă înfuriat scrisoarea și-și sprijini barba în pumni, zbîrlit ca un uliu. Nu-l mai chinuiesc închipuiri fantastice, nedeslușite; în mintea lui se înlănțuie acum gînduri limpezi, deși nu mai puțin dureroase. De ce sfîrșitul vieții lui trebuia să fie astfel? Care e cauza tuturor acestor întîmplări? De ce unicul său fiu nu ascultă nici de rugăminți, nici de stăruințe, nici de dojeni, nici de porunci și, în loc să se scuze, scrie lucruri sentimentale și neînțelese? De ce nu se întoarce? Dac-ar veni, cu protecție și niței umblet i-ar găsi un post minunat și o fată cu zestre... De ce?

Se ştie că omul nu poate să trăiască şi să muncească — îşi spune bătrînul Cedzyna — dacă înaintea lui n-a trăit altcineva şi n-a muncit pentru el. Cine trebuie să fie acel cineva ? Tatăl. Cînd copilul se naşte, tatăl nu-i dă şi viaţa, îi dă doar promisiunea unei vieţi care începe o dată cu educaţia, şi pe care apoi moştenirea o asigură şi o completează. De aici izvorăşte trebuinţa transmiterii moştenirii la neamul omenesc. Ea e legătura ce uneşte generaţiile care se sting cu cele ce se nasc, dă ceea ce este necesar trupului, creează şi imortalizează familia.

Familia fără moştenire nu reprezintă decît relaţii absurde, dureroase, un chin impus omului de Providenţă... Un asemenea blestem ducem pe umerii noştri eu şi Piotr ! Numai moştenirea e dovada umanităţii ; prin ea, o dată cu roadele muncii sale, tatăl lasă fiului rodul impresiilor, concepţiilor, chibzuielilor, descoperirilor şi presupunerilor sale, într-un cuvînt tot ceea ce a putut aduna de-a lungul unei existenţe îndelungate. Din locul unde s-a oprit tatăl, fiul porneşte mai departe, cucerind tot mai multe bunuri materiale şi spirituale. Datorită acestei rînduieli munca trece din mînă în mînă, bunurile agonisite se îngrămădesc, se înmulţesc, se bazează unele pe rezultatele altora, alcătuind o piramidă ce ridică tot mai sus... civilizaţia.

În progresul continuu al societăţii, dacă cineva scapă legătura din mîini este cu neputinţă s-o mai prindă. Dacă tatăl a greşit fiul suferă pentru o vină care nu-i a lui, nefericirea transmiţîndu-se prin sînge. Moştenirea îi ţine pe copii legaţi de pragul casei şi satisface în felul acesta ultima dorinţă a bătrîneţii, poate tocmai de aceea atît de mare şi de puternică, dorinţa de a trăi laolaltă cu urmaşii...

— Eu am pierdut totul, şopti bătrînul Dominik

apăsîndu-şi tîmplele, şi pentru totdeauna! Vocea bătrîneţii din mine este vocea spiritului, vocea sîngelui. Iar eu sînt ca sculptorul care trebuie să creeze într-un anumit timp un monument, dar care în afară de imaginea ideală pe care o poartă-n suflet nu are nimic, nici un pumn de lut.

Pe copilul acesta l-am lăsat să plece, flăcăiandru de optsprezece ani, singur, fără un sfanţ, în străinătate... De ce să mă mir, dar, că a crescut altfel decît îmi închipuiam? Că a crescut ca un om modern? Cu ce l-aş putea cu atrage? Cu dragostea mea, cu dorul acesta ucigător?... Ce ne leagă unul de altul? Poate doar numele, pe care de altfel el, ca om tînăr, nu pune nici un preţ. E un om modern: face cu sine ceea ce crede şi cum crede.

Pe vremea mea fiul asculta de tatăl său, îl respecta, îi urma porunca, n-avea drept să-l părăsească, căci altminteri putea fi aspru pedepsit de legile noastre; nu-şi supăra tatăl, căci mai presus de dorinţele sale exista o lege nescrisă, aspră şi grea. Acum legea a dispărut, de cînd s-au desfiinţat vechile noastre obiceiuri, ale nobililor. Fiii noştri pleacă în lumea largă... Caută noi învăţături. Gonesc pe căi bătătorite, prin arşiţă şi osteneală, căci li se pare că după primul deal ce se iveşte în zare vor găsi nu numai comori materiale, dar şi fericirea spirituală. Pe noi ne-a oprit de pe această cale înţelepciunea părinţilor, arătîndu-ne că speranţa aceasta e doar o amăgire. Pe ei nu-i mai opreşte nimic, de aceea în sufletul lor nu mai vibrează coardele simţămintelor gingaşe. Au avut părinţi slabi şi neputincioşi. Ah, ce mare-i vina noastră! Dar e oare numai a noastră?

Noi, membrii marii familii a nobilimii, constituiam o societate aparte, eram grăunţele preţioase, hrănindu-ne din sudoarea mulţimii ca dintr-un în-

grăşămînt. Oare nu noi am fost aceia care am creat progresul, am protejat civilizaţia, am dezvoltat gîndirea ? Spiritul timpului ne-a risipit, ca şi cum ar fi semănat cineva o parte din grîul cel mai de soi într-un ogor sterp. Astfel, n-am mai putut fi uniţi, ne-am rupt unul de altul, ne-am sălbătăcit şi, pe alocuri, chiar am pierit. Ce importanţă are că eu personal m-am descurcat intrînd în slujbă la primul bastard al soartei, întîlnit în cale, fiul unui mic negustor, un parvenit, care prin felurite protecţii, pe căi dubioase sau linguşire, a obţinut diploma de inginer şi posibilitatea de a aduna bani, construind căi ferate ? Ce însemnătate are că mi-am înfrînt durerea, felul meu dîrz de a gîndi, că m-am învăţat să-mi plec grumazul şi să muncesc ca ultimul dintre slujitorii mei de demult ? Ce însemnătate are faptul că, învingînd în mine scîrba, m-am înhămat la carul idcilor moderne, de vreme ce n-am încetat să fiu eu însumi şi n-am devenit un burghez ?

Ceea ce e de o mie de ori mai rău e însă că nu-mi înţeleg fiul, că nu voi fi niciodată prietenul lui şi niciodată nu voi fi demn de compătimirea lui. El, unica fiinţă din sîngele meu ! Şi totul va rămîne aşa, un singur lucru mai important va tulbura viaţa asta ticăloasă : moartea.

Piotr pleacă în Anglia. Asta înseamnă că atunci cînd voi muri, dacă se va găsi cineva milostiv să-l anunţe telegrafic, cel mai repede ar putea veni la o zi după înmormîntare. După mizera mea moarte... Nu voi mai mîngîia niciodată părul lui, nu-i voi mai auzi glasul. Am şi uitat cum vorbeşte, nu-mi pot aminti timbrul vocii lui. Mereu mi se pare că-i aud glasul cînd vorbesc alţi oameni. N-o să-i mai văd niciodată faţa, umerii laţi, bărbăteşti. Atunci, în seara aceea, cînd l-am condus, fără să presimt c-o fac pentru totdeauna, era atît de slăbuţ, de palid. O

să-l aştept zadarnic, ca un prost, pînă la sfîrşitul zilelor mele, pînă în ultima clipă a vieţii.

La aceste gînduri bătrînul şleahtic simţi cum îl cuprind din nou aripile de gheaţă ale fricii.

— O să mă uite cu totul, şopteşte el cu buze albite, n-o să se mai gîndească niciodată la tatăl lui... Dar ce spun, n-o să se gîndească ! El singur, cu bună ştiinţă, o să rupă orice legături cu mine, n-o să mai scrie, o să mă renege. Cu totul alte lucruri or să-l preocupe. Ce-i paternitatea ? se va întreba vreun filozof modern. Şi va găsi argumente prin care va dovedi, ca fapt incontestabil, că paternitatea este o iluzie a sentimentelor, o anumită obişnuinţă morală, care, din cutare şi cutare cauză, merită să fie izgonită din inimă. Şi poate... o, ce soartă !... poate chiar i se va da dreptate ! N-o să fie nici om rău, nici prost, ci instruit. Nimeni n-o să-l pedepsească pentru asta, nici măcar n-o să-l învinuiască. Cu ce drept ar putea-o face ? Trebuie să mă salvez de la asta, spuse bătrînul, frîngîndu-şi mîinile.

O sudoare rece i se prelinge pe frunte, inima-i bate puternic, rar. Adunîndu-şi toată forţa lăuntrică, bătrînul se străduieşte să-şi cerceteze mintea, s-o ţină trează, de veghe, pregătind-o pentru lupta împotriva sofismelor fiului lui.

— Te-nvăţ eu minte, măscăriciule, am să-ţi explic, am să te conving că minţi, rosteşte el cu o voce surdă şi dură.

Şi mintea sa, dureros încordată, îi şopteşte fraze ciudate şi respingătoare. Bătrînul se agaţă de ele, le lasă, caută altele şi din nou urmăreşte gîndurile cele mai josnice ale fiului ca un ogar ce umblă iarna după o căprioară, cînd viforul şterge urmele.

— „Chimia asta are toanele ei“... de asta se duce pînă la capătul lumii. Ce mai înseamnă pentru el

un biet bătrîn, căruia soarta i-a răpit rînd pe rînd totul, pînă la ultima haină, pînă la ultima speranță ?!

Și, cu toată tăria sufletului său de tată, blestemă această știință. O meserie, ceva pe care nu-l poți nici distruge, și nici măcar urî, i-a răpit copilul, ca moartea.

— Dă-mi-l înapoi! se roagă bătrînul Dominik. Dă-mi-l pentru o singură zi! Nu cer mai mult!

Undeva, nespus de departe, dintre troienele de omăt răsună deodată un fluierat de locomotivă, pătrunzător ca un strigăt de ajutor. Pe urmă se lasă din nou liniștea adîncă. Razele lunii se tîrăsc încet spre patul bătrînului, care, strîns ghem, se zbate și plînge în colțul lui întunecos, murmurînd o acuzare monotonă, jalnică.

*

Domnul Teodor Bijakowski (fost Bijak) terminase Institutul de comunicații în acea perioadă cînd condițiile economice păreau să fi deschis punga șoptind: o, ia cît vrei, om al vremurilor noi!... Nu numai curentul literar [1] ridica osanale inginerului, luminînd figura lui cu focuri de bengal, dar întru o și mai deplină fericire, domnișoarele înțelepte — ca fecioarele din poveste — care, după cum se știe, adulmecă cel mai bine spiritul vremii, își aprinseseră pe neașteptate lămpile, își dezveliseră grațioasele gîturi de lebede și începuseră să aștepte sosirea logodnicului pozitiv. Domnul Teodor înțelesese mai bine chiar decît domnișoarele spiritul timpului și hotărîse să se căsătorească în mod corespunzător. Începu deci să meargă în vizită la un bogat fabricant de frînghii din Varșovia, a cărui simpatică fiică

[1] Aluzie la curentul pozitivist din literatura poloneză de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

păstra cu sfințenie în minte primele cîteva pagini din opera lui Buckle [1].

Domnul Teodor se născuse la Varșovia, mi se pare că pe strada Krochmalna, unde tatăl său ținea la colț o cîrciumioară săracă, dar curată. În copilărie, micul Teodor se juca împreună cu turma frățiorilor mai mari și mai mici în rigola drumului, spărgea geamurile evreilor din vecini și ar fi rămas pentru totdeauna în stare de barbarie, dacă n-ar fi survenit o întîmplare fericită. Proprietăreasa casei în care își stabilise negoțul bătrînul Bijak, o doamnă nespus de sentimentală, pe fața căreia timpul își pusese din plin pecetea, primise într-o bună dimineață o săgeată din praștia întinsă de mîna micului strengar. Piatra se oprise în cocul bătrînei domnișoare, ceea ce-i provocase cîteva zile de plîns și de suferințe morale.

Atunci poruncise să fie chemat Teodor și, după ce se uită îndelung la el, îi spuse:

— Vino, copile, am să te-nvăț carte.

Băiatul era neobișnuit de isteț. Trecu dintr-o suflare prin clasele primare și dădu chiar examen la gimnaziu fără știrea lui Bijak-senior, care între timp ajunsese un bețiv înveterat. Și acolo, tăcut și modest, trecu premiant dintr-o clasă într-alta. Protectoarei îi scria versuri de ziua onomastică și-i săruta mîinile și genunchii. După moartea ei, rămas orfan, trebui să mai sărute multe mîini pînă ce izbuti, în sfîrșit, să intre la Politehnică, unde urmă matematica și, cu ajutorul unora și-al altora, ajunse la Institut.

În general răzbătuse ușor. N-am să-i descriu toate succesele, aventurile, încercările, schimbările

[1] Este vorba de lucrarea *Istoria civilizației în Anglia*, de Henry Thomas Buckle (1821—1862), istoric și sociolog burghezo-liberal.

de concepţii şi domicilii. E de-ajuns să spun că a construit mai multe poduri frumoase, gări mari, mulţi kilometri de şosele şi că, înainte de a împlini zece ani de la terminarea studiilor, avea o avere de cîteva zeci de mii de ruble, plasate în condiţii sigure şi cu un venit bun.

Nu se prea bătea pentru lucrări de exploatare. Prefera să aibă de-a face cu bancheri şi să conducă construcţiile de drumuri noi. Curgeau banii cu nemiluita în buzunarul lui. Adeseori, un serviciu mărunt, un cuvînt galant, vreo operaţie curajoasă, nevinovată în aparenţă, sau chiar o anecdotă varşoviană bine plasată umpleau din nou portmoneul inginerului, golit vremelnic de vreo petrecere. Fără să mai vorbim de cîştigurile fireşti, calculate amănunţit şi sistematic, în planurile sale de acţiune...

...Trebuie să recunoaştem însă că, deşi soarta îi zîmbea mereu, inginerul nostru nu uita de familia săracă din strada Krochmalna. Căra după el un trib întreg de fraţi, dar şi de veri mai apropiaţi şi mai îndepărtaţi, şi fiecare dintre aceştia, după ce opera vreo săptămînă sub ochii binefăcătorului lor, umbla cu ceas la buzunar şi cu macferlane la modă.

Pe litoralul sudic al Crimeei, domnul Teodor avea o vilă minunată, unde domnea înfloritoarea lui soţie, fosta cititoare a lui Buckle şi Mill [1]. Privelişte era încîntătoare: în depărtare unduia marea, de jur împrejur se întindea o pădure tropicală. Se părea că domnul Teodor o să stea aici liniştit pînă la capătul zilelor şi-o să citească în clipele

[1] *John Stuart Mill* (1808—1873), filozof şi economist burghez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai curentului pozitivist din Anglia, ale cărui principii idealist-subiectiviste, atît din domeniul filozofiei, cît şi al sociologiei, au justificat, pe plan teoretic, „prosperitatea" orînduirii capitaliste.

libere cîte-o pagină din *Decameron* (celelalte cărți mai grele le făcuse cadou telegrafiștilor nedormiți), cînd iată că pe neașteptate îl încercă demonul neliniștii...

Tocmai atunci începuse în țară construcția de căi ferate. Domnul Teodor, prezent ca totdeauna, luă numaidecît o porțiune în antrepriză.

De cum începu lucrul, se prezentă la el Dominik Cedzyna, un fost moșier, acum scăpătat. Îi dădu pentru moment funcția de simplu supraveghetor la șantier, paznic la o turmă de oameni. Mai tîrziu dobîndind prețuirea industriașului nostru, i se dădură alte însărcinări. Ciudat arăta bătrînul acesta prezentabil, cu trupul drept, cu înfățișare de domn, îmbrăcat întotdeauna corect și curat, cu părul bine aranjat și proaspăt ras, care stătea în picioare la ușă, în fața lui Bijakowski, răsturnat neglijent pe scaun. Inginerul încerca o mulțumire democratică ținîndu-l la ușă pe fostul moșier și spunîndu-i: „Să mi te duci, domnule Cedzyna..." sau: „Ți-am spus de atîtea ori, domnule Cedzyna"... sau: „Trebuie să fii netot, domnule ăsta... domnule Cedzyna, ca să..."

Fața bătrînului nobil nu a trădat niciodată nici o urmă de mînie, nici o umbră de supărare, nici uimire. Doar uneori, peste buzele lui subțiri, flutura un surîs visător, aproape copilăresc. Alteori ochii lui decolorați se încețoșau și mai mult și păreau că nu mai văd nimic. Dar niciodată înjosirea care-l rodea n-a răbufnit în glasul sau în cuvintele sale.

„Și ăsta e un fel de a-ți manifesta demnitatea, de a dovedi că ai onoare, se gîndea bătrînul. Eu tot domn rămîn, iar tu, tot bădăran."

Bătrînul Dominik avea o singură bucurie, o singură speranță. Seara, cînd muncitorii, năclăiți în

sudoare, aruncau lopeţile şi, după ce îmbucau cîte ceva, cădeau într-un somn de moarte, cînd domnii ingineri se aşezau la *whist*, el pornea de-a lungul terasamentului pînă la orăşelul din apropiere.

În aceste clipe capul său se ridica mîndru, ochii îi sclipeau, iar buzele-i şopteau : „Piotruś... Piotruś..."

Ciocănea în geamul dirigintelui de la poştă şi întreba cu voce amabilă, timidă, dacă n-a sosit vreo scrisoare pentru Dominik Cedzyna. Dacă primea scrisoarea multdorită, se îndepărta repede, mîngîind plicul cu degetele şi ducîndu-l la buze. Apoi, în cămăruţa sa mizeră, punea o lumînare la căpătîiul patului şi începea să citească. Citea încet, într-un fel ciudat : nu parcurgea dintr-o dată, din priviri, toată scrisoarea, ci sorbea numai cîte o frază sau două, apoi punea scrisoarea la o parte. Uneori nu-i citea sfîrşitul decît a treia zi de la primire. Cînd era supărat sau jignit, cînd simţea că începe să-l apese ceva pe inimă, ca un cleşte de fier, atunci pipăia buzunarul dinafară al scurtei unde ţinea pachetul cu scrisori de la fiul lui şi-şi recăpăta astfel liniştea. În fiecare clipă de răgaz, în timpul prînzului, sau cînd se oprea pentru un moment din lucru, scotea cîte o scrisoare şi medita îndelung pînă şi asupra celor mai banale fraze. Un zîmbet blînd, ca o rază de soare, îi înseninа faţa cioplită în lemn, alungîndu-i grijile întipărite în priviri.

La o verstă depărtare de terasamentul ridicat pe şantierul domnului Teodor, răsărea în mijlocul cîmpiei un deal înalt, acoperit de ienuperi, încununat de vîrfuri dinţate, cenuşii, de calcar. Dealul se afla pe moşia Zaplocie, care aparţinea unui oarecare domn Juliusz Polichnowicz. Încă de la început, inginerul se interesase de dealul acela, cercetase rocile în care găsise belşug de carbonat de calciu cu destul de puţine impurităţi. Observase de asemenea

că grohotişul şi pantele au straturi de argilă superioară, astfel că, la cîteva zile de la sosire, îl luă cu el pe domnul Cedzyna şi plecă spre moşia lui Polichnowicz.

Se lăsase înserarea cînd căruţa se apropie de Zaplocie. Conacul se afla la poalele dealului. Clădirile, împrejmuite de plopi uscaţi, se aflau într-o stare jalnică : povarna în ruină îşi ridica spre cer căpriorii despuiaţi, ca oasele unui schelet ; acoperişurile grajdurilor se plecau spre pămînt ; ici şi colo se mai vedeau şipcile gardului răsturnat în jos. Drumul pietruit, întrerupt de gropi adînci, trecea printr-un soi de poartă, pentru a ajunge la conac. Acoperişul uriaş şi negru al casei alunecase spre spate, cu un colţ atingînd aproape pămîntul. Cînd căruţa vizitatorilor se opri în faţa scărilor, la două ferestre strălucea lumina şi cineva se ivi în uşă :

— Tu eşti, Szulim ? întrebă răspicat o voce din prag.

— Nu, nu-i Szulim, răspunse Bijakowski. Stăpînul e acasă ?

— Da cine dracu-i acolo ?

— Moşierul de-aici e acasă ?

— Moşierul ?

— Putem să-l vedem ?

Femeia dispăru şi aproape în aceeaşi clipă se stinse lumina de la ferestre. Călătorii noştri urcară în cerdac, dar uşa era încuiată. Bijanovski bătu. Nici un răspuns.

— Ciudat ! spuse Dominik. Inginerul coborî de pe verandă, se uită după colţul casei, căutînd altă intrare. Pesemne era vreo uşă pe-acolo, căci se strecurau în casă nişte năluci albe care apoi ieşeau, ducînd spre grădină tot felul de obiecte grele, se-

mănînd cu niște dulapuri, oglinzi, canapele, mese, paturi, tablouri.

— Nemaipomenită casă, zise *le bourgeois* [1] curios la culme. Cetățeanul acesta se mută, sau ce dracu ?... la ora asta ?... domnule Cedzyna...

Dominik oftă încet și dădu cu tristețe din cap.

Dintre urzici și tufișuri de liliac ieși în cele din urmă o băbuță, se apropie de Bijakowski și-l privi iscoditoare în ochi.

— Cine sînteți, oamenilor ? De unde veniți ?

— Sîntem de la căile ferate, vrem să vorbim cu stăpînul de-aici, îi răspunse Cedzyna. Avem o afacere cu el. Vrem să cumpărăm piatră de la el... Auzi ? E pe undeva stăpînul ăsta al vostru ? Putem să-l vedem ?

— Pe boier, adică ? întrebă baba stînd pe gînduri.

— Desigur, doar nu pe tine te căutăm...

În clipa aceea se desprinse din întuneric o altă umbră.

— Domnii sînt de la calea ferată... aha... Poftiți, poftiți, vă rog... Maryna, fuga, aprinde lampa. Poftiți, domnilor... Eu sînt Polichnowicz.

Ușa dinspre cerdac se deschise iar și noii-sosiți fură introduși într-o cameră spațioasă, cu plafonul foarte scund. O grămadă de mobile umpleau camera într-un aranjament extrem de ciudat : scrinul fusese împins în mijlocul camerei, pe el se aflau cîteva tablouri cu rame groase, aurite, precum și o oglindă ; masa era înțesată cu o mulțime de hamuri, căpestre, bice, cravașe, chingi, traiste cu cele trebuincioase pentru vînătoare ; un cufăr deschis dădea la iveală lenjerie murdară și haine rupte. Pe patul acoperit cu o plapumă zdrențuită se odihnea un dog uriaș, iar pe o canapea desfundată dormea

[1] Burghezul (fr.).

un căţeluş creţ. Stăpînul casei încerca, învîrtind fitilul, să scoată mai multă lumină din lampa afumată. Era un om tînăr, de vreo treizeci de ani, puţin adus de spate, cu faţa veştedă şi trecută.

— Luaţi loc, domnilor, spuse el aruncînd de pe scaunele şchioape, pe care apoi le oferi oaspeţilor, felurite piese de îmbrăcăminte bărbătească. La mine e ca la un holtei, iar cu portăreii ăştia care umblă să pună sechestru... Fintik, jos, obraznicule !...

Căţeluşul creţ ridică plictisit capul şi coborî pe duşumea dînd din coadă.

— Iată, domnule, începu Bijakowski, despre ce este vorba. Al dumneavoastră e dealul pe lîngă care va trece calea ferată ?

— Dealul ? „Cocoaşa porcului" ? Da, al meu e... da' de ce ?

— Nu aveţi nici un venit de pe urma lui ?

— Ce venit aş putea avea de la un deal ca ăsta ? Vă bateţi joc de mine ?

— Probabil că îl folosiţi ca păşune, interveni timid Cedzyna.

— Ce păşune ! se oţărî Polichnowicz. Numai piatră şi cîţiva ienuperi. Poate că ai vrut să spui ca loc de murdărie pentru păsări. Dar ce vă interesează dealul acela ?... Fintik, jos, obraznicule !...

Căţelul sări din nou de pe canapeaua pe care se urcase.

— Într-un cuvînt, spuse inginerul, eu aş dori să cumpăr piatra din dealul acela şi dreptul de-a scoate argila. Sînteţi de acord ?

— Piatră ? A, da... desigur, dragă domnule, cu cea mai mare plăcere.

— Cît aţi vrea pentru asta ?

Polichnowicz începu să-şi răsucească o ţigară, punînd picior peste picior, în aşa fel încît vîrful pantofului său ascuţit aproape că-i ajungea la nas. Tă-

cea. Abia după ce-şi puse ţigara în ţigaret şi se învălui într-un nor de fum, spuse îndrăzneţ:

— Opt sute de ruble!

Bijakowski începu să rîdă zgomotos.

— Şapte sute de ruble!... O nimica toată!... Şi asta pentru un loc unde se murdăresc păsările... Ha, ha, ha... da' ştii, domnule...

— Nu şapte sute, ci opt sute de ruble. Spune şi dumneata cît dai. Nu-mi place cînd îmi rîde cineva în nas. Fintik, te arunc afară, prostule, asta o să capeţi de la mine...

Căţelul coborî din nou de pe canapea. Bijakowski deveni serios şi se încruntă.

— Dumneata, domnule, spuse tînărul moşier clipind din ochiul stîng, crezi că ai de-a face cu un fraier. Eu sînt specialist, domnule, şi ştiu cît valorează argila asta amestecată cu piatră. Mai găseşte dumneata prin împrejurimi aşa ceva...

— Cine ştie?... Poate c-o să găsesc, spuse inginerul, ridicîndu-se şi îndreptîndu-se spre ieşire.

— Păi... dumneata cît dai? Spune, s-aud.

— Oricum, nu mai mult de o sută de ruble.

Polichnowicz căzu pe gînduri.

— Dă-mi două sute, bani gheaţă... şi, fie ce-o fi!...

— Nu, domnule, îl refuză rece Bijakowski.

— Mde... dai o sută cincizeci?

Inginerul rîse ironic pe sub mustaţă.

— Hai, să scriem contractul... ce mai!... Doriţi un ceai?

— Haida, de! Ceai! se auzi pe neaşteptate o voce din camera alăturată. Dumitale-ţi arde de trataţie, da' de unde să scot ceai dacă nu-i? Io-te la el!

— Taci, neroado! spuse Polichnovicz fără să întoarcă capul. Poate doriţi lapte acru cu cartofi?...

— Nu, mulţumim. Plătesc o sută de ruble, scriu contract în două exemplare... îl avem martor pe domnul Cedzyna.

— Domnul Cedzyna ! strigă tînărul moşier învăluindu-l pe musafir cu o privire înflăcărată. Domnul Cedzyna de la Koziköw ?

— Da, cîndva...

— Aşa ? Ţi-au luat moşia ? Ha, ha... Asta-i un adevărat pogrom împotriva moşierilor ! Şi acum construieşti căi ferate, stimate domn ?...

— Muncesc, spuse modest Dominik.

— Pfi ! Ei, ce să-i faci !... Să întocmim contractul. O să am barem cu ce să înfund mîine gura cămătarilor.

Scriseră contractul şi, tîrziu în noapte, părăsiră conacul.

După cîteva zile, la poalele dealului funcţiona un cuptor de făcut cărămizi, iar pe stînci roiau oamenii. Inginerul apăru pe vîrful dealului şi cuprinse cu o privire curioasă şi îngîndurată cîmpia ce se întindea la poalele lui.

Era sfîrşitul lui august, vremea aratului. Pe ogoarele lui Polichnowicz domnea o linişte deplină. Bijakowski nu se pricepea la agricultură, abia cu mare greutate distingea spicul de grîu de cel de secară, dar îl punea pe gînduri preferinţa moşierului din Zaplocie pentru pîrloage. Fîşiile acelea lungi, cenuşii de pămînt care fuseseră cîndva ogoare întinse, produceau o impresie tristă ca de cimitir. Din loc în loc, culoarea monotonă a pîrloagelor era întreruptă de cîte un petic de mirişte sau de cartofi, după care continua iar şi se pierdea în depărtare, unindu-se cu terenunile nearabile şi cu păşunile.

Moşierul cel tînăr venea zilnic pe deal, se aşeza pe o stîncă, fuma ţigară după ţigară şi discuta.

— Moşia dumitale, privită de sus, îi spuse o dată Bijakowski, seamănă cu un cadavru.

— Bine, bine... Cu un cadavru ! Am moştenit de la tata moşia prost cultivată, aşa că a trebuit să introduc un asolament chibzuit...

— Asolament ! Arată-mi şi mie unde şi ce plante schimbi cu ce. De aici nu se vede nimic.

— Cum nu se vede nimic ?

— Nu mă pricep, dar nu văd nici măcar secară...

— Dar bobul ?

— Care bob ?

— Şi te mai apuci să mă critici ! Nu vezi, domnule, fîşia aceea verde ?

— La ce-ţi foloseşte fîşia aceea, şi chiar bobul de pe ea ? Secară, în schimb, nu văd.

— Dar miriştea de dincolo ce e ? Varză cu carne ?

— Pînă şi un ţăran seamănă de două ori mai multe cereale !

— Fiindcă ţăranul distruge ogorul semănînd secară după secară. Dă-i voie numai, şi ţăranul o să-ţi semene cartofi şi în Piaţa Teatrului, dar asta nu înseamnă de loc că trebuie să facem şi noi la fel şi să secătuim pămîntul. E adevărat că ar trebui să am puţin capital...

Nu-mi amintesc amănunţit cum s-au petrecut lucrurile, dar în momentul cînd primele locomotive începură să fluiere pe noua cale ferată, Jules Polichnowicz părăsea Zaplocie, ducînd în sacul lui de călătorie cîteva sute de ruble. Conacul şi ogoarele, grajdurile pustii şi un catastif de datorii deveniseră proprietatea inginerului Bijakovski. Noul moşier privi o vreme cu desfătare cîmpiile în pantă, vechiul cuib al şleahticilor lăsat în paragină, plopii înalţi cu vîrfurile uscate. Moşia lui ! Casa veche, visa el, o va lăsa administratorului. Pe deal, cu faţa

spre linia ferată, va ridica o construcţie modestă, dar într-un stil original. Inginerul nostru era însă un om prea practic pentru ca asemenea visuri să poată împinge pe planul al doilea pe cele privind pîrloagele.

Ce să facă cu pîrloagele? Oare merită să te înfunzi în acest Zapolocie şi să începi să „investeşti" banii adunaţi în brazde, grajduri, staule? Să mergi o dată pe săptămînă, duminica, la biserica sătească, să te pui bine cu Dumnezeu ca să nu-ţi lovească secara cu piatră şi să te apere de incendiatori?

Să vii vara la ţară, să urmăreşti împreună cu soţia apusul soarelui, sau să alergi, tot cu ea, prin luncile înmiresmate, după fluturi multicolori, să-l citeşti pe Giovanni Boccaccio la umbra teilor seculari şi chiar să prinzi cu undiţa zvîrlugi în pîrîu — sînt, nici vorbă, lucruri plăcute. Dar să stai aici iarna, să alergi cu ochii după trenurile care trec, ar fi cel puţin o nechibzuinţă.

Cu totul alte simţăminte frămîntau sufletul lui Dominik Cedzyna. Cumpărarea moşiei de către inginer trezi în el speranţa că i se va încredinţa funcţia de administrator, că se va întoarce la ţară, la agricultură, că se va putea chivernisi aşa cum îi dorea inima sub acoperişul vechiului conac. Din pricina asta, se arăta nespus de ascultător, de umil şi de harnic în faţa lui Bijakowski.

„Inginerul ăsta — îşi spunea bătrînul şleahtic — ştie prea bine cîte parale face Cedzyna. Ştie că nu-s dintre aceia care aleargă după cîştig. Ştie că unul ca Cedzyna mai bine moare de foame decît să se atingă de ce-i al moşierului, că se dă peste cap ca totul să iasă cît mai bine pentru cel în serviciul căruia se află, deoarece posedă acea însuşire caraghioasă a şleahticilor din alte vremuri — onoarea."

Însă visurile lui Dominik nu se realizară. Se iviră

niște colonişti care-i propuseră inginerului să parceleze moşia. După o îndelungă meditaţie şi după ce plăti datoriile moşiei, Bijakowski vîndu ogoarele, oprind pentru sine casa, dealul stîncos şi o bucăţică de teren arabil în afară de grădină.

Moşia deveni de nerecunoscut.

Coloniştii bărboşi invadară în scurt timp cîmpiile, cu neveste şi copii, cu toată averea încărcată în căruţe. Mîrţoagele lor cărau de la pădure scînduri şi şindrilă, roţile carelor bătătoreau drumuri noi de-a lungul haturilor sălbăticite. Se săpau fîntîni, se împrejmuiau curţi şi se ridicau case în grabă. Toată ziua se auzea bocănitul topoarelor. Păşunile sălbatice, acoperite cu o iarbă săracă, ţepoasă, care din vremurile domnitorului legendar Piast şi pînă la iscusitul agricultor Polichnowicz slujiseră doar ca loc de hîrjoană şi fugăreală pentru iepuri, loturile părăginite de la marginea pădurii şi pîrloagele moarte se prefăcură toate într-un chip de nerecunoscut. Multe făpturi omeneşti le priveau cu înfrigurare, nutrind cu neliniște în suflet speranţe de viitor.

Cînd se desprimăvără, pe pîrloage se iviră pluguri care răsturnară brazdele acoperite de iarbă...

Cînd sosi primăvara, la poalele dealului, pe care cei din partea locului îl numeau „Cocoaşa porcului", ieşeau vălătuci mari de fum. Pe o pantă a dealului era fixat cilindrul uriaş, încăpător, al cuptorului de var, care arunca mănunchiuri de scîntei în ceaţa umedă.

Un podeţ suspendat, care trecea pe deasupra prăpastiei, făcea legătura între coşul afumat al cuptorului şi baza grămezilor cilindrice şi albe de calcar. La cîteva sute de paşi mai departe, înspre conac, se ridica coşul subţire, roşu, al cărămidăriei.

Fîşiile de fum ce alunecau pe imensitatea albastră a cerului atraseră din satele îndepărtate, ascunse

prin păduri, o mulțime de oameni despuiați, cu burțile supte și cu stomacul umflat din pricina cartofilor, singura lor hrană. Veniră și făcură sluj în fața creatorului civilizației. Inginerul privi cu ochi de filozof chipurile lor ofilite, trupurile murdare ale copiilor, zdrențele cu care-și acopereau goliciunea corpului nevestele, fiicele sau iubitele lor și le dădu, mărinimos, cîte un loc în opera întreprinsă de el întru progresul omenirii.

Din rămășițe de scînduri se construiră pentru ei barăci pe locul stabilit de inginer, și acolo rămaseră. Dominik Cedzyna preluă conducerea întregii producții. Locuia în două camere la conac. Inginerul părăsi moșia și se duse acolo unde îl reclamau inevitabilele transformări economice. Înainte de plecare îl iniție pe bătrînul șleahtic cum să privească problemele sociale, unde să deschidă mine de argilă, cum să umple cuptorul cu straturi de piatră și să alcătuiască din ele o boltă, cum să recunoască după lumina puternică a varului dacă acidul carbonic din aceste straturi a fost înlăturat, cum să evite formarea blocurilor, cum să dirijeze focul ce pătrunde în cuptor din cele cîteva vetre și altele.

Și astfel se scurgeau zilele de muncă intensă, monotone, uniforme și foarte lungi. Supravheghetorul se scula în zori, trezea și ducea oamenii la lucru, și doar noaptea tîrzie îl izgonea înapoi în casa părăginită.

Pietrele seculare gemeau sub izbiturile ciocanelor, se răsturnau stanele de piatră sub loviturile neobosite, se rostogoleau de pe vîrfuri și se fărîmițau în bucățele mici stînci uriașe, mișcate din loc prin forța brațelor. Spărturile în care se înfigeau drugii de fier, pentru a rupe bucăți de stîncă, gropile și cocoașele săpate cu vîrful tîrnăcoapelor grele rămîneau pentru totdeauna acolo, mărturii ale uria-

gelor eforturi ale oamenilor. Cu ajutorul a două macarale erau împinse de pe culmi stînci întregi, sfărîmîndu-li-se alcătuirile uriaşe. Lipsa de unelte corespunzătoare era suplinită prin metodele cele mai simple de a silui natura, invenţii nu atît ale minţii, cît mai degrabă ale muşchilor.

În zorii fiecărei zile începea lupta încleştată a muncitorilor cu coloşii de piatră, care, înainte de a fi atacaţi atît de îndrăzneţ de către om, se răzbunaseră pe el pîndindu-i fiecare clipă de neatenţie, fiecare moment de ameţeală. Şi acum chiar, cînd din imprudenţa oamenilor se dezlănţuia pe neaşteptate energia tainică a stîncilor suspendate, acestea se abăteau ca trăsnetul, omorîndu-i şi schilodindu-i. Pînă în clipa cînd era vîrîtă în cuptor, fiecare piatră rănea, apăsa, pedepsea prin greutatea, asprimea, tăria ei. Cînd era scoasă de-acolo frigea, înăbuşea cu fumul, ca un duşman aducător de moarte.

Straturile diforme şi dezgolite din adînc, ca şi culmile ciopîrţite stau şi acum acolo, pe cîmpul de luptă, asemenea unor cavouri şi sarcofage. Ploile şi viforniţele iernii sapă pe faţa lor semne tainice, poate numele acelor „cavaleri ai civilizaţiei" care au căzut în lupta cu natura.

*

Dominik adormi abia spre ziuă. Nu era un somn odihnitor, ci mai degrabă un fel de veghe bătrînească. Durerea cruntă, amară nu ceda, nu se îndepărta, ci, asemenea securei unui călău, atîrnă greu şi nedesluşit luînd forma visului, deasupra sufletului său deznădăjduit. Visă că stă pe un povîrniş ud, pe malul unui lac îngheţat. Gheaţa e vînătă, fărîmicioasă, umedă. Deodată zăreşte venind spre el din partea cealaltă a lacului un chip învăluit în

ceață. Năluca se apropie legănîndu-se ușor, în cercuri grațioase și abia atingînd cu picioarele suprafața ne-tedă. În aceeași clipă vede chiar lîngă mal, aproape la picioarele sale, un val ridicîndu-se într-un arc uriaș, ghcața spărgîndu-se în cioburi mărunte, iar în apă, păr omenesc, ud, blond, ca inul. Și inelele bogate, tinerești, cînd se împrăștie prin apă, ca și cum ar forma o cunună, cînd se lipesc în șuvițe pe fruntea înaltă a lui Piotruś. Bătrînul se străduiește să strige, dar își simte gîtul sugrumat, înfundat parcă cu cheaguri de sînge ; vrea să se arunce în apă, dar nu știe de ce nu poate ajunge la ea. În ceie din urmă bagă mîinile pînă la coate, simte apa rece, frigul îngrozitor de moarte care îi pătrunde în vine, în piept, în inimă. Dac-ar putea să geamă, un singur geamăt, un strigăt... dac-ar putea cel puțin să ofteze...

Lumina dimineții de iarnă albește geamurile înghețate. Se aud ușile trîntite ale bordeielor, zăpada înghețată ce scîrțîie sub picioare și frînturi de vorbe. Bătrînul Cedzyna se trezi și-și plimbă privirea ostenită de-a lungul camerei. Parcă se simțea mai alinat la gîndul că ceea ce văzuse cu o clipă în urmă fusese doar vis. Dar, din păcate, continua să simtă tot ce simțise cu o clipă mai înainte. Frămîntările care-l chinuiseră înainte de a adormi reveniseră și, ca niște albine înfuriate și răzbunătoare, începură să-l muște de inimă.

Îl cuprinse sila pentru odaia în care locuia, pentru ziua care începea și poate chiar și față de el însuși.

Pe jumătate îmbrăcat, se așează pe pat privind absent și slăbit spre un colț al odăii. Fără să-și dea seama nici el, buzele-i șopteau :

— De m-ar lua o dată dracu... să mor...

Se auzi ciocănit în geam. Paznicul vestea în felul acesta că vine cu o sarcină de lemne să aprindă fo-

cul în sobă. Dar Dominik nu se mişcă din loc. Disprețul, ca şi un simțământ de ură sălbatică îl făceau să strîngă din pumni. Toate gîndurile lui se reduseseră la unul singur :

— De m-ar lua o dată...

Ciocănitul în geam se auzi din nou şi o voce necunoscută strigă :

— Domnul Dominik Cedzyna este acasă ?

Bătrînul sări în picioare. Poate să vină oricine, un străin, un om necunoscut, numai argatul acela cu cojocul lui împuțit să nu fie.

— Domnule Cedzyna ! strigă cineva la geam.

Bătrînului i se strînse tot sîngele în inimă. Îşi trase repede o pereche de cizme, îşi aruncă pe umeri blana de vulpe şi, alergînd la fereastră în vîrful picioarelor, începu să sufle în geam şi să facă în gheață o spărtură. Deodată se întrerupse şi se întoarse brusc cu spatele la geam. Se ghemui, ochii i se acoperiră de un fel de ceață, fața i se contractă dureros, mîinile i se frîngeau spasmodic, şi spuse, nu se ştie către cine, cu o voce înceată, sacadată :

— Dacă acolo, dincolo de fereastră, este Piotruś, atunci eu am să-ți dau... tu ştii că nu mint... am să-ți dau...

Îşi mai strînse încă o dată mîinile tare, tare de tot şi o porni spre uşă. Dădu zăvorul la o parte, ieşi în tindă, deschise larg uşa cerdacului şi se opri în prag. Pe cărare stătea un om tînăr, într-un palton scurt, cu o geantă de călătorie în mînă. În ceața albastră a zorilor, bătrînul nu putu să-i recunoască trăsăturile feței, dar celălalt făcu un pas înainte şi spuse încet, cu o nespusă blîndețe :

— Tată !

Bătrînul Cedzyna plîngînd cu sughițuri, întinse mîinile şi-l îmbrățişă pe cel venit cu o îmbrățişare lungă, drăgăstoasă, o îmbrățişare de tată.

Pe urmă începu să-l tragă cu de-a sila în odaie, îndrugînd silabe fără şir din cuvinte întrerupte şi înghiţite o dată cu lacrimile. Îi smulse geanta din mînă, îi desfăcu paltonul, scoase din dulap şi înşiră pe masă tot felul de sticle : cu oţet, petrol, terebentină şi rachiu, căută păhărele în vraful de curele şi fierărie care zăceau într-un colţ al camerei, mormăind mereu cu buze tremurînde :

— Ai scris... în Anglia... în oraşul...

Doctorul Piotr îl urmărea pe bătrîn cu privirile înlăcrimate şi nu putea scoate o vorbă. În cele din urmă, bătrînul Dominik îşi veni în fire.

— Ai îngheţat, aşa-i ? întrebă el adumbrindu-şi ochii cu palma, ca şi cum s-ar fi uitat la soare.

— Nu...

— Ei, ce tot spui ! Aprind numaidecît focul.

Şi începu să scoată de după sobă şi să arunce în mijlocul odăii bucăţi de lemn uscat. Apoi, gîfîind, roşu la faţă, le aşeză în sobă.

— Lasă, tată, nu-i nevoie, îl întrerupse tînărul doctor, e cald aici. Ca să fiu sincer, eu mai degrabă m-aş culca puţin.

— Aşa-i ! mare nătărău mai sînt ! Bietul copilaş, după atîta drum. Hai, să aducem sofaua, mai am încă sofaua noastră verde... ştii... cea verde...

Intrară în camera neîncălzită de alături, plină de tot felul de mobile şi vechituri, şi aduseră de-acolo o sofa veche, cu spătarul mobil.

Dominik întinse pe ea aşternutul de pe patul său şi-şi culcă fiul. Iar el, strîmbîndu-şi caraghios picioarele ca să calce pe vîrfuri, ieşi din odaie.

De cum puse capul pe pernă, doctorul Piotr căzu într-o toropeală plină de visuri, aşa cum se întîmplă de obicei cînd sîntem obosiţi după o călătorie îndelungată cu trenul. Pleoapele i se lipeau, dar nu putea adormi din pricina nervilor : îi răsunau mereu

în urechi semnalele electrice auzite în nenumăratele gări prin care trecuse, răzbătînd prin geamurile vagonului cu sunetul lor încet, dar pătrunzător, insistent, neiertător, pînă cînd, în cele din urmă, i se păru că-i sună neîncetat la ureche. Avea impresia că mai continuă încă ultima şi cea de-a treia noapte de călătorie. Că moţăie nu în odaia tatălui său, ci în compartimentul îngust, cu capul sprijinit de peretele de lemn în continuă vibraţie. I se părea că mai aude încă pocnetul roţilor lovind în capetele şinelor scurtate de ger, în timp ce trenul gonea la nord de Oderberg, şi duduitul trist al pămîntului îngheţat ce gemea surd sub şine: te duc, te duc, te duc...

Vedea mereu pe sub pleoapele lăsate întinderea enormă, despuiată, nemăsurată a cîmpiei pe care o zărise lipindu-şi faţa de geam, pustiul acela acoperit cu nămeţi. Departe, în lumina puternică a lunii, apăreau ca nişte mogîldeţe negre colibele ţărăneşti, înşiruindu-se pînă departe... departe... În pieptul lui de bărbat nu bătea inima călită de durerea atîtor dezamăgiri prin care trecuse, ci o inimă de copil, sensibilă la spaimele şi durerile de mult apuse. Îşi simţea inima împunsă de o tristeţe copilăroasă, ca ţepii mărăcinilor, sau de o mare căinţă, în vreme ce buzele, înspăimîntate, şopteau: „Doamne, nu sînt demn"...

Bătrînul Dominik se înapoie în vîrful degetelor cu un braţ de lemne uscate şi se apucă să facă focul în sobă. Doctorul vedea ca prin ceaţă spatele lui adus şi părul cărunt tuns scurt. Uneori i se părea că acest cap scump se îndepărtează şi piere lăsînd în urmă doar o umbră mare, frîntă, pe perete şi pe tavan. Îl cuprinse un somn chinuit, întrerupt mereu...

Într-un tîrziu, cînd se trezi pe jumătate, bătrînul stătea ca şi mai înainte, în faţa focului. La gura sobei era o grămadă de jăratic. Un strat subţire de cenuşă violetă îl acoperea cu încetul, iar pe deasupra zburau iute puzderie de scîntei roşietice. Bătrînul Dominik privea în tăcere scînteile şi mişca din mustăţi, ca şi cum ar fi povestit istorii tainice acestor steluţe amăgitoare. Din cînd în cînd întindea mîna şi strîngea caimacul ce se aduna în ulcica de lapte pusă pe cărbuni. La capul patului în care dormea tînărul se afla ornicul cel vechi. Pendulul se legăna chiar deasupra capului său. Cînd lovea în stînga, în umbră, pe geamul pictat de muşte, se vedea strălucind un unghi luminos, de parcă vechea pendulă ar fi deschis gura şi ar fi pufnit într-un rîs plin de voioşie. Din cutia pe care se aşternuse praful multor ani, se auzea neîncetat tictacul maşinăriei, ca bătăile unei inimi. Melodia şoaptei lui plutea deasupra capului plin de vise al celui adormit, ca o melodie de dor, cunoscută, iubită, nespus de dulce.

— Tu nu ştii, copile — cînta ea — tu nu ştii ce înseamnă dorul. Uită-te doar o dată, uită-te, somnorosule, ridică pleoapele! Vezi lacrima aceea care, prelinsă din ochiul bătrînului Cedzyna, atîrnă de firul cel mai lung de păr din mustaţa lui, ca un strop de rouă la capătul unui fir de iarbă? Cît de grea e, ce lacrimă mare, uriaşă! Pic! a căzut cu zgomot pe căputa cizmei stîngi. Dar ce-i asta? Ce-i asta? Alunecă alta şi mai uriaşă şi mai grea... Hop! s-a oprit, atîrnă de mustaţă. Moşneagul se teme ca nu cumva picurînd pe cleşte să facă zgomot şi să-ţi alunge somnul. Priveşte ce nostim, ce solemn şi ce neîndemînatic o ia de pe mustaţă cu două degete...

Lacrimile acestea — spune bătrîna pendulă — au fost nişte firişoare mai subţiri decît firul de păian-

jen, în inimă, acolo unde se află rana veşnic deschisă a dorului. Erau o mulţime, şi fiecare dintre ele avea margini ascuţite ca acul ţîntarului. Stăteau acolo strînse una în alta şi purtau numele pompos de bacil al dorului. Unora, aceste fiinţe poznaşe le-au supt cu totul inima, altora, le-au tulburat mintea... da, da, complicat organism... Iar tu, voinicule, le-ai otrăvit cu o singură îmbrăţişare de fiu.

Fiecare dintre ele moare şi se preface într-o mare lacrimă de fericire. Ah, gîndeşte-te numai dac-ar cădea fie şi o singură lacrimă din aceasta pe sufletul tău !... Gîndeşte-te numai... te-ar şterge de pe faţa pămîntului... Ah, gîndeşte-te numai...

În mersul rotiţelor şi arcurilor bătrînei pendule vorbăreţe se petrecu deodată un cataclism, ca şi cum ceasul şi-ar fi muşcat limba. Se auzi un pocnet surd, frămîntare, foşnete şi încet, maiestuos, jalnic, simulînd vocea cucului, bătu ora zece.

Tînărul, cu ochii pe jumătate deschişi, privi pe geamul dezgheţat de razele vesele ale soarelui. Văzu o fîşie de şes scînteind în lumina soarelui, o margine de pădure în depărtare şi o bucată de cer senin, palid. Simţi închipuirea dezlănţuindu-i-se, şi avea cu limpezime sentimentul că clipa aceea care se scurge, frîntura aceea de timp dintre o mişcare şi alta a limbii pendulei, e momentul suprem, culminant, al întregii lui tinereţi ! Ce însemnătate aveau cele ce fuseseră înainte, cele ce aveau să urmeze ? Ce simţămînt ar putea fi asemuit cu această viziune clară a întregii sale vieţi, cu certitudinea acestui gînd :

„Ceea ce voi hotărî în această clipă va fi nu numai inteligent şi demn, dar şi bun... Nu, n-am să plec în nici o Anglie. N-o să mă las dus de nas ! Îi voi trimite belferului cei trei sute de franci...

doar am să cîştig, chiar de-ar trebui să car gunoiul..."

•

După atîtea zile şi nopţi de ger aspru, începu dezgheţul. Dispăru minunata transparenţă a cerului, se scuturară puful delicat al îngheţului, legănat deasupra straturilor de zăpadă, tari ca piatra. Se topi în bătaia soarelui promoroaca roşietică ce împodobea scheletele uscate ale plopilor, crenguţele subţiri ale tufelor de coacăze şi tulpinile moarte ce răsăreau de sub zăpadă. Încă de dimineaţă picurau de pe acoperişuri stropi mari, murdari. În aer se ridicau vălătuci de aburi galben-cenuşii, strivind sub greutatea lor fumul care se furişa pe acoperişuri. Zările erau învăluite într-o ceaţă de nepătruns, ce părea să apese greu asupra dealurilor, pădurii şi satelor îndepărtate.

La ora unu, la amiază, Dominik se întoarse din oraşelul de plasă într-o sanie de închiriat.

Mîrţoagele slabe ale ţăranului înaintau greu prin zăpada muiată. Tălpile săniei hîrjîiau pămîntul ca o răzătoare sau săreau şi cădeau în gol peste hopuri şi gropi. Bătrînul, învelit în blana lui roasă, cu căciula pe ochi şi pufăind dintr-o ţigară ieftină de foi, se lăsă pradă gîndurilor.

Cîndva mergea cu două perechi de armăsari la o sanie minunată, cu un vizitiu într-o livrea aurie; cîndva se învelea într-o şubă îmblănită cu piei de urs... O, Doamne! Pămîntul duduia, clopoţeii se auzeau la o jumătate de milă depărtare, caii nechezau, ţăranii îşi dezveleau capetele... Ei, şi?... Parcă acum e rău? Cine ştie? Niciodată o plimbare iarna peste cîmpia pustie nu-i făcuse o asemenea plăcere ca azi, cînd mergea într-o sanie ţărănească... Acasă îl aşteaptă domnul doctor Piotr

Cedzyna! Ha... Ha... Hai, mîrţoagelor! Adunaţi-vă puterile! Încă o pădurice şi o vale pînă la Zaplocie.

„Sînt curios — se gîndea Dominik — o fi făcut Piotr socotelile acelea? Credea, şmecherul, c-o să-l las să hoinărească toată ziua prin casele ţăranilor (cică le învaţă germana pe ţărăncuţe...) şi să piardă vremea. Aha! Şezi acum matale, domnule chimist, şi fă socotelile de la moşie, adună cifre, scrie frumos rapoarte pentru domnul inginer, ajută-l pe bătrînul tău tată. Ce, eu să-ţi aduc degeaba tutun şi să mă ruinez cumpărînd sardele?"

Caii intrară în curte şi se opriră în faţa cerdacului. Cedzyna coborî din sanie, intră pe coridor scuturîndu-şi cu zgomot cizmele pline de zăpadă. În uşa odăii se ivi doctorul Piotr.

— Ce-i cu tine, te doare capul? strigă Dominik.

— Da de unde! răspunse băiatul, în silă.

— Atunci de ce eşti aşa de palid şi încruntat?

Într-adevăr, tînărul nu avea o înfăţişare prea veselă.

Privirea ochilor lui se răcise în mod ciudat şi se întunecase de tristeţe. Umbla de colo-colo, fumînd nervos.

— Îi spun eu Jagnei acum să pună masa, ai să te linişteşti numaidecît. Fără mîncare, ascultă-mă pe mine, omul se simte întotdeauna rău.

— Eu n-am să pot mînca şi, de altfel... am foarte puţin timp.

— Ai puţin timp?

— Da, spuse doctorul Piotr, aspru, eu... vezi, tată... eu trebuie să plec. N-am ce să fac... trebuie să plec să iau în primire postul acela din Hull.

Dominik nu spuse nimic. Se aşeză pe un scaun fără să-şi scoată şuba şi căciula. Capu-i căzu pe piept. Nu mai lua aminte la ceea ce făcea băiatul.

Nu vedea nimic. Simţea doar că se înăbuşă, că pieptul i-a devenit prea strîmt. Ar fi ieşit bucuros la aer, să-şi mai adune gîndurile, să se răcorească, dar nu se putea mişca din loc. Tînărul rînduia hîrtiile şi registrele împrăştiate pe masă. Luă în mînă un notes mic, murdar, legat cu o panglicuţă soioasă şi începu să răsfoiască pagină cu pagină.

— Ascultă, tată, spuse el cu o voce tristă, supărată, în carnetul ăsta am văzut că am o datorie pe care trebuie s-o plătesc neîntîrziat.

— Lasă-mă în pace ! lasă-mă în pace ! răspunse bătrînul Cedzyna, sprijinindu-şi capul în mîini.

— Înainte de a pleca, însă, trebuie să-ţi explic de ce am luat hotărîrea să plec.

— Ce să-mi explici, prostule, ce ? îl întrerupse bătrînul. Dacă asta-i dorinţa ta, pleacă. Dar pentru numele lui Dumnezeu, nu mă sili să-ţi laud înţelepciunea.

— Vreau să-ţi vorbesc sincer şi deschis despre un lucru de o deosebită însemnătate pentru mine. Acum patru ani, dumneata, tăticule, mi-ai trimis două sute de ruble. În anul următor două sute. Pe urmă două sute cincizeci de ruble şi anul trecut iarăşi două sute. În total opt sute cincizeci. Salariul dumitale e de trei sute de ruble pe an. Atunci de unde ?...

— Fiul meu scump, nu mă bănui de hoţie. Dacă te-ai uitat bine prin socoteli, a trebuit să vezi că n-am luat nici o copeică de la Bijakowski. Totul e trecut în registre. Tot de-acolo poţi să te încredinţezi că n-am vîndut nici var, nici cărămizi. Îţi dau cuvîntul de onoare... că nu am pe conştiinţă nici o copeică de la Bijakowski. Aşa să-mi ajute Dumnezeu !

— Da, asta-i cît se poate de adevărat.

— Dacă te pricepi să învinuieşti, atunci ar trebui să te pricepi la afaceri. Tot secretul vine de-acolo că Bijakowski mi-a dat împuternicire să iau o tantiemă destul de ciudată. Din vînzări n-a vrut să-mi dea niciodată nimic, iar la insistenţele mele repetate îmi răspundea cu acelaşi cîntec : „Produ mai ieftin şi ce scoţi e-al dumitale". El le-a promis oamenilor la început cîte treizeci de copeici. Mai tîrziu, eu le-am dat cîte douăzeci şi se înţelege c-au primit, pentru că n-au unde să lucreze în altă parte, iar aici au un cîştig sigur. În felul ăsta s-au adunat ceva bănuţi pentru tine.

— Da, tocmai asta am observat şi eu în registre...

— Păi ăsta-i tot secretul, judecătorule ! Hoţ n-am fost şi mi-o ajuta Domnul să nu fiu.

— Nici eu nu vreau să fiu, tată. De aceea trebuie să dau înapoi cele opt sute cincizeci de ruble.

— Cui să le dai ? Eu nu primesc banii ăştia... să ştii... nu-i primesc. N-am putut să-ţi dau pentru întreţinere şi educaţie mai mult, Dumnezeu mi-e martor... dar ce-am putut... M-am străduit să fac faţă cît de cît obligaţiilor de tată...

— Nu dumneata mi-ai dat pentru educaţie, tată, şi nu dumitale vreau să-ţi înapoiez datoria asta amară şi îngrozitoare...

Dominik Cedzyna ridică sprîncenele de uimire şi-şi privi fiul.

— Cred că eşti cam sărit, băiete. Ce tot îndrugi acolo ?

Doctorul Piotr se aşează la masă, trase în faţa lui o foaie curată de hîrtie şi începu să vorbească rar :

— Valoarea fiecărei mărfi după terminarea producţiei se compune din capitalul variabil, adică salariul muncitorilor angajaţi (să-l notăm cu *v*), şi aşa-numita plusvaloare, adică cîştigul pe care-l no-

tăm cu litera p. Raportul plusvalorii față de salariul muncitorului este $\frac{p}{v}$ și arată nivelul plusvalorii, adică norma de exploatare. Să calculăm, tată, amănunțit intrările și ieșirile...

Abia spre seară se termină discuția furtunoasă dintre tată și fiu. Tăceau amîndoi, iar îndîrjirea le fereca inimile, așa cum fereci capacul coșciugului deasupra unui trup drag. Bătrînul privea nepăsător, disprețuitor, cum Piotr își strîngea lucrurile. Din timp în timp pe buze i se strecura un zîmbet batjocoritor și ochii-i luceau mînioși. După o tăcere îndelungă, spuse cu nepăsare și aroganță :

— Aici n-ai putea să cîștigi ca să-ți satisfaci aceste sentimente prosteşti ?

— Nu, tată, n-aș putea atît de repede pe cît doresc. Acolo am un post și un salariu relativ bun.

— Ai putea să-ți găsești și aici un serviciu. Bijakowski...

— Eu nu voi avea niciodată nimic comun cu de-alde Bijakowski. Pe mine nu m-a protejat nimeni niciodată în afară de propriile mele cunoștințe și propria mea muncă.

— Parcă mi-ai scris că te-a protejat un profesor, spuse înfipt bătrînul. Ești în contradicție cu tine însuți, remarcabile filozof.

— Nu. Profesorul a dat numele meu, pentru că, conform cererii, trebuia să propună un nume oarecare. A indicat numele meu deoarece a socotit că procedează just, ținînd cont de munca mea ireproșabilă și de înclinarea mea spre experiențe independente.

— Într-adevăr, deducție de fizician ! Și Bijakowski ar considera că procedează just, avînd în vedere... și așa mai departe...

— Nimeni nu se amestecă de bună voie cu rîioşii. De aceea şi eu mă simt bine numai cît sînt curat...

Bătrînul zîmbi. Din nou se lăsă tăcerea, pînă în momentul cînd tînărul îşi luă paltonul din cuier şi începu să se îmbrace agale.

— Tu... într-adevăr ?... întrebă bătrînul Dominik.

— Da, tată.

— Să nu te pedepsească Dumnezeu prea aspru, copilul meu !

— Sper să trimit prima rată în mai. În carnetul ăsta am calculat ceea ce se cuvine fiecăruia pe timp de patru ani. Să binevoieşti, tată, ca în mod conştiincios să...

— Pleacă, neghiobule ! strigă bătrînul Dominik apucat de mînie.

Mîinile îi tremurau, în ochi îi sclipea o lumină rea.

Doctorul Piotr, palid ca hîrtia, se apropie de el cu lacrimi în ochi şi i se plecă înainte. Bătrînul îl îndepărtă şi se retrase într-un colţ al camerei, cu spatele spre fiul său. Auzi uşa cum scîrţîie încet şi se închide în urma celuilalt, auzi pocnetul uscat al clanţei, dar nu întoarse capul. Cădea încetul cu încetul într-o stare de amorţeală, de indiferenţă atît de totală, încît aproape că se învecina cu mulţumirea.

„Bine că i-am spus «neghiobule», se gîndea el, o să-l doară..."

După cîteva minute se uită pe fereastră. În curte nu era nimeni. În lumina apusului, totul se vedea limpede. Pe fiecare fereastră se desenau şi creşteau văzînd cu ochii florile fantastice ale gerului. Bătrînul le privea preocupat şi se gîndea la ceva de demult, tare de demult. O clipă avu sentimentul că e un băieţaş mic, care stă iarna într-un minunat conac şi priveşte împreună cu mama lui, cu frumoasa, buna şi iubita lui mamă, la florile de gheaţă

de pe geam... E plictisit, ar vrea să plîngă, să facă mofturi, dacă n-ar fi liniuţele acelea şi frunzele crestate care se tîrăsc pe geam şi-l fac curios, distrîndu-l totodată...

Îl trezi din visare fluierul locomotivei. Sunetul acesta îl lovi ca un ciocan în creştetul capului. Îşi luă căciula şi ieşi din cameră.

Trenul se apropia agale de gară, scoţînd fum şi afundîndu-se în troiene, de parcă le-ar fi străpuns şi înlăturat cu trupul său metalic. Dominik porni cu paşi mari spre gară. Întunericul se lăsa iute, şi pe măsura înnoptării străluceau tot mai tare felinarele de pe linia ferată, ca nişte duhuri bune care atrag atenţia asupra unei mari primejdii. Cînd bătrînul Cedzyna ajunsese la jumătatea drumului, zări de departe un om care venea de la gară. Răsuflă adînc în speranţa că se întoarce Piotr. Dar în curînd omul ajunse în dreptul lui: era un cărămidar tînăr şi vesel.

— Da tu, unde-ai fost? îl întrebă administratorul, încruntat.

— La gară.

— De ce?

— I-am dus bagajul lu domnu ăl tînăr.

— Care domn tînăr?

— Păi lu domnu Piotr.

— A plecat? întrebă bătrînul, indiferent.

— A plecat, domnule.

— L-ai văzut tu?

— Cum să nu-l văd? I-am dus şi bagajul la vagon.

— Ţi-a spus ceva?

— Ei... de vorbit, n-a vorbit prea mult.

— Întoarce-te acasă!

Băiatul se îndepărtă repede, umblînd pe marginea drumului. Pe urmă sări şanţul şi o luă de-a curmezişul peste cîmp.

Dominik se uită după el lung, chiar şi atunci cînd băiatul dispăru în umbra deasă a dealului. Faţa bătrînului se strînse, se chirci, nasul i se încovoie spre bărbie, pleoapele i se lăsară peste ochi. Stătea în loc şi, din timp în timp, întindea mîna de parc-ar fi vrut să-l cheme înapoi pe cărămidar. Pe urmă porni încet, fără ţintă. Se aplecă spre pămînt, şi în ultimele raze ale apusului recunoscu urmele adînci ale paşilor fiului său, înfundate în zăpada moale, pe care acum gerul, mărinimos, le întipărea pentru el pe drumul acesta chinuitor.

Se oprea la fiecare urmă, o pipăia cu bastonul... şi de fiecare dată îi pornea din piept un oftat uşor, neîntrerupt, asemănător scîncetului jalnic al vîntului deasupra mormintelor din cimitir.

SOLDATUL RĂTĂCITOR

Doctorului Rafal Radziwill
spre aminfire,

Autorul

Mai înainte de a se crăpa de ziuă şi de a se rări întunericul dens din vale, cineva bătu la hanul „Zum Bär" în uşa camerei în care fusese încartiruit comandantul. Gudin împinse dintr-o mişcare pilota la o parte cu piciorul, sări din pat şi se duse, aşa dezbrăcat cum era, să deschidă. În uşă apărură cîţiva ofiţeri cu uniformele puse neglijent şi intrară încet în cameră însoţiţi de un sergent dintr-o companie a batalionului trei. Generalul se urcă pe patul înalt, se aşeză turceşte şi se adresă sergentului care încremenise în poziţie de drepţi, numai cu gîtul puţin aplecat să nu-şi turtească egreta de la chipiu de bîrnele tavanului scund.

— Ei, ia spune, ai fost ? îl întrebă generalul frecîndu-se la ochi.

— Am fost, cetăţene general, cu şase oameni. Acolo unde coteşte rîul...

— Lasă rîul. I-ai văzut ? întrebă nerăbdător şi neliniştit.

— De departe...

— Ce erau ? Sentinele ?

— Am văzut şi sentinele, dar şi ostaşi de rînd.

— Unde erau ?

— Vreo zece soldaţi aprinseseră un foc jos, lîngă lacuri, alţii urcau pe o potecă, iar sus de tot se plimbau cîteva sentinele.

— V-au zărit ?

— Da, cetăţene general... şopti sergentul timid.

— Ai văzut cabana, Grimsel-Hospiz ?

— Nu, cetăţene...

— La dracu ! Atunci unde ai fost, dacă n-ai ajuns nici pînă acolo ?

— Cabana trebuie să fie dincolo de val. Valul acela de pămînt e ca un dig în faţa lacurilor de acolo, de care nu ne-am apropiat.

Generalul tăcu şi încercă să regăsească aceste puncte pe harta întinsă aproape de patul lui. Ofiţerii, strînşi lîngă una din ferestre, dădură perdeaua înflorată la o parte, dar nici aşa nu pătrunse mai multă lumină în cameră, căci zorile nu ajunseseră încă să izgonească întunericul ascuns în cotloanele dintre case.

Cineva scăpără foc şi aprinse o lumînare mică de seu.

— Mulţumesc... mormăi Gudin în barbă fără să ridice capul. După o clipă aruncă sergentului o privire aprigă şi întrebă ironic : E adevărat ce spun martorii oculari şi specialiştii, că asta e o poziţie de necucerit ? E adevărat ce se spune, că bărbăţia noastră franţuzească nu face aici doi bani, că geniul nostru franţuzesc se prosteşte aici, că austriecii albi cu căciulile lor înalte de blană de urs au să ne facă vînt de pe aceşti munţi ? Spune, Râteau...

— Locul acesta nu poate fi cucerit, rosti trist sergentul.

În grupul de ofiţeri se auziră şoapte. Generalul ridică încet capul şi-l măsură cu o privire plină de ură pe căpitanul care stătea lîngă pervazul celeilalte ferestre.

— Îmi permiteți, cetățene general, să pun cîteva întrebări sergentului? spuse acest ofițer cu un surîs calm în care era o usturătoare batjocură.

— Vă rog... răspunse Gudin.

— Deci este adevărat ce se spune, zise căpitanul întorcîndu-se spre sergent, că adăpostindu-se sus, pe Grimsel, dușmanul ar putea să ne zdrobească nu numai cu căciulile lui de blană, dar și cu pietre? Că ar fi posibil să ne nimicească aruncînd de acolo cu pietre în timp ce noi am încerca să urcăm muntele, așa cum au făcut cîndva țăranii din Szwyc cu strămoșii acestor austrieci albi la Näfels, cu singura deosebire că noi urcînd muntele am fi convinși nu numai că mergem la moarte sigură, dar și spre dezonoarea geniului nostru militar? Spune, Râteau, ridică vocea căpitanul, știi doar că eu nu mă tem...

— Am auzit, cetățene Le Gras, spuse Gudin, că dorești să pui sergentului o întrebare...

— Da. Vreau să-i pun cîteva întrebări. Cît timp ați mers de la locul unde se îngustează valea, pînă la lacuri?

— Am mers vreo trei ore.

— Ce lățime are valea în această porțiune?

— În părțile cele mai late, de pe poteca pe care mergeam puteam să arunc cu piatra în peretele celălalt, dar aproape tot fundul văii este ocupat de rîu.

— Este deci adevărat că în unele locuri poteca merge la o înălțime de cîteva sute de metri?

— Întocmai, cetățene căpitan.

— Că pe această cărare pot să meargă alături cel mult doi oameni?

— Așa-i, cetățene.

— Că pînă cînd vom reuși noi să trecem cu cele cinci batalioane pînă la lacuri, austriecii ascunși după

stînci pot să împuşte jumătate din coloana noastră de cîte două persoane ?

— Cred că da...

— Ai văzut cu binoclul şi cărarea care urcă de la lacuri spre Grimsel ?

— Am zărit-o, cetăţene.

— Şi de aceea afirmi că locul acela nu poate fi cucerit ?

— Da.

Ofiţerul se înclină în faţa generalului şi spuse :

— Acestea sînt amănuntele pe care doream să le aflu.

— Cetăţeni ! zise Gudin neglijent, adresîndu-se tuturor. Pornim astăzi, fără zăbavă, să luăm cu asalt trecătorile : Grimsel, Furka, Gotthard...

— Şi Monte Rosa... şopti căpitanul Le Gras, însă atît de încet şi de neclar că aceste două cuvinte ar fi putut foarte bine să fie luate drept tuse.

— Planul întregii operaţii a fost elaborat la cartierul general şi semnat de Masséna [1]. La 27 thermidor am pornit cu treizeci de mii de ostaşi. Fraţii noştri luptă în această clipă pe viaţă şi pe moarte. Ei înaintează în sus pe Reuss, vor ataca trecătoarea „zum Stein" ca să pătrundă în valea Meyen, se bat în valea Ronului, iar noi îndrăznim să stăm pasivi, aici, în Guttannen ? Vom învinge sau vom pieri loviţi de pietre, de gloanţe, ori de baionete, dar ne vom duce să cucerim muntele acela, chiar dacă de pe culmi ne-ar lovi cu trăsnete ! V-aş prezenta cu plăcere planul întregii operaţii, dar n-am timp. Pînă mă îmbrac aş vrea să expun planul, să zicem în prezenţa căpitanului Le Gras. Poate că binevoieşte

[1] *André Masséna* (1758—1817), mareşal francez, locotenent al lui Napoleon ; s-a remarcat într-o serie de bătălii, printre care citäm pe cea de la Rivoli (1797) şi Zürich (1799).

să rămînă aici de asemenea şi locotenent-colonelul Labruyère...

Ofiţerii şi sergentul ieşiră împreună din cameră. Gudin sări din pat şi trăgîndu-şi în grabă uniforma, desfăcea hărţi, indica liniile asaltului trasate cu creion roşu şi explica iute :

— Ştiţi că arhiducele Carol [1] ocupă cu armatele sale un lanţ uriaş de poziţii : de la Simplon şi orăşelul Brig din valea Ronului pînă la Zürich. El are la dispoziţie 78 de batalioane de infanterie, 85 escadroane de cavalerie, adică 64.613 ostaşi şi 13.299 de cai. Stăpîneşte toate trecătorile şi drumurile din interiorul Alpilor, deci : Grimsel şi Furka, valea Urseren, Teufelsbrücke, toată valea Reuss pînă la lacurile celor patru cantoane, dimpreună cu văile care taie de-a latul, deci Meyen şi Issi. Mai departe, cheile Schwyz, platoul Einsiedeln cu defileul Etzel, valea Sihl şi Zürich. Vom lovi adversarul din toate părţile, trebuie să-l izgonim din toate poziţiile, să-l risipim în grupuri, să le tăiem legătura şi să-i gonim înainte de a veni ceilalţi. Thureau va ataca brigada lui Strauch în valea Valais, noi vom urca pe Grimsel, îi înlăturăm pe adversari din poziţiile de la gurile Ronului şi-i luăm între două focuri, aşa ca să fie siliţi să treacă în Italia pe unde le-o plăcea. După asta, ocupăm trecătoarea Furka, valea Urseren, Urnerloch, Teufelsbrücke şi valea Reuss...

Ştiţi, spuse în continuare înflăcărîndu-se şi arătînd cu mişcări violente pe hartă — că la Innerkirchen ne-am despărţit de generalul Loison şi că acest brav om şi-a condus cele două batalioane şi trei companii în valea Gadmen, de unde va urca pe

[1] Unul dintre cei mai însemnaţi generali austrieci din timpul războaielor contra Republicii şi Imperiului ; a fost învins de Masséna în bătălia de la Zürich.

Steinen, va izgoni pe dușman dintre gheţari şi va coborî prin Meyental pînă la Wasen. Daumas vine dinspre Engelberg ca să intre prin Surenen în strîmtoarea Reuss. Însuşi Lacourbe va ataca pe austrieci din faţă, de la Flüelen. Binevoiţi a înţelege că soarta acestei operaţiuni depinde de noi ! Dacă luăm Grimsel-ul, lovim adversarul chiar în inimă, cucerind acest pătrăţel pe care l-am însemnat cu o linie roşie : de la Innertkirchen la Wasen, de la Wasen la Teufelsbrücke, de acolo la Furka şi Grimsel, iar de la Grimsel la Innertkirchen. Atîta timp cît dușmanul deţine Grimsel-ul şi Urseren, n-am dobîndit nimic, căci poate să stea în aceste locuri ca într-o fortăreaţă şi să mai aibă şi legătură cu valea Tessinului prin Gotthard, iar spre Chur prin valea Rinului. Însă cetăţeanul Le Gras consideră expediţia pentru cucerirea acestei poziţii cheie drept ceva atît de neînsemnat, încît îşi permite faţă de jumătate din ofiţerii noştri, ba chiar şi faţă de un sergent, să-şi bată joc de vorbele mele. Dacă n-ar trebui să pornim chiar astăzi, aş fi nevoit să te condamn imediat la moarte, cetăţene...

— Oh ! mormăi Le Gras închizîndu-şi minunaţii săi ochi.

— Da, strigă Gudin, indisciplina a ajuns la un asemenea grad, că ofiţerii îşi rîd de generali, că simplii soldaţi mormăie atunci cînd li se dau ordine...

— Generale ! şopti Le Gras, indisciplina merge chiar şi mai departe : soldaţii nu numai că vociferează, dar nici nu mănîncă zile întregi.

— De unde să le dau mîncare aici în munţi ?

— Nici ei nu contează pe asta şi de aceea prădează în mod idilic satele şi oraşele elveţiene. Au venit dintr-o Republică unică şi indivizibilă, urmau să aducă în vîrful baionetelor fraternitate şi alte bunătăţi şi cînd colo n-au adus aici decît jaf şi vio-

lenţă, iar în urma lor rămîn numai ruine şi cenuşă. Ce-am făcut din Meiringen, din Innertkirchen ?

— Pe cine îndrăzneşti să întrebi, cetăţene ? se răsti Gudin.

— Pe generalul care are dreptul să mă condamne la moarte şi să mă împuşte. Sînt un ofiţer necunoscut, atît de lipsit de relaţii că n-am nici măcar un unchi care să mă protejeze... Într-adevăr ! Sînt din popor. Am fost văzut printre sanchiloţi în timpul evenimentelor din septembrie. Aşa că atunci cînd generalul de brigadă César Charles Etienne Gudin de la Sablonnière mă întreabă...

— Nu răspund la asemenea insinuări ! spuse înţepat generalul, întorcîndu-şi faţa de la căpitanul agresiv şi ţuguindu-şi buzele. Nu mă protejează unchiul, ci eu însumi ! Am fost la San Domingo, în Armata Ardenilor, sub comanda lui Ferrand, în armata Nordului şi cea renană, am luptat în Germania sub comanda lui Moreau, mi-am dobîndit epoleţii prin sînge şi răni în valea Kinzig...

— Căpitanul Le Gras doreşte să expună planul unei operaţiuni al cărei scop este cucerirea muntelui Grimsel, spuse rar şi distant locotenent-colonelul Labruyère, un bărbat de statură uriaşă, cu o faţă mare, rasă, cu buza de jos răsfrîntă şi cu o expresie inteligentă şi severă. Pînă acum tăcuse, cercetîndu-şi unghiile cu aerul unei indiferenţe absolute, ca şi cum controversa ar fi fost dusă într-o limbă cu totul necunoscută.

— Căpitanul Le Gras ? întrebă generalul şi, cu un uriaş efort de voinţă, înăbuşindu-şi patima dezlănţuită şi încercînd să stingă ura din priviri, continuă : Vă ascult. Ce fel de plan ?

— Ieri seară, începu Le Gras, cînd mă întorceam din recunoaştere, după ce cercetasem toată partea superioară a văii Hasli, apropiindu-mă de cascada

Handegg am zărit un țăran care cosea iarba pe o colină. Le-am făcut semn grenadirilor și m-am apropiat în fruntea lor cu atîta grijă că elvețianul nici nu ne-a observat. Am dat comanda în șoaptă și patru soldați și-au îndreptat armele asupra lui. Atunci am strigat la el poruncindu-i să coboare numaidecît la noi. Țăranul a amuțit de spaimă. Imediat și-a dat drumul pe o pantă abruptă și s-a oprit speriat în fața noastră. Am început să-l cercetez, de unde e și ce face acolo. Este un gospodar de aici, din Guttannen, se numește Fahner. Aflînd că ne apropiem dinspre Innertkirchen spre munții Hasli, a fugit în munți împreună cu ceilalți locuitori ai satului, cu vitele și avutul. Cînd l-am întrebat unde se află acum locuitorii aceia, mi-a arătat cu mîna niște viroage pe sub culmi. Într-adevăr, auzeam venind de sus de tot zvonul clopoțeilor pe care păstorii de aici îi leagă la gîtul vacilor și caprelor. Atunci am început să-l întreb mai amănunțit pe țăran de cărările și drumurile din muntele acela, deoarece mi se părea imposibil de a lua trecătoarea cu atac frontal, așa cum am mai avut o dată cinstea și ieri să menționez în prezența ta, cetățene general.

După un lung interogatoriu am reușit să smulg de la el declarația că de aici se poate trece pe Grimsel nu numai pe jos, pe malul Aare-lui, așa cum o cere linia roșie, dar și pe sus, peste culmi. Luînd în considerație această împrejurare, am ajuns la concluzia că decît să năvălim pe fundul defileului, între pereții netezi ai muntelui, ce-i drept, în veșmîntul geniului francez, dar și sub grindina de gloanțe și stînci prăbușite din înălțimi, poate că ar fi mai comod să trecem muntele pe sus și să ne năpustim ca din nori asupra dușmanului, să luăm în gheare toată tabăra lui așa cum vulturul ia cuibul de vrăbii...

Gudin se așează pe un scaun răpus de colosala greutate a acestei vești. I se uscase gîtul așa de tare că nu mai putea scoate un cuvînt. Suferea cumplit, simțind fără a ridica pleoapele că Le Gras îl privește și surîde neglijent, cu îndulgență.

— Unde e țăranul? întrebă comandantul în cele din urmă.

— Îl țin sub pază în camera în care am fost eu încartiruit. Am vorbit cu el azi-noapte. Tocmai locotenent-colonelul...

— Oare știe într-adevăr o potecă pe care să poată trece cinci batalioane de armată?

— Spune că într-un anumit loc se poate trece. Natural, însă, că este o expediție foarte grea. Trebuie mers pe ghețar...

— Așa, va să zică... spuse Gudin într-o doară, ca să spună și el ceva.

— De acolo putem trece direct la Furka sau să coborîm drept la Urseren. Țăranul a căzut de acord să ne conducă pînă pe Grimsel. Cînd l-am întrebat ce răsplată vrea pentru asta, a declarat că ar dori să aibă drept proprietate lunca de pe partea dreaptă a Aare-lui, la intrarea în strîmtoarea Hasli. Nu știu dacă am procedat bine, dar i-am promis...

— Va fi răsplătit cu dărnicie, dacă o merită. Vom vedea... Orice-ar fi și ori pe unde vom merge, spuse generalul arborînd o mină gravă, oricum, aș vrea să-l văd și eu pe omul acela și să vorbesc personal cu el. După o clipă voi fi la dispoziția dumneavoastră. Fiți buni și anunțați plecarea.

Cei doi ofițeri părăsiră locuința generalului și străbătînd mulțimea de soldați ajunseră la o casă încăpătoare de lîngă biserica protestantă. Acolo stătea prizonierul Fahner, păzit ca ochii din cap de cîțiva ostași. Cei doi ofițeri începură să pună noi întrebări, la care Fahner răspundea într-o fran-

ceză înfiorătoare. Mai înainte ca cei doi să înțeleagă tot ce spunea el și să noteze pe hartă localitățile pe care le numea, se auziră strigătele care vesteau că a ieșit comandantul din casă. Atunci se întrerupseră, iar Fahner, înconjurat de un grup de ostași în fruntea cărora mergea Le Gras, fu scos din cameră. În fața hotelului, pe o treaptă de zid stătea Gudin. Penele și galoanele late de pe tricornul lui, broderia de pe gulerul înalt răsfrînt și de pe clapele late ale fracului străluceau atît de tare, cu toate că nu se luminase de-abinelea, încît Fahner înțelese numaidecît că e în fața comandantului și-și scoase pălăria. Îl uimea numai tinerețea acestui conducător. Gudin avea douăzeci și nouă de ani.

Părul lung, negru ca pana corbului, se revărsa în cîrlionți pe umerii lui. Minunații ochi negri zîmbeau sincer spre entuziaștii care ovaționau Franța. Ofițerii alcătuiau formațiile, încolonînd în drum companiile gata de marș. Batalioanele doi, patru și cinci erau încă pe luncă. O parte din batalionul întîi abia se spăla pe malul Aare-lui. Soldații își pieptănau părul lung, prăfuit și încîlcit și și-l legau unii altora cu sfori, își spălau cămășile și le îmbrăcau în grabă așa ude, își cîrpeau încălțările și-și curățau puștile.

Două rînduri de grenadiri gata îmbrăcați se întindeau pînă departe, de la o margine la cealaltă a orășelului. Pompoanele roșii și cocardele tricolore de pe pălăriile uriașe, negre, formau un brîu lung, colorat ; centurile albe de piele de la cartușiere și săbii, trecute în diagonală peste pieptul ostașilor, contrastau vădit cu basmalele negre de la gît și tunicile bleumarin. Întreaga coloană era jerpelită și mizeră. Aproape toți aveau încălțăminea găurită, jambierele fără nasturi și zdrențuite ca mocasinii pieilor

roşii, pantalonii de diverse culori şi provenienţe. De sub reverele fracurilor răscroite rotund pe piept, în loc de veste se vedeau cămăşi murdare. În schimb, aveau cu toţii nasturii de la jabou şi de pe poalele fracului îndoite la spate, curăţaţi bine cu praf de cărămidă.

Gudin, însoţit de cîţiva ofiţeri, trecu de-a lungul şirului de ostaşi, apoi se îndreptă spre casa în poarta căreia stătea Le Gras cu Fahner.

— Iată, acesta este călăuza, generale, spuse căpitanul, dînd la o parte ostaşii de pază.

Comandantul văzu în faţa lui un bărbat voinic, cu mîinile şi labele picioarelor de dimensiuni uriaşe. Peri roşcaţi îi crescuseră pe faţă pînă aproape de ochi, părul netuns de multă vreme atîrna pe capul lui mare ca nişte mănunchiuri de trestie. Ochii mari, blînzi, cenuşii, care se uitau cu curiozitate la comandant, erau ochii urmaşilor normanzilor care după legendă au venit din Scandinavia, s-au aşezat în Haslital şi au construit orăşelele acestea micuţe. Fahner era îmbrăcat cu un spenţer rupt, cu o cămaşă murdară şi nişte pantaloni scurţi de cînepă. În picioare avea galenţi ciopliţi din lemn, fără căpute, bătuţi cu ţinte cu floarea mare şi legaţi de picior cu şireturi.

— Mai e un drum de aici pe Grimsel, în afară de cel care trece prin vale? întrebă Gudin.

— Drum?... Nu, drum nu e.

— Dar parc-ai spus că se poate trece.

— Se poate trece, răspunse Fahner. Da, se poate trece.

— Unde este trecerea aceea?

— Acolo... spuse ţăranul, înaintînd puţin şi arătînd culmea cea mai apropiată, la stînga de Guttannen.

Toți și-au dat capetele pe spate ca să vadă drumul.

— Crezi că ar putea să treacă pe acolo toată coloana noastră ?

— Dac-ar putea ? Toată coloana ? De ce să nu poată să treacă toată coloana ? Bine zic : toată coloana... P-acolo trece oricine știe drumul. Cine nu știe și cine e slab, merge pe vale, apoi pe lîngă lacuri. Cine se grăbește s-ajungă la Realp, Hospental sau Andermatt, ăla merge pe drumul de sus. Dacă știe drumul și dacă e puternic, că cine e slab în mîini, ori în picioare...

— Dar tu știi drumul, cetățene ?

— Dacă eu știu drumul ? Păi da, eu îl știu, eu merg pe acolo ca oricare altul din Hasli. Acum s-a topit zăpada, avalanșele n-ajung acolo. Păi, cum ? se poate trece, cine știe drumul și cine e puternic. De la cascadă la stînga pînă la Gelmersee...

— Dar de pe Grimsel n-au să ne zărească atunci cînd o să trecem pe acolo ?

— De pe Grimsel ? Să zărească ? Cum poți să vezi pe unul care umblă prin munți ? Nu, n-au să zărească de pe Grimsel...

Generalul căzu pe gînduri și fără să se mai uite la Fahner, se duse la locuința sa. Puțin după aceea, ceru să i se aducă calul.

Detașamentele armatei se înghesuiau să treacă pe la sud de Guttannen, în susul Aare-lui. Două batalioane mergeau în dezordine, tinzînd de pe malul rîului spre drum de-a dreptul peste luncă, strivind la pămînt iarba și peticele mici semănate cu secară, care, pînă atunci, la 14 august, era încă necoaptă.

Peste lunca de la poalele muntelui se întindea un întuneric albăstrui. Mai sus era o fîșie superbă de azur prin care străbăteau răzlețe razele soarelui, căzînd oblic de pe culmile din fața Nägelisgrätli,

pînă la capătul de nord al văii. Şuviţele acestea de aur, tremurînde, semănau cu coardele unei lire enorme. Numai vîrfurile piscurilor se aflau în văpaia soarelui. Pădurea de la poalele muntelui, abia vizibilă în întuneric, cascadele ca nişte firişoare albe întinse între stînci, culorile ciudate şi aerul rarefiat al dimineţii răcoroase umpleau sufletele ostaşilor, ofiţerilor şi pe al comandantului de o fantezie sublimă.

Oamenii din companii mergeau toţi ca unul, vajnic, egal, energic, lăsînd în urmă cătunul pustiit, cu acoperişuri cenuşii la case şi la grajduri. Imediat după sat, coloana intră într-o pădure de brazi. Din desişul ei întunecos venea o răcoare pătrunzătoare, se auzea un vuiet prelung.

În curînd calul lui Gudin se opri pe o colină ca o treaptă mai ridicată a văii. De acolo se vedea spuma cascadei zburînd printre pereţii pădurii de brad, lăţoşi şi negri ca noaptea. Tînărul general atinse calul cu pintenii şi porni în galop pînă la malul rîului. Se opri în faţa apelor galben-cenuşii ale Aare-lui, care de acolo se prăvălea deodată la o adîncime de şaptezeci de metri. Pe o latură a acestei prăpastii izbucneşte din adîncul pămîntului, cu o furie de parc-ar fi tras cu tunul, Aerlenbachul, un pîrîu argintiu, „cu ape albăstrii", născut din gheţar şi încă neîntinat de mîl. Aceste două rîuri se înlănţuie urlînd acolo în adînc, luptă lovindu-şi capetele de stîncile de granit. Din abisul care geme veşnic se ridică nouraşi de stropi, baloane uriaşe de ceaţă abia vizibilă se leagănă şi rătăcesc deasupra hăului, presărînd în jur o ploaie măruntă şi alunecînd peste ţancuri în fîşii lungi, subţiri, ca nişte lacrimi. Mai jos, în spuma clocotindă se zvîrcolesc vîrtejuri monstruoase, ca nişte trupuri goale ce se zbat în ghearele durerii.

Gudin ţinea strîns hăţurile şi se uita în prăpastia aceea fermecătoare. În faţa minunatei lupte a apelor înspumate mintea lui părăsi realitatea. Timp de o clipă i se păru că vede jos, printre stropii de apă, faţa slabă, palidă, pe care o ura de moarte, capul osos al lui Bonaparte, părul lung ca de femeie neîngrijită, cu ochi de lup, aşa cum o ştia din gravura lui Hudges sau portretul lui Guérin [1]. Simţi din nou cum se năpustesc asupra lui invidia şi încîntarea, ura şi adoraţia. Faima faptelor Corsicanului nu-i dădea nici o clipă linişte. Fiecare buletin al luptelor de pe frontul italian îi otrăvea mîncarea şi băutura ca o picătură de venin. Cînd Napoleon plecase spre Egipt, Gudin aşteptase într-ascuns cu inima bătînd s-audă vestea că a pierit acolo, că a fost înjunghiat tigrul care începuse să sfîşie lumea muribundă cu colţii şi ghearele lui. Dar iată că la începutul lui august al anului în curs, 1799, la urechile lui Gudin a ajuns vestea că Corsicanul urmează să se înapoieze. Şi numaidecît acest zvon a zburat pe deasupra armatelor, ca o chemare la luptă...

Minunatul cal alb al lui Gudin, atins doar uşor cu pintenii, ieşi în galop din pădure într-o poiană întinsă la poalele lanţului de munţi, asemănătoare întru totul cu locul pe care era ridicat Guttannen. Aici se termina valea largă. Mai departe urca doar un defileu îngust între stînci abrupte, la capătul căruia se vedea de-a curmezişul masivul Grimsel.

Batalioanele de ostaşi erau încolonate în poiană şi priveau nemişcate la intrarea în cheile Hasli şi la piscurile din jur. În dreapta se vedea o cărăruie care ducea spre defileu, pavată cu pietre plate şi bine bătute. Fusese construită în secolul al XV-lea,

[1] *Guérin (Pierre-Narcisse)* (1774—1833), pictor francez, ale cărui lucrări sînt inspirate din istoria Franţei.

în timpul luptelor sîngeroase dintre bernezi şi ţăranii din valea Ronului, lupte care izbucneau de obicei din cauza impozitului de „600 de oi şi 20 de cai". Cărarea urca drept în sus, deasupra Aare-lui care dădea dintre stînci în poiană ca un animal fugărit şi rănit de moarte.

Fahner mergea repede după general, arătînd mereu cu mîna la stînga, unde de pe un pisc se arunca pînă în fundul văii cascada Gelmerbach. Căpitanul Le Gras se apropie de Gudin şi-i arătă cu vîrful spadei direcţia expediţiei, spunînd :

— Dacă intrăm după lanţul acestor piscuri, dispărem din ochii austriecilor pentru douăzeci şi patru de ore. Ne vor zări abia cînd vom ieşi după ultimul pisc, acela care se vede acolo...

Faţa lui exprima nelinişte. Se temea ca generalul să nu se încăpăţîneze şi să ordone, în ciuda lui, înaintarea prin valea Hasli.

— Două companii ale batalionului întîi, spuse Gudin pe ton poruncitor, pornesc imediat în susul văii Hasli. Vor apărea în mod ostentativ în ochii duşmanului, vor provoca ciocniri dacă va fi cu putinţă...

În ochii căpitanului străluci bucuria şi o profundă recunoştinţă. Tînărul comandant realiza planul lui şi chiar îl dezvolta în modul cel mai nimerit.

— În apropierea lacurilor este pe Aare un mic pod de piatră distrus... şopti timid Le Gras.

— Tocmai... Cele două companii ale batalionului întîi se vor apuca ostentativ să repare podul... spuse din nou Gudin cu o asemenea seriozitate ca şi cum de mult timp s-ar fi gîndit la podul rupt, a cărei reparaţie poate servi în chip strălucit la inducerea în eroare a austriecilor şi mascarea mişcării de fapt. După o clipă anunţă ofiţerilor adunaţi că el personal va pleca cu două companii pe valea

Aare-lui. Restul coloanei va înainta fără grabă în munți pe lîngă Gelmerbach, pe potecile pe care le va indica țăranul-călăuză. Lîngă lacul Gelmersee toată armata se va opri și va aștepta.

— Acolo vă veți odihni, spuse el, pînă voi veni eu. Sper să reușesc să mă întorc pînă ajungeți cu toții la iezer.

Două companii se aliniară și porniră pe cărare în formație de doi. Gudin și cu aghiotanții lui pătrunseră printre ostași și înaintară încet. În curînd o jumătate de batalion dispăru în pădurea de brazi, ultima pădure, după care nu mai apăreau decît arareori arini pitici și ienuperi.

Dintre piscurile Nägelisgrätli străbăteau razele soarelui pînă pe culmile din față. Pete mari de soare, luminoase, se proiectau pe întinderile negre de granit, pe vîrfurile sălbatice, unde numai mușchiul galben mai creștea ici și colo. Încetul cu încetul lumina aceasta se apropie de rîu, cuprinse pădurea de brazi, descoperi în ea și uscă toate picăturile de rouă, izgoni culoarea vînătă a pădurii și etală alte culori pline de nuanțe și umbre.

Dincolo de pădure apăru în bătaia soarelui coloana în marș. Văzută de departe semăna cu un ferăstrău mare care pătrunde într-o latură a muntelui. Penele de la pălăria lui Gudin străluceau și se vedea perfect fiecare mișcare a capului lui. Stînd în fața frontului, Le Gras explica ostașilor din compania lui cum vor ataca armata austriacă. Bătrînii grenadiri, trecuți prin multe, înțeleseră numaidecît și începură să întrebe de unele amănunte. Cei mai tineri cereau informații de la cei cu experiență și căutau uimiți cu privirile drumul cu pricina pe pereții netezi ai masivului. Erau veniți din diferite părți ale Franței : din Pirinei, de la poalele Ardenilor, din Bretania și Normandia, munteni și țărani de la șes.

— Da' voi înţelegeţi despre ce-i vorba ? întrebă Le Gras pe doi soldaţi care ascultaseră nespus de atenţi tot ce explicase el.

— *Oui, je comprends... oui !* spuse unul dintre ei şi arătînd cu mîna spre munţi continuă : *L'ennemi là — nous là ! Après nous l'ennemi...* îi sărim în spate şi-i tragem un picior, lepădătura ! *Vous comprenez ?* [1]

O serie întreagă de mişcări iuţi, bruşte şi plastice ilustrară perfect răspunsul bătrînului ostaş şi fu pe de-a-ntregul înţeles de către toţi.

— Aşa, aşa, întocmai ! spuse căpitanul rîzînd.

— Tu înţelegi ce-a spus ?... se întoarse soldatul bătrîn care vorbise spre colegul lui mai tînăr cu care discutase puţin mai înainte.

— Pricep cu cîte ceva, dar cum o să fie, asta nu...

— Uite, frate, aşa o să fie. Fraţii tăi stau pe muntele ăla, care-i de-a curmezişul, nu-i aşa ?

— Apăi, aşa-i.

— Dacă ne-am duce prin vale spre ei, ne-ar tăbăci cu pietre. Aşa zice Legra şi-i drept. Aşa că, elveţianul ăla bătrîn din Gutan, pă care l-a prins Legra ieri, o să ne-arate altă cale, p-aci, pricepi ?

— Ce eşti prost, pe unde o să trecem p-aici ? se înfurie tînărul. Ai înţeles de te-ai prăpădit ! Cum o să urce omu pe zidurile astea ?

— Asta nu-i treaba mea. Zic ei că se poate. Cînd te uitai d-aici, credeai că gheneralu şi cu alea două companii ce s-au dus cu el, umblă pe peretele neted ca muştele pe sticlă, da acolo trebuie să fie o potecă şi chiar una bunişoară. Acu ştii ?

— Vălcu... ce oameni proşti ! Să stea ei în nişte munţi ca ăştia ! Cine-a mai văzut...

[1] — Da, eu înţeleg... da ! (...) Duşmanu-i acolo — noi acolo ! În faţa noastră inamicul... (...) Înţelegeţi ? (Fr.)

— Şi-apoi, dacă te-o arde frigu, frate, cu un glonţ la cap, pe un vîrfuleţ de munte dintr-ăsta, atunci să vezi tumbe pînă te spargi de stînci. Da ce mai !... *Rira bien, qui rira le dernier* [1]... Ştii ce-nseamnă vorba asta ?

— Eh, ce-mi pasă mie de vorba dumitale ? Mă ia cu greaţă cînd mă uit...

— Ia şi soarbe din vinişorul ăsta roşu. Nu ţine locu rachiului, da, oricum, îl mai întăreşte oleacă pe om...

Traseră amîndoi cîte-o duşcă din bidon şi muşcară dintr-un colţ de pîine uscată.

Soldatul bătrîn era din categoria vulpilor încercate. Umblase prin multe locuri, îşi expusese capul în multe războaie. De la Berlin, unde se trezise după primul război la care luase parte, plecase cu cîţiva camarazi spre Franţa, căci auzise că acolo se bat vîrtos şi era atras de momeala c-o să găsească mai mulţi tovarăşi de-ai lui. Cei cu care pornise la drum însă, se risipiră treptat şi numai el ajunsese la graniţa franceză. Căutîndu-i pe-ai săi se înrolase în mai multe regimente pe rînd. Dar anii treceau în căutări zadarnice. Învăţase limba, se legase de căpitanul Le Gras, de caporalii şi sergenţii din batalionul lui care-i povesteau tot felul de întîmplări nemaiauzite cînd se opreau la cîte un popas — aşa că rămăsese.

După începerea războiului cu Austria, dăduse peste unul de prin părţile lui. Era un infanterist tînăr, prizonier, luat laolaltă cu nişte austrieci într-o bătălie de lîngă Zürich. Bătrînul ostaş se străduise din răsputeri să-l convingă pe prizonier să intre în rîndurile armatei franceze şi pe comandanţi să-l primească. Cînd reuşi să rezolve asta, începu să-l ocrotească pe

[1] Rîde bine, cine rîde la urmă (fr.).

străin cu o grijă frățească. Îl învăța franceza, deși nici el nu știa mare lucru, îi curăța pușca, îi cîrpea uniforma, îi împletea părul, făcea totul în locul lui, îi dădea cea mai bună parte din hrană și băutură. Pentru toate astea însă, îl bătea la cap... Tînărul se atașase enorm de el, cum numai în război se poate întîmpla. În decurs de șase luni se legaseră atît de mult unul de altul, încît deveniseră ca două părți ale aceluiași trup.

Imediat ce terminară ostașii de mîncat cîte o bucată de pîine, căpitanii dădură ordin în fața companiilor să se pornească urcușul. Discuțiile se potoliră deodată și coloana se urni din loc, asemănătoare unui șarpe monstruos de mare, cu cartușierele și vîrfurile baionetelor sclipind în soare. Călăuza, care mergea în frunte, conduse primul batalion pe cărăruia de lîngă cascada Gelmerbach. Soldații aveau în permanență în fața ochilor fîșia albă a apei care se prăvălea în vale de la o înălțime de peste o sută de metri. Foarte curînd însă coloana se desmembră fiindcă fiecare ostaș trebuia să găsească o metodă proprie de a urca panta. Poteca se pierdea printre frînturi de stînci prăbușite și pomi și numai uneori o puteai zări sub forma unor făgașuri alunecoase, săpate în pămînt. Pe acest versant al lanțului muntos încă mai dăinuiau umbrele întunericului. O rouă abundentă, în picături, se așezase ca zăpada pe brazi și pe ierburi. Ienuperii uzi își întindeau din desiș brațele lungi împiedicînd înaintarea soldaților.

Oamenii mergeau cu spor, curioși să vadă ce e dincolo de muchia de unde cădea cascada ; cu o bucurie negîndită trăgeau în piept aerul curat și rarefiat și asemenea unui mare grup de excursioniști, își tăiau drumuri mai scurte între meandrele potecii șerpuite. Toată pădurea de la poalele muntelui vuia de zgomotul vocilor care, crescînd mereu,

reuşisc să înăbuşe gemetele cascadei albe. Nici ofiţerii tineri sau bătrîni nu încercau să domolească dezordinea, ei înşişi cuprinşi de plăcerea urcuşului abrupt într-o dimineaţă atît de minunată.

Cînd se opriră pe platoul primei culmi, cei care mergeau în fruntea expediţiei văzură cu mirare în faţa lor un lezer nu mai mare decît Lacul Negru de lîngă Kościelec din Tatra. În spatele acestui lac se întindea valea Diechterthal, pustie, aşezată pe o pantă bruscă, lipsită de pomi, dar plină de nişte valuri triste de pietre şi stînci golaşe, printre care şipotea un pîrîu sălbatec. De o parte şi de alta se ridicau spre cer piscuri cenuşii, cafenii şi negre, cu suprafeţe abrupte şi netede, lustruite de ape. Din loc în loc se zăreau pe ele desene, crestături şi linii unduite, ca nişte hieroglife tainice ale gheţarilor care trecuseră pe acolo cu multe secole în urmă. Mai jos, pe zimţii acestor stînci atîrnau pîlcuri de ienuperi, asemănătoare din depărtare cu nişte muşchi. Ramurile lor încovoiate se legănau în abis, vizibile cu ochiul liber ca nişte firişoare de iarbă. Într-un anumit loc se apleca mult în afară printre două piscuri şi atîrna deasupra prăpastiei un capăt de gheţar. Cornişa aceasta albă, cioplită neînchipuit de egal şi neted, strălucea orbitor în razele soarelui şi părea în ochii ostaşilor care urcau o sabie uriaşă ridicată deasupra capetelor lor.

În timp ce grosul armatei executa prima etapă a drumului, Gudin ajunsese în marş forţat pînă la capătul văii Hasli, unde era podul distrus de pe Aare. Fără să piardă nici o clipă, sări cu calul în apă şi o trecu în chip fericit. Dar cînd arabul pursînge sări pe mal, pe lîngă urechea generalului ţiuîră gloanţe, iar de după valul care ascundea cele două lacuri de la poalele muntelui Grimsel, apăru un detaşament de soldaţi în tunici albe. Cele două

companii ale lui Gudin trecură rîul şi se repeziră în marş asupra austriecilor. Căciulile de urs mai traseră încă o dată, apoi se retraseră spre hanul de lîngă lacuri.

Gudin nu porni după ei. O apucă într-o parte, în susul rîului, se opri acolo cu ofiţerii lui şi începu să cerceteze locul. Abia atunci înţelese pe de-a-ntregul ce era să facă hotărînd cucerirea trecătorii. Valca Hasli se termina acolo, închisă de-a latul de un masiv de o mie de picioare ridicat deasupra lacurilor, care unea cei doi giganţi muntoşi. Stavila aceasta avea forma de şa, iar capetele ei abrupte formau un amfiteatru la picioarele căruia se întindeau două iezere cu apă verde-închis. Era ca un pustiu de granit, o văgăună de piatră, un loc la a cărui vedere te treceau fiori de moarte. Stîncile erau goale, alunecoase şi numai jos acoperite cu un muşchi galben-ruginiu. Pe sus străluceau din loc în loc pete mai albicioase. Erau rănile proaspete de pe urma prăbuşirii unor stînci. În jur îşi rînjeau dinţii piscurile Nägelisgrätli şi piramidele Finsteraarhorn de la poalele cărora ieşea din gheţari Aare-ul cenuşiu.

Gudin începu să se simtă apăsat de zgomotul ciudat al rîului. Apele lui gemeau monoton pe o gamă largă, mereu reluată, o muzică tristă ca o plîngere, ca un cîntec alcătuit din motive dramatice. Se părea că din adîncul acestor văgăuni reci cîntă natura o epopee despre truda de secole a picăturilor, despre victoria veşnică a apelor şi moartea pietrei, despre marile migraţii ale gheţurilor, despre apăsarea pe care-o suferă stîncile şi căldura care dă naştere luptei...

Grupul de soldaţi austrieci respinşi pînă la cabană, dăduse pesemne de veste că au venit francezii, căci culmea trecătorii Grimsel se mai învioră. Pe drumeagul acela străvechi apărură grupuri de siluete

albe, cam de dimensiunile greierilor, cu enorme capete negre şi ocupară cu îndemînare fiecare colţişor al marginii defileului, cotiturile neregulate şi zimţii peretelui abrupt. Gudin îşi trimise cele două companii pînă lîngă cabană cu ordinul ca în tot timpul zilei să se arate şi să se retragă, să repare podul, să se caţere pe stînci şi în genere să se comporte ca avangarda unei coloane în atac. El însuşi dădu o raită în galop prin tot locul acela îngust pînă la intrarea în defileu, ajunse pînă la poalele masivului, cercetă totul şi se întoarse în goana calului la albia rîului. Trecu prin apă şi însoţit numai de doi aghiotanţi şi de o ordonanţă la cai, se întoarse în grabă pe locul de unde pornise în munţi restul armatei.

Urmele negre de rouă, iarba bătătorită şi tufişurile rupte îi indicau cu precizie direcţia înaintării. Generalul şi cei doi ofiţeri descălecară lăsînd caii în grija soldatului şi porniră imediat la drum. Gudin urca muntele ca un cerb, în cizmele lui ungureşti cu carîmbi scurţi, împodobiţi cu galoane, în care intrase apă din belşug în timpul trecerii rîului. Dar din cauza oboselii şi neliniştii interioare începu curînd să gîfîie, aşa că-şi desfăcu eşarfa de pe şolduri, scoase legătura de la gît, deschise fracul, vesta şi cămaşa şi aşa, cu pieptul descoperit urca voinicește pe scurtătură. Cele optsprezece companii de grenadieri se odihneau stînd roată pe malul iezerului Gelmer, cînd după o cotitură apăru tînărul general atît de obosit, că îi picura năduşeala din fiecare fir de păr.

— Mergem mai departe pe valea aceasta ? întrebă numaidecît ce-l zări pe călăuză arătînd spre Diechterthal.

— A, nu ! răspunse Fahner. Valea asta nu duce pe Grimsel. Noi mergem spre piscuri.

— Pe unde? întrebară ofiţerii surprinşi de această declaraţie, căci de jur împrejur nu se vedeau decît pereţi verticali de piatră.

— Pe după stînca aia. Alt drum nu-i, răspunse elveţianul indiferent. După aceea se ridică, îşi luă toporişca cu coada lungă şi cu o măciulie ca un măr în spatele tăişului şi porni cu paşi mari pe malul iezerului. Companiile se încolonară şi înconjurară lacul. Urmele drumului se tîrau pe la poalele unei stînci bombate care cobora în fîşii negre pînă la apele lacului. Ocolind stînca, ostaşii văzură, în sfîrşit, drumul ce-i aştepta. Fiori de groază şi şoapte înăbuşite străbătură mulţimea.

În locul acesta masivul de granit care alcătuia lanţul de munţi se crăpase şi parcă se desfăcuse în două părţi. Între suprafeţele neregulate ale acestor doi pereţi se ridica în sus un profil îngust de vale, ca un horn, de la lac şi pînă sus la căciulile albe de gheaţă. De la capătul cel mai ridicat al acestei trecători se lăsa în jos un gheţar, înnegrit la suprafaţă, dar alb-verzui pe la crăpături şi adînciturі. Hornul acesta care urca două mii de metri de la lacul Gelmer şi pînă la vîrful Thierälplistock, apăru în faţa soldaţilor lui Gudin ca un sicriu enorm acoperit de giulgiu, al cărui capac fusese ridicat în cinstea lor, dar care va fi trîntit la loc de îndată ce vor începea înăuntru. Soarele care se ridicase tot mai sus, ajungea şi în această văgăună, dar îi lumina doar partea de sus. Pe acele locuri încălzite de razele soarelui se formau nouraşi de un verde-pal care luau forme diferite şi se tîrau în sus de-a lungul hornului spre cerul azuriu. Mai jos, în penumbră, gheaţa era cenuşie şi moartă şi trimitea asupra oamenilor fiori de spaimă, o teamă care face să ţi se strîngă inima şi să-ţi simţi călcîiele prinse ca în nişte cleşti de fier.

Călăuza înainta încet, afundîndu-se pînă la glezne în nisipul moale, ud și întretăiat de numeroase firișoare de apă.

— Compania a treia! strigă Le Gras și cu sabia în mînă își conduse oamenii înainte.

— Înainte, marș! ordonară și ceilalți comandanți de detașamente. Coloana se înghesui printre stînci, trecu peste prelingerea noroioasă a ghețarului și începu să urce pe panta acoperită cu o zăpadă moale, lipicioasă. Valea glacială era atît de iată, încît puteau să meargă în rînd mai mult de zece infanteriști. Și celor din față li se afundau picioarele în zăpadă, dar după ce o frămîntau cei aproape două mii de oameni, devenea atît de afînată, încît compania de la urmă lupta cu troienele pînă peste genunchi. Cu toate astea, datorită comenzilor neîntrerupte și îndemnurilor din partea ofițerilor, coloana înainta cu spor. Nimeni nu se uita nici în sus, nici în jos. Fiecare soldat avea privirile fixate asupra tovarășului dinaintea lui și vedea numai coada împletită a acestuia și legată cu sfoară, spatele adus pe care, jos, sub omoplați, atîrna o raniță plată și poalele fracului atît de lungi încît aproape că se tîrau pe zăpadă. Scîrțîitul gheții sub picioare, foșnetul pașilor întregii coloane, clinchetul armelor — toate aceste zgomote închise între cei doi pereți stîncoși și ciocnindu-se mereu de ei creau o rumoare care atîța energia mișcărilor. Uitară cu toții că merg pe o pantă foarte abruptă și fiecare își punea toată ființa în mersul acesta colectiv, în necesitatea de a ține pasul. Masa aceasta compactă de oameni aduși de spate, înainta mereu și egal, ca un singur trup în mișcare.

După ce-au urcat trei sute de metri au observat că zăpada devine mai tare, mai uscată și mai fărîmicioasă și că sub ea se simte o pojghiță de gheață.

Trecerea se îngusta tot mai mult. Într-un loc era un fel de platformă în pantă pe care se putea aduna toată coloana. Din imprudență permiseră soldaților să se oprească și să privească în urmă. Cînd au văzut peretele abrupt, fără nici un punct negru de care să se agațe privirea, valea aceea albă, netedă și alunecoasă, iar la poalele ei ochiul negru al apei, soldații au început să se așeze în zăpadă, să se agațe disperați cu mîinile de poalele fracurilor tovarășilor lor, să-și întoarcă fețele și să închidă ochii. Din cînd în cînd se auzea cîte un strigăt de spaimă, iar într-un rînd, un soldat alb ca varul începu să plîngă în hohote, zguduindu-se din tot trupul și întinzînd mîinile spre prăpastie. Ca să iasă din această panică, ofițerii începură să-și grăbească soldații speriați să continue urcușul, însă îi opri călăuza.

— Aici trebuie să ne odihnim puțin, spuse de pe locul lui mai ridicat, să ne adunăm forțele, căci intrăm pe gheață.

De cum ajunse la urechile soldaților cuvîntul *gheață*, începură să se adune în grupuri, să se lipească de stîncă și să se împingă unii pe alții ca niște oi prostite. Grenadierul plîngea tot mai tare, cu sughițuri, repetînd neîncetat o singură silabă și încercînd să se smulgă din mîinile colegilor. În grupul veteranilor, care stătuseră de nenumărate ori față în față cu moartea și o cunoșteau bine, se auzeau acum murmure de răzvrătire.

— Țăranul ăsta-i trădător! își spuneau unul altuia, dar așa ca să-i audă ofițerii. E trimis de frigi! Pe aici nu poate nimeni să treacă! Mai bine să pierim în luptă cu arma-n mînă, vrem să luptăm! Nu mergem mai departe! Nu mai mergem.

Labruyère, Le Gras și ceilalți ofițeri se uitau strîmb la acești bătrîni. Știau, că, descumpănită în felul acesta, coloana nu va putea urca pe panta albă ce

se ridica drept deasupra capetelor lor, parcă spre nori. Gudin stătea nemişcat pe un capăt de stîncă, cu capul în piept şi-şi observa ghetele scîlciate. Deodată, cînd rumoarea mulţimii începu să se transforme în ameninţări gălăgioase la adresa călăuzei, generalul se ridică încet de la locul lui. Faţa îi era aproape vînătă, acoperită de pete sîngerii, de o parte şi de alta a capului îi atîrnau şuviţe de păr transpirat. Ochii lui priveau cu o linişte sălbatecă pe sub sprîncenele încruntate.

— Ostaşi ! Ostaşi ! strigă cu o voce joasă, dar atît de ciudat de impunătoare, încît tăcură cu toţii. Aveau impresia că ofiţerul acesta slab a crescut deodată, sub ochii lor. Se speriară de faţa şi de vocea lui. Gudin nu putu să mai scoată nici un cuvînt. Ridică doar spada în sus cu gestul sigur al comandantului.

Imboldul acesta ciudat străbătu întreaga armată. Într-o linişte mohorîtă soldaţii se întoarseră spre gheţar, iar cînd ghidul începu să urce, îl urmară. Stratul de gheaţă era foarte gros, rotunjit la capete, spre stînci, ca un burlan. La un loc era atît de abrupt încît urcuşul devenise imposibil. Atunci călăuza începu să sape cu toporişca lui găuri în gheaţă. Făcea cîte trei în şir, pentru trei soldaţi. Tăia atît de iscusit bucăţile de gheaţă că le putea da în mîini soldaţilor, care le aruncau în golul dintre stîncă şi gheţar, ca să nu rănească în căderе pe careva din ultimele rînduri. Fahner punea ambele picioare într-o treaptă şi abia după ce urca el mai sus, punea piciorul drept în treaptă şi soldatul care mergea în urma lui.

Au trecut ore lungi ca nişte secole, pînă cînd a urcat toată coloana pe gheţar. Atunci în cele trei rînduri se aşternu o tăcere de moarte. Fiecare grenadier avea mîinile sprijinite în puşca pe care o punea

cu patul lîngă piciorul tovarăşului dinaintea lui. Fiecare avea în dreptul nasului călcîiul înaintaşului său. Observau cu toţii cum le tremură picioarele chiar şi celor mai curajoşi ostaşi şi mai trufaşi ofiţeri, cîte petice avea fiecare pe jambiere şi la pantofi. Fiecăruia îi devenea grea raniţa micuţă din spate şi se simţea învăluit de o teamă dureroasă care apasă ca o povară şi care poate să-l dezechilibreze pe om în aşa măsură încît să se aplece pe spate şi să se rostogolească în gol. Nimeni nu ştia unde este generalul Gudin. Conducător şi stăpîn devenise ţăranul acela dintr-o bucată. Loviturile toporiştii lui răsunau în gheaţă de parc-ar fi tăiat bucăţi de fier. Urcînd încovoiaţi, ostaşii auzeau în adîncurile gheţii ecourile ciudate ale acestor lovituri, cînd ici, cînd colo, cînd mai sus, cînd mai jos. Cîteodată bucata de gheaţă ruptă zbura de sub topor şi se rostogolea ca un trăsnet pe marginea gheţarului, făcînd un zgomot înspăimîntător... Atunci aveau cu toţii impresia că gheaţa s-a rupt de sus şi că alunecă cu totul. Numărau aproape toţi treptele, dar nimeni nu-şi putea da seama de cîtă vreme urcă. Soarele ieşise de după piscul negru şi acum le inunda sufletul cu un potop de raze fierbinţi. Numaidecît începură să se prelingă de sus mici pîrîiaşe care umpleau treptele de apă şi ca nişte lipitori ciupeau picioarele oamenilor cu un frig de moarte. Le îngheţau labele picioarelor, ceea ce mărea şi mai mult durerea încordării simţite sub genunchi.

— Ce să facem dacă îi vine cuiva rău ? întrebă cineva din rînduri. Strigătul acesta repetat de cîţiva caporali, sergenţi şi ofiţeri, ajunse pînă la urechile călăuzei.

— Cui îi vine ameţeală, să se lipească numaidecît de gheaţă şi să tragă în piept răcoarea.

Întrebările conteniră, dar după puțin se auziră gemete, înjurături și murmur de neliniște.

— Nu vă uitați în spate și n-o să amețiți! strigă Fahner, cu o voce răgușită, spărgînd mereu gheața cu aceeași energie. Se apropie de stînca ieșită în mijlocul ghețarului ca o creastă ascuțită. Masa neagră a pietrii atrăsese razele soarelui și înfierbîntîndu-se își săpase în jur o scorbură adîncă. Sfărîmăturile stîncii se prelingeau într-un șuvoi de noroi gros, pe gheața curată, ca puroiul dintr-o rană. Fahner, ajungînd în locul acela, trebui mai întîi să înlăture noroiul care fugea sub picioare și apoi să bătătorească pămîntul înainte de a urca curajos acolo. Dar era periculos să stai pe pietrele pline de mîzgă, pe locul acela foarte înclinat și înfierbîntat, așa că o luă la dreapta, se sprijini cu corpul de peretele de granit și urcă punînd picioarele în gaura dintre munte și ghețar. Fiecare soldat trebui să facă aceeași mișcare. Intrau unul după altul în această scorbură și fără să ajungă la fundul ei cu picioarele, sprijiniți cu cotul drept de peretele muntelui și cu brațul stîng de gheață, se strecurau cu mișcări de broască dincolo de obstacolul ridicat în mijlocul drumului. Cînd primii din capul coloanei ieșiră din văgăună pe suprafața ghețarului, începură să pășească iar pe trepte.

Disperarea le frîngea mîinile. Ridicînd ochii zăriră iarăși fîșia nesfîrșită de gheață care se înălța drept deasupra capetelor și, fără să se întoarcă, vedeau cu ochii minții prăpastia fără fund deschisă sub picioarele lor. Lupta cu muntele era crîncenă. Se părea că înălțimea nu mai are sfîrșit, căci după ce depășeau cocoașele care de jos le apăreau ca niște piscuri, drept capătul urcușului, le ieșeau în fața ochilor alte cioturi și ghebe ale acestei hidre înfricoșătoare. Trebuiau să rabde nemișcați, în timp ce

toţi nervii tremurau în trupurile obosite, dîndu-le impresia că o să ardă de vii aprinşi de la propria lor piele încinsă. Din josul coloanei se auzeau tot mai des oftaturi şi gemete. În fiecare clipă strigau că leşină cineva, şi-l ajutau imediat, împingîndu-l cu baioneta şi ţipînd la el. În mijlocul derutei şi nebunici care treceau de la om la om şi-l scuturau pe fiecare în ghearele lor de fier izbucni deodată cîntecul lui Fahner, sălbatec ca şi munţii aceştia :

„Alli Manne standet y !
Die vor Emme, die vor Aare
Stark und frei i Nor und G'fare.
Alli Manne standet y !" [1]

Cîntecul acesta tirolez puternic, liber şi curajos, avea în el ceva din murmurul cascadei care se prăbuşea în nămeţii înghеţaţi, ceva din ecoul îndepărtat, din ţipătul înspăimîntător al vulturului deasupra piscurilor. Protestele soldaţilor se stinseră. Ţăranul încetă să mai spargă gheaţa, se întoarse, îşi sprijini de topor mîinile obosite, îşi îndreptă umerii uriaşi şi cîntă din nou :

„Mir wei freye Schwyzer sy !
Rüeft is' Land zum Schutz a d'Grenze
Lue, wi d'Auge all'ne glänze,
Mir wei freye Schwyzer sy !" [2]

După o clipă începu iarăşi :

„Use Mutz isch gärn d'rby,
Stellet ne an d'Spitzi füre.

[1] Să se ridice toţi bărbaţii ! / De pe Emme şi Aare / Puternici şi liberi la nevoie şi pericol / Să se ridice toţi bărbaţii !

[2] Noi sîntem elveţieni liberi ! / Ţara ne cheamă să-i apărăm graniţele / Hei, cum străluceau ochii tuturor / Noi sîntem elveţieni liberi !

Sapperment, er stieret's dûre...
Üse Mutz isch gärn d'rby" [1].

Terminînd cîntecul, slobozi din piept un strigăt pătrunzător, ca şi cîntatul cocoşului şi se apucă iarăşi înciudat să spargă gheaţa. Încă vreo zece trepte şi în faţa primului rînd din coloană apăru o cîmpie înzăpezită, în pantă, dar nu mai era urcuş abrupt. Hornul de gheaţă se isprăvise.

Ofiţerii interziseră chiotele, aşa că armata se bucura în tăcere. Soldaţii ieşeau pe gheţar şiroind de apă, murdari de noroi, transpiraţi şi bronzaţi de vînt. Gudin era aproape de nerecunoscut. Fracul îi era zdrenţuit, pălăria turtită ca un pantof vechi, mîinile zgîriate, părul minunat îi atîrna ca un smoc de paie.

După ce ajunseră cu toţii pe povîrnişul îngheţat, încercară să încoloneze batalioanele ca să meargă spre vîrful Thierälplistock, dar era greu de menţinut ordinea. În jur era o priveliştе atît de ciudată, că nici cel mai energic dintre ofiţeri nu putea face nimic şi cuvintele-i îngheţau pe buze. În zadar căutau cu toţii să vadă pămînt. Cît cuprindeau cu privirea, erau numai forme din lumea visului sau coşmarului. Sufletele acestor oameni de şes, de pe cîmpiile verzi, se cutremurau văzînd oceanul de ciudate alcătuiri de gheaţă şi granit. În faţa lor se deschidea pustiul tainic al Alpilor Elveţieni — *alt fry Weissland* [2]...

De cealaltă parte a văii Hasli, care se întindea la picioarele lor, se ridicau munţii: Schreckhorn, Wetterhorn, Eiger, Mönch, iar mai departe, ţîşneau către cer cele două căpiţe albe ale muntelui Jungfrau,

[1] Conducătorul nostru e dornic de luptă / Stă în frunte şi ne conduce / Privirea lui e dură ca oţelul... / Conducătorul nostru e dornic de luptă.

[2] Vechea ţară a zăpezilor.

unindu-se cu poalele întinse ale Marelui Aletschhorn. Apăreau în faţa ochilor forme ciudate ca nişte trupuri enorme încălzindu-se la soare, ca nişte clădiri dărîmate, sau turnuri prăbuşite, figuri de uriaşi ca Mönch, sau altele ciudate, tainice, care atrăgeau şi fermecau imaginaţia oamenilor ca Finsteraarhorn. Erau ca nişte arătări de pe altă lume, forme care nu semănau cu nimic de pe pămînt, nişte sperietori şi monştri, viziuni create de nebunie. Trei culori pure : albastru, negru şi alb, numai acolo întîlnite, îţi săreau în ochi şi-ţi umpleau sufletul de nelinişte.

Întorcînd privirile spre valea Aare-lui, soldaţii zăriră satul Guttannen micuţ ca un stol de potîrnichi strînse laolaltă pe un hat cenuşiu. Aare, rîul vijelios cu multe cascade, li se părea din depărtare ca o fîşie de zăpadă întărită. Mişcarea apelor dispăruse pentru ochiul liber, vuietul lor rămăsese departe pe fundul prăpastiei. Pădurea, ultima pădure după Guttannen, se vedea neagră ca un tufiş de mărăcini. Soldaţii se uitau trişti la ea, din hăul întunecos al senzaţiilor şi presimţirilor, înţelegînd doar că ceea ce îi înconjoară, priveliştea aceea neînsufleţită, îngheţată şi străină e rău-prevestitoare pentru ei, e aliata duşmanului.

Mai urcară încet o porţiune şi trecură peste gheţarul Aelpligletscher, concav, cu pante line. Cînd ajunseră pe creasta rotundă a acestuia, la înălţimea de 3.390 metri, apărură în faţa lor lanţurile răsăritene ale Alpilor, iar la picioare, valea Urseren. Coborînd mai jos, ajunseră în centrul circului glacial al Ronului în partea numită „im Sumpf". Locul acesta era închis dintr-o parte de vîrfurile Schneestock, Rhônestock, Galenstock, iar de cealaltă parte de Gelmerhörner. Suprafaţa gheţii era scăldată în apă şi parcă tot gheţarul tremura printre vălătucii de abur. Pîrîiaşe mici alergau şopotind pe faţa lui

şi se vărsau cu clinchet melodios în crăpăturile înguste şi verzui. În locurile scobite, luceau lacuri mici, multicolore. Pe margini se ridicau deasupra gheţarului piscuri de piatră, mîncate de ape şi înconjurate de mormane de pietricele sfărîmate. De la un pisc la altul goneau pe toată întinderea nişte creste moarte, şerpuite ca nişte straturi strîmbe. Toată masa gheţarului se străduia să se reverse prin fiecare spărtură dintre stînci, dar deocamdată plutea în întregime ca un rîu lat şi tulbure, cu nenumăraţi afluenţi. Însă cu cea mai mare violenţă se înghesuiau gheţurile în depresiunea dintre Furka şi vîrfurile ţuguiate ale muntelui Nägelisgrätli. La locul acela strîmt, ca înăbuşite într-un gîtlej îngust, gheţurile îşi suprapuneau lespezile crăpate, îşi rînjeau colţii şi se aplecau în jos asemenea unei cascade petrificate.

Ostaşii erau flămînzi ca o turmă de lupi. În aerul rarefiat şi după truda căţărării spre înălţimi, le venea să-şi mănînce şi pantofii din picioare. Comandantul şi ofiţerii, ei înşişi flămînzi, grăbeau marşul, ca, mai înainte de căderea nopţii, să ajungă în spatele inamicului. În timp ce coloana se apropia de vîrfurile Nägelisgrätli, ziua era pe sfîrşite. Soarele mai strălucea încă sus, deasupra orizontului, dar în capătul dinspre Furka al văii Ronului, care apăruse acum în ochii soldaţilor, întunericul se lăsase brusc, fără asfinţit, căzuse greoi ca un capac. Toţi munţii, cu vîrfurile înalte şi albe, stăteau împodobiţi în purpura asfinţitului. Întinderile de zăpadă se vedeau ca în palmă, iar Finsteraarhorn, ca o poartă imensă ce închidea calea spre altă lume, arunca o umbră lungă cît un lanţ de munţi. Nori violeţi se ridicau uşor din văile elveţiene şi alunecau în tăcere peste cerul înroşit.

Fahner coti la dreapta şi se duse în sus pînă lîngă piscurile de piatră. Armata, care mergea pe

urmele lui, se oprise pe morene ca pe un val de fortăreață. Nu creștea nici un fir de iarbă pe aici, dar cel puțin pămîntul era uscat. Gudin se duse după călăuză, urcă și mai sus pe stîncă pînă ajunse la despărțitura dintre două capuri. Susținut de mîinile puternice ale elvețianului, se aplecă în afară și se uită spre partea cealaltă. Numaidecît însă se retrase și chicotind ca un copil începu să strige spre ofițeri :

— Veniți aici ! Iute ! Uitați-vă !

Se apropiară cu toții și se uitară pe rînd. Numaidecît după aceste stînci era trecătoarea Grimsel, la vreo cincizeci de metri mai jos și la o distanță de jumătate kilometru. Lanțul Nägelisgrätli se frîngea la cîțiva zeci de pași de aici și o pantă ușoară cobora de la poalele ultimei culmi pînă spre mijlocul trecătoarei, unde, într-o adîncitură, sumbru și rău-prevestitor, se afla lacul Totensee. Ultimele raze ale soarelui, aproape orizontale, îi luminau crestele valurilor născute din adierea blîndă a vîntului de seară.

Pe fundul prăpastiei sticleau negre, comunicînd între ele, cele două lacuri Grimsel, pe care Gudin le văzuse de dimineață de la distanță. Pe maluri ardeau focuri oglindite în apa lor întunecată ca niște coloane aurii. Tot versantul abrupt dinspre Hasli era ocupat de detașamentele armatei austriece. De partea cealaltă a Aare-lui ardeau de asemenea focuri, cam la nivelul drumului spre Guttannen, aprinse de cele două companii franceze care urmăreau cu conștiinciozitate inamicul și creau aparențele unei numeroase armate. Pe vîrful Grimsel, lîngă lacul Totensee erau doar cîțiva soldați și un grup mai mare de ofițeri.

Cuprinzînd din priviri toată poziția, Gudin întrebă în șoaptă :

— Ce să facem ? Să atacăm ?

Involuntar se întoarseră cu toţii spre Labruyère şi Le Gras, adevăraţii conducători ai expediţiei.

— În ceea ce mă priveşte, spuse Labruyère cu obişnuita-i răceală, consider că nu trebuie să atacăm astăzi, din două motive. În primul rînd pentru că austriecii se află acum pe versantul Hasli şi, atacîndu-i, îi împingem spre lacurile Grimsel. Asta ne-ar sili să-i urmărim noaptea în direcţia aceea în care n-are nici un rost să mergem căci noi trebuie doar să ocupăm Urseren şi, desigur, să-i dăm o mînă de ajutor lui Thurreau la Valais, respingîndu-i pe austrieci de aici, din capătul superior al văii Ronului. În al doilea rînd, ostaşii noştri sînt obosiţi, trebuie să se odihnească şi să mănînce. N-au mîncat nimic.

— Cu atît mai bine ! Se vor duce de bunăvoie să mănînce în tabăra austriecilor. Noi ce să le dăm ?

— Îndrăznesc să împărtăşesc părerea locotenent-colonelului, şopti căruntul căpitan Mottet, ţinînd seama şi de faptul că, dacă începem lupta la ora aceasta, expunem la pieire companiile noastre lăsate în vale. Neştiind despre ce-i vorba, văzîndu-se atacaţi de un număr aşa de mare de austrieci, vor opune rezistenţă înverşunată şi vor pieri, sau, retrăgîndu-se în faţa mulţimii, vor cădea noaptea în prăpastie. Şi doar noi putem să-i salvăm ! Dimineaţă...

— Eh, dimineaţă ! Dar dimineaţa va fi acelaşi lucru ! interveni Gudin.

— Nu sînt de aceeaşi părere, spuse Mottet. Putem să-i atragem pe toţi în defileu, apărînd într-un număr mic, ca şi cum am veni dinspre Furka, iar cînd ei ne vor ieşi în întîmpinare, atunci ne aruncăm asupra lor cu toate forţele şi-i gonim spre Ron...

— Nu-i nevoie să-i momeşti în mod special, Mottet, căci vin ei singuri, spuse vesel Le Gras care

stătuse tot timpul aplecat peste stîncă observînd împrejurimile. Săriră cu toţii la marginea stîncii şi, împingîndu-se unii pe alţii, se uitară spre Grimsel.

Într-adevăr, detaşamentele austriece urcau panta într-o ordine exemplară şi-şi ocupau locurile în tabără. Aţîţau focurile aruncînd braţe de muşchi uscat. Jos, la poalele muntelui, pe malul lacurilor şi Aare-lui se aprinseră şi mai multe focuri. Rămăsese acolo un detaşament întărit pentru observaţie şi încă o companie risipită pe la cotiturile potecii de pe culme. Restul oamenilor, cam vreo două mii, se îngrămădeau încetul cu încetul în jurul lacului Totensee. Tunicile lor albe acoperiseră ca zăpada atît malul plat al lacului dinspre Hasli, cît şi panta stîncoasă de pe malul celălalt, mai înalt, dinspre Valais.

Spre Furka, lacul îşi întindea un gîtlej superficial, la capătul căruia erau plasate corturile ofiţerilor, ardeau focuri şi se pregătea o cină mai aleasă. În spatele lor, spre apus se ridicau nişte vîrfuri muntoase ascuţite care aruncau asupra apei triunghiuri de umbre. Aceste umbre înaintau repede acoperind cu un văl focurile aurii şi în curînd se întinseră şi asupra defileului. Gudin tăcea, recunoscînd astfel că au dreptate sfătuitorii săi. Soldaţii lor scoteau din raniţe bucăţi de pîine, scuturau din buzunare fărîmiţele amestecate cu tutun şi se hrăneau stînd în picioare, aşteptînd noi ordine. Nici nu ştiau că duşmanul este atît de aproape, cu toate că, privind mişcările şi auzind sfatul ofiţerilor, îşi dădeau seama că nu mai e mult pînă la capătul expediţiei. Picioarele înghеţate, înfăşurate în obiele ude, înţepeneau în răcoarea pătrunzătoare care începuse să sufle dinspre gheţar o dată cu lăsarea serii. Şuvoaiele şi băltoacele revărsate pe suprafaţa lui încremeniră şi înghеţară.

O ceață cenușie ca o fantomă se ridica de pretutindeni și se așeza deasupra munților. În amurgul dens, dar încă destul de clar, privirile distingeau lespezile crăpate, cioturile, coastele și brețele ghețurilor înghesuite în cascada îngustă de lîngă Furka. De acolo se auzea uneori vuietul Ronului.

— Deci înnoptăm aici ? întrebă Gudin trezindu-se din îngîndurare.

— Dacă poruncești, cetățene... spuse unul dintre ofițeri.

— Dați comandă ostașilor să se așeze și să se încălzească care cum poate, căci nu putem aprinde focuri.

— O, nici vorbă de asta ! spuse Labruyère.

Companiile au fost aduse pe valurile de morene și s-a dat ordin să se așeze pentru dormit. Declarația că nu se pot aprinde focuri a fost întîmpinată cu mormăieli surde. Oamenii s-au așezat numaidecît, și-au învelit cît de cît picioarele în cîrpe uscate și s-au strîns unul în altul, înghesuindu-se cît mai mult și cît mai strîns. Pentru prima oară ofițerii înnoptau cu plăcere laolaltă cu trupa. Nu-i mai supărau nici răsuflările rău-mirositoare, nici apropierea trupurilor de țărani.

Numai Gudin rămăsese la locul lui, lîngă spărtura observatorului. Îl scuturau fiori de frig, așa că mergea repede în spațiul îngust, lovindu-și mereu picioarele roase, rănite și desculțe de pietricelele colțuroase și fărîmiturile de stîncă. Trecînd pe lîngă spărtura dintre cele două capete ale piscului, îi sări în ochi strălucirea focurilor și atunci îl cuprinse o poftă nestăpînită să stea lîngă foc, un dor atît de mare, încît îi stoarse lacrimi de durere de sub pleoape. Iluziile spulberate, noile planuri de atac, paroxismul bucurării de fiecare amintire, gîndul că trebuie să cîștige lupta, sentimentul acerb de ură față de Le Gras și

Labruyère — toate acestea-i treceau în goană prin cap şi-l făceau să se plimbe nervos pe platoul dintre culmi.

La un moment dat întrebă pe cineva în întuneric unde este călăuza, dar cînd i se arătă un loc în masa soldaţilor de unde se auzea un sforăit elveţian, începu iarăşi să se plimbe pe platforma lui. Tîrziu în noapte, pe jumătate înlemnit, doborît de un somn greu, se sprijini cu pieptul de stîncă şi începu să privească spre tabăra duşmană. Pe munte focurile abia mai licăreau. Deasupra fiecăruia se ridica o aureolă mică, pîlpîitoare, incandescentă. În schimb, jos, la lacuri, se aruncau mereu lemne pe foc. Generalul văzînd cum printre pereţii întunericului de nepătruns, în adîncul care acum îi părea o strungă îngustă, pe după ceaţa deasă, focul saltă vioi, întinse cu o mişcare inconştientă mîinile sale amorţite spre el... Din cînd în cînd se ridica brusc în picioare, strîngea spasmodic pumnii şi lovea cu ei în noapte cu o îndîrjire atît de mare, de parc-ar fi vrut ca prin aceste lovituri să scapere zorile. Uneori, în visurile sale febrile, i se părea că vede o licărire deasupra munţilor. Dar cînd iluzia pierea, cînd simţea din nou cum îl apasă infinitul acestui întuneric, apuca de mînerul sabiei să o smulgă afară din teacă, să trezească armata, să sară la atac şi apoi să simtă în tot trupul căldura multdorită a focului. Alteori i se părea că aude paşii unei mulţimi de inamici şi atunci asculta cu inima bătînd...

Coloana franceză dormita. Oamenii se trezeau de frig, dar erau din nou cuprinşi de somn, de oboseală. Moţăiau strînşi laolaltă ca un stol de păsări care-au poposit pe munte ca să se odihnească înainte de ivirea zorilor. Le Gras nu putea să doarmă. Stătea încolăcit, purtînd în spate povara unui provensal voinic care

dormea zdravăn şi cu picioarele prinse sub trupul altcuiva.

Noaptea era întunecoasă în abisul de necuprins, văile cercetate în timpul zilei cu o privire superficială îi păreau acum şi mai adînci, gheţarul de zece kilometri îi reapărea în minte ca o mare moartă, pietrificată. Vîntul nopţii aducea din depărtare vuietul şi gemetele Ronului. Mai aproape, la anume intervale de timp se auzea cum cad, neîncetat, picăturile în josul gheţarului. Sunetul acesta, care măsura timpul cu o nespusă melancolie în tăcerea profundă a pustiului de gheaţă, era uneori înăbuşit de zgomote neliniştite şi deosebite. În afară de sforăitul soldaţilor şi de ecoul paşilor lui Gudin, se auzea, ca un trosnet surd, un clinchet înăbuşit, ca şi cum la mare depărtare cineva ar fi lovit din cînd în cînd cu ciocanul într-un drug de fier.

Le Gras se gîndea la zgomotele acestea naturale, la viaţa interioară a gheţarului. Vedea ca prin vis cum, undeva, la o adîncime negrăit de mare, cristalele gheţii taie ca diamantul în stîncile dure, cum, cu deosebită asiduitate de secole întregi, lustruiesc granitul, sapă deschizături şi şanţuri noi şi cum tot masivul acesta de gheaţă se mişcă perseverent, de veacuri. Rezistenţa stîncilor colţoase de granit şi truda gheţii îl făcură să se simtă cuprins de o ciudată milă. Osteneala veşnică a unor creaturi şi corpuri necunoscute, legile imuabile ale sîngelui şi fierului formau în faţa ochilor lui tablouri şi cortegii ciudat de triste...

Din visarea aceasta îl trezi glasul pătrunzător al lui Gudin :

— Mottet ! Garcia-Piles ! Lantennac ! Le Gras !

Căpitanul ieşi cu greu dintre soldaţi şi se duse la general.

— Nu știi, căpitane, cît să fie ceasul? întrebă Gudin clănțănind de frig și schimonosind cuvintele ca un copil.

— Nu, nu știu, dar cred că este mult după miezul nopții.

— Ai dormit, cetățene?

— Nu.

— Spune-mi, acolo e răsăritul, nu?

— Răsăritul? Da, cred că e în partea aceea, răspunse Le Gras arătînd spre Urseren.

Dinspre ghețar sufla un frig atît de pătrunzător, încît căpitanul regretă sincer povara trupurilor soldățești. Totodată stînd la loc deschis, simți cum se strecoară pe lîngă el cu repeziciune, ceața.

— Le Gras! spuse Gudin, zărești munții aceia acolo departe? Îi vezi?

— Da, îi văd.

— Știi... mai înainte eu nu-i vedeam de loc. Probabil că sînt zorile... șopti cu evlavie ca și cum ar fi proununțat cuvintele unei rugăciuni.

Într-adevăr, în depărtarea neagră se desenau vîrfurile Alpilor Glärner. Nu era încă nici urmă de lumină în întunericul de necuprins, dar formele negre ale lanțului muntos se lepădau de vălul nopții. Soldații se trezeau de frig și tușeau. Le Gras și comandantul săriră numaidecît și ordonară tăcere, amenințînd cu cele mai grele pedepse. Celor care tușeau li se astupa gura. O sticlă cu puțin vin roșu trecu din mînă în mînă ca o cupă de nectar. Și-o smulgeau cu pumnii și ghearele. În rîndurile așezate mai jos, lîngă ghețar, soldații gemeau de frig. Le înlemniseră așa de tare maxilarele că nu mai erau în stare să deschidă gura, gerul îi înțepa cu acele lui în plămîni, le dădea dureri în articulații.

Între timp, în zorile cenușii se deosebeau tot mai mult munții de fondul cerului și se vedea ceața.

Oamenii treziți din somn amețeau văzînd negura lăptoasă, cenușie, care inunda ca niște lacuri mișcătoare toate depresiunile, se ridica pînă la marginea prăpastiilor ca niște ape fantastice. În văi ceața se învălurea, se ridica pînă la o anumită înălțime, apoi, sau cădea imediat, sau era smulsă de curentul vîntului și dusă departe, peste munți.

Gudin se întoarse spre observatorul său și se uită în jos la tabăra vrăjmașă, zări un soldat care arunca mușchi uscat pe foc și-și încălzea mîinile la scînteile care se ridicau ca un stîlp strălucitor, văzu un planton trecînd ca o umbră neagră prin cercul de lumină, vîrful și o latură de cort, o fîșie din apa lacului luminată de scîntei... Acolo jos, în tabăra inamică, la adăpostul stîncilor care stăteau strajă la răsărit, era complet întuneric. Dacă Gudin ar fi putut cuprinde cu privirea toată poziția și dac-ar fi putut vedea drumul pe care trebuia mers pentru a ocoli primul vîrf din lanțul Nägelisgrätli, ar fi atacat numaidecît.

— Peste puțin se va lumina, îi spuneau ofițerii clănțănind din dinți de frig și zornăindu-și săbiile cu nerăbdare.

Pe neașteptate se revărsă peste cer o lumină albicioasă. În depărtare se zări orizontul întretăiat de piscuri. Tabăra lui Gudin se ridică în picioare căutînd cu dor nespus apariția soarelui. Încolonară soldații pe cît era posibil în formație de luptă și mai așteptară o vreme stînd pe valurile de morene.

Oastea voia să lupte — de foame, de frig, de supărare. Cîțiva ofițeri se duseră mai înainte cu Fahner să cerceteze drumul. Fiecare minut al întîrzierii lor era pentru Gudin și pentru ostași înfinit de lung. Un fior interior, nu de frig, ci ca o durere necunoscută le străpungea inimile. Ceața legănată a văilor, ușoară, uscată, vaporoasă, se ridica acum

în sus şi se risipea în cele patru părţi ale lumii, acoperind culmile dimprejur. Numai vîrful ascuţit de pe Nägelisgrätli lîngă care stătuse comandantul toată noaptea se vedea tot mai clar, negru şi umezit de ceaţa nopţii.

În timp ce stăteau aşa cu toţii, aşteptînd încordaţi, deodată apăru de după crestele ce se ridicau de partea cealaltă a văii Urseren prima rază de soare. Ca un bici înfricoşător lovi dintr-o singură mişcare în toate văgăunile invizibile în ceaţă, le străbătu pînă la fund şi atrase în sus spre cer toată negura care gonea prin aerul rece despărţită în două de raza luminoasă. Dar după o clipă cele două părţi se uniră din nou într-o mare uriaşă, zburătoare. Soarele părea că se stinge sub năvala negurii. Coloana ostaşilor era învăluită într-o ceaţă densă care alerga în valuri, ca afluxul marin, pînă la lanţul Nägelisgrätli şi se retrăgea uşor. Pentru a doua oară, undeva sus, ceaţa se sfîşie şi un mănunchi de raze de foc pătrunse printre munţi.

Prin negura care se ridica dinspre văi drept în sus se auzi glasul şoptit, dar clar, al ofiţerilor care se înapoiau în grabă :

— Înainte, marş ! Înainte !

Companiile porniră, lovind în tăcere mici pietricele şi alunecînd pe panta coborîşului. Trecură repede peste porţiuni mici de gheaţă care mai zăceau singuratice ici şi colo. Coborînd mereu înconjurară primul pisc al lanţului muntos.

Panta care cobora brusc spre Ron se unea cu trecătoarea Grimsel. Pe ea creştea o iarbă măruntă şi muşchi, atît de plăcute pentru picioarele ostenite de mers pe terenurile pustii de stîncă şi gheaţă.

De cum pătrunse colona în defileu, ofiţerii începură să gonească detaşamentele, de parcă le-ar fi ars tălpile cu fierul roşu. Gudin îşi împărţi armata

în două : pe cea mai mică o trimise la capătul defileului dinspre valea Hasli. Două batalioane alergară în goană printre nouraşii legănaţi de deasupra văii. Alergînd astfel cu armele în mînă, gata de atac, primul rînd de ostaşi întîlni o sentinelă. Îl înjunghiară cu cîteva lovituri mai înainte de a avea timp să se dezmeticească şi să tragă. La cîţiva paşi mai departe întîlniră o altă sentinelă. Acesta era cu spatele la atacanţi şi mergea agale înainte. Pieri fără să ştie de unde i-a venit moartea. Cînd cele două batalioane franceze ajunseră la celălalt capăt al strîmtorii şi se rezemară de înălţimile stîncoase ce coborau în lanţ dinspre Finsteraarhorn, ofiţerii începură să disperseze companiile şi, ocupînd astfel terenul deja cucerit, să-i atace pe austrieci în semicerc, ca o plasă care să tragă totul spre detaşamentul lui Gudin. Razele soarelui străpungeau tot mai insistent şi mai adînc ceaţa de deasupra defileului, aşa că de îndată ce Gudin zări primii soldaţi, care se retrăgeau din faţa cercului, ridică sabia în sus în semn de atac şi pe toată linia răsunară tobele.

Un strigăt înfiorător sfîşie liniştea. Francezii se năruiră ca o avalanşă peste tabăra austriacă. Numaidecît după ce pătrunseră în bazinul lacului Totensee, văzură în faţă o mulţime de oameni speriaţi, neînarmaţi, pe jumătate dezbrăcaţi. De spaimă, feţele austriecilor se făcuseră mai albe decît uniformele. Unii abia se ridicau din somn şi sprijiniţi în coate primeau moartea din mîna duşmanului care căzuse ca din nori. Batalioanele aliniate puţin mai departe apucau armele, dar, neputînd străpunge mulţimea celor neînarmaţi, le opreau doar retragerea, supunîndu-i măcelului. Francezii tăiau fără milă. Doborînd la pămînt primele rînduri, se opriră printre cadavre şi cu o îndemînare sadică loveau în oamenii care se apărau cu mîinile goale, ţipînd. Unii

întorceau invers armele şi, apucînd de ţeavă şi baionetă, loveau în masa de capete cu patul armei şi cu trăgaciul, ca nişte măciuci. Asta lărgea şi mai mult prăpădul. Sîngele împroşca mîinile şi pieptul ucigaşilor, care lovind ţipau într-una :

— Na ! V-aţi îndopat ! V-aţi încălzit la foc ! Aţi dormit aici la căldură !

Mulţimea neînarmată retrăgîndu-se, presă cu putere asupra infanteriei pregătită în spate şi o împinse în lac. Companii întregi austriece erau pînă la brîu în apă şi nu-i mai puteau nici cum veni de hac adversarului. Soarele risipi negura şi comandanţii austrieci văzură în faţa ochilor pierirea armatei lor. Drumul spre Hasli era barat, drumul spre Furka de asemenea, iar armata năvălea ca o turmă de oi în lac. Companiile care fuseseră pe malul dinspre Alpii Elveţieni se aruncaseră în apă, cîteva sute de oameni afundîndu-se pînă aproape la gît, ieşiseră de partea celaltă. Acelaşi lucru voia să facă ofiţerul care împingea mulţimea dinspre Nägelisgrätli. Înghesuit într-un grup de ostaşi pe jumătate înnebuniţi de groază, stînd în apă pînă la brîu, lovea în cei care se retrăgeau, tăia cu spada, îi lua de umeri, îi împingea într-o parte, strigînd neîncetat cu o voce răguşită :

— La stînga ! La stînga !

Soldaţii lui Le Gras, coborînd de pe pantă, începură să tragă în grupul acesta de oameni care înainta spre mijlocul apei. Cei ucişi de gloanţe trăgeau în cădere după ei şi pe cei vii, răniţii îi apucau de picioare. Încleştarea aceasta de oameni se prăvălea peste cei care alunecau în apă şi astfel ostaşi sănătoşi se înecau în apa nu prea adîncă. Alţii porneau înot de-a latul lacului, ca să piară de vreun glonţ sau să se înece în mijlocul iezerului. Ofiţerul deznădăjduit smulse o puşcă din mîinile

unui soldat de-al său şi începu furios să lovească în oamenii speriaţi, ţipînd cu o voce neomenească :

— La stînga !

Dar oamenii parcă nu-l auzeau şi nu simţeau loviturile. O clipă a stat singur în loc, apoi a pornit spre adînc şi de acolo a ieşit spre mal, la loc deschis, înaintînd grăbit prin apa învolburată drept spre detaşamentul lui Le Gras. Cînd a ajuns la cîţiva paşi de mal, a ridicat puşca la ochi, a ţintit în grupul de oameni şi a tras. Glontele l-a străpuns pe soldatul tînăr care din prizonier austriac ajunsese grenadier francez. El căzu din rînduri, se prăvăli ca un butuc lovindu-se cu faţa de pămînt. Bătrînul lui prieten gemu surd şi simţi că îl cuprinde o supărare atît de mare şi o durere atît de copleşitoare, ca şi cum glonţul l-ar fi nimerit pe el în piept.

Între timp, celelalte detaşamente austriece se retraseseră pe malul lacului şi după ce s-au mai dezmeticit, au început să lupte împotriva francezilor. Nu se mai auzeau împuşcături, ci numai zăngănit sec de baionete în urgia de gemete. Soldatul Matus absorbit de luptă îşi părăsise tovarăşul şi alerga mereu urmărindu-i pe duşmani.

Pe celălalt mal al lacului, unde înainte făcuse tabără o parte din brigada austriacă, domnea panica. Soldaţii aruncau puştile la pămînt, nu-şi mai recunoşteau comandanţii şi se înghesuiau ca nişte lunatici să se urce pe muntele abrupt, ca apoi să se răstoarne de la înălţime. Grupuri întregi de mercenari ţipau cu voci înnebunite : *pardon !* cu toate că adversarul nu-i ataca de loc. Într-o anumită văgăună a bazinului, sub o stîncă abruptă, se grămădise un grup de vreo trei sute de vlăjgani care tremurau ca prinşi de friguri. Expuşi din toate părţile la atacul duşmanilor, se înghesuiau aşa de mult înspre munte, încît celor care erau lipiţi de stîncă le ieşeau ochii din orbite şi aproape că le

plesneau toracele. Cine putea să scoată o mînă din înghesuială, tăia, lovea cu pumnul sau îşi îmbrîncea vecinul. Un maior bătrîn care mai avusese ocazie să vadă asemenea situaţii, se adresa soldaţilor blînd şi politicos, îi mîngîia pe barbă şi le vorbea în cuvinte înduioşătoare, în toate graiurile imperiului austro-ungar : în cehă, într-o maghiară scîlcită, în graiurile galiţian şi lodomerian [1].

— Uitaţi-vă, dragii mei, uitaţi-vă singuri ! Am putea pe aici, de partea asta a apei să plecăm liniştiţi de pe cîmpul de luptă. Haideţi, că aici au să ne omoare, au să ne înjunghie unul după altul, ca pe nişte oi. Băieţi ! Uitaţi-vă...

Dar aceste insistenţe nu dădeau nici un rezultat. Dacă cineva din grămadă ţipa *pardon !* atunci toată lumea începea să strige într-un glas.

După ce francezii îi zdrobiră pe mal pe cei care mai opuneau rezistenţă, cînd rupseră rîndurile lor şi-i risipiră, apărînd în capul văii ca nişte urmăritori, abia atunci soldaţii îl înţeleseră pe maiorul bătrîn. Începură cu toţii să fugă pe malul înalt. Malul acesta format din stînci acoperite cu muşchi este totodată culmea muntelui Meienwand care coboară cu versante abrupte pînă în valea Ronului. Peste ele se prelinge firul alb al unui pîrîu ce curge din lacul Totensee. Grenadierii austrieci alergau peste stînci ca nişte căpriori speriaţi. După exemplul primului detaşament porniră şi altele şi peste o mie de oameni o apucară pe acolo scăpînd de cursa întinsă, înainte ca Gudin, care din imprudenţă părăsise trecerea dinspre Valais, să ajungă acolo din celălalt capăt al lacului. Pînă atunci fusese ocupat cu lichidarea şi luarea în prizonierat a companiilor risipite. În mai puţin de o oră

[1] Galiţia şi Lodomeria — denumiri date de autorităţile austriece porţiunilor ocupate din teritoriul Poloniei.

pe muntele Grimsel încetă lupta şi francezii porniră pe urmele austriecilor care fugeau rupînd pămîntul pe drumul vechi, şerpuit. Vîltoarea luptei sîngeroase răsuna acum de pe ambele versante.

Cînd izbucnise ciocnirea pe culmea defileului, cele două companii franţuzeşti care rămăseseră la podul de pe Aare, porniseră să atace detaşamentul austriac care stătea de pază la lacurile Grimsel. Acesta, speriat de împuşcăturile neînţelese care se auzeau de sus şi atacat pe neaşteptate, bătu în retragere şi începu să urce pe Grimsel. Cîţiva ostaşi trimişi sus se întorceau cu veşti înspăimîntătoare. Atunci ofiţerii, surprinşi de repeziciunea evenimentelor, hotărîră să urce ceva mai sus şi de acolo să se orienteze asupra situaţiei. În clipa cînd cele două armate încăierate coborîră în valea Ronului, detaşamentul austriac lupta de cealaltă parte a muntelui cu francezii care pătrundeau în defileu. Soldaţii imperiali îşi încărcau iute şi cu pricepere puştile şi trăgeau de pe stînci în pălăriile tricorn. În locurile mai abrupte stăteau la pîndă cu bolovani mari de piatră, desfăceau cu baionetele bucăţi enorme de stîncă şi le împingeau în jos.

În acest timp Matus Polut se tîrî repede înapoi pe cîmpul de luptă să-şi caute prietenul. În timpul bătăliei se prefăcuse rănit şi zăcuse printre leşuri. Acum se ridicase de la pămînt şi furişîndu-se pe lîngă valul care contura bazinul lacului ca un lighean, se îndrepta spre locul ştiut. Regăsi cu uşurinţă printre inamicii ucişi pe tovarăşul său rănit. Tînărul soldat avea obrazul stîng însîngerat, tot umărul stîng plin de sînge, ochii deschişi şi morţi. Matus îşi plecă urechea la pieptul lui şi ascultă. După o clipă îl apucă de subţiori, îl trase pe malul lacului şi începu să-l ude cu apă. Sîngele ţîşni violent de sub cureaua de pe umărul stîng. Atunci bătrînul veteran desfăcu cu grijă tunica tovarăşului, îi trase legătura de la gît, rupse

cămaşa şi găsi rana. Glonţul îi străpunsese braţul şi-i vîrîse între oase zdrenţe de tunică şi cămaşă. Ostaşul experimentat scoase repede din rană printr-o metodă barbară zdrenţele acelea, clăti rana cu apă şi începu să caute cîrpe. În faţa ochilor îi apărură corturile ofiţereşti. Alergă într-un suflet pînă acolo şi găsi, chiar în primul, o legătură cu lenjerie fină. O luă cu totul şi în treacăt sparse cu tocul o casetă elegantă pe care nu putuse să o deschidă mai repede şi băgă în sîn tot ce găsi acolo : flacoane, perii de argint, piepteni şi nişte cubuleţe. Apoi se întoarse la rănit. Sfîşie cămăşile aduse în fîşii lungi, mai udă o dată rana sîngerîndă şi bandajă strîns tot umărul. Îi turnă în gură prietenului leşinat tot conţinutul unei sticle plate de vin, găsită tot în caseta ofiţerească, îi şterse faţa şi începu să-l zguduie şi să şoptească cu o duioşie nitel cam grosolană :

— Felek, trezeşte-te !... Trebuie să plecăm de aici că acu au să vină friţii. Felek ! Hai, că nu putem să stăm aci. Deschide ochii, cînd îţi spun !

Şi rănitul începu într-adevăr să tragă adînc aerul în piept, dar ochii lui tot nu vedeau nimic. Matus îi sprijini capul de o piatră, cu faţa la soare, iar el mai dădu o raită prin corturi. Luă de acolo tot ce era de mîncat şi de băut, se întoarse la tovarăşul lui şi începu să mănînce repede, sau mai bine zis să înghită tot ce-i cădea în mînă : pîine uscată ca piatra, bucăţi începute de găină friptă, bulgări mari de brînză elveţiană... Stînd aşa pe pămînt şi alimentîndu-se, se uita atent peste cîmpul de luptă. Toată porţiunea de pămînt dintre munţi şi malul lacului gemea şi plîngea. Ici şi colo printre pietre mai mişca cîte ceva. Se mişcau umeri ridicînd capete şi mîini sfărîmate, buzele cereau în zadar ajutor. Sîngele curgea şiroaie în apa vînătă a lacului, formînd pete mari, ovale, ruginii. Dinspre Furka, Gotthard şi văile italiene, adia

de pe cerul senin un vînt călduţ, înviorător şi vesel, îmbibat cu parfumul plantelor din Alpi şi ca de obicei împingea valurile mici ale iezerului să umezească iarba pitică de pe maluri. Din loc în loc se ridicau la suprafaţa apei trupuri umflate şi piereau apoi în adîncul întunecos de la mijlocul lacului. La malul scund, legănarea valurilor dezvelea feţe, frunţi, capete, mîini agăţate de pietre, picioare zgîrcite de durere, braţe răşchirate de groaza morţii. Şi mai aproape încă, oamenii ucişi şi înecaţi zăceau în mormane atît de mari, încît valurile spărgîndu-se la mal pătrundeau printre ele ca printre pietrele unui ţărm stîncos.

Cînd Matus îşi termină masa, de după piscurile Nägelisgrätli se arătară cîţiva oameni. Se apropiau cu grijă de marginea defileului uitîndu-se în jos spre lacurile Grimsel. Erau nişte felceri francezi în frunte cu chirurgul regimentului. Unul dintre ei se urcă pe o stîncă mai înaltă, îngenunche pe ea şi se uită peste valul muntos din faţă. Matus tocmai se gîndea că poate aceşti oameni au să-l ajute să-şi panseze prietenul, cînd deodată felcerul care se urcase pe pisc sări la pămînt, intră într-o rîpă şi o luă la goană spre Furka. La fel şi ceilalţi colegi ai lui. Dincolo de lanţul muntos se auzea zgomotul apropierii unor detaşamente austriece, care, sub presiunea spaimei părăseau o poziţie excelentă şi plecau mai departe.

Matus nu mai avea nici o clipă de pierdut. Îi chemă pe felceri făcîndu-le semne şi arătînd spre rănit, dar ei trecură în goană şi se îndreptară spre izvoarele Ronului. Atunci Polut îl aşeză pe Felix pe o stîncă, intră dedesubt, îl luă în spate uşor, ca pe un sac cu secară. Mîinile rănitului atîrnau moi, capul cu părul umed, lipit în şuviţe lungi, aluneca mort, împingîndu-i bătrînului veteran pălăria pe cap şi turtindu-i egreta înaltă. Pe cîrpele cu care învelise rana, apă-

ruseră şi se lăţiseră pete rozalii. Buzele vinete ale lui Felix şopteau din cînd în cînd cîte un cuvînt, iar din piept răzbăteau gemete.

Matus se înconjură în jurul şalelor cu picioarele rănitului, apucă strîns cu dreapta mîinile acestuia, pe care şi le trecu peste piept, sub braţul stîng înfipse puşca şi porni repede. Drumul pietruit cu lespezi netede, destul de lat şi comod, cobora în serpentină.

După o vreme lui Polut începu să i se zbată sîngele în tîmple, capul îi era greu ca o nicovală, spinarea aplecată îl durea aşa de tare de parcă în fiecare moment şi la fiecare pas i-ar fi pocnit vertebrele. Soarele îl bătea chiar în creştet şi un vînt fierbinte, înăbuşitor îi usca gîtlejul. Jos se vedeau ambele armate. Cea imperială străbătea valea în marş forţat, în ordine deplină şi linia ei îndoliată : negru cu alb, şerpuită, se asemăna literei S. Rîndurile din urmă tot mai trăgeau în francezii care-i atacau din spate, cu baionetele, dorind să distrugă cu totul această coloană. Mai sus, la poalele gheţarului, de unde izvorăşte rîul, Matus zări cu uimire o mulţime de tunici albe înconjurate de cîteva companii franceze.

— Ha ! Ha ! strigă el bucuros. Au intrat friţii la răcoare !

Pe frunte i se scurgeau şiroaie de transpiraţie, în faţa ochilor îi jucau cercuri roşii, galbene şi negre. Îşi adună puterile, îşi trase sufletul o clipă, îl apucă mai bine pe rănit şi cu paşi mari porni mai departe. După ce străbătu jumătate din înălţimea muntelui Meienwand, cînd începu să deosebească zgomotul armatei de vuietul Ronului, auzi pe neaşteptate lîngă urechea stîngă o şoaptă plină de suferinţă.

— Matus... Matus...

— Nu-ţi fie teamă de nimic ! Numa să te ţii bine acolo, fie chiar cu dinţii, de coada mea.

— Sete... şopti Felek.

— O să bem numaidecît, frate, doar să scoborîm de pe povîrnişul ăsta. Ia te uită la munţi... Vezi cîte pîraie izvorăsc aici...

Detaşamentele în luptă se ascundeau cu încetul după cotitura văii. La poalele munţilor Grimsel şi Furka, pe dreapta pîrîului era compania francezâ care păzea prizonierii. Le luaseră puştile şi raniţele. Luaseră ce era de confiscat, înghiţiseră ce era de mîncat. Soldaţii dezarmaţi se aşezaseră pe pămînt nu departe de gheţar şi se lăsau legaţi de mîini cu cea mai mare indiferenţă, cu propriile lor curele, ceea ce caporalii şi subofiţerii francezi făceau iute şi cu mare îndemînare.

Cînd Matus se apropie de ei, izbucni larma. Oamenii întorşi cu feţele spre gheţar, făceau semne cu armele şi strigau din răsputeri. Matus îl aşează cu grijă pe Felek la pămînt şi cuprins de curiozitate, ridică ochii în sus. Pe gheţurile Ronului zări două companii austriece care se urcaseră pe Grimsel din valea Hasli. Găsind la defileu grămezile de cadavre, zărind de sus goana întregei coloane, prizonierii şi drumurile barate, aceste companii profitaseră de distanţa care le depărta de atacatori şi porniseră într-o parte, peste gheţar. Gloanţele francezilor pocneau în straturile de gheaţă destul de departe, aşa că austriecii mergeau curajoşi, în marş forţat, trecură de-a latul gheţarului, sărind peste crăpăturile adînci, iar de acolo, pe vîrful Furka. Mergînd chiar pe culme, ajunseră liniştiţi la strîmtoarea de unde curge pe un versant firul subţire al Ronului, iar pe altul, se prelinge din zăpezile mîloase Reuss. Republicanii urmăreau cu ţipete figurile acelea mici ale căror picioare lungi treceau iute peste coamele stîncilor. Prizonierii priveau trist după tovarăşii lor, care reuşiseră să fugă şi-şi împărtăşeau unii altora diferite gînduri.

Tîrîndu-se pînă la primele rînduri, Matus îl căută numaidecît pe felcer şi-l sili prin gesturi şi strigînd la el cele mai diferite cuvinte franţuzeşti, să se ocupe de rănit. Soldaţii îl înconjurară pe Felek şi li se făcu milă de el. Unul îi puse pe genunchi un şervet curat de pînză, altul un şiret, altul un boţ de brînză muşcat, iar altul un bănuţ. Felcerul desfăcu bandajul făcut de Polut, curăţă iscusit rana şi începu să-i facă un pansament ca lumea. Bătrînul nu-şi găsi compania în valea aceea. Îl îndrumară mai jos. Ofiţerii strigau la el şi-i făceau semn să se ducă fuga marş după ai săi. Polut oftă, îşi încredinţă tovarăşul bolnav în grija felcerului, îşi îndreptă oasele, aruncă puşca pe umăr şi porni pe malul rîului.

După ce coti de două ori pe fundul văgăunii, se opri la poalele muntelui care stă la capătul văii Valais. Ronul vărsase acolo, aducînd din strîmtorile stîncoase pe lunca netedă şi parfumată, bucăţi mari şi rotunjite de stîncă, aruncîndu-le la o anumită distanţă de albia sa. În jur se întindea o pădure de brad, plină încă de umezeala dimineţii. Ceva mai jos se vedea orăşelul Oberwald, tupilat în jurul unei biserici zvelte şi, nu departe de el, un alt orăşel, Obergesteln. Matus trecu de amîndouă, pustii şi tăcute ca nişte cimitire şi cînd să se apropie de Ulrichen zări cu mirare că detaşamentele franţuzeşti se întorc spre Furka.

După ce găsi compania lui Le Gras, află că austriecii, fugind de armata lui Gudin, au dat în drumul lor peste altă armată franceză, brigada lui Thurreau care urca dinspre Fiesch în susul Ronului. Avînd în faţă perspectiva îngrozitoare de a se afla între două armate franceze în mijlocul văii nu prea late mărginite de stînci, generalul Strauch se aruncase cu

toată forţa asupra văii perpendiculare Eginental, care duce de la Ulrichen pînă dincolo de graniţa italiană, intră în Val Bedretto prin Nufenen Pass, iar la poalele Gotthardului se uneşte lîngă Airolo cu valea Tessin. Luaţi prin surprindere o apucaseră într-acolo fără călăuze, drumuri sau poteci, direct prin vîrtoape.

Gudin, nevrînd să-şi împartă laurii izbînzii cu Thurreau, se retrase în marş forţat din Valais şi cu mult înainte de prînz se opri la poalele muntelui Furka. După ce se odihniră puţin lîngă gheţar, după ce trimise gropari şi felceri pe Grimsel, generalul îşi încolonă armata, aşeză prizonierii legaţi în frunte şi o luă spre trecătoare. Pe o cărăruie îngustă care mergea pe un versant rîpos, coloana ajunse în vîrful muntelui cam pe la prînz. Depresiunea dintre furcile zimţate ale munţilor era pustie. Inamicul fugise pînă la Hospental.

În faţa noilor veniţi se deschise valea Urseren, care cobora în pantă spre apus. La capătul de jos sticlea Reussul. În dreapta se ridica grupul munţilor uriaşi Gotthard, acoperiţi cu muşchi de un verde-putred, ceea ce dă acestor piscuri patina vremii şi un aer deosebit de sărăcie. Veşmîntul acesta moale şi uniform al munţilor, pe care doar ici şi colo strălucesc pete de un verde mai deschis, este întretăiat de albiile uscate ca de nişte cusături desfăcute de multă vreme. De acolo de sus şi pînă la poale, pînă la truditorul şi neobositul rîu, se prăvălesc în valuri cenuşii dărîmăturile stîncoase. Piscurile putrezesc, se frîng, se sfarmă şi se rostogolesc în ţăndări pînă la apa care le înghite şi le duce veşnic în ţinuturi îndepărtate.

Armata mergea cu furie războinică pe cărăruia de veacuri, pe unde cîndva trecuseră elefanţii lui

Hannibal[1]. Mulțimea aceasta jerpelită ar fi avut curajul să atace o întreagă armată, ar fi dărîmat o metereză cu baionetele, dacă s-ar fi ivit în cale, și tot n-ar fi vrut să se predea; s-ar fi luptat cu însăși moartea... Cei care înaintau în rînduri nu se puteau scutura de iluzia că alături de ei mai merg încă tovarășii care pieriseră pe Grimsel, că se aud strigătele lor în aerul curat al dimineții și zgomotul pașilor lor pe pietrele potecii...

Rănitul Felek era în centrul atenției întregii unități. Îl duceau cu grijă atunci cînd nu mai putea merge, ca pe un biet copil bolnav și străin și îl susțineau miloși atunci cînd umbla singur.

Drumul era întretăiat de pîraie albe, sălbatice, fermecătoare. De după stînci se arătau pe alocurea limbile ghețarului Ron. Soldații coborîră drept în jos, în mare grabă pînă la Realp, un mic cătun la poalele muntelui Furka. Căsuțele de piatră acoperite cu lespezi plate de stîncă, erau strînse în jurul unei biserici cu turnul roșu, de ambele părți ale unei străduțe pavate. Sărăcia și foametea își pusese pecetea pe fiecare colțișor al acestui cătun de păstori. Casele și grajdurile construite cu spatele la drum, numai cu gropile de gunoi spre stradă, erau încuiate și pustii. În zadar băteau soldații cu patul puștii în fiecare poartă și spărgeau geamurile. Nu era nici picior de om. Soldații smulgeau sertarele, spărgeau ușile dulapurilor, fără să găsească însă absolut nimic. Chiar și ofițerii cotrobăiau prin cotloane, căutînd cîte ceva de mîncare, dar în zadar.

[1] General cartaginez (247—183 î.e.n.), fiul lui Amilcar Barca; după ce cucerește Sagontul, traversează Spania, sudul Galiei și trece Alpii pe la Monte-Genèvre, purtînd mai multe lupte cu romanii (la Tessin și la Trebie — 218, la Cannes — 217), din care iese învingător.

De altfel, totul a durat destul de puţin. Din Realp au pornit repede cu gîndul la ciocnirea care-i aştepta. Drumul mergea pe malul drept al Reussului, care aici curgea liniştit, tăcut şi atît de agale ca un rîu de şes. Încă de la jumătatea drumului între Realp şi Hospental observară că infanteria austriacă urcă pe Gotthard. Fuga aceasta din faţa luptei umplu de o bucurie nebună pe francezi. Toată coloana hohotea de rîs, făcea semne cu pumnii şi cu armele spre adversar, ţipa cît o ţineau puterile.

Deodată, de după curbura unui munte, apăru ca un fulger un detaşament de husari şi în plin galop, în goana cailor se aruncară asupra coloanei lui Gudin. Pînă să apuce aceştia să tragă, săbiile ridicate căzură deasupra grumajilor. Husarii îmboldeau caii cu pintenii, strîngeau frîul şi se îndesau printre rîndurile infanteriei, tăind în dreapta şi-n stînga. Ţipetele de durere, comenzile ofiţerilor şi zdrăngănitul puternic al armelor se însuteau în ecoul dintre munţi. Asta a durat scurt timp. Cînd s-a spulberat deruta, cînd au înţeles că nu-i decît un singur escadron de cavalerie, atunci au început francezii să-i atace cu baionetele, au aruncat din şei cîteva zeci, iar restul s-a împrăştiat ca vîntul. După o clipă i-au zărit la cotitura drumului larg, pietruit, de pe Gotthard, construit chiar în anul acela.

Gudin intră în Hospental, îl ocupă, lăsă aici, în orăşel, o companie, iar el porni în urmărirea austriecilor. Generalul Simbschen, comandantul a trei batalioane şi a unui escadron de cavalerie care se retrăgeau în goană, mergea grăbit de-a lungul întinsei văi Gotthard, pustii şi melancolice. Comandantul francez îi urmărea cu înflăcărare. Grenadierii cădeau din picioare de oboseală, foame şi căldură. Austriecii nici nu s-au oprit la trecătoarea Gotthard, ci dintr-o dată au trecut mai departe, în jos, spre Airolo.

Coloana franceză s-a oprit lîngă Gotthard-Hospiz, printre puzderia de lacuri negre, triste. Acolo au găsit niște resturi din proviziile austriece și le-au consumat cu deosebită poftă. Trei batalioane sub comanda lui Labruyère au pornit mai departe spre valea Tremola unde Tessinul cade de la înălțime în splendide cascade. Coborînd de pe stîncile abrupte pe drumuri întortocheate pînă la platoul de unde se vedeau în vale acoperișurile roșii din Airolo, începură să cerceteze localitatea cu binoclul. Labruyère zări în Airolo multă armată. Grupuri de soldați încă mai veneau din Val Bedretto. Erau oamenii răniți și obosiți din detașamentul nimicit pe Grimsel. Coloanele lui Simbschen și Strauch s-au întîlnit în Airolo și imediat au pornit în jos spre Biasca. Și au mărșăluit atît de întins, că nu s-au oprit decît a treia zi, la Bellinzona.

Lui Gudin îi creștea sufletul văzînd că a reușit să îndepărteze armatele austriece. Realizase tot ceea ce dorise. Cucerise Grimselul, gonise inamicul din Valais, ocupase Furka și Gotthardul. Tocmai voia să spună toate astea căpitanului Le Gras, dar se simțea tare obosit... Preferă să stea întins pe iarbă, să privească la norii joși, din care, chiar și pe vremea cea mai frumoasă, cădeau picături de ploaie, grele ca plumbul și ciudat de leneșe. Generalului i se umflaseră picioarele, degetele murdare-i ieșeau din ghetele găurite, limba i se uscase ca o așchie de lemn. După exemplul comandantului se întinseseră și oamenii pe jos, lăsîndu-se pradă unei toropeli nemărginite. După ce se întoarseră și se odihniră și cele trei companii care fuseseră în recunoaștere, porniră cu toții înapoi spre Hospental. Ostașii mergeau și acum cu tragere de inimă, dar abia se mai țineau pe picioare. Fiecăruia i se părea că-i cîntăresc picioarele cîteva chintale.

Păşind peste cocoaşele, de altfel foarte blînde, peste care mai înainte, în timp ce urmăreau cu înfocare pe duşmani, trecuseră fără să le bage în seamă, se temeau de moarte să nu li se mai poruncească o dată să se cațere pe vîrful deja parcurs. Fiecare infanterist ar fi preferat să capete cîteva bastoane sau chiar să fie uşor rănit, numai să nu mai urce. Spre seară se strînseră cu toţii la Hospental. Cînd ajunseră acolo, soldaţii lăsaţi de pază în oraş începură să povestească cum au fugit de ei două batalioane austriece care au ieşit din văgăuna din spatele muntelui Andermatt. Zărind în Hospental tunicile întunecate şi pălăriile franţuzeşti, au cotit numaidecît la stînga de Andermatt, în munţi şi au dispărut în valea Rinului, luînd-o pe direcţia Chur. Gudin nu mai putea de bucurie. Umblînd printre rînduri îşi invita soldaţii la cină la tabăra de lîngă Podul Diavolului. Armata porni chiuind spre Andermatt, pe lunca minunată, liniştită a văii.

Se lăsase înserarea cînd coloana franceză, ca o mulţime deslînată, se apropia de strîmtoarea unde liniştitul Reuss începe deodată să se învolbureze. După ce se întinseră obosiţi să se odihnească, dintre stînci apărură trei companii în formaţie de luptă, cu baioneta la armă şi se apropiară de oamenii lui Gudin. În liniştea totală a înserării, tulburată doar de răsunetul paşilor şi vuietul îndepărtat al apei, deodată se lovi de munţi ca un tunet, strigătul :

— *Vive la France !*

Din rîndurile următoare răspundeau cu acelaşi strigăt. Atunci apăru generalul Lecourbe, uriaş şi solemn, se apropie repede de tînărul erou, îl îmbrăţişă lung şi prietenos în faţa ambelor armate, apoi strigă, ridicînd spada :

— Trăiască generalul Gudin !

— Trăiască generalul Gudin ! răspunseră din răsputeri ambele armate.

Rămaseră acolo peste noapte. Toată distanța între Andermatt și Göschenen se transformă în tabără militară. Focurile străluceau vesel, se frigea carne de vaci și boi aduși tocmai din Wasen.

Prizonierii luați de Gudin pe Grimsel fură duși în pasul îngust de după Urnerloch, imediat lîngă Podul Diavolului. Stăteau acolo ca șobolanii în cursă. În apropiere se așezase la înnoptat compania lui Le Gras.

Polut îl întinse pe Felek lîngă foc, îi așternu un pat din mușchi și iarbă și fierse pentru el, într-un vas special, o băutură nu mai puțin specială, fermecată, care avea să-l însănătoșească pe loc. Bolnavul dormea un somn febril. Din cînd în cînd deschidea ochii și se uita plin de mirare la flăcările strălucitoare ale focului pe fondul stîncilor uriașe, al surpăturilor ai căror zimți se conturau atît de strîns unul lîngă altul, încît firul de apă care curgea pe alături părea o grotă fără ieșire. Din cînd în cînd asculta zgomotul apei înnebunite, sfărîmate în mii de stropi care zburau peste trepte alunecoase — și atunci îl cuprindea teama. La un moment dat auzi că Matus discută cu cineva. Ar fi fost bucuros să asculte vocea aceasta, dar curînd totul îi pieri din fața ochilor...

Cînd își ridică din nou pleoapele grele, văzu lîngă foc pe Matus cu trei prizonieri. Bătrînul le vorbea în șoaptă. Fața îi era înflăcărată. Felek nu putea pricepe cum se face că înțelege vorba celorlalți și nici de ce îl cuprinde o somnolență atît de plăcută... Ar fi vrut să se miște, să se tragă mai lîngă foc, să vorbească cu ei, să dea drumul lacrimilor care-l apăsau pe inimă. Era atît de trist și de îndurerat...

O vreme iar nu mai văzu nimic, se învîrti într-o lume cu fantome şi miracole, încercă îndelung să-şi ridice dreapta să-i facă un semn lui Polut, să-i spună ceva. Cînd se trezi, îl zări pe acesta lîngă foc pîcîind din lulea şi alături prizonierii austrieci care-l priveau ca pe un Dumnezeu. Matus avea pălăria trasă adînc pe sprîncene, privea la foc şi vorbea cu voce tare.

— La dreapta, spunea el, erau nişte tufişuri mici de ienupăr, iar în stînga pămîntul abia cucerit. Noi stăteam acolo, pe pămîntul ăla al nostru şi gloanţele loveau, să nu dea Dumnezeu ! De la fumul lor, credeţi-mă, se înnegriseră feţele oamenilor şi centurile. Şi-un zgomot ! Şi-n fiecare clipă cîte unul de-ai noştri cădea cu nasul în ţărînă. Nişte regimente veneau prin fum... Ne uităm noi într-o parte şi cînd colo, el însuşi mărşăluia cu infanteria. Comandantul. Fără pălărie, cu faţa mînjită de fum. S-a oprit lîngă noi, a ridicat paloşul, a zis nu ştiu ce... Ehe ! Cînd am luat-o noi, fir-ar să fie, la asalt, atunci, credeţi-mă, băieţi, tremura pămîntul sub noi...

Felek ar fi vrut să asculte mai departe povestea, dar îl cuprinse din nou o mare slăbiciune ; un somn plin de coşmaruri îi închise pleoapele şi întunericul îl învălui din toate părţile.

II

Bătrînul domn Krzysztof Opadzki mergea încet pe drumul dinspre Lunca Morii spre Zimna. Era îmbrăcat cu o şubă de vulpe pînă la genunchi şi cu cizme înalte din piele de căprioară, aşa că-i era cald, ba chiar se cam sufoca puţin. Petrecuse toată

iarna în camerele perfect încălzite, stînd în fotoliu lîngă sobă, aşa că acum, cînd a ieşit pentru prima oară din casă, după îndelunga hibernare, aerul de afară l-a îmbătat ca un pahar de Tokai.

Venise primăvara. Încă de acum o săptămînă începuse să se topească zăpada, pămîntul apucase să se şi usuce pe alocuri, la suprafaţă. Pe drumurile mai umblate se formase un strat dens de noroi ca o curea groasă, care se arcuia sub picior. Din loc în loc se zăreau băltoace, printre răzoare sticleau fîşii lungi de apă, iar în terenul arat intra piciorul pînă la genunchi. Era o dimineaţă ca un zîmbet de fericire pe faţa unui om bolnav. Linia îndepărtată a orizontului se cernea printr-o sită albăstruie şi rară de ceaţă, în jur se întindeau cîmpiile pustii şi moarte. Nu apăruse încă nici un firicel de iarbă. Păşunile şi haturile rămăseseră printre loturile arate, încremenite, inerte. Şesul acesta mohorît şi trist se întindea pînă departe, la capătul pămîntului, dincolo de ceaţa molatecă. Pe o colină scundă se vedeau cîţiva plopi uscaţi, un acoperiş negru şi un perete lung, albicios, cu stîlpi roşii. Era stîna de la ferma Brodzki. Puţin mai departe se arătau pe după colina nisipoasă căsuţele din satul Colibele Brodzki. Mai încolo, învăluiţi în ceaţă, se desenau în linii întunecate pe şesul neted şi tăcut plopii şi clădirile din Kostrzewno. La capătul drumului, pe care străluceа apa adunată în făgaşele de căruţe, se încălzea în soare orăşelul Zimna, iar alături de el, domeniul Zimna cu numeroasele sale clădiri, cu conacul vechi, încăpător, ascuns printre livezi şi arborii parcului.

Domnul Opadzki mergea agale, se oprea, îşi punea palma streaşină la ochi şi se uita peste cîmpii în contra soarelui. Cunoştea fiecare bolovan, fiecare muşuroi de cîrtiţă, fiecare cotitură a pîrîiaşului. Cînd ajunse în dreptul păduricii de mesteacăn, care

se întindea pe dreapta drumului pînă spre păşuni, se opri din nou şi, clătinînd din cap, mormăi pentru sine :

— Ia te uită, domnule, ce-a mai crescut şi jigodia asta ! Doar aici, pînă nu de mult, era gol ca-n palmă, complet gol. Ia stai... Cînd era asta ? Îmi amintesc că plecasem cu Sophie în voiaj de nuntă... Trăsura era deschisă, ziua era caldă, atît de caldă, atît de senină...

Se apropie şi se uită la mestecenii zvelţi cu coaja albă şi netedă, doar pe alocuri plesnită, ale cărei fîşii delicate pictate cu dungi negre se răsuceau ca nişte foiţe de hîrtie velină, la crengile negre şi subţiri, pornite vijelios în sus şi oftă după ceva de demult şi probabil iremediabil pierdut. În pădurice pămîntul era mai tare, aşa că bătrînul o luă încet pe lîngă tufişuri. Frunzele de anul trecut zăceau bătătorite într-o masă neagră, atît de putrede, că abia li se mai întrezărea forma. Ploaia aluneca peste ele fără să le pătrundă şi se aduna în firişoare mici de apă care se scurgeau în şanţuri. Soarele cald punea pe coaja albă a mestecenilor şi pe covorul negru, strălucitor, de la picioarele lor, culori diferite, lumini vii şi umbre. Se părea că acolo, în adîncul plantaţiei, în liniştea aceea imensă rătăceşte ceva nevăzut, apare orbeşte şi dispare, uneori fuge tupilîndu-se, sau se ascunde, calcă pe vîrful degetelor şi se uită pe după tulpini. Domnul Opadzki intră printre pomi mormăind mereu, de parc-ar fi discutat aprins cu cineva :

— Cum a trecut totul, ia te uită, domnule ! Şi a venit bătrîneţea...

Se opri din nou, ridică capul în sus şi se uită la vîrfurile stufoase ale mestecenilor.

— Şi ăştia cresc, ce le pasă... Eşti sau nu mai eşti, moşule putred, nouă nici nu ne pasă... Asta e !...

Ochii domnului Opadzki, rămaşi frumoşi chiar la o vîrstă atît de înaintată, cu irisul mare, decolorat, cîndva azuriu, se înroşiră pentru o clipă...

Făcu semn plictisit cu mîna, îşi mîngîie cu o mişcare inconştientă mustăcioara căruntă şi ieşi din pădure. Cînd se opri pe cărare şi se uită în jur, îl izbiră două puncte strălucitoare. De departe, dinspre Kostrzewno veneau doi oameni în uniforme militare.

— Aha ! şopti domnul Opadzki, au ajuns va să zică şi la mine ! Asta-mi mai lipsea...

Se trase înapoi în pădure, găsi o piatră mare în apropierea drumului, se aşeză pe ea cu hotărîrea să-i aştepte pe soldaţii care veneau spre Zimna. Încă de departe domnul Opadzki zări egretele drepte, purpurii, ridicate cu jumătate de cot deasupra caschetelor în formă de căldăruşe şi curelele albe trecute în diagonală peste tunicile bleumarin. Cei doi ostaşi înaintau agale, afundîndu-şi în noroi jambierele lungi, negre. Se opreau mereu discutînd cu voce tare. Cînd se apropiară de plantaţie, bătrînul care-i aştepta cu bătăi puternice de inimă observă că unul din soldaţi are o mînă tăiată — mîneca stîngă de la tunică îi flutura la fiecare mişcare — iar celălalt, faţa palidă ca ceara, pasul şovăit şi umerii aduşi spre pămînt. Se tot uitau amîndoi spre Colibele Brodzki. Cel mai în vîrstă, învîrtindu-şi singura mînă, striga într-una :

— Colibele... ah, Cristoase... Vezi, Felek... Colibele...

În timp ce ei treceau pe lîngă pădurice cu privirile aţintite în lungul drumului, domnul Opadzki se frecă la ochi şi chiar se ridică puţin de pe piatra pe care şedea, şoptind :

— În numele Tatălui şi-al Fiului... Ăsta-i Polut!

Între timp cei doi grenadieri napoleonieni lăsară drumul şi apucară pe o cărare, călcînd cu paşi mai repezi peste pămîntul negru, în frumoasa lor uniformă cu bumbi metalici, strălucind în soare.

Bătrînul moşier din Zimna stătu mult timp pe piatra lui, nemişcat, privind în pămînt. Buzele-i tremurau nervos şoptind înfundat:

— Polut... Matus Polut...

O linişte profundă, de necuprins se lăsă iarăşi peste cîmpii. În această linişte se depănau cu repeziciune amintirile domnului Opadzki, îşi recăpătau sensul episoadele uitate, lucruri mari şi mărunte, plăcute şi neplăcute. Deodată bătrînul se ridică de pe piatră şi porni repede spre casă.

Cînd intră pe aleea plopilor uscaţi, unde şopotea în şanţuri apa amestecată cu marnă şi unde cu două ore în urmă se simţise atît de bine, faţa-i era aspră, buza de jos îi atîrna cu o expresie de dispreţ, iar ochii mari, decoloraţi, aveau o strălucire de gheaţă. Sub imperiul trăirilor interioare, trupul i se îndreptase, pasul căpătase fermitate, iar mişcările — viaţă şi putere. Parcurse destul de repede aleea cu plopi, deschise portiţa de la gardul dinspre livadă şi ajunse în faţa cerdacului de la conac.

Casa era veche, spaţioasă şi foarte ciudată. La corpul vechi, în faţa căruia se afla o verandă cu şase stîlpi de zid, fuseseră adăugate în diferite epoci aripi noi cu acoperişuri ţuguiate şi chiar turnuleţe. Acoperişurile acestea se ţeau unele deasupra altora, aplecate în diferite părţi, iar din spatele conacului se vedeau ca nişte mormane de şindrile. Unele erau negre şi putrede, altele noi, puse probabil în toamna anului trecut. Ca şi acoperişurile, tot aşa se îngrămădeau şi pereţii şi camerele adăugate. Aveai impresia că bătrînul conac a plesnit în spate şi pe des-

chizătura făcută au izbucnit afară un număr de camere, cămăruțe și alcovuri. Fațada avea un șir de ferestre egale, în spate însă ferestrele erau de diferite dimensiuni, așezate mai sus sau mai jos, unele chiar foarte jos, coborînd o dată cu pereții pînă la jumătate în pămînt.

În jur se întindea o grădină sălbatecă, încîntătoare, care nu era nici pădure, dar nici parc. Pomi mari, tei, arțari, ulmi, o mulțime de pini, brazi, molizi, mesteceni, creșteau în voia lor. Probabil că odinioară se încercase stăvilirea acestei pădurici, fiindcă în fund se vedeau și acum trei semicercuri largi și cîteva ronduri de pomi. Cu timpul însă puieții sălbatici invadaseră totul și desființaseră vechea simetrie. În grupul brazilor bătrîni se mai păstra chiar trupul gol, cenușiu și înverzit de vechime, acoperit pe alocuri cu mușchi, al unei driade de piatră. Pe creștetul ei presărat din abundență cu îngrășămînt de ciori și vrăbii, creșteau ierburi stufoase, ale căror ramuri primăvara aveau aspectul unui păr ridicat măciucă de groază. Nu departe, un alt trup gol își cufundase fața grecească în noroiul mazovian, stînd impudic cu picioarele sparte în sus. Printre pomi se înălțau din loc în loc pavilioane și căsuțe albe scunde sau cu etaj, construite după modelul caselor elvețiene sau templelor cu porticuri grecești. Dincolo de parc, erau curtea fermei, acareturile, locuințele pentru argați. Nu departe, pe malul rîului molcom, dormea printre dune de nisip, orășelul agricol Zimna.

Cînd domnul Opadzki începu să bată din picioare ca să se scuture de pămînt, alergă înaintea lui un lacheu, deschise ușa de la intrare și-l conduse într-un antreu larg. De acolo, domnul Opadzki o luă spre dreapta și, trecînd prin cîteva camere spațioase, ajunse în îndrăgita lui cancelarie, o cămăruță mo-

destă, caldă, liniştită. Doi lachei îi împinseră fotoliul capitonat cu piele, îi luară şuba grea de vulpe, îi traseră cizmele şi-l îmbrăcară într-o haină moale de casă, în papuci şi ciorapi călduroşi.

— Unde-i Franuś? întrebă bătrînul moşier.

— A plecat călare.

— Încotro?

— Nu ştim... răspunseră lachcii.

— Cum vine, să mi se prezinte aici, spuse domnul Opadzki întinzînd picioarele pe o pernă înspre focul care ardea în cămin.

Rămas singur, după ce uşa se închise şi paşii se îndepărtară, îşi plecă capul în piept şi se simţi iarăşi copleşit de gînduri. Visarea îl transportă într-o lume moartă, asemănătoare priveliştii îndepărtate peste care atîrnă noaptea ca un giulgiu. Totul trecuse, se consumase şi se stinsese ca un foc. Întunericul negru a acoperit chiar şi cărbunii aprinşi, înghiţind lumina lor mizeră. Nimeni n-ar fi recunoscut în bătrînul avar de acum, inaccesibil, tăcut şi trist, pe risipitorul de altădată, zeflemist renumit, care cucerise în viaţa lui, aşa cum spunea doamna de Cracovia[1], două duzini de neveste străine, plus una. Dintr-un magnat avut, dintr-un partizan al bogătaşilor, care era întotdeauna şi pretutindeni unde petreceau aceştia, devenise cu încetul, în decursul celor zece ani de singurătate la Zimna, tot mai respingător în orgoliul lui, iar acum, în ultima vreme, îi îndepărtase aproape pe toţi. Oamenii începeau treptat să-l uite.

Cei doi fii, între care împărţise averea, au petrecut în fiecare iarnă la Varşovia pînă n-au mai putut. Cel mai tînăr a vînturat toată moştenirea şi

[1] *Doamna de Cracovia* era numită Izabela Poniatowska, sora regelui polonez Stanislaw August (1764—1795), văduva hatmanului Branicki, castelan de Cracovia.

cînd un funcţionar austriac i-a bătut în uşă o citaţie, după cum cere procedura judiciară, prin care se anunţa vinderea la licitaţie a averii lui, a plecat, cu ce-i mai rămăsese, în străinătate, a intrat în armata lui Napoleon şi a pierit în bătălia de la Stradella. Rămasă văduvă, soţia lui s-a retras la Zimna, căci nici din averea ei, nici din cea a soţului nu mai rămăsese nimic. Aici ducea o viaţă tristă şi plicticoasă în cîteva cămăruţe din aripa stîngă a conacului. Fiul mai mare al domnului Opadzki trăia de asemenea în veselie şi petreceri. Mai deţinea încă satele pe care i le hărăzise tatăl său, dar numai pe hîrtie.

Războaiele sîngeroase din Apus, precum şi alte împrejurări, influenţaseră creşterea rapidă a preţurilor la bunurile funciare. Această valoare temporală şi schimbătoare a pămîntului era în mod intenţionat considerată de către instituţiile ipotecare austriece şi de alt neam, drept permanentă. Cerealele produse de mulţimea iobagilor flămînzi porneau în vapoare pe fluvii şi pe mare spre pieţele europene unde găseau o desfacere avantajoasă, ridicînd tot mai mult preţul bunurilor şi făcînd să sporească avuţia de moment a nobilimii. Agenţii băncilor din Berlin acordau cu plăcere împrumuturi cu dobîndă mică ipotecînd averile moşierilor. Ipotecile insuflau proprietarilor sentimentul că sînt mai bogaţi decît credeau, aşa că se împrumutau cu amîndouă mîinile. Făceau datorii ca să-şi plătească altele, particulare, să-şi îmbunătăţească traiul, să-l aducă la înălţimea pe care, într-o anumită măsură, o impunea chiar ipoteca, să trăiască în belşug, să petreacă pînă cad sub masă de vreme ce au cu ce. Dar atunci cînd în Apus lucrurile începură să se întoarcă la vechiul făgaş, valoarea nominală a pămîntului şi a recoltei

înscrisă în aceste acte de ipotecă se risipi repede, ca un balon de săpun.

Una dintre primele victime ale acestei iluzii a fost Teofil, fiul cel mare al domnului Opadzki. Mai poseda încă, ce-i drept, numeroase bunuri, dar proprietarii lor *de facto* erau domnii Trudhy et Comp. din Berlin.

Stînd în fotoliul său, bătrînul domn Opadzki își aminti de toate aceste împrejurări pe care le avea foarte vii în memorie. Supărările de demult se treziseră și se răscoliseră în el din momentul cînd îl zărise pe Polut. Acest țăran iobag colindase timp de doisprezece ani încheiați pe cine știe unde, fiind de mult considerat mort, și acum, fără să-i pese de nimic, se întorcea în sat cu o liniște insolentă.

După lupta de la Jena și intrarea armatelor napoleoniene în Berlin, dispăruseră toate comisiile judecătorești raionale, *Kreisgericht* [1]-ele, inchizitoriile de urmărire și, ceea ce era chiar mai important, dispăruse domnul procurist, plătit de domeniu. În districtul de care aparținea Zimna, în acest colțișor uitat de lume și îndepărtat de linia frontului, toată iarna nu se arătase nici picior de francez sau de neamț. Tot ținutul rămăsese deci în grija providenței și numai puterea inerției făcea să nu se dezmembreze totul. Domnul Opadzki nu se amesteca în nimic. Ajungeau la el doar ecourile marilor lupte și mișcări ale armatelor franceze. Cînd i-au trimis francezii ordin de rechiziție, a dat ce se cuvenea. Cînd au luat recruți a fost, de asemenea, de acord și a trimis cîțiva flăcăi la punctul indicat. În general, voia să aibă liniște și să se termine toate războaiele. Ca și ceilalți nobili, nutrea față de „marele" Napoleon admirație și o pietate superstițioasă

[1] Tribunal de plasă.

dar, în același timp, și o supărare surdă, instinctivă, de tată... De numele împăratului francez era strîns legată în mintea bătrînului amintirea fiului dispărut. În durerea lui amară, în tristețea care-l cuprindea uneori deodată, în mijlocul unor discuții vesele sau al gîndurilor cotidiene, încerca să-și închipuie mormîntul copilului iubit și cu durere ajungea întotdeauna la ideea unei gropi comune, unde fuseseră trîntiți laolaltă țăranii uciși și el, urmașul unei familii seculare de cavaleri. Atunci, pe fața rece, împietrită, picurau două sau trei lacrimi cu adevărat de sînge...

În timp ce stătea așa înaintea focului, gîndurile negre se năpusteau asupra lui din toate colțurile camerii. Simțea că i se naște în suflet o mînie necruțătoare, că în curînd va ridica cuțitul lui haiducesc. Se sculă de pe scaun și, dorind să se elibereze de gîndurile amare, intră în camera alăturată.

În timpurile de demult acolo fusese sufrageria. Era o cameră lungă și destul de îngustă. În mijloc era așezată o masă uriașă la care puteau să mănînce cîteva zeci de oameni. Pe pereți atîrnau portretele strămoșilor : niște pînze îngălbenite de vreme, pe care abia se mai puteau vedea figurile aspre și bătoase ca niște butuci de lemn răsuciți, îmbrăcați în haine stacojii și galbene ; monștri cu capete de femei, împodobite cu bucle exagerate, siluete burtoase, cu fețe mari, roșii și obraji căzuți, alături de chipurile unor oameni nespus de frumoși.

Pe un perete bine luminat atîrna portretul unui cavaler în armură, pictat cu atîta măiestrie că această distinsă persoană părea că e gata să iasă din ramă. Platoșa grea, de fier, nu era un costum de paradă pentru acest husar, ci o haină pe care umerii voinici și pieptul lat o modelaseră după forma și nevoia lor. Mîna vînjoasă întinsă înainte se spriji-

nea pe o tulpină frîntă, faţa aspră nu se uita la oameni, ci undeva peste capul lor...

Pe peretele opus era un portret al domnului Opadzki şi al răposatei lui soţii. Ambele tablouri fuseseră pictate cîndva de Lampi. Unul reprezenta o femeie foarte frumoasă, cu pieptul aproape descoperit, cu privirile aţintite în depărtare, expunînd o melancolie fabricată. Ţinea în mînă un mănunchi de flori. Alături era el, un adevărat domn, vesel şi indiferent. O culoare aurie se aşternuse pe faţa bărbierită, pe obrajii frumoşi, delicaţi, moi şi pe fruntea albă ca de alabastru.

Domnul Opadzki începu să umble îngîndurat în jurul mesei, cu paşi tîrşiţi de bătrîn. Podeaua scîrţîia încet sub picioarele lui, o umbră uşoară îl urma tîrîndu-se pe pereţi. Ferestrele acestei camere dădeau în livadă. Se vedeau pomii dezgoliţi, mohorîţi în goliciunea lor şi parcă umflaţi de ploile primăverii. Pe poteci, în adîncul parcului, în depărtare, pînă la orizont, în faţa ochilor bătrînului se întindea pustiul total, în care lovea ciocanul presimţirilor de moarte şi spulbera, ca pe un praf, toată bucuria vieţii.

Domnul Opadzki întoarse privirile şi oftînd se uită la portretul soţiei sale. Fixă o clipă imaginea aceasta nu chiar exactă, dar care reda credincios atmosfera de altădată, îşi aminti iluziile de mult pierdute şi pasiunea aceea care murise cu ani în urmă. Şi deodată, bătrînul domn începu să plîngă amar. Simţea în el, în toată fiinţa şi în inima lui, decrepitudinea care rodea totul, vestitoarea morţii. În lacrimile ce i se scurgeau de-a lungul feţei era un protest împotriva timpului nemilos care-i ia omului tinereţea, sănătatea, vigoarea braţelor şi a genunchilor, focul din sînge, fericirea, veselia, bunăstarea. Din mulţimea nenumărată a vechilor lui cu-

noştinţe, numai acest tablou al soţiei îi renăştea amintirea petrecerilor minunate, a veseliei nestingherite, a intrigilor glumeţe, a femeilor splendide şi a bărbaţilor deosebit de rafinaţi şi culţi. Acum nu mai putea nimeni să înţeleagă asta, nici măcar să-şi imagineze lumea de basm care fusese înainte şi care intrase în mormînt. Aşa că lacrimile domnului Opadzki exprimau şi dragostea, şi regretul lui nemărginit pentru umbra închisă prin vrajă în tablou.

În timp ce era atît de absorbit de gîndurile lui, uşa se deschise şi multaşteptatul Franuś băgă capul în cameră. Acesta era favoritul moşierului. Îndeplinea totodată funcţia de lacheu şi de şef al administraţiei moşiei. Toţi slujitorii domeniului trebuiau să îndeplinească cît mai exact poruncile lui, cu toate că nu era altceva decît un salariat angajat să-l gîdile pe moşier la călcîie cînd acesta nu putea să doarmă. Franuś era un omuleţ tînăr, slab, scund şi nearătos. Umbla întotdeauna cu cojoc şi cu cizme care scoteau nespus de bine în evidenţă picioarele lui crăcănate şi subţiri ca nişte beţişoare. Dormea într-o cămăruţă mică, alături de camera domnului Opadzki căruia-i ţinea mereu de urît. Acum intră în cameră, închise cu grijă uşa în urma lui şi cu o bucurie greu de stăpînit spuse în şoaptă :

— Domnule, vă aduc o veste mare, dacă-mi daţi eşarfa aia de mătase...

— Nu-ţi dau nimic, măgarule, bagă-ţi vestea în buzunar şi cară-te. Ce-o să-mi spui ? Că a venit Polut ?...

Franuś rămase cu gura căscată de uimire.

— De unde ştiţi ?

— Ştiu şi basta. Ai fost la Colibe ?

— Am fost, cum să nu ! Că fierbe satul, Doamne fereşte !

— Ce fierbe ?

— Ce să fiarbă ? Sărăntocii la cîrciumă.

— De ce ? Au botez ?

— Nici un botez, numai aşa, *ratione*[1] acestui Polut. Plecasem călare pe o mîrţoagă spre Kostrzewno şi cînd mă uit, văd că se apropie două momîi. Îi iau la ochi şi aştept. Intră ei la Berk, sar şi eu jos, las mîrţoaga la gard şi intru în cămăruţa de lîngă cîrciumă. Mă aşez şi ascult să văd ce vorbesc. Cînd am intrat, se îmbrăţişa cu toată compania de prieteni. Domnule ! Ce de mai spunea vîntură-lume ăsta ! Mă apuca aşa o furie să iau harapnicul în mînă şi să-l ard pînă-i dau jos din cap şapca aia moţată şi p-ormă să-l pun să care bălegarul, dar mi-a fost frică.

— Ţi-a fost frică ? întrebă domnul Opadzki cu o ciudată lucire în ochi.

— Mi-a fost frică. Cu toate că ei nu sînt decît nişte reformaţi şi invalizi — vin direct de la spitalul din Tokary — cu toate că bătrînul n-are o mînă, iar ăla tînăr, străinu, a fost toată iarna bolnav de dizinterie, tot mi-a fost frică. Da' dacă Napoleon ăla se întoarce încoace, spre noi, şi dă poruncă să-mi taie capul ? Ce să mă iau eu la harţă cu unul dintr-ăsta ?

— Ce tot pălăvrăgeşti acolo ! îl întrerupse brusc moşierul. Sări pe cal şi du-te încă o dată la Colibe, ascunde-te în cămăruţă sau unde vrei, numai să-mi aduci de urgenţă noutăţi ce şi cum. De unde şi cine e celălalt, vreau să ştiu amănunţit. Notează-ţi bine *dicta*[2] duşmănoase, dacă îndrăznesc să spună aşa ceva şi întoarce-te iute.

Franuś îşi strînse cureaua, se lovi cu harapnicul peste carîmbii cizmelor şi ieşi, iar domnul Opadzki

[1] Din cauza (lat.).
[2] Vorbele (lat.).

ceru să se servească masa. Prînzeau nu în sufrageria mare, ci la capătul conacului, într-o încăpere de lîngă odăile servitorilor şi apartamentele văduvei. Cînd intră bătrînul în această sufragerie, erau adunaţi cu toţii şi-l salutară cu plecăciuni adînci. Văduva stătea lîngă fereastră, mîndră, suferindă de măsele, fără să adreseze nici un cuvînt nimănui, veşnic acră. La capătul mesei, pe marginea unor scaune cu blazoane încrustate, stăteau cîţiva bătrîni ramoliţi, care urmăreau cu teamă, pe sub sprîncene, mişcările şi mîna moşierului. Domnul Opadzki mormăi cîteva cuvinte de salut, adresă fiecărei persoane cîte o vorbă amabilă, se aşeză şi începu iute să soarbă supa. Mîncarea era adusă tocmai din bucătărie, de la celălalt capăt al curţii, aşa că prînzul dura întotdeauna nespus de mult.

Cînd servitorii începură să aducă al patrulea fel de mîncare, din curte se auzi un tropăit sonor de copite, stropi de noroi săriră pînă pe geamuri şi-ntr-un nor de aburi Franuś descălecă în faţa cerdacului de pe calul înspumat.

Domnul Opadzki clipi repede din ochi şi se întoarse către unul din întreţinuţi :

— Cheamă-l dumneata aici, te rog.

Franuś apăru după o clipă, cu capul înfăşurat în nişte cîrpe, de sub care se vedeau pete de sînge.

— Asta ce mai e? întrebă moşierul privindu-l în ochi.

— Ce să fie ! M-au văzut ţăranii... m-au tras în cîrciumă...

Franuś se aşeză pe un scaun şi începu să plîngă cu sughiţuri.

— Te rog, numai să nu-mi boceşti, ci să-mi povesteşti cum stau lucrurile !

— Frumoasă poveste, n-am ce zice ! Au început cu toţii să ţipe, că nu mai vor să lucreze ca iobagi...

Mi-au băgat pumnii sub nas şi m-au împins la perete. Din fericire am reuşit să sar spre uşă, am trecut pragul şi-am încălecat pe mîrţoagă. Dar cînd aveam piciorul în scară, unul m-a pocnit cu o piatră în cap. Am văzut negru înaintea ochilor... Noroc că gloaba a luat-o la galop că altfel n-aş fi scăpat cu capul întreg. Că înălţimea-voastră numai pe mine, singur... începu plîngăreţ pe o notă subţire.

— Franuś... taci, te rog, spuse domnul Opadzki liniştit, ţuguindu-şi buzele şi privind pe fereastră.

După o clipă ridică din sprîncene, desfăcu mîinile şi spuse :

— Ce să-i faci !... Cine seamnă vînt...

Se lăsase o tăcere solemnă. Numai Franuś gemea.

— Să mi se fi întîmplat mie una ca asta, ehe ! începu în şoaptă, cu o voce de bas, cel mai tînăr dintre neamurile sărace întreţinute de moşier uitîndu-se la vecinul lui, ca şi cum numai spre el şi-ar fi îndreptat atenţia. Dar nu termină, căci domnul Opadzki se întoarse brusc spre Franuś :

— Ai să te duci, aşa cum eşti cu cîrpa pe cap, să-i chemi aici pe tîrgoveţi. Te duci din casă în casă şi le spui că-i chem la mine, dar repede, repede...

Apoi se sculă de la masă, se închină către comeseni şi porni iute spre cancelaria sa...

Peste mai puţin de jumătate de oră se strînsese o mulţime de şleahtici mărunţi şi stăteau înghesuiţi în camera de lîngă sufragerie ; îl aşteptau pe moşier. Erau în general oameni mai în vîrstă, unii chiar foarte bătrîni, cu toţii îmbrăcaţi în redingote lungi, albastre, inclusiv aceia cărora, pentru completarea toaletei, le lipseau ghetele din picioare. Toţi aceşti „cetăţeni" ai oraşului Zimna prestau la curte corvezi laolaltă cu „pîrliţii de ţărani". Pe feţele lor, feţe înnegrite, uscate, mizere se oglindea neliniştea, iar în ţinuta trupului o răbdare slugarnică.

Cînd intră domnul Opadzki în cameră, toţi se plecară spre pămînt ca un lan de grîne în bătaia vîntului.

— Aţi văzut, cetăţeni, începu numaidecît moşierul arătînd spre Franuś care intrase după el, aţi văzut ce fac ţăranii, la ce se dedau ?

— Am văzut, înălţimea-ta, răspunseră în cor.

— Mi-au rănit omul şi erau gata să-l omoare. Cu mila lui Dumnezeu, a scăpat cu bine. De altfel, v-a spus şi el, aşa că ştiţi. Vă întreb : ce să mă fac cu asemenea oameni ? Ieri încă era linişte şi bine, azi a apărut unul, Polut...

— Ţăranul, înălţimea-ta, întotdeauna are suflet de cîine... spuse Maciejowic, unul dintre cei mai bătrîni şleahtici.

— Dar eu vă întreb : ce să fac ?

— Ce să spunem, înălţimea-voastră ?... Noi sîntem cu dreptatea... zise unul din mulţime.

— Şi eu de asemenea. Nu vreau să dau singur sentinţa, ca să nu se spună că am judecat la mînie. Domnul procurist a fugit... pe cine să iau eu de arbitru ? Vă chem pe toţi, cetăţeni, voi care aţi constituit Consiliul nobiliar în vremuri de demult. Este aici Stempień, Opalka, Szczepański, Mondrasik... Doar ei au fost în Consiliu, pronunţau sentinţe, cunosc legea.

Mulţimea începu să se mişte. O bucurie profundă, enormă aprinse bujori în obrajii celor mai bătrîni dintre nobilii sărăciţi.

— Drept aţi vorbit, înălţimea-voastră, spuse Opalka, am fost consilier comunal în vechiul Consiliu. Legea noastră, magdenburgică, e sfîntă : De cînd e Zimna, cetăţenii au judecat aici după legile saxone ca să-i înveţe minte pe pungaşii răi şi necinstiţi ; am pedepsit aspru infracţiunile pentru a face să dispară hoţia.

Mîinile bătrînului nobil tremurau febril, în ochi i se aprinsese entuziasmul, în voce-i tresărea o notă de implorare. Un fior de entuziasm cuprinse întreaga adunare.

Le strălucise înaintea ochilor speranţa că vor aplica din nou legile lor aspre, că vor deţine puterea şi funcţiile pe care le pierduseră cu ani în urmă.

— Alegeţi deci, dintre dumneavoastră, un Consiliu, spuse stăpînul de la Zimna, cu o voce scăzută ca şi cum ar fi împărtăşit un secret celor adunaţi. Eu cer arestarea lui Polut şi a celuilalt.

— Cred c-o să-l judecăm după „legea marţială", căci e prins asupra faptului.

— Da, da... legea marţială...

— Stimate domn, mai spuse Opalka, după legea noastră procesele se duc în două feluri : unele sînt de bună voie, altele cu mărturie. Aşa cer legile noastre şi aşa au judecat şi strămoşii noştri cu secole în urmă. În cazul cînd răufăcătorul se menţine la ideea lui, la simţămintele lui josnice şi nu recunoaşte, atunci înălţimea-voastră e de acord să i se pună şoarece ?

— Ce fel de şoarece ? întrebă domnul Opadzki, strîmbîndu-se şi pocnind din degete.

— Dacă făptaşul nu vrea să recunoască în timpul cercetărilor, de bună voie, adevărul, cum a fost, atunci, după dreptate, se ia un şoarece, omul e întins la pămînt, dezbrăcat şi legat de nişte stîlpi, se pune şoarecele într-un pahar, iar paharul i se lipeşte de buric. În felul ăsta nu mai tăinuieşte nimic.

— Capra, mai bine capra, spuse Stempień clipind şiret. Răufăcătorul e legat de o bancă, i se ung picioarele cu apă sărată, apoi se aduce o capră, dornică de sare, ca să-i lingă picioarele... Se spune că-i o durere cumplită şi fără lezarea trupului.

Domnul Opadzki tăcu o clipă. Pe buze îi flutură un zîmbet rece, crunt.

— Eu nu ştiu, dragii mei, care sînt legile magdenburgice. Judecaţi după sfînta dreptate, aşa cum cere ea şi ţineţi seama de prejudiciul ce mi s-a adus. Asta-i tot.

— Atunci, înălţimea-ta, să facem azi Consiliul ăsta ?

— Da, da, acum, răspunse domnul Opadzki.

„Cetăţenii oraşului" se închinară înaintea lui pînă la pămînt şi părăsiră camera cu demnitate. În aceeaşi seară, Franuś în fruntea unei cete de haiduci şi argaţi de la curte, au arestat pe Polut şi pe Felek. Amîndoi au fost duşi la arestul orăşenesc, care în vremurile de demult slujea pentru întemniţarea infractorilor.

III

Scos la lumină din temniţa întunecoasă, Felek o apucă repede printre nişte vlăjgani care-l îmboldeau şi-l grăbeau. Era în zori. Copacii uriaşi ai parcului erau cufundaţi în ceaţă, nu se vedea încă întinderea şesului şi satele îndepărtate. O rouă rece de aprilie acoperise cu strat alb acoperişurile negre ale orăşelului, bulgării pămîntului arat, scîndurile gardurilor şi partea de sus a zidului ce împrejmuia cimitirul şi biserica. Grupul care-l ducea pe Felek străbătu două străduţe nisipoase, trecu de piaţă, în jurul căreia erau înşirate casele orăşenilor cu pridvoare înalte sprijinite pe stîlpi, şi înconjură zidul cimitirului. Probabil că acolo fuseseră cîndva fortificaţiile de

apărare, căci se mai vedeau pe alocuri resturi de ziduri groase printre stînci şi rîpe mîloase. Locul acesta era numit din moşi-strămoşi Cetăţuia. Pietrele solide ale pereţilor, acoperite de iederă, mărăcini şi spini, se dărîmau, prăvălind în jur grămezi de sfărîmături. Cînd Felek fu dus dincolo de cimitir, în faţa ochilor îi apăru o mare mulţime de oameni îngrămădiţi lîngă una din ruinele vechii cetăţi.

Oamenii se strîngeau unul în altul, se ridicau în vîrful picioarelor şi încercau să se uite spre centrul cercului. Într-o linişte adîncă ascultau o voce care se ridica din mijlocul mulţimii. Celor care se apropiau li se făcu semn să păstreze tăcerea. Felek ascultă rezonanţa de bas a vocii pisarului de la curte, care condusese cercetările şi întocmise documentele în cazul Polut. Pisarul citea poticnindu-se :

„...urmărirea aceasta a căzut în sarcina judeţului nostru şi pentru excesele criminale amintite, pronunţă hotărîrea judeţului de faţă, conform cu legea sfîntă, de a fi tăiat de viu în patru şi părţile acestea să fie trase în ţeapă şi puse la margine de drum şi de hotar. Deşi acest răufăcător merita moartea după legea exprimată în sentinţă, ad instantiam [1] *înălţimii-sale domnului şi stăpînului nostru se modifică sentinţa astfel, ca susnumitul Matus Polut să fie decapitat cu sabia. Şi, conform alcătuirii decretului enunţat, ceea ce s-a spus să se împlinească întocmai.* Pereat mundus, fiat justitia [2]. *Amin.*"

Felek se uita la adunare cu o privire stupefiată. Deodată masa de oameni se dădu la o parte şi un om lat în umeri, cu păr lung care-i cădea pe spate, se urcă pe un mic podium. Îl împingea înaintea lui pe Matus, ţinîndu-l de braţ. Polut avea cămaşa

[1] La insistenţa (lat.).
[2] Piară lumea, dar facă-se dreptate (lat.).

zdrenţuită, părul ciufulit şi faţa albă ca zăpada. Felek se ridică pe vîrfuri şi văzu că grăsanul pusese o buturugă mare pe o movilă făcută din pămînt. Un preot bătrîn se apropie de Polut şi-i dădu să sărute o cruce, voind să-i şoptească ceva la ureche. Dar Matus se ridică pe movila de lîngă buturugă şi strigă cu o voce răguşită :

— Oameni buni !

Călăul îl trase de braţ şi-l scutură de cîteva ori. Polut strigă din nou, şi mai tare.

— Ascultaţi-mă, oameni, ascultaţi-mă...

Călăul îl lovi peste gură cu dosul mîinii şi-l umplu de sînge. Mulţimea începu să murmure şi se îndepărtă puţin. Atunci Matus îngenunche singur pe pămînt şi cu o mişcare iute puse capul pe butuc. Curioşii strînseră din nou cercul şi Felek zări doar sclipirea iute a spadei pe deasupra capetelor.

Tînărul soldat se sperie foarte tare. Tremurînd din tot trupul, ceru să fie dus în faţa consilierilor şi promise să recunoască totul : din ce ţară este, al cui supus... Tot ceea ce nu voise să recunoască pînă acum la cercetări.

CALDARÎMUL

S-a deschis larg poarta enormă... Dintre zidurile uriaşe, înnegrite de fum, a ieşit în stradă o mare de oameni. S-a revărsat ca lava. Deasupra ei a fluturat un drapel roşu, pînză muiată în sînge. Prăjina cioplită grosolan era înfiptă între două palme uscate, noduroase, cu unghii negre, ca nişte gheare de pasăre ce apucaseră şi ţineau strîns prada. Mai jos de palme, pe mîinile uscate, fluturau manşetele murdare cu butoni de duzină. Colţul de jos al pînzei roşii îl ţinea ridicat cu stînga o femeie îmbrobodită cu un şal de lînă. În dreapta ducea un copil, al cărui căpşor itit din şalul mamă-si se vedea pe deasupra capetelor descoperite.

În jurul drapelului se îmbulzeau în marş forţat figuri cenuşii, roşcate, gălbejite, oameni cu pielea feţei argăsită de fum, acizi, funingine şi duhoare. Bărbaţi cu ochii mîncaţi de săgeţile distrugătoare ale muncii încordate, cu intestinele roase de boli, cu nervii aţîţaţi a căror nebunie o mai potolea doar votca. Erau îmbrăcaţi în haine orăşeneşti, de duzină, cumpărate de la vechituri. Redingotele, hainele, jachetele lor erau doar mizere imitaţii ale îmbrăcăminţii omeneşti, la fel ca şi capetele lor secătuite de

muncă, urîţite de mizerie, transpirate de efort, care reprezentau doar caricaturi ale formelor umane.

De îndată ce se iviră pe strada populată — cînd pe fondul cenuşiu înflori floarea sîngerie — oamenii obişnuiţi, „cetăţenii", începură s-o şteargă în dreapta şi în stînga, înainte şi înapoi. Unii se năpusteau pe porţile caselor tot aşa de subit cum dispare stafia tatălui lui Hamlet la teatru ; alţii se strecurau în lungul zidurilor, palizi de nerecunoscut, ca umbrele unor felinare fermecate. Alţii rămîneau nemişcaţi, lipiţi de pereţi, clipind din ochi, cu răsuflarea oprită, de parc-ar fi aşteptat să se deschidă peretele şi să-i înghită.

În jurul coloanei se crea un gol. Mergeau singuri. Şi singuri, prin forţa lucrurilor, formau din piepturile lor un zid tot mai strîns. Din cînd în cînd, chiar şi din zidul acesta mai cădea cîte unul. Cădea ca o paiaţă frîntă din vîrtejul coloanei, sărea dincolo de peretele ei şi dispărea în vreo fundătură, în vreo poartă, primit în îmbrăţişarea mărinimoasă, la sînul matern al zidului. Coloana în marş îşi strîngea tot mai mult, tot mai unit, masa de trupuri. Mergeau umăr la umăr, transmiţîndu-şi fiorii surescitării.

Bătaia inimilor lor devenise uniformă.

De pe buzele lor anchilozate se ridica un cîntec despre drapelul roşu, dar se întrerupea la fiecare pas. De îndată ce-l aruncau afară din piepturile lor apăsate, ca pe o sabie cu două tăişuri, de cum rosteau o strofă printre dinţii încleştaţi, aceasta se frîngea deodată, fărîmiţată ca nisipul mişcător, în cuvinte disparate, tonuri şi sunete...

În frunte, la un pas înaintea mulţimii mergea un cizmar zdrenţuit, în pantaloni prea scurţi, cu genunchii ieşiţi, cu un smoching, cîndva căptuşit cu mătase, prins pe burtă cu un ac de siguranţă, cu un fular roşu la gît. Faţa lui de beţiv era vînătă, nasul cenu-

şiu, ochii ficşi de entuziasm. Rîdea cu gura mare de acei care, auzindu-l, simţeau cum le tremură genunchii, rîdea, în sfîrşit, rîdea o dată sincer, pentru toată viaţa lui de cîine. Striga, făcînd semne cu pălăria înverzită de vreme, spre etajele caselor, către spectatorii din balcoane:

— Hai, burghezie, coboară. Poftiţi, mă rog, la plimbare.

Femeia care mergea în mijloc şi susţinea cu mîna capătul drapelului avea o faţă liniştită şi luminoasă, o expresie, ai fi putut spune, de clemenţă. Se vedea de departe faţa ei simplă, elevată de dragoste. Ridica tot mai sus mîna şi probabil instinctiv ridica tot mai sus şi copilul. Sau poate nu, nu instinctiv! Poate că în clipele acelea ştia ce face. Poate că într-adins îl arăta lumii ticăloase. Copilul crescut în pivniţă avea o faţă mohorîtă, cenuşie, privirea mînioasă şi ameninţătoare.

De ce să-l ascundă?

Ca să trăiască în rigola Patriei? Să crească între pereţii negri ai pivniţei pe care se scurge umezeala veşnică? Ca să respire aerul acru de varză murată şi duhoarea culcuşurilor comune de peste noapte? Ca să trăiască fără aer, fără lumină, fără o mîncare omenească, într-un ungher unde se înghesuie şi se omoară, se molipseşte de boli şi crime turma strivită la pămînt? Ca lumea lui să fie curtea interioară, unde aerul e îmbibat cu pulbere de var şi praf şi unde unica priveliştе sînt cărămizile înnegrite? Să aştepte pînă o să crească, ca să ajungă din el un vagabond, un copil de stradă care cunoaşte de mic tot desfrîul marelui oraş şi toate crimele lui misterioase? Să aştepte pînă o începe să cerşească pe trotuarele pe care trec domnii veseli şi doamnele splendid îmbrăcate? Să vadă cu propriii ei ochi cum au să-l fugărească, să-l prindă şi să-l ţină în închi-

sori, legat în lanţuri pentru cine ştie ce crime necunoscute ei? Să aştepte pînă o veni clipa cînd singura lui plăcere va fi votca şi o prostituată bolnavă? Să aştepte pînă o ajunge un cuţitar sau un muncitor care, după ce-şi epuizează timpul în fabrică pentru profitul domnilor, moare, ca un cal obosit, de o boală necunoscută, o moarte mai mizeră chiar decît cea plină de peripeţii a cuţitarului? Cine ştie? Poate că în clipa aceea ofta la gîndul că ar fi mai bine să-l jertfească acum cînd este curat cu sufletul şi cu trupul, cînd are o existenţă nepătată, un suflet neîntinat, copilul ei pur, unica-i proprietate pe această lume, hrănită cu sîngele inimii ei, să-l jertfească înainte ca lumea să i-l smulgă de la piept, să i-l înhaţe în gheare, să i-l sfarme în maxilarele-i atotputernice şi să i-l arunce la picioare ca pe o zdreanţă putredă...

Strada se golise de tot. Pereţii mohorîţi ai caselor, geamurile închise, uşile încuiate şi caldarîmul gol.

Caldarîmul...

De după colţul unei fundături ieşiră pe neaşteptate, ca un perete mişcător, tunicile de culoarea pămîntului îngheţat, chipiurile gălbui ca bolovanii pămîntului arat.

Văzînd această apariţie, cîntecul îşi zdrobi piedicile şi se dezlănţui. Se ridica asemeni unui strigăt de libertate ieşit din adîncul sufletului marelui popor. Ca o săgeată în zbor, al cărei vîrf metalic abureşte încă de sînge, se năpusti cîntecul peste strada pustie şi peste strălucirea puştilor ţintite.

Împinsă înainte de elanul menirii sale, mulţimea se strînse într-un singur tot. Deveni expresia bărbăţiei care ignoră moartea. Mergea neclintită, semeaţă, oarbă şi surdă, ca o ghiulea vie care deschide drum libertăţii.

CONFERINŢA

La ce grad de îmbuibare culturală ajunseseră unele elemente din ţinutul Lublin, ne-o poate dovedi cel mai bine faptul că nu le mai ajungea conferinţa pe care, după bunul şi străvechiul obicei, o compilai o dată şi pe urmă mergeai cu ea din loc în loc. Aceste elemente începuseră să aibă pretenţii...

Într-o zi, a cărei dată nu e chiar atît de importantă ca s-o imortalizăm prin tipar, domnul Ryzio a primit un bilet, scris — *mirabile dictu!* [1] — într-o polonă corectă şi atît de ortografică, că ar fi putut, şi într-o oarecare măsură chiar ar fi trebuit, să fie folosită chiar şi în sfera moşierilor rentieri, prin care i se cerea o conferinţă, într-o anume după-amiază de duminică, indicîndu-i-se totodată şi tema.

„Avem nevoie de o conferinţă pe tema «Soarta ţăranilor polonezi la sfîrşitul secolului al XVIII-lea», ceva în genul a ceea ce domnişoara Wladyslawa... etc. Vă rugăm deosebit de respectuos... etc. Căruţa vă aşteaptă la ora"... etc.!

[1] Lucru de mirare (lat.).

Domnul Ryzio se posomorî.

Ţie ţi-e uşor, măruntă persoană agricolă din Pădureni să scrii o scrisoare ortografică, să dai titlul conferinţei, să exprimi amabilităţi, să tragi sub numele tău de mic proprietar agricol o parafă care ar putea fi suficientă şi pentru demnitatea unui deputat din Dumă, dar să elaborezi o conferinţă în cîteva zile, să găseşti clişeele necesare pe care să le pui la oglinda-reflector...

— De unde să iau clişee? strigă domnul Ryzio. Ce, îi am eu pe Kalinka, Smoleński, Korzoń, am pe Gorzycki [1] sau pe oricare altul? N-am nimic. Stau în pustiul ăsta şi urlu ca lupul la lună...

Dar n-au ajutat la nimic lamentările de mai sus. În ziua fixată, conferinţa („cea mai mizerabilă din istoria compilaţiei!") a fost gata. Mai mult decît atîta, au fost gata şi clişeele — ce-i drept că se potriveau la conferinţa aceasta cum se potrivesc în general unele cu altele elementele culturii noastre poloneze de acum.

La ora fixată caii au tras în faţa casei. Domnul Ryzio şi-a înfăşurat într-o pelerină zakopaniană [2] silueta-i fragilă, precum şi cutia cu oglinda-reflector şi s-a aşezat în căruţă. Snopul de paie burtos pe care trebuia să stea era acoperit cu un covor lucrat în culori atît de vii încît erai expus să capeţi spasme poporaniste. La început, au mers prin băltoacele drumului, în nişte condiţii de un confort aproape burghez. Dar după ce-au luat-o peste cîmp, cînd a început să şuiere vîntul de toamnă tîrzie, care bîntuie prin părţile acelea...

Domnul Ryzio trebuia să ţină cu grijă într-o mînă lentila înfăşurată într-un batic de proveniență

[1] Nume de istorici polonezi din secolul trecut.
[2] De la Zakopane, localitate climaterică de munte.

îndoielnic-japoneză (darul de adio de la domnişoara Izabela), iar în cealaltă cutia cu clişeele de tip grottger. Aşa că vîntul umfla după plăcere pelerina, lovea în abdomenul lipsit de apărare, ceea ce-i dădea eroului nostru un simţămînt de misterioasă penetraţie, ca şi cum rafalele de vînt ar fi trecut prin el şi ar fi hoinărit bezmetic printre intestinele lui cu o uimitoare lipsă de menajamente, întocmai ca pe cîmpiile Lublinului.

Dar domnul Ryzio înfrunta cu bărbăţie toate astea. Căci tot folosise la ceva călirea, ce-i drept nu tocmai de bună voie, a organismului său prin plimbările „pînă la troiţă şi înapoi" prin răcoarea toamnelor tîrzii şi în minunatele zile de primăvară timpurie ale lui martie. De altfel era de la sine înţeles că asemenea mici neplăceri ca endoosmoza vîntului prin peritoneu trebuiau aduse ofrandă pentru binele culturii poloneze.

De aceea domnul Ryzio aducea ofrandă pe acest altar tot ce putea, începînd cu integritatea limbii vătămată de dinţii care clănţăneau şi pînă la liniştea sus-numitelor intestine care, acum, din cauza hurducăielii căruţei prin hîrtoapele patriei, păreau că se bălăbănesc atîrnate de o sfoară, ca spînzuratul în streang. Totodată mîinile i se anchilozară complet din cauza transportării atît de grijulii a ustensilelor culturale.

— Mai e mult pînă la Pădureni ? întrebă domnul Ryzio fără nici un gînd ascuns, pe ţăranul care mîna caii.

— Nu. Numa să trecem pădurea.

— Da' unde-i pădurea asta ?

— Păi, aşa-i zicem noi, da' pădurea nu mai e de vreo doi ani.

— Cum asta ?

— A tăiat-o moşieru şi-a vîndut-o.

— Adevărat ! Îmi amintesc acum că aici era un codru uriaş. Creşteau în el nişte mărăcini de-o uimitoare frumuseţe...

— Mărăcini ? Or fi fost şi mărăcini. Da' pădurea era grozavă ! Înainte, aci, la Gruszczyna, era un moşier, bătrînul domn Lukomski, care nu vindea la nimeni, pentru nimic în lume, nici un lemn. O dată a venit la el moraru, s-a închinat şi l-a rugat să-i dea un fag pentru grindei la moară. I-a zis ce fag vrea, pe ăla care e acolo la un anume loc. Bine, s-au înţeles să dea douăzeci şi cinci de zloţi pentru fag. Moraru a scos, a plătit şi-a plecat. S-a dus el o bucată de drum, că, hop, goneşte după el un vătaf călare şi-l întoarce din drum să vie înapoi la curte. Vine moraru şi întreabă ce-i şi cum. „Ei, frate, îi zice moşieru bătrîn, m-am răzgîndit. Nu-ţi vînd fagul ! Ia-ţi ăi douăzeci şi cinci de zloţi înapoi şi du-te cu Dumnezeu." Moraru s-a luat de cap, că de unde să cumpere el acum fag de grindei. Atunci, moşieru ăla a mai scos încă cinci ruble şi i le-a dat : „Na, zice el, du-te pînă la pădurea din Mostowice. E acolo un fag bătrîn. Cumpără-l, taie-l, adu-l, ciopleşte-l şi-o să ai, frate, grindei, iar eu o să-mi păstrez fagul meu. Las' să stea acolo, la locul lui."

A murit moşieru ăla bătrîn. Da' era un gîde, că lua zece piei de pe om dacă-l prindea cu căruţa în pădure. A venit altu. Şi cum a venit a şi poruncit să cheme negustorii. Nici n-am băgat de seamă şi ne-am trezit fără pădure. Numa buturugile au mai rămas.

Într-adevăr, după ce domnul Ryzio îşi şterse bine ochelarii, avu posibilitatea să observe cu uimire nişte buturugi atît de mari că în jurul fiecăreia ar fi avut loc să discute cîte patru iluştri intelectuali,

așezați în cele mai comode poziții, despre viitoarea orînduire socială și, pe măsură ce injuriile ar fi devenit mai aprinse, să folosească deplina libertate a gestului.

— Acu țăranii din Pakuly arendează pămîntu ăsta dintre buturugi. Oho, ce mai mei au avut aici!

— Cum e cu biblioteca din Pădureni, crește? întrebă domnul Ryzio.

— Biblioteca, ce să zic. Numai că... din cauza ei...

— Ei, ce-i? Părintele paroh?

— Și părintele paroh...

— E tare supărat?

— Dacă-ar fi cel puțin numai ăl de la noi. Da' și ăl din Flămînda.

— Și ce-i cu asta? Hai, spune-mi...

— D-apăi că-i urît și să spui...

— Nu vor să vă spovedească?

— Nu.

— Și ce fac oamenii? Nu se duc?

— Păi cu oamenii e așa: că atunci cînd blestemă părintele din amvon, le e la toți o frică... că-i ia cu friguri ca la fierbințeală, da' cînd ies afară nu le mai e așa frică. Muierile nu-i lasă pe bărbați...

— Și merge totuși cineva la bibliotecă?

— Ăi mai tineri, afurisiții, că-s tare neascultători, n-ascultă de părintele și de la biserică se duc întins drept la bibliotecă!

— Ca să vezi! Dar cu teatrul acela al vostru, cum stați? Am auzit cîte ceva...

— Că s-au încăpățînat să facă și teatru. Părintele a tunat și-a fulgerat și ei taman dimpotrivă. Tare-ar mai vrea să joace *Strămoșii*[1], da' n-au Konrad[2]. Ehe, dac-ar avea un Konrad, ar întrece

[1] Este vorba de drama în versuri a lui Adam Mickiewicz (1798—1855).

[2] Eroul principal din piesa citată.

chiar și trupa din Dziendzielice, că știu totul pe dinafară.

— Unde ar da reprezentațiile ?

— La Staszek Walczak în hambar, la președinte.

— Dar *Nunta* [1] ai văzut-o și dumneata, frățioare ?

— Am văzut-o.

— Și cum a fost ?

— Era greu să înțelegi tot ce vrea să însemne măștile alea. Numai cînd a vorbit ăla în roșu, cu clopoței [2], a fost mai ușor. Fără el le-ar fi fost greu oamenilor să înțeleagă ceva...

— Păi nu așa, nu așa trebuie jucată *Nunta*, se aprinse domnul Ryzio. Trebuie pusă în scenă în așa fel ca să semene într-adevăr cu o nuntă țărănească din părțile astea, cu muzică, dans, cîntece, strigări, tot ce trebuie. Și abia cînd oamenii se obișnuiesc cu asta, atunci să înceapă să vină la nunta țărănească și măștile invitate, Snopul, Hatmanul, așa cum i-a creat și i-a adus în scenă maestrul Wyspiański. El însuși a cerut ca astfel să fie arătată poporului *Nunta* lui, el însuși a dat sugestii și permisiune pentru asta. Căci de cruntă neputință mai dau dovadă scumpii noștri polonezi !

— Da' cînd a vorbit Gospodarul, atunci am înțeles cu toții ; la nici-o adunare nu s-a vorbit așa și Gospodarul ăla a zis-o !...

— Cu școala cum stați ?

— Cu școala avem mare necaz. Că părintele-i atîță pe țăranii bătrîni să ne ia neapărat camera unde-i acum școala.

— Cum pot să v-o ia ?

[1] Una dintre cele mai populare piese de Stanisław Wyspiański (1869—1907).

[2] E vorba de bufonul Stańczyk, unul dintre personajele principale ale piesei.

— Păi așa, că casa aia e a unui om care-i la pușcărie și-i dus la Sibir. Muierea lui a intrat în slujbă la oraș și a închiriat casa și pămîntu. Că nici arendașu nu-i din satu nostru. Vine numa și seamănă pămîntu. Că e căruțaș la curte. El a închiriat casa pentru școală. Părintele l-a căutat pe țăranu ăla și așa l-a speriat că în casa lui s-a instalat „Lumina" diavolului, că acu omu aleargă în fiecare duminică de la unu la altu și-i roagă pe țărani să-l ajute să arunce din casă „Lumina" diavolească. Și părintele pe de altă parte îi bate pe oameni la cap... Așa a început de vreun an să tot spună că cine se duce la „Lumină" și se înscrie membru, prin asta se obligă să plătească toate datoriile pe care le-o face oricare dintre membri și n-o să aibă cu ce să le plătească. Așa sînt, zice el, legile „Luminii", că dacă unu face datorii, trebuie să i le plătească ăilalți membri. Speria oamenii, că să se gîndească ce lucru amarnic semnează. „Au să vă tragă pe sfoară, au să vă vîndă totul, spunea el, de îndată ce vreun vîntură-lume o să facă datorii, parcă nu-s destui șarlatani în «Lumina» asta a lor!"...

Da' oamenii au văzut în anu ăsta, că astea-s cam trase de păr, așa că, oricum, îngăduie și școala noastră. Da' el acu zice asemenea lucruri, ce altu nici în vis nu visează...

— Preotul acesta al vostru trebuie să fie canonic, sau poate chiar decan al parohilor din ținut?

— Io nu știu, da' nu cred să-i dea lui un asemenea grad...

— Însă el ar putea rîvni! Nu-i un om oarecare. E un luminat păstor al sufletelor.

Domnul Ryzio încercă să fluiere, dar nu reuși că-i înghețaseră buzele de tot. Se uită în jur. În fața ochilor avea un peisaj trist și urît. Pustiu. Butucii pădurii tăiate și pămîntul roșcat. În depărtare o fîșie

de teren lăsat în paragină. De jur-împrejur privelişti-tea mohorîtă a pămîntului polonez. Iată o vale cu un sat de colonişti aşezaţi pe parcele. Căsuţe mici, cu acoperişuri de paie, făcute din fostele hambare, mîzgălite cu pămînt albicios. Ţarcuri, cotețe de porci, fîntîni. Mizeria vieţii cotidiene te pîndeşte de după pereţii putrezi ai caselor, o găseşti în gropile de gunoi, se iţeşte pe geamurile colibelor. Zărind căruţa, un copil alergă de departe spre noul venit. Un cîine fumuriu, după el. Puştiul are pe cap o căciulă de-a lui taică-su, la fel şi nişte încălţări uriaşe. Nu se vede nimic altceva pe cîmpiile astea, decît pămînt şi nori, pămînt şi nori...

— Nu lăsa, părinţele, să se înfiinţeze „Lumina", depune toate eforturile şi nu-i lăsa ! şuieră domnul Ryzio, rînjind diabolic gîndurilor sale anarhiste.

În cele din urmă se zăriră şi Pădurenii. De altfel, era şi timpul, căci călătorului îi îngheţase şi limba în gură, iar picăturile din nas începuseră să se transforme în stalactite. Căluţii o apucară printre nişte sălcii pletoase, jumulite. În mijlocul drumului îl aştepta Stas Walczak.

— Salutare, preşedinte ! strigă domnul Ryzio cu limba înlemnită. Dar, ia spune, n-ai întîmplător o ceaşcă cu ceai ?...

Preşedintele Walczak era un tînăr prisăcar, jumătate ţăran, jumătate intelectual, cu o scurtă din postav gros, dar cu un guler de blană (sic !) şi cu cizme lustruite. Vorbea corect, dar exprima asemenea gînduri că merita să fie înfierat din zece amvoane.

— Ceai ?... întrebă el îngrijorat. Coborîţi. Facem numaidecît.

Casele se îmbulzeau una-ntr-alta. Printre ele, băltoace în toată regula, cum se cuvine unui drum naţional. După ce conferenţiarul execută vreo zece

sărituri echilibristice pe deasupra gropilor cu gunoi, trecu peste pragul înalt al bibliotecii, își depuse cu pietate instrumentele și se așeză respirînd cu plăcere aerul nostru sufocant, sarmat. Căldura îl încinse și-l înveseli.

Biblioteca! Portretul marelui poet! Un dulap strîmb cumpărat de la Judka, fost cîndva vitrină pentru pahare și sticle, în prezent coborît la funcția de a ține pe rafturi teancuri de cărți.

Strîngînd între palmele înghețate un păhăroi cu „cieai" foarte tare, domnul Ryzio își fixă înțelepciunile ce aveau să emane dintr-însul peste o clipă. În încăpere începu să apară publicul: tineri, fete. În curte fu întins un cearceaf pentru proiectarea imaginilor. Walczak se așeză alături de conferențiar.

— Tare puține cărți mai avem de citit!

— Cum asta! După cît văd, aveți o bibliotecă destul de mare.

— Da, dar sînt numai cărți învechite, moralizatoare, numai prelucrări. Ca pentru proști sau pentru copii. Dac-ați vrea să ne indicați titluri de cărți din acelea, pe care le citești pe nerăsuflate. Variate, interesante, captivante. Doar există asemenea cărți, nu?

— Desigur, există, se-nțelege. Vă spun titlurile, numai să mă mai dezgheț puțin.

Și, după ce se dezgheță, domnul Ryzio își etală conferința în aplauzele generale ale țăranilor adunați. Imaginile care apăreau pe ecran trezeau un asemenea entuziasm, că se lăsa o liniște cum e probabil la Pădureni numai cînd se cercetează pagubele produse de grindină.

Chiar și țăranii bătrîni, murdari, cu părul lung și bărboși, bănuitori și gata de bătaie, se holbau nespus de mirați la minunea aceea.

Viziunea prin clişeele de tip grottger a mizeriei totale în care se zbăteau ţăranii îmblînzise sufletele lor sălbatice, incitate cu abilitate, otrăvite prin şoapte, dar, de felul lor, liniştite şi statornice ca veşnicia.

După terminarea conferinţei, domnul Ryzio discută îndelung în bibliotecă cu tinerii prieteni, sfătuindu-i la ce reviste să facă abonamente, în care să nu fie invective intelectuale, dar articolele să fie ascuţite ca coasa, juste, pline de zel, ca pentru ţăranii tineri şi cultivaţi.

— Că, să vedeţi, ţipau care mai de care, noi nici nu înţelegem ocările astea ale lor ! Nu vrem să citim ocări. Dacă e cu ocări, atunci nu-i bună la nimic ! Nu vrem ! Se ponegresc, se atîţă unii pe alţii, îşi spun cele mai ordinare cuvinte, ca nişte babe certăreţe, iar noi sîntem obligaţi să citim asta şi încă să mai şi plătim. Şi de unde să înţelegem noi pentru ce se ceartă ? Noi vrem o revistă care să nu se certe cu nimeni. N-are decît să scuipe la ăi de latră la ea şi să ne spună nouă deschis tot adevărul adevărat, chiar dac-ar fi tăios ca un brici. Scurt şi cuprinzător, aşa şi aşa, că noi, fir-ar să fie, n-avem timp de înjurăturile lor !

Domnul Ryzio promise solemn c-o să se gîndească profund la alegerea unei asemenea reviste, că el, cu siguranţă o asemenea revistă le va... cu siguranţă le va...

Noaptea tîrziu s-a urcat în căruţă, ducînd oglinda-reflector la piept (în dreapta, lupa, în stînga, cutia cu clişeele). „Preşedintele" Walczak se aşeză într-o parte pe loitre şi-l conduse o bucată de drum. În mod special îl interesa teatrul.

— Nici nu vă-nchipuiţi, spunea el, cît îşi doresc oamenii un asemenea teatru. Dar ce poţi să le dai ? *Strămoşii* — desigur, da' să fie şi ceva din vremurile de acum, ceva despre suferinţele şi mizeria care-s pe

lume, însă fără disperare. Că doar acum, printre noi tinerii de la sate nu-i nici un fel de disperare. Doamne ferește! Noi avem putere, curaj, dorință de acțiune, bărbăție și aici, dimpotrivă, tot ce citești e cu disperare. Oare nu e vreo piesă, ca să fie mare, dar lumea să înțeleagă dintr-o dată că e numai adevărul, problemele esențiale, faptele în sine?

— Ar mai fi, vedeți... *Lilla Weneda* [1], *Kordian* [2], *Bolesław Śmiały* [3]...

— D-apăi știu! *Kordian!* Știu doară. Dar nici asta nu-i ce ne trebuie. Ca asta am scrie și noi dac-am ști să scriem așa cum nu știm! Viața e plină de veselie. Cînd ne organizăm aici cîte-o conferință țărănească, cu imagini pe pînză, pe teme agricole, se strîng o mulțime de băieți din satele dimprejur. Toți ard după lumină, știință. Cu noi, țăranii tineri, care nu mai vrem să fim, fir-ar al dracului, ca înainte, care ne lepădăm de bădărănie și vrem să fim cetățeni ai Poloniei, cu noi poate să ia ființă o nouă lume. În mîinile noastre lumea aceasta s-ar modela, chiar dac-ar ploua cu ciomege din cer! Că noi chibzuim pe-ndelete la toate și ținem minte. Nu uităm nimic! Dar trebuie să avem de la dumneavoastră și de la proletariatul intelectual, instrumente și metode. Trebuie să ne dați piese de teatru despre șuvoaiele de sînge jertfit, despre voința nestrămutată și suflarea prielnică a pămîntului.

— Aveți răbdare, aveți răbdare! O să fie de toate... Numai că știți, nu se poate bătînd din palme... Aveți răbdare...

— Păi, avem!

Sări din căruță și, aruncînd un cuvînt de adio, dispăru în noapte.

[1], [2] Drame în versuri de Juliusz Słowacki (1809—1849).
[3] Tragedie de Stanisław Wyspiański.

O vreme merse domnul Ryzio solemn, gemînd la hopuri. Dar, dintr-o dată, începu să-l cuprindă enervarea. Cu mîna înarmată cu lupa începu să amenințe nu se știe pe cine și să strige în gînd:

„Ei, ce zici de asta, bandă de conțopiști literați, titani de cafenele? Unde-ți sînt cărțile, gazetele, piesele? Adam Mickiewicz și Juliusz Słowacki — asta-i toată literatura, pe care, *nota bene*, nobilimea de pînă acum nu era în stare nici unu la sută s-o înțeleagă. Acum, cînd poporul s-a ridicat uriaș și bate cu pumnul în ușă, o înțelegem. Dar și astea sînt opere ale perioadei disperării. Unde-s? s-avem și noi un Platon, Aristofan, Eschil, unde-i *Divina Comedie*, sau *Don Quijote*, *Paradisul pierdut*, Shelley? Unde-i noul teatru polonez, teatrul forței, bărbăției, teatrul ridicării unei patrii noi de la temelie, o piesă în care credința să fie mai tare decît moartea și în care eroii să-și iubească visul pînă la ultima suflare?

Te uiți, conțopist literar, pe gaura cheii la ce mai scornește din nimic filistinul în Europa pentru distracția filistinului și răspîndești scornelile lor aici, în aceste bălțoace, terenuri nisipoase și accidentate, ca să exciți și să-i înveselești pe filistinii de aici, pe cei mai proști snobi din Europa. Unde-i teatrul tău? Treci și dă examen în fața poporului tău, dramaturgule!

Strămoșii, *Lilla Weneda*, *Kordian*, *Nunta*, *Bolesław Śmiały*... Și mai departe? Ce-i mai departe?... Nimic.

Unde-ți sînt cărțile, literatule? Unde este, ce titlu are cartea pe care s-o trimit mîine lui Walczak? Spune-mi titlul, parazitule! Ce-i dai, tu, literatură poloneză, propriului tău popor trezit din somnul de veacuri? Visurile lui ți-au trezit romantismul, pri-

măvara ta nepreţuită, mizeria lui a inspirat cornul de aur[1] al lui Wyspiański...

„N-ai să-i dai poporului nici un singur tom, tu care eşti «una dintre cele mai bogate literaturi din Europa» !“

Aşa urla în gînd, mergînd prin întunericul ţinutului Lublin, domnul Ryzio care se întoarcea de la conferinţă, în bîrlogul lui proletar.

[1] Simbolul redeşteptării poporului în piesa *Nunta*.

RÎUL CREDINCIOS

Simţea cum îl cuprinde din nou frigul pătrunzîndu-i prin toate mădularele şi durerea sfîşietoare care-i despica ţeasta ca un topor. În şoldul drept persista o durere cumplită, ca o cange înfiptă în os. Din cînd în cînd valuri de căldură ciudată, necunoscută unui trup sănătos, îi învăluiau spatele şi o beznă plină de scîntei multicolore îi acoperea lumina ochilor. Rănitul se chirci învelindu-se mai bine în cojocul pe care încă de cu ziuă îl scosese de pe un soldat mort în tufişurile de pe malul rîului. Îşi împinse şoldul însîngerat şi picioarele goale mai adînc sub mormanul de cadavre, căutînd cele două trupuri care-l încălziseră în timpul nopţii cu sîngele lor cald scurs din răni şi care-l treziseră adesea din somnul morţii prin urletele şi gemetele lor, readucîndu-l la bucuria de a trăi. Dar ceilalţi doi se liniştiseră, se răciseră şi deveniseră la fel de hidoşi ca o movilă însîngerată acoperită cu mărăcini. În căutarea căldurii celor care ar mai fi fost încă în viaţă, mîinile şi picioarele dădeau mereu peste cadavre umede, reci şi alunecoase.

Ridică capul.

Văzu cu ochii priveliştea pe care şi-o închipuise şi pînă acum şi care-i confirmă întreaga catastrofă.

Zăceau la pămînt vreo cîteva sute de răsculaţi [1], ca un deal alb în lumina slabă a zorilor, căzuţi răniţi în luptă şi lichidaţi apoi cu baioneta din ordinul comandantului duşman, compatriot şi nu de mult conspirator şi el [2], despuiaţi pînă şi de ultima zdreanţă, înjunghiaţi, ţintuiţi la pămînt de zeci de ori fiecare cu vîrful spadei ofiţereşti, cu capetele zdrobite de gloanţe trase cu ţeava lipită de frunte, striviţi în goană sub roţile tunurilor lui Cengheri.

Cît vedeai cu ochii, pămîntul nisipos ruginise de sîngele ce se scursese pînă la ultima picătură din aceste cadavre. Se înmuiaseră bulgării tari ca piatra. Se topise şi zăpada. Fiind aduşi aici tîrîţi de picioare din toate părţile cîmpiei, răsculaţii măturaseră pămîntul cu părul, îl grăpaseră cu degetele înţepenite. Şoptiseră în aceste brazde cele de pe urmă cuvinte şi muşcaseră pămîntul în ultimele spasme dinaintea morţii.

Se lăsase o tăcere de moarte peste cîmpia Malogoszcz. Cel din urmă ostaş în viaţă o privea prin ceaţa agoniei, în lumina senină a zorilor.

Avea impresia că numai cu o clipă înainte trecuse pe aici cavaleria... Că mai duduie şi acum pămîntul sub copitele cailor, în timp ce un strigăt sălbatic îi împinge pe cei trei sute de tovarăşi ai lui la luptă împotriva trădătorului. Unde-i calul?

[1] Răscoala de eliberare naţională din 1863 s-a declanşat în Regatul Polonez, adică în acea parte a teritoriului Poloniei care în 1815, prin Tratatul de la Viena, fusese atribuită Rusiei ţariste. Răscoala a avut un pronunţat caracter naţional şi social, dar nefiind sprijinită de mase, după lupte îndelungate cu armata ţaristă, a fost reprimată.

[2] Este vorba de Wlodzimierz Dobrowolski, polonez, locotenent-colonel în armata ţaristă, fost participant la complotul ofiţerilor împotriva ţarului, dar, după descoperirea complotului, devenit unul dintre capii represiunii.

Unde-i paloşul ? De ce nu simte sub picior scara de fier, ultimul tovarăş ?

Dar nu se mai auzeau răbufnirile grenadelor lui Dobrowolski presărînd cîmpia. Dispăruseră şi flancurile de cazaci şi dragoni, care timp de peste patru ore răscoliseră totul cu focurile lor de puşcă. Rămăsese cenuşiu şi tăcut dealul abrupt de unde pînă la amiază izbucniseră mănunchiuri de foc şi vălătuci de fum. La apus se vedea linia albă a zidului de la cimitir, adăpostul detaşamentului lui Jeziorański, al cavaleriei şi al tunurilor de calibru redus. Numai acolo, în mijloc, unde stătuse infanteria, nu mai era nimic ! Cu puştile cu două ţevi la picior, stătuseră sub focul companiilor inamice care trăgeau în ei ca într-o ţintă, cu arme ce băteau la o mie cinci sute de metri. Aşteptaseră răbdători — cu perseverenţa grecilor : *vino şi ia* [1] — să intre duşmanul în focul puştilor lor, care nu băteau mai departe de o sută de paşi, şi să vină comanda : la atac ! Acum zăceau cu toţii în aceeaşi movilă. În depărtare se ridica şi se tîra peste cîmpie fumul oraşului ars de armată pînă la temelie. Din cînd în cînd, dintre ruine, cenuşă şi fum izbucnea cîte o flacără puternică, ca un stindard implacabil, aruncînd o lumină tremurătoare în întunericul morţii şi spunînd ceva cerului cu limba ei zdrenţuită. La un moment dat ajunse pînă la urechile rănitului un sfîşietor ţipăt omenesc, pornit dintre ruinele negre, dar acum sufletul lui nu mai tresărea la suferinţele altora şi nici nu se simţea în stare să vină nimănui în ajutor. Asemenea flăcării dintre ruine, în trupul acesta în ago-

[1] Cunoscuta replică a conducătorului oştilor greceşti, Leonidas, spusă în timpul luptelor de la Termopile (anul 480 î.e.n.) regelui persan Xerxes, cînd acesta l-a îndemnat să depună armele.

nic, sclipeau pentru o clipă diferite simțăminte, dar, ca și flacăra, se stingeau în focul suferințelor oarbe.

Începu să cearnă o ploaie măruntă amestecată cu zăpadă. Dinspre pădurea de pe malul Losnei se ridica o ceață umedă, trecea peste colinele abrupte și golașe, se tîra peste luncă și peste cîmpie, umezind fețele morților ca o batistă udă. În semiîntunericul zorilor se zărea pădurea întunecoasă, de brad, cu contururi diforme, dinspre care plutea peste cîmpul deschis, ca o suflare caldă, foșnetul blînd al ramurilor. Crengile lungi, arcuite și vîrfurile ude ale brazilor se legănau cu mișcări leneșe chemîndu-l pe rănit cu o voce șoptită să fugă într-acolo.

Alți oameni vii nu mai erau. Nici unul, nicăieri. Nu departe zăcea un mort, cu niște pantaloni murdari de cînepă pe el. Rostogolindu-se peste brazda care-i despărțea, rănitul se apropie, îi scoase pantalonii trăgîndu-i repede pe picioarele lui goale, înghețate. Căută din priviri să găsească ghete în picioarele cadavrelor, dar nu se vedeau nicăieri. Fuseseră jefuiți de tot ce aveau pe ei. Deodată, la răsărit, dinspre Bolmin se auzi un bubuit de tun. Apoi al doilea... al treilea... Zgomotul acesta îl trezi la viață. Ceva în ființa lui tresări și-l puse în mișcare. Era luptă! La arme! În rînduri! Începu să se tîrască într-acolo, de-a lungul brazdelor, cît putea de repede. Dar, după cîteva mișcări căzu din nou cu capul între bulgării de pămînt. Piciorul drept îi era schilodit. Îl săgeta o durere în șold. Pipăind locul durerii rănitul nimeri cu degetul într-o gaură adîncă și umflată, din care se prelingea sînge, cîte puțin, dar încontinuu. Cu ochiul stîng nu vedea. Simți cu degetele că în locul sprîncenei, pleoapei și globului ocular, pînă la pometele obrazului, i-a crescut o bulbucătură enormă, în care un foc risipea neîntrerupt scîntei multicolore. Nu mai avea ochi, ci un

produs ciudat şi caraghios ca un bulb mare. Din capul ciopîrţit de săbii i se scursese mult sînge care se uscase pe păr în cheaguri şi ţurţuri, formînd o adevărată căciulă roşie. În piept, între coaste şi în braţe avea răni de la numeroasele împunsături cu baioneta. Dar mai puternic şi mai pătrunzător decît orice durere era frigul ce-l apuca cu o mînă de fier de părul însîngerat, îşi înfigea ghearele adînc, pînă la os, făcîndu-l pe acest semicadavru să dîrdîie din toate mădularele. De fapt, frigul era acela care îl împingea să meargă înainte. O porni iarăşi de-a buşilea. Cînd se sprijinea pe braţe şi pe genunchiul stîng, cînd pe palme şi pe călcîi, căci piciorul drept se tîra mort după el. Era nenorocirea însăşi, nesfîrmurită şi totală şi totuşi un pic caraghioasă. Se tîrî aşa pînă la primii copaci. Ramurile brazilor se legănau sub ploaia de iarnă, în ceaţă, cu şoapte negrăite. Rănitul nu mai simţea nimic, nici supărare, nici compătimire, nici milă, nici dispreţ. Mult timp foşnetul acesta rece picură liniştit peste inima lui pe jumătate moartă.

Apoi, sprijinindu-se de primul copac, se ridică puţin. Voia să asculte ecourile bătăliei, dar nimic nu mai întrerupea tăcerea matinală. Se uită peste cîmpul de luptă. Nu-i părea rău nici de aceia care zăceau pe cîmpia neagră, nici de el însuşi, nici de cauza pierdută. Singurul simţămînt care-şi făcu loc spre sufletul lui împietrit, singurul gînd care se contură sub cheagurile de sînge era să pornească la luptă. Văzuse cu ochii lui cum soldaţii inamici îi ucideau pe răsculaţii răniţi, cum îi despuiau de haine pe cei în agonie... Simţea nevoia să stingă în el viaţa care devenise dezonorantă şi ridicolă. Începu să regrete culcuşul dintre cadavre. Îşi dorea moartea. Se prăbuşi cu faţa la pămînt şi se cufundă în întuneric...

Zăcuse probabil mult timp în nesimțire, căci atunci cînd se trezi, soarele era sus. Dinspre cîmpie se auzeau voci. Își ridică capul și zări oameni. Cărau cadavrele undeva spre deal. Cineva dădea comenzi. Rănitul fu cuprins de teama disperată că au să-l îngroape de viu. Începu să se tîrască prin desișul de brazi, peste zăpada topită la suprafață, peste acele lunecoase de pin. Picioarele amorțite se încălzeau de mișcare. Prin capul rănit trecu ca un vis gîndul că pădurea îl acoperă pe fugar cu crengile ei verzi ca niște pături de lînă, că îl apără de ochii răi, lăsînd în urma lui o draperie lățoasă, că cineva nevăzut, dar prezent, îi arată cu o mînă tremurătoare cărări tainice, șerpuite printre tulpine, bătătorite doar de sturzii cenușii, de lăbuțele și cozile vulpilor. Undeva, în adîncul pădurii, pe drumul acesta cotit, găsi un băț strîmb, o creangă uscată de brad, căzută la pămînt. Bățul era lung ca o cîrje, iar la capătul mai gros avea un nod care numai bine îi ajungea la subțioară. Sprijinindu-se în el, fugarul se gîndi o clipă la mîna care aruncase în fața infirmului acest sprijin pe un drum atît de sălbatic: Dumnezeu atotputernicul, sau o simplă ciudățenie a soartei? Și-i veni să rîdă de milostivirea aceasta, căci în adîncul sufletului său nu mai dorea nimic nici de la Dumnezeu, nici de la soartă. Se consumase cu totul în timpul răscoalei și în lupte; acum ar fi putut să trateze cu dispreț dovada aceasta de milă față de el și s-o refuze. Dar își aminti de frații căzuți pe cîmpia Malogoszcz și strînse în mînă această ultimă armă. Prin toată ființa lui trecu un fior ca țipătul de răzbunare al vulturului și în inimă îi pătrunse o putere înverșunată. Simți în el sufletul lui Czachowski [1], sălbatec, înne-

[1] *Dionizy Czachowski* (1810—1863), unul din cei mai viteji dintre conducătorii răscoalei de la 1863.

bunit, bătrîn şi schilodit de schingiuirile la care fusese supus. Porni înainte sprijinit în cîrja lui, cu paşi mari, ca pe picioroange. Avea impresia că se îndreaptă spre Bolmin, să vină în ajutor tovarăşilor. Din cauza mişcărilor, durerile din şold, din spate şi din cap deveneau tot mai insuportabile, ca loviturile unui bici de foc. În oase şi în vine i se aprinsese un adevărat incendiu care se ridica spre cap şi-i învăluia privirea în fum. Călcînd cu piciorul gol, nimerea de fiecare dată în noduri sau rădăcini de copac, beţe, ţăruşi şi ace de conifer ascunse în zăpadă, care-i răneau talpa făcînd-o să sîngereze. Adesea trupul sleit de puteri se prăbuşea în nămeţi, pe cîte o grămadă de frunze putrede sau pe muşchiul îmbibat cu apă. Dar fulgerat de frigul brutal, omul se ridica din nou şi pornea mai departe, înotînd prin zăpada înmuiată, strecurîndu-se printre tufişurile îngheţate de afin, prin văile lungi ale pădurii nesfîrşite, inundate de apă. Cît vedeai cu ochii, cît cuprindeai cu auzul, pădurea era pustie. Numai din cînd în cînd cîte o pasăre de pădure ciripea, speriată de pasul omului şi zbura mai departe. Pămîntul era acoperit de nişte plante blestemate care-i zgîriau picioarele rănite. Sîngele-i picura din răni lăsînd urme pe zăpadă, pe ramurile brazilor, pe lujere şi muşchi.

În ochii omului care se prăbuşea acum tot mai des, pădurea aceea, care nu de mult i se păruse o binefacere, se lungea şi se lăţea la nesfîrşit, îşi deschidea în faţa lui potecile ciudate şi cotloanele fără ieşire, văile oarbe şi cotite, văgăunile cu coborîşul în pantă şi coridoarele interminabile dintre arbori. Treceau ore în şir şi pădurea aceea uriaşă nici nu se rărea, nici nu se isprăvea. Pe alocuri era cîte o movilă nisipoasă, abruptă, greu de urcat, ca peretele unui defileu în Tatra. Drumul bătătorit tăia pădu-

rea în două dar chiar şi el se pierdea printre arbori. Sprijinindu-se în cîrje, fugarul ajunse la una dintre coline. Se culcă hotărît să adoarmă acolo pentru totdeauna. Viaţa şi moartea deveniseră pentru el aidoma şi lipsite de importanţă. Numai să nu mai dîrdîie de frig şi să nu mai simtă apăsarea aceea ca de cătuşe, să nu mai gîndească ! Uitase în ce parte voia să meargă. Se rătăcise...

Adormi numaidecît. Dar era un somn frămîntat, plin de vedenii şi zgomote. Toată pădurea părea că tresare şi geme. Inima-i bătea nebună. Visă că în adîncul pămîntului pe care se întinsese să-şi odihnească trupul ostenit se produsese un tunet subteran şi vedea fulgere sclipitoare. Un geamăt de durere se smulse din adîncuri spintecînd bolta cerească în două, ca o sabie.

Un fior îl scutură pe rănit, îl făcu să se ridice şi să pornească mai departe. Începu din nou tîrîtul în mîini, trăgînd piciorul după el. Se sprijinea pe coate şi pe genunchiul stîng, ţinînd la subţioară băţul noduros. Îmbibate cu apă şi cu noroi poalele cojocului îi învăluiau abdomenul şi pieptul cu o răceală respingătoare, în timp ce partea rămasă uscată, la ceafă şi pe spate, se uda de transpiraţie şi de sîngele scurs din răni. Tălpile scrijelite de aşchii se umflaseră şi însîngerau fiecare băltoacă sau mocirlă. Trebuie să fi fost trecut de amiază, căci soarele se plecase pe după coroanele copacilor. O răceală pătrunzătoare trăgea din josul pădurii. Rănitul căuta un loc mai comod unde să se afunde în desiş şi să găsească adăpost împotriva frigului. Dar teremul era tot umed şi acoperit de mărăcini uscaţi. Nu mai ştia pe unde s-o apuce : o lua cînd într-o parte, cînd într-alta, trecea peste aşchii şi ramuri uscate care-l zgîriau, peste rugi sălbatici acoperiţi de zăpadă, prin mărăciniş şi răchiţi pline cu ţepi ca nişte gheare de

drac la pîndă. Crengile de zmeură şi măceş i se agăţau de faţă, îi zgîriau mîinile. Se strecura cu greu prin aceste cotloane ale codrului şi-şi blestema soarta. După ce ieşi din hăţişuri, ridică ochii şi, deodată, cu profundă uimire, văzu în faţa sa cîmpia — o mare întindere pustie — şi valea luncii. I se părea că Dumnezeu a dat cu mîna la o parte, în sfîrşit, pădurea sălbatică şi i-a îngăduit să privească pustietatea şesului. În depărtare se ridica un şir de culmi înzăpezite. Lîngă ultima din ele se vedeau casele unui sat. Fumul din coşuri se ridica albastru pe cerul înroşit al amurgului... La o oarecare depărtare de sat, erau nişte clădiri mai mari, cu coloane zidite la verandă, un conac cu acoperiş negru, aşezat printre copaci. Privelişteа aceasta era atît de ireală pentru răsculat, după ce avusese în faţă toată ziua numai monotonia pădurii, că-i părea un vis, o iluzie, un joc al diavolului... Case... Oameni... Fumul înălţat deasupra focului vesel...

Nenorocitul se prăbuşi la pămînt. Zăcînd aşa, se uita sleit de puteri la norii albi care pluteau pe abisul înalt al cerului, apoi la pămîntul în pantă, la aşezările oamenilor. Acestea din urmă erau la fel de îndepărtate ca şi norii. Nimic de pe pămînt sau de pe cer nu voia să primească jertfa aceasta de răni şi sînge vărsat. Totul îi era potrivnic. Pămîntul pe care-i căzuse capul, era surd. Oarbă şi mută era şi întinderea albastră de deasupra. De departe începu să sufle un vînt rece. Numai fumul acela îndepărtat, azuriu, ridicat tot mai sus în splendide caiere, îl chema cu un semn neînţeles, dar prietenesc...

Rănitul mai stătu o vreme să se odihnească, apoi se ridică şi, sprijinindu-se în cîrja lui strîmbă, o porni spre sat. Locul era acum neted, fără mărăcini şi aşchii. Zăpada, încălzită la suprafaţă peste

zi, se acoperise acum, cînd se lăsase iarăşi gerul, cu o pojghiţă de gheaţă, care-i uşura drumul ; călca pe ea cu spor, fără să mai simtă durerea. Cînd tîrîndu-se, cînd sprijinindu-se în cîrjă, rănitul parcurse aproape toată cîmpia de-a latul. Acum ajungea pînă la el lătratul cîinilor din sat, mugetul vitelor şi vocile oamenilor. Dar între el şi aşezarea omenească apăru un obstacol neaşteptat : rîul. Ascuns între maluri înalte, în pantă, acoperite de iarbă ruginită, cu nenumărate meandre care creau un şir întreg de peninsule, rîul curgea dus de un curent repede, negru. La mal, de o parte şi de alta, era îngheţat, dar nicăieri stratul de gheaţă nu acoperea apa în întregime. Răsculatul se tîrî în lungul malului, căutînd un podeţ, sau un loc de trecere, dar nu găsi nicăieri, nimic. Era atît de epuizat, că n-avea putere să meargă mai departe, în lungul cotiturilor, care deveneau parcă, în ciuda lui, şi mai ocolite, lungind la nesfîrşit această căutare. Aşa ca mai înainte, pădurea, rîul îi punea acum în faţă o piedică de netrecut. Linia malului său, care făcea din drum un zigzag nesfîrşit, o panglică şerpuită, era pentru omul sleit de puteri o nouă formă a potrivniciei soartei. Cu picioarele-i rănite ocolea peninsulele, avînd impresia că se întoarce mereu în acelaşi loc. Diavolul sadic aruncase în faţa acestor picioare o apă jucăuşă, făcîndu-le să danseze în dreapta şi-n stînga, la nesfîrşit, fără nici o ţintă...

Într-un anume loc, unde rîul se revărsa mai mult, unde malul era mai lin şi apa mai puţin adîncă, dansatorul nostru îşi întrerupse firul cotit al paşilor, intră în rîu şi începu să treacă vadul. De îndată ce se cufundă simţi o mare uşurare. În jurul lui vîltoarea neagră se înroşi şi se auzi un gîlgîit ca şi cum rîul ar fi oftat din adîncuri. Grijulie, lipăind de mii de ori, apa spălă rănile şi trase din ele, ca

sărutul mamei, toată chinuitoarea suferință. Rîul acesta străvechi și veșnic nou înghiți sîngele generos al răsculatului, îi numără picăturile și le adună cu grijă, le coborî în adîncuri, le diluă în corpul său și le duse undeva departe, le duse, le duse...

Fugarul își clăti în apa rece picioarele umflate și ieși pe mal tremurînd îngrozitor de frig. Pantalonii de cînepă i se lipiseră pe picioare înghețîndu-i-le cumplit, dar din pudoare îi ținu mai departe pe el și, sprijinindu-se în băț, urcă spre sat. Acolo se termina lunca și reîncepeau terenurile cultivate. Cam prin mijlocul acestora era un drumeag îngrădit de o parte și de alta cu gard. Drumul acesta lat, surpat, bătătorit de copite de vite și brăzdat în diferite direcții de roțile căruțelor, era acoperit de un strat gros de noroi înghețat. Rănitul înainta cu ultimele puteri ținîndu-se de gard și sprijinindu-se în băț. Pe drumul acesta obositor, care i se părea fără sfîrșit, îl întîlniră oamenii care veneau cu ciubăre și găleți după apă la rîu. Erau bărbați și femei, bătrîni și copilandri.

Cînd îl zăriră se opriră privindu-l curioși. Cineva din ceată țipă spre sat, altcineva o luă la goană într-acolo. Tînărul răsculat mergea mai departe alunecînd neputincios pe noroiul înghețat.

Dinspre sat începură să vină țăranii, gospodarii înstăriți, în sumane și cojoace. Unii se apropiau cu demnitate, alții alergau vorbind ceva între ei. În fruntea acestei cete înainta cu pas ferm un țăran cu o insignă galbenă prinsă pe piept. Cînd ajunse lîngă drumețul însîngerat se opri și îl măsură din ochi.

— Cine ești, omule ? întrebă el.

— Vedeți doar, sînt rănit... răspunse cel întrebat.

— Da' un' te-au căsăpit aşa ?
— La luptă.
— La luptă ? Eşti răsculat ?
— Da.
— Ei, frate, de vreme ce recunoşti singur că eşti răsculat şi c-ai fost la bătălie, noi te luăm la arest.
— De ce ?
— Trebuie să te predăm la oraş.
— Voi ? Pe mine ?
— Păi, sigur. Mergi cu noi. Eu sînt aici primar.

Oaspetele roşu al satului tăcea. Aceştia erau cei pentru a căror libertate îşi părăsise casa tihnită ca să se ducă să doarmă pe cîmp, în frig, pe pămîntul gol, să moară de foame, să asculte de ordin ca un cîine, să lupte fără arme şi să se întoarcă de pe cîmpul de bătălie în halul acesta... Oamenii se apropiau în grup, strîngînd tot mai mult cercul în jurul lui.

— Daţi-mi drumul, le spuse el, căci doar pentru libertatea voastră şi pentru binele vostru m-am bătut şi-am căpătat rănile acestea.
— Ehe, am mai auzit noi vorbe d-astea... N-ai decît să spui ce-oi spune, noi avem poruncă. Hai, frate, de bună voie.
— Unde ?
— Acum mergi cu noi în sat şi p-ormă o să vezi tu.
— Ce-aveţi de gînd să faceţi cu mine ?
— O să te aşezăm pe fîn să te odihneşti. Aşternem fîn în căruţă şi te ducem la oraş.
— Şi asta voi ? Pe mine ?
— Nu-i treaba noastră. Aşa-i ordinu şi basta.

Rănitul îi privea în tăcere pe cei din jur. Dîrdîia de frig. Zîmbi trist gîndindu-se cu ce efort a trecut prin pădure şi prin apa rîului, ca să ajungă în cele din urmă la ţinta drumului său...

— Ei, ce să-l mai ducem p-ăsta ! spuse cineva din mulțime. Păcat de cai, că tot n-ajunge nici pînă la troița din Borek și dă ortu popii.

— Ia uitați-vă, oameni buni, ce șapcă roșie are pe căpățînă !

— Ai furat șapca roșie de la un vreun țăran, domnule ?

— A trecut prin vad... îi curge apă din cojoc...

— Fraților ! Ăsta umblă cu picioarele goale...

— Hei, „libertate", un' ți-ai pierdut ghetele ?

— Vii de departe, domnule soldat ?

— Are cojoc cu insignă.

— L-a furat, cu siguranță...

Primarul începu să se încontreze cu ai lui, de parc-ar fi căutat sprijin la oameni pentru acțiunile sale oficiale :

— Hai, băieți, trebuie să-l legăm !

— Ce să legi pă unu ca ăsta...

— Păcat de frînghie !

— Se mai și murdărește omu...

— Las' că moare el și fără frînghie.

— Dați-i drumul... mormăi cineva încet.

— Chiar așa, las' să se ducă de unde-a venit.

— Numa-n sat să nu intre. Pe drum, nu-i treaba noastră.

— Sigur, pe unul zdravăn, care se luptă și mai tulbură și mințile oamenilor, să-l dai pe mîna puterii. Dar pe amărîtu ăsta să-l mai legi...

— E creștin și el...

— Păi, cum de nu ! țipă primarul. Au să vină după urme și-au să vadă că noi l-am avut în mînă și i-am dat drumul... Atunci ai să pui tu mărturie pentru mine, deșteptule ? Ai să primești tu bastoanele în locul meu, ai ?...

— Eu nu-s primar. Dacă-i să-l legăm, să-l legăm.
— Trebuie nişte frînghie.
— Ia, dă o fugă careva, să aduci nişte frînghie...
— Să se ducă unu care stă mai la margine !
— Hai, mişcă !
— Eu n-am frînghie...
— Să-l legăm cu o funie...
— Cu o legătură de mesteacăn, ajunge...

Omul încolţit zări o spărtură în gardul putred. Intră pe spărtură şi cu pas leneş, sprijinindu-se în cîrjă, începu să treacă peste brazde, de-a curmezişul, spre clădirile conacului. Merse în direcţia aceea deoarece într-acolo era spărtura. Mulţimea venea după el bolborosind, sfătuindu-se şi certîndu-se. Cineva care venea din spate îi strigă să se întoarcă, apoi să se oprească. Dar fiindcă nu se opri, iar conacul era de-acum aproape, grupul de ţărani care veneau după răsculat începu să fie tot mai puţin insistent. Doar rîsul lor mai răsuna tare, la vederea mişcărilor caraghioase, groteşti, ale fugăritului. Cineva luă un bulgăre de pămînt îngheţat şi lovi. Nimeri în spate. Altul nimeri în cap, aplecîndu-l şi mai jos, spre glie. Strigau după el cu cele mai diferite porecle, dar rămăseseră departe, tot mai departe.

Nenorocitul se tîrî pînă la peretele hambarului de la curte şi se rezemă cu spatele de calcanul de cărămidă. Prin focul febrei care-i juca în ochi vedea ţăranii în depărtare ameninţîndu-l cu pumnii. Se odihnea. Vîntul nu ajungea acolo. Locul acesta, după zid, era liniştit, uscat şi plin de pace. N-avea în suflet nici tristeţe, nici supărare, nici un fel de amărăciune pămîntească.

Simţea doar dorinţa de a dormi, de a adormi pentru totdeauna.

Dar ca să nu-i mai aibă în faţa ochilor pe ţăranii aceia care nu se împrăştiau, ci tot se mai sfătuiau

în mijlocul cîmpului, o apucă de-a lungul hambarului. Cînd peretele se frînse în unghi drept, o luă pe acolo şi pătrunse în curtea fermei. Era pustiu. Nu se zărea încă picior de om, nicăieri. Uşa grajdului era dată de perete. Se uită înăuntru, era gol ; ieslele şi grătarele de deasupra lor, de asemenea. Zăpada vînturată de multă vreme zăcea morman în faţa uşii. De partea cealaltă a curţii fermei se ridicau stîlpii arşi de la o clădire care fusese probabil grajd sau hambar. Erau pîrjoliţi pe margini chiar şi pomii din livada învecinată, iar gardul înnegrit pînă departe. Mai jos, dincolo de aceste ruine se vedea un conac mare, de modă veche.

Răsculatul străbătu curtea şi ajunse la bucătărie. Găsi uşa închisă ; nu se vedea nici o mişcare nicăieri. Bătu timid, dar nu-i răspunse nimeni ; după o lungă aşteptare apucă de clanţa alunecoasă de fier şi încercă dacă nu se deschide. Uşa cedă. Intră într-o tindă întunecoasă, plină de ustensile de bucătărie, de hîrdaie, vase şi coşuri goale. În stînga se vedea o altă uşă neagră, iar în spatele ei se auzeau nişte zgomote. Apăsă din nou pe clanţa ţărănească, deschise şi se opri în prag. Simţi cum îl învăluie căldura de la focul care ardea în sobă. Tabloul acesta îl emoţionă profund. În faţa vetrei, întors cu faţa la flăcări stătea un bătrîn înalt, adus de spate, alb ca un porumbel, cu un păr foarte des şi se uita la o oală mare în care bulbucea caşa fiartă. Bucătăria largă, era goală. În fund era o laviţă cu aşternutul pe ea. Rănitul chemă slab, dar bătrînul nu răspunse. Strigă a doua oară, de asemenea în zadar. Atunci, întinzînd cîrja, îl atinse uşor în spate. Bătrînul tresări şi se întoarse brusc. Era foarte în vîrstă, aproape smochinit, dar lat în spate, osos, cu mişcări repezi şi probabil încă în putere. Faţa lui, de o culoare vie ruginie, ca merele în timpul iernii, concentrase ne-

numărate zbîrcituri, care o străbăteau în diferite direcţii, ca urmele tăieturilor de satîr pe tocător, dispuse în raze în jurul gurii şi ochilor. Deasupra acestei feţe arate cu plugul, dar plină de vigoare şi cunoaştere a vieţii, strălucea în lumina amurgului părul des şi alb ca zăpada. Mîinile lui mari semănau cu nişte unelte uzate şi ştirbite de muncă. Cînd l-a văzut pe intrus, faţa bătrînului a devenit aspră şi crudă. Toate zbîrciturile s-au strîns spre tufişurile sprîncenelor şi văgăunile ochilor, înconjurîndu-le ca o pădure de ţepi zbîrliţi.

— Afară ! strigă el bătînd în podea cu picioarele încălţate în nişte ciubote enorme. Genunchii care i se zăreau prin găurile pantalonilor de cînepă tremurau de mînie ciocnindu-se unul de altul. În deschizătura gulerului terfelit de la cojoc se vedea gîtul plin de falduri, ca la condor, în care gîlgîiau nişte cuvinte. Stătea cu pumnii strînşi. Sălbăticia-i strălucea-n ochi. Dar oaspetele nu pleca. Se uita lacom la foc. Să plece de la căldura aceasta, să iasă din nou în vîntul aspru, cu hainele ude pe el, cu picioarele îngheţate, să calce din nou peste bolovani cu tălpile-i umflate... Să întîlnească din nou în drum grupul acela de ţărani...

I se coborîse în inimă o mare linişte. În urechi îi răsuna o melodie ciudată. Avea sentimentul că a ajuns la capătul drumului, că şi-a plătit toate datoriile pe acest pămînt, că şi-a răscumpărat păcatele, ba chiar şi pe ale altora. O pace nemăsurată pusese stăpînire pe el. Îl rugă pe bătrîn cu o mişcare a mîinilor, dar nu imploratoare, ci aşa, ca de tocmeală, dacă n-ar putea să se încălzească la foc.

— Afară ! răcni iarăşi moşneagul crunt. Şi, repetînd mereu acest cuvînt, îşi înfipse ochii lui sfredelitori, mici şi negri ca nişte prune, în chipul străinului.

— Din cauza ta au să dea foc la curte, ticălos roşu ce eşti ! Parcă n-au mai dat foc la hambare, la grajduri, drac afurisit ! Ieşi numaidecît !

Dar fugarul nemaiavînd putere să treacă înapoi peste prag, se prăbuşi acolo, fără vlagă. Mîinile-i căzură la pămînt, băţul se rostogoli.

Bătrînul bucătar îşi trase cojocul pe el, tot scotocindu-se în sîn cu mîna stîngă. Mormăia într-una dezvelindu-şi dinţii din care lipseau doi, drept în faţă. Deodată se hotărî. Apucă o strachină curată şi, luînd din cratiţă un polonic de caşă fiartă, i-o întinse rănitului.

— Hai, înfulecă şi şterge-o de-aici, c-au să vină pe urmele tale. Au să ardă conacul şi pe mine-au să mă omoare în bătaie. Mai repede, mişcă !

Răsculatul arătă printr-un semn că n-are limgură. Bătrînul îi aruncă pe genunchi una veche, de lemn, ştirbită. Se uita la el pe sub sprîncene cum duce la gură cu mîini însîngerate şi tremurătoare bulgării aburinzi de arpacaş şi-i înghite în grabă, cu negrăită bucurie, frigîndu-şi buzele. În scurt timp strachina era goală, iar caşa aceea bună şi gustoasă, mîncată pînă la ultimul bob. Rănitul îi arătă bucătarului picioarele sale : unul sfîşiat şi umflat în dreptul şoldului, vineţiu, de culoarea fierului, celălalt, cu talpa numai spintecături, de asemenea umflat şi plin de sînge. Moşneagul îşi ţuguie buzele cu scîrbă, aruncă o înjurătură îngrozitoare, scuipă şi, suduindu-l mereu, începu să se uite la răni.

Apoi, mormăind într-una, se îndreptă spre laviţa unde era aşternutul lui, se aplecă şi cu vătraiul trase afară de dedesubt două ghete roşcate, vechi, cu feţele, talpa şi tocurile scîlciate de noroaie, încălţări care fuseseră cîndva cizme ţărăneşti făcute din cea mai tare piele de cîine şi cărora le tăiase carîmbii. Acum erau uscate şi tari, ca de fier. Rănitul le luă

şi rămase jos pe prag, aşa cum era, cu picioarele întinse, încălţate în aceste ghete de fier. Bucătarul îl privi în ochi cu aceeaşi asprime de mai înainte şi-i porunci să plece numaidecît de la curte. Văzînd că n-are putere să se mişte, îl apucă de mijloc, îl duse în tindă, îi făcu vînt afară, şi trînti uşa după el. Rănitul nu ştia încotro s-o apuce. Nu voia să se întoarcă în curtea fermei, căci în spatele acesteia erau ţăranii. Prin faţa conacului nu îndrăznea, ca să nu vină urmăritorii şi să-l ardă din cauza lui. Dar cărarea îl duse singură în jos, chiar de-a lungul conacului. Era o casă mare, zidită, lungă, cu două verande, cu acoperiş larg, înnegrit de vreme. Prin faţa verandelor, drumul ducea undeva în jos, spre rîu. Într-acolo se îndreptă soldatul însîngerat.

Voia să se îndepărteze cît mai repede de casa asta neprimitoare. Acum picioarele îl dureau de-o sută de ori mai rău în trocii aceia de plumb, îi atîrnau greu şi băţul din mînă şi cojocul soldăţesc în spate, dar mai tare decît orice îl apăsa ruşinea insuportabilă pe care-o îndurase... Trecu de prima verandă fără să ridice ochii. Trecu de cea de a doua... Deodată auzi că-l strigă cineva. O femeie tînără coborî în grabă cele cîteva trepte de piatră ale verandei, dar, uimită de înfăţişarea lui, se opri la jumătatea drumului. Fugarul ridică spre ea privirea-i tristă, mirat parcă şi încîntat de frumuseţea care-i apărea feerică prin ceaţa morţii ce i se lăsase ca un văl peste ochi. Un zîmbet jalnic şi totodată fericit flutură o clipă pe buzele lui. Nu putea şi nici nu ştia cum să se încline în faţa acestei splendide fiinţe, aşa că făcu doar cu mîna un semn de salut. Ea îl privea cu nişte ochi negri, cărora mirarea, curiozitatea şi o fărîmă de întristare le dădeau şi mai multă strălucire.

— Din luptă ? întrebă ea în şoaptă.

Confirmă, zîmbindu-i involuntar.

— Unde-ai luptat ?

— Lîngă Malogoszcz.

— Într-acolo s-a dus Cengheri care-a trecut ieri pe aici, pe lîngă noi...

— Da, dar şi alţii...

Se apropie şi mai mult uitîndu-se cercetător, cu atenţie la cojocul militar.

— Sînt răsculat... îi explică el. Cojocul l-am luat de la un soldat căzut, căci pe noi ne dezbrăcaseră de haine.

— Cum aţi ajuns pînă aici ?

— Prin pădure.

Se uită la capul lui roşu, la ochiul umflat, la picioarele scăldate în sînge şi se hotărî repede, cu vioiciune şi cu o ciudată bucurie în suflet. Îl apucă de mînă, îi luă băţul noduros şi-l aruncă peste rămăşiţele gardului de la livadă, apoi îl sprijini pe rănit de subţioară şi-l duse spre treptele verandei.

— Au să ardă conacul... îi spuse blînd, nevrînd să urce.

— O să vedem noi atunci, deocamdată mergi unde ţi se spune ! îi replică ea repezit urcîndu-l pe scări.

Cu mare greutate se tîrî pe trepte şi se aşeză pe o bancă în cerdac. Fata aprinse un felinar şi deschise uşa grea de la casă, conducîndu-şi oaspetele înăuntru. Ghetele lui bocăneau neputincios pe podeaua de piatră din holul mare, întunecos. Mai urcă două trepte, intră pe uşa unei camere mari şi, dus de mînă, trecu dintr-o încăpere în alta. În casă se lăsase întunericul. Rănitului, locurile acestea necunoscute, întunecate, luminate slab doar de flăcările felinarului, în fulgerele nenumărate ale febrei, îi apăreau înspăimîntătoare. Avea impresia că i-a so-

sit clipa morţii şi că un minunat înger al eliberării îl conduce spre locul odihnei veşnice. Voia să dea înapoi, să se retragă... Dar mîna mică şi vînjoasă nu-i dădea drumul. Trecu astfel printr-un salon larg, gol, şi intră într-o cămăruţă mică, încălzită. Fata îl aşeză pe o sofa obişnuită, îmbrăcată în creton.

— Mă duc să mă uit dacă nu ne-a văzut cineva şi să şterg urmele de sînge de pe verandă, îi spuse ea în şoaptă, de parcă ar fi fost cineva să tragă cu urechea.

— La bucătărie m-a văzut un bătrîn.

— Nu-i nimic, e de-al nostru... E bucătarul Szczepan.

— M-au mai văzut şi ţăranii îndreptîndu-mă spre curte.

— Nici asta nu-i chiar aşa de grav. De altfel o să vedem. Acum, linişte... şopti ea lăsîndu-l singur.

Ieşi din cameră, luînd şi felinarul. Bolnavul se sprijini cu spatele de perete şi abia acum simţi pe de-a-ntregul slăbiciunea care-l cuprinse. Durerile, ca şi cum ar fi aşteptat această clipă, se aruncară asupra bolnavului toate deodată, cu neţărmurita lor putere. Îi venea să urle... Ochii acoperiţi de ceaţă vedeau cadrul luminat al ferestrei, perdeaua de muselină, mobilele, cu toate că înăuntru se lăsase întunericul, dar mintea lui nu putea cuprinde fericirea de a se afla cu trupul său plin de răni, între pereţii unei locuinţe omeneşti, sub un acoperiş. Ca în vis îi treceau prin faţa ochilor fragmente din luptă, fuga, pădurea, rîul...

Scîrţîi uşa, se auziră nişte paşi uşori şi în cameră intră tînăra gazdă aducînd cu ea felinarul. Îl puse pe masă rîzînd.

— Au furat totul de aici, spuse, chiar şi sfeşnicele. N-a rămas decît felinarul acesta. Trebuie să stau la

lumina felinarului, ca-ntr-un grajd. Aţi mai auzit una ca asta ? Ei, dar am şters urmele din verandă. Vă e rău ?

— Da, nu mai am de loc putere.

— Ce fel de răni aveţi ?

— Multe de tot... Numai să mă odihnesc puţin şi plec imediat...

— Ei, poftim ! Plecaţi imediat ! Şi încotro, dacă-mi este permis să întreb ?

— Poate c-o fi pe aici vreo pivniţă, vreun şopron de lemne sau un pod unde să mă pot odihni cu un acoperiş deasupra capului şi să mă învelesc cu ceva, cu vreo pînză, căci mi-e tare frig...

— Imediat, imediat...

— Pot să plec, m-am odihnit...

— Chiar aşa...

Fata lăsă felinarul pe masă şi ieşi. Nu se întoarse un timp destul de îndelungat.

Rănitul căzu într-un somn de neînvins, într-o amorţeală surdă, adîncă. Se trezea mereu cu gîndul că trebuie să se ducă iute undeva, să plece, să se ascundă, dar n-avea putere nici măcar să mişte mîna sau capul. Nu mai ştia de cîtă vreme lupta cu dorinţa de a se cufunda în adîncul somnului. Dar iată că se deschide uşa şi intră bătrînul bucătar pe care-l văzuse fierbînd caşa, aducînd înăuntru, împreună cu fata, o albie plină cu apă din care se ridicau aburi. Aduseră albia pînă în mijlocul camerei şi o aşezară pe podea. Bătrînul mormăia într-una, scuipa şi dădea enervat din mîini, însă fata nu lua în seamă supărarea lui, iar acesta trebuia să facă tot ce spunea ea. Îi porunci deci să aducă săpun, burete, cîteva cearşafuri, prosoape, bandaje şi scamă pentru pansamente. Aduse toate astea pe rînd, întrebînd de fiecare lucru, aşa cum întreabă un servitor pe stăpînă, dar şi înjurînd de fiecare dată cu cele mai

ordinare înjurături țărănești, de parcă el ar fi poruncit aici. Fata îi țipa orice cuvînt la ureche, cu o neclintită notă de veselie. După ce *famulus* [1] aduse tot ce era necesar, ea îi spuse să se ducă la bucătărie și să pregătească altă căldare cu apă, dar să fie fierbinte. Mîrîind ceva îngrozitor de spurcat, bătrînul ieși din cameră. Atunci fata scoase de pe bolnavul care-i aluneca inert printre mîini, cojocul gros, împuțit și-l aruncă în săliță. Îi scoase ghetele tari, chinuitoare ca niște cătușe și le aruncă tot acolo. Tînărul era aproape gol, numai în pantalonii de cînepă, uzi. Cu multă greutate îl duse de pe sofa pînă la cearceaful întins în mijlocul camerei, îi plecă capul deasupra albiei cu apă caldă și începu să înmoaie cu buretele țurțurii uscați, cheagurile și petele de sînge din păr. Curăța părul de sînge, cu mîinile ei mici, îl împărțea în șuvițe subțiri, scoțînd mereu cu grijă părul vîrît în rănile de paloș și baionetă. Cînd descoperea cîte o rană o spăla cu grijă, o usca cu scamă și cu bucăți de pînză veche. După ce curăță toate tăieturile și rănile, îi legă capul cu bandaje înfășurînd fașele cu îndemînare, în cruce. Acum rănitul avea capul pansat. Dar după spălatul capului, albia era plină de sînge. Infirmiera își așeză pacientul pe podea și-l chemă pe bucătar. Cînd acesta veni, mînios și gîfîind amenințător, îi porunci, strigîndu-i la ureche, să ia în primul rînd cojocul și ghetele de acolo. Cojocul să-l rupă în bucăți și să-l ardă. Apoi să-i aducă altă căldare cu apă caldă. După ce aduse apa, îl trimise după un hîrdău ca să verse apa murdară din albie. Trebuia să facă toate astea repede și cu îndemînare, căci fata se încrunta la el și bătea din picior. Apa cu sînge fu dusă în curte și vărsată în groapa cu gunoi. Domnișoara turnă singură altă apă

[1] Serv (lat.)

în albie şi începu să cureţe faţa rănitului. Aici treaba era însutit mai grea decît cu rănile de pe cap. Era greu de bănuit dacă ochiul mai există sau nu, căci de sub sprînceană pînă la jumătatea obrazului era o singură bulbucătură neagră, din care curgea sînge. Tînăra cercetă ochiul mult timp, ca un doctor, la lumina felinarului şi a unui opaiţ. Frumoasele ei degete încercau să găsească locul rănii, să pipăie pleoapa şi globul ocular. Ajunse la concluzia că nu e rană de glonţ, nici tăietură de sabie, ci împunsătură cu baioneta în ochi. Ascuţişul armei nimerise în pometele obrazului şi ricoşase pe os spre nas, sfîşiind pielea şi scoţînd ochiul din orbită. Nu putea să-şi dea seama deocamdată care era situaţia. Începu să clătească tăietura cu apă şi să cureţe rana. Pansă locul cu scamă, îl bandajă şi trecu mai departe la înţepăturile de baionetă de pe braţe şi dintre coaste. Astea erau mai mult lovituri şi răni superficiale. În spate descoperi cîteva tăieturi de sabie, dar nu prea grave, atenuate probabil de scurta îmblănită şi de cămaşă. Cea mai grea şi mai periculoasă era rana din şold. Tînăra doctoriţă trebui să uite de pudoarea ei feciorelnică şi să-l dezbrace complet pe rănit. Cînd atinse rana din şold, nespus de umflată, răsculatul urlă de durere. Se vedea că nu-i vorba de o simplă tăietură de baionetă, sau vreo lovitură, ci că înăuntru e un glonţ. În zadar încercă, pipăind rana cu degetele, să găsească glonţul. Era probabil undeva foarte adînc, între oase, vine şi tendoane, deoarece dădea dureri cumplite la fiecare mişcare. N-avea altceva de făcut decît să cureţe şi să lege rana. Apoi spălă picioarele din care scoase nenumărate aşchii şi ţepi şi cu aceasta termină pansatul. Îmbrăcă bolnavul într-o cămaşă bărbătească pe care-o găsi prin dulapuri, înveli acest pachet de bandaje într-un cearceaf curat, apoi, cu multă greutate şi după îndelungi

manevre, de parc-ar fi dus un viţel, îl culcă în patul ei feciorelnic. Îl înveli bine cu o plapumă albastră de atlas înfăţată cu un cearşaf subţire şi se apucă să şteargă cu grijă petele de sînge de pe podea, să verse apa roşie în hîrdău, să care totul de acolo, cu ajutorul bucătarului şi să pună oarecum în ordine camera.

Oaspetele ei era treaz. Nu dormea. Se uita la femeia aceea fermecătoare care se învîrtea prin cameră, la capul ei frumos cu părul negru ca pana corbului, pieptănat cu cărare la mijloc şi lipit pe tîmple, la trăsăturile ei regulate şi învăluite într-un farmec nespus, la buzele roşii pe care zîmbetul de bucurie era nelipsit... Purta o rochie largă jos, după modă, dar nu chiar ca o crinolină. Obraji-i erau îmbujoraţi de treabă şi mîinile pline de sînge. Privind-o pe femeia aceasta străină, dar atît de minunată, care i-a spălat tot trupul, i-a curăţat rănile de murdăria cea mai greţoasă, cu o naturaleţe veselă şi simplă, începu să plîngă de fericire. După o mare suferinţă Dumnezeu îi trimisese răsplata binemeritată. În timp ce el se tîra prin pădure, prin apă şi blestema, fericirea îl aştepta aici, în această casă. Numai el, el însuşi, a fost menit pentru ea...

Îşi mai aminti o clipă de trupurile goale care zăceau grămadă pe brazde, cadavrele de bărbaţi tîrîţi de picioare pînă la groapa de lîngă deal — şi apoi adormi.

Vedenii şi coşmaruri, apariţii înfricoşătoare şi glasuri neînţelese îl încolţeau din toate părţile. Stafii îngrozitoare sub formă de pomi sau animale înspumate se aplecau asupră-i şi săreau peste capul lui fugind în goană. Mîinile-i erau grele, ca de plumb. Palmele parcă-i spînzurau undeva sus, ţintuite de tavan; alteori le simţea atît de mici, încît nu le mai

putea găsi în jurul său. Picioarele i se zbăteau cînd într-o parte, cînd într-alta ca niște tulpini de copaci la joagăr. Capul îi devenise ca o nicovală încinsă, în care bat încontinuu ciocanele cîtorva voinici.

II

Soarele strălucea puternic. Cercuri de foc tremurau pe scîndurile de brad ale podelei curățate de sîngele de ieri, umede încă. Razele de soare, cînd mai puternice, cînd mai slabe, zburdau zglobii învîrtindu-se pe deasupra locului unde stătuse albia. Bolnavul se uita încîntat la petele astea de soare. Intră tînăra gazdă, ducînd în mînă un castronaș cu o mîncare aburindă și o lingură de argint. Se uită cu multă atenție la pacient. Dîndu-și seama că nu doarme, zîmbi strengărește și-i făcu un semn nostim cu ochiul.

— Vedeți, domnule, spuse ea înclinîndu-și capul pe un umăr, vedeți că a trecut noaptea, a venit amiaza și n-ați murit.

— Într-adevăr ?

— Păi, sigur ! Și cea mai bună dovadă e c-o să mîncați numaidecît cașa.

— Cașa ? Din aceea de ieri ?

— Da.

— Ah, ce bine !

— Și eu tot așa mă gîndeam. Cu atît mai mult cu cît eu și Szczepan n-avem altceva cu ce să vă tratăm aici. Așa că, vă rog, să ne scuzați. Măcar de-am avea un pic de făină, sau nițeluș zahăr, lapte... Nimic, cașa și iar cașa. Și găinile s-ar plictisi, nu-i așa ?

— Deocamdată, nu. Răsculaţii nu se plictisesc nici de lucruri mai rele, pe care chiar şi găinile le-ar refuza. Numai să nu fie aşa de fierbinte ca ieri.

— Nu-i de loc fierbinte. De altfel pot uşor s-o răcesc, căci afară e un ger grozav. Dar poate că dumneavoastră nu vă place de loc caşa?

— Vai de mine! Doar vă spuneam că în timpul răscoalei, în afară de cîteva ori, cînd am avut cartofi, n-am mîncat decît caşă. Numai că cea de ieri mi-a fript gura.

— Păi dumneavoastră, domnule, sînteţi un adevărat mucenic. Peste tot spintecat, tăiat, înţepat, împuşcat şi pe deasupra şi cu buzele fripte. Asta mai lipsea...

— Scuzaţi-mă...

— N-aveţi de ce. Obişnuinţa e a doua natură. Iar în privinţa caşei, voiam să vă spun că n-avem nimic altceva de mîncat, decît un sac de caşă, din orz. Şi asta e secret, auziţi, domnule, e secret! Dacă o descoperă şi ne-o iau, murim de foame.

— Şi dumneavoastră, care sînteţi stăpîni aici, trebuie să vă ascundeţi mîncarea?

— „Stăpîni!" Nu stăpînii ascund mîncarea, ci bătrînul Szczepan, bucătarul pe care l-aţi văzut ieri. O ascunde într-un cotlon al hambarului. A săpat în fîn o gaură adîncă de cîţiva coţi şi acolo dă drumul la sac cu o frînghie în fiecare dimineaţă, după ce opreşte portiţa pentru noi doi.

— Spuneţi-mi, doamnă, unde mă aflu? Cum se numeşte locul acesta?

— Nici măcar atît nu ştiţi?

— Nu. Sînt străin prin părţile astea.

— Aici este moşia Niezdoly, proprietatea soţilor Rudecki, rudele şi tutorii mei.

— Dar dumneavoastră? Scuzați-mă că întreb...

Fata zîmbi veselă și răspunse cu grație:

— Mă numesc Salomea. Dar să nu vă închipuiți că sînt vreo ovreicuță de prin împrejurimi. Numele meu de familie este Brynicka, și mă trag din acei Brynicki care înainte vreme posedau domeniul Mieranowice. Cu cei de aici ne înrudim prin tata, iar doamna Rudecka este mătușa mea, deși nu de sînge, dar oricum tot rude sîntem.

— Vai de mine, dar nu mi-am închipuit nimic rău. Aveți un nume foarte frumos...

— Într-adevăr, spuse ea dînd din cap cu o amară compasiune pentru sine. Stîrnește mirarea tuturor: ce fel de nume mai e și ăsta: Salusia, Salcia — sau, Dumnezeule! — „Salcze"...

— *Salce* în italiană înseamnă salcie. Și copacu-i frumos și numele.

— În italiană? Știți italienește?

— Știu ceva, dar nu prea mult, atît cît să pot discuta. Am învățat, nici eu nu știu cum, cînd am fost în Italia.

— Ați fost în Italia! O, Doamne!

— De ce oftați?

— De invidie. Ce plăcut trebuie să fie să te afli în Italia, „sub cerul italian"... E oare cu adevărat acolo un cer mai altfel?

— La fel ca aici...

Rănitul închise ochii, durerile îl apucaseră iarăși, cu furie și în ochi îi jucau pete de febră. Își pierdu cunoștința. După ce luptă o vreme cu starea de leșin și o învinse, spuse:

— Dumneavoastră nici nu știți cine sînt și mi-ați cedat patul...

— Știu că sînteți răsculat.

— Mă numesc Odrowonż, pe numele de botez, Józef.

După o clipă, adăugă :

— Am moștenit de la părinți titlul de duce.

— Duce ? șopti domnișoara Salomea privindu-l cu neîncredere și cu admirație. Fața-i deveni serioasă și gesturile mai circumspecte. De altfel, nu pentru multă vreme.

— Am o avere mare, mai spuse el, iar ieri...

— Da, ieri nu puteați fi recunoscut atît după cizme, căci întîmplător aveau carîmbii tăiați, cît după cojocelul de magnat... zîmbi ea răutăcios.

Bolnavul închise ochii de rușine. Era foarte tulburat. Spuse încet :

— Am să mă străduiesc... fără întîrziere... de îndată ce... să mă scol și să merg înapoi la luptă, să nu vă mai expun la asemenea neplăceri...

— Eh, lăsați amenințările !... Mai bine înălțimea-voastră ducală ar sta liniștit și n-ar mai vorbi. Ca să vă spun drept, de mult timp, de vreo patru săptămîni, n-am mai dormit așa de bine ca în noaptea asta sub ocrotirea dumneavoastră.

— E, asta-i bună ! Sub ocrotirea mea ?

— Chiar așa. Trebuie să știți că în toată casa asta nu e nimeni în afară de bucătarul acela bătrîn, Szczepan, surd ca un butuc de salcie — în italiană *salce* — și de mine, care sînt tot „Salcae".

— Dar unde-s toți ceilalți ?

— Unde ? Nicăieri. S-au dus. Pe domnul Rudecki, ruda și tutorele meu, l-au luat la închisoare încă de acum două luni. Avea cinci fii, tinerii Rudecki. Dintre aceștia, Julian, Gustaw și Ksawery au intrat în rîndul răsculaților. Doi au plecat de aici, de acasă, iar Gustaw direct de la școala din Polawy. Ceilalți doi, mai mici, sînt la învățătură, la Cracovia. Julian a căzut într-o bătălie, undeva în ținutul Miechowski, iar bietul Gucio...

Domnişoara Salomea începu să plîngă amar. După puţin timp, îşi şterse ochii şi continuă:

— Nici Ksawery nu mai trăieşte. Mătuşa mea, mama acestor băieţi, a plecat să-i caute prin tabere. Au trecut patru săptămîni şi nu s-a mai întors. Cîrciumarul de aici, care face negoţ cu cai, adică, de fapt, e hoţ de cai, a văzut-o pe mătuşa mea cînd se întorcea din ţinutul Sandomierski. Pe urmă, ţăranii de p-aici, care acum vînează răsculaţi ca să-i predea lui Cengheri, au adus vestea că mătuşa încerca să-l elibereze pe unchiu din închisoarea de la Opoczno. Se spune că ar fi găsit cadavrul lui Ksawery într-o şură.

— De unde-aveţi ştirile astea?

— Aşa a povestit vizitiul Skowron care a dus-o pe mătuşa mea. Au plecat de-aici cu patru cai la caretă, iar vizitiul s-a întors singur şi pe jos. Mătuşa a vîndut toţi caii şi careta, fiindcă îi trebuiau bani de mită ca să-l elibereze pe unchiu. Cînd s-a întors vizitiul acesta, nici măcar n-a trecut pe aici să spună ce s-a întîmplat, ci a plecat direct la el în sat. Numai prin alţii am mai aflat cîte ceva din cele povestite de el.

— Şi ce spune?

— Zice că toţi cei căzuţi erau îmbrăcaţi cu cămăşi de in lungi pînă la pămînt şi cu panglicuţe tricolore la gît. Că, mai înainte de a-i îngropa, zăceau aşa întinşi unul lîngă altul într-o magazie. Şi Ksawery era printre ei.

— Cămăşi, panglicuţe! Ce lux! Ce mărinimie! spuse Odrowonż rîzînd. Se întoarse cu faţa în sus şi-şi aţinti privirile-n tavan.

Domnişoara Salomea continuă:

— Imaginaţi-vă, numai, ce s-a întîmplat cu Gucio. În timpul unei lupte a fugit cu calul. A nimerit într-un sat şi ar fi scăpat cu viaţă, că avea un cal

grozav, roib, care crescuse aici, la noi, de mic. Dar nenorocirea a făcut să iasă de undeva un viţel în mijlocul drumului şi roibul s-a împiedicat de el. Dragonii care-l urmăreau pe Gucio l-au ajuns. L-au luat între paloşe, l-au tăiat, l-au sfîrtecat în aşa hal, încît calul a pornit mai departe pe cîmp numai cu trupul fără cap şi fără mîini. Se spune că l-a dus aşa mile întregi ; apoi, alunecînd de pe şa, a rămas agăţat cu un picior în scară şi aşa l-a tîrît mai departe pe pămînt. Oh, ce cal ! Cine-ar fi putut bănui... Ţineam cu toţii atît de mult la el, îl călăream... Ce plăcut era să-l încaleci pe deşelate... Şi el să se împiedice aşa, prosteşte, să nu reuşească să sară peste un viţel, să-şi trădeze cel mai bun stăpîn ! Sărmanul Gucio ! Era atît de frumos, atît de vesel...

Suspină şi începu iar să plîngă. Odrowonż tăcea, privind-o fără compătimire. Fata îşi şterse ochii şi începu iar să povestească :

— Toţi servitorii au fugit din casa asta. Într-o seară au venit aici răsculaţii conduşi de domnul Jeziorański şi numaidecît după ei, armata. Răsculaţii s-au baricadat în povarnă şi în şură şi au început să tragă pe ferestre şi pe luminatoare. Armata a dat foc hambarului. S-a aprins şi povarna la acoperiş iar de acolo a ars totul : povarna, şura, grajdurile de vite, hambarele. Din fericire vîntul ducea scînteiele înspre luncă, că altfel n-ar fi scăpat nici celălalt hambar, nici grajdul de cai şi poate nici casa asta. Au luat caii, pînă la ultimul, chiar şi mînjii, i-a furat cineva într-o noapte. Ce-a mai fost prin magazii, au luat răsculaţii. De cînd a plecat şi tăticu cu răsculaţii, am rămas numai eu cu Szczepan.

— Va să zică, aveţi tată.

— Da, am. Tatăl meu a fost administrator aici, la Niezdoly, la unchiul Rudecki, douăzeci şi doi de ani, de cînd s-a întors din Siberia. Fusese sergent

de cavalerie în cealaltă revoluţie [1] şi pentru asta l-au dus în Siberia.

— Aveţi şi mamă ?

— Mama a murit cînd aveam un an, adică acum douăzeci şi doi, ba nu, douăzeci şi unu de ani...

— Vai, vă scadeţi anii !

— Dar ce, să spun mai mult decît am ? Nu scad de loc.

După o clipă adăugă cu mîndrie, dar şi cu un fel de jenă, aşa cum se vorbeşte despre chestiunile şi amănuntele familiale, care sînt mari şi importante numai în cadrul familiei, în timp ce pentru străini ele nici nu există :

— Tăticu are numai şase degete la ambele mîini.

— Cum asta ?

— Fiindcă într-o luptă lîngă Dlugosiodlo l-a lovit un glonţ chiar cînd ţinea puşca la ochi şi ţintea. Aici are două degete retezate şi aici două. Cînd se spală e atît de nostim...

Mimă împreunînd mîinile.

— Şi tatăl dumneavoastră v-a lăsat aşa, singură ?

— Da, pentru că prima îndatorire a unui polonez e faţă de patrie ; familia abia după aceea... recită fata această frază tip, preţioasă şi general cunoscută.

— Cum vă descurcaţi aici cînd vine armata ? Vine cîteodată ?

— Oho ! Dacă vine ? Puţine sînt nopţile liniştite fără ei. Şi cînd nu-i armata, atunci vin ai noştri. Pleacă ai noştri, vine armata.

— Şi dumneavoastră sînteţi întotdeauna singură ?

— Mai e şi Szczepan.

— Moşneagul acela ?

[1] Este vorba de răscoala naţională împotriva asupririi ţariste, în Polonia, Lituania, o parte din Ucraina şi Bielorusia, care a durat de la 29 noiembrie 1830 pînă în octombrie 1831

— Chiar dacă-i bătrîn, e deştept şi încercat. Pentru fiecare lucru, pentru fiecare împrejurare are chibzuiala lui ţărănească şi soluţii care nu dau greş. În plus, trebuie să mai ştiţi, domnule duce, că el nu se teme. Adică, de temut se teme, că tremură tot ca o piftie, dar n-o să fugă niciodată. În clipa cînd va trebui să dea socoteală — şi numai el singur ştie cînd va veni această clipă — atunci cu siguranţă că n-o să trădeze şi o să ia totul asupra lui. De o sută de ori dacă e izgonit, el tot stă lîngă uşă, trage cu urechea şi aşteaptă. Numai să ridic glasul şi e numaidecît lîngă mine. Dac-o să mă atace cineva, el o să mă apere pînă la ultima suflare. E un om sigur. De altfel pentru un moment crucial mai am un apărător.

— Unde ?

— Aici, declară zîmbind, şi scoase din buzunarul rochiei largi un pistol cu două focuri.

— Cine vi l-a dat ? întrebă Odrowonż.

— Tata.

— Asta-i singura apărare care v-a lăsat-o ?

— Tata a spus să-l folosesc numai în ultima clipă, dacă cineva m-ar ataca cu forţa. Mai presus de orice, tata mi-a poruncit să mă apăr pînă în ultima clipă cu demnitatea femeii poloneze.

— Cu demnitatea femeii poloneze...

— Credeţi, domnule duce, că asta nu înseamnă nimic ? Eu am avut deseori ocazia să constat contrariul. Şi o să vă mai spun o taină care o să vă liniştească. Mai am aici o aliată. Numai că asta trebuie ţinut secret, că altfel va fi vai de noi.

— Voi respecta secretul.

— Atunci să vă spun. Este o cîrciumă în cîmp deschis, la un sfert de verstă de aici, la o încrucişare de drumuri. Cîrciuma e-a unor ovrei. Înainte, cînd povarna de la ferma Niezdoly mergea, luau votca de la noi. Acum o iau din altă parte şi se ocupă cu ce

pot, dar mai ales cu trecerea cailor furați în ținuturi îndepărtate. Așa spun oamenii. Eu nu știu precis. De altfel, acum nimeni nu poate să afle adevărul, fiindcă totul se pune pe seama răscoalei. Apar cai la cîrciumă și dispar. Sînt chipurile ai răsculaților... La cîrciuma asta stau mai mulți ovrei. Printre ei e și o ovreicuță de vreo paisprezece, cincisprezece ani. O cheamă Ryfka. Merită să vedeți maimuțica asta la lumina zilei. Nu s-a mai spălat de vreo patru ani, cu părul vălătucit, zdrențuită, murdară...

— Aproape cum eram eu ieri...

— Puțin și mai și, numai că fără sînge. Pe vremea cînd Siapsia, cîrciumarul bătrîn, luase în arendă ferma de vaci de la curte, Ryfka venea în fiecare zi în zori, la muls, să măsoare laptele. Și eu la fel, trebuia să mă scol cu noaptea-n cap, să mă duc la vaci. Așa că de plictiseală, stăteam de vorbă cu ovreicuța despre toate cele. Cîteodată îi mai făceam cîte ceva cadou. Alteori o luam de la cîrciumă în serile de vară și hoinăream amîndouă prin întuneric, prin ceață, pe malul rîului, umblam cu picioarele goale prin roua din iarba necosită... Poate că dumneavoastră o să vă scandalizați că eu mă încîrduiam atîta cu o ovreicuță...

— Nu, Doamne ferește!

— Nici eu nu mi-am apropiat-o chiar într-atît, încît să-mi fie confidentă, ci numai așa, că-i bună să țină un secret, e credincioasă și mereu lîngă mine ca umbra lîngă pom. Uneori ne duceam împreună după zmeură și mure, aici pe dealul de după Niezdoly. Umbla întotdeauna după mine și asculta ce-i spuneam. Dacă ziceam albă, și ea la fel, îmi schimbam eu părerea, și ea după mine. Ce-mi place mie, îi place și ei. Ce nu-mi place mie la gust, pe ea o scîrbește. Dacă încep să fredonez ceva, ea după mine, cuvînt cu cuvînt, notă după notă și atît de caraghios

că te prăpădeşti de rîs. Dar trebuie să mă stăpînesc ca să n-o jignesc. Cîteodată cîntam într-adins nişte bazaconii nemaipomenite, improvizam cîntece caraghioase ca să le-nveţe şi ea... Aşa că Ryfka aceasta a devenit prietena mea de-adevăratelea. Acuma, cînd vine armata noaptea, oridincotro, tot trece pe la cîrciumă, că-i la răscruce. Dacă întreabă care-i drumul spre conacul Niezdoly, Ryfka o şterge prin uşa din dos, apoi peste dealul acesta sălbatec, prin vale, prin grădină, pînă la mine. Dacă se apropie răsculaţii, bate aici în geamul acesta de trei ori. Dacă vine armata — de patru ori. Atunci eu mă duc la bucătărie, îl trezesc pe Szczepan şi ne pregătim pe întuneric. Abia cînd încep să lovească cu patul puştii în uşi şi în ferestre, atunci se duce Szczepan să deschidă. Dar cel puţin ştim la ce să ne aşteptăm. Înţelegeţi, domnule duce ?

— Înţeleg, deşi tare mă mai doare, aici, în picior. Iar în privinţa titlului meu de duce, ştim amîndoi o dată pentru totdeauna că există, că nu-i ceva efemer, aşa că n-are rost să vă obosiţi să-l readuceţi mereu din uitarea în care e scufundat.

— Domnule duce, dumneavoastră sînteţi un — cum se spune ? — un democrat...

— Cam aşa ceva.

— Bine, o să vorbim direct. Vorba e că abia acum cînd dumneavoastră sînteţi aici e importantă Ryfka. Nu-i aşa ?

— Oh, aşa-i.

— Că doar ei răscolesc toată casa de fiecare dată, fără să scutească nici măcar patul meu. Cotrobăiesc peste tot. Cîteodată mai e cîte unul care se ruşinează şi dă ordin să se caute pe deasupra. Dar sînt alţii care intenţionat se uită prin toate colţişoarele şi fac glume.

— Ce-o să fac eu dacă vin ?

— După ciocănitul Ryfkăi o să ştim cine vine. Dac-o să bată de patru ori... atunci Szczepan o să trebuiască să vă ia în braţe şi să vă scoată din casă, poate că în hambar...

— Ce greu o să fie !

— Nu chiar aşa. Bătrînul o să poată. Şi titlul de duce o să aibă partea lui, căci o să-i explic lui Szczepan că sînteţi cu adevărat un mare bogătaş.

— Bogătaş, nebogătaş, dar oricum familia mea o să-l răsplătească cu dărnicie.

— Tocmai. *Ça ira !* [1]

— Dumneavoastră nu ştiţi italiana, în schimb franţuzeşte...

— Da, ştiu, că am fost la pension la călugăriţele din Ibramowice. N-am învăţat chiar pînă la capăt, fiindcă tata mi-a poruncit să mă întorc la gospodărie. De altfel, trebuie să recunosc că nu prea mă dădeam în vînt după Ibramowice. Dar eu vorbesc într-una şi dumneavoastră n-aţi mîncat încă nimic. Mă duc să aduc puţină caşă mai caldă, că asta s-a răcit şi s-a făcut clei. Poate că Szczepan o fi căpătat şi vreo căniţă cu lapte de la cîrciumar, dar... de capră, adăugă ea jenată, ieşind din cameră.

Cînd se întoarse, îşi găsi oaspetele cufundat într-un somn subit, febril. Se apropie în vîrful picioarelor şi se uită la bandaje. Ici, colo sîngele străbătuse prin pînză. În diferite locuri perna şi cearceafurile erau pătate. Fetei îi păreă rău de aşternut, dar şi de vlăjganul acesta care-şi zicea duce. O întrista faptul că trăsăturile lui regulate, nasul drept şi perfect, capul frumos format, au fost mutilate astfel de răni. Stătu tăcută într-un colţ al camerei, deplîngîndu-i soarta, pînă cînd acesta se trezi. Atunci

[1] Perfect ! (Fr.)

îl sili să mănînce cîteva linguri de caşă, ce-i drept, fără laptele anunţat, dar cel puţin caldă. El îi ceru în repetate rînduri scuze pentru neplăcerile pe care le avea din cauza lui. Pe ea, însă, o irita că revine mereu asupra acestui lucru. Şi ca să pună o dată capăt situaţiei de stinghereală, îi spuse :

— După cum v-am mai raportat, domnule duce, abia acum respir mai liber sub ocrotirea dumneavoastră.

— Glumiţi...

— Ce, astea-s glume ? Dac-aţi şti cu de-amănuntul ce se petrece aici noaptea, aţi înţelege despre ce-i vorba.

— Dar ce se întîmplă ?

— Dac-ar fi aşa de uşor de explicat...

— Că vin soldaţii ?

— Asta pe de o parte... Dar pe de alta...

— Ei, ce-i ?

— Aţi văzut ce casă mare e asta ?

— M-am uitat, dar ieri îmi era greu să observ ceva.

— Sînt optsprezece camere. Mai mari şi mai mici. Printre astea şi trei saloane. Unul, cel mai mare, e cît toată lăţimea casei, de partea cealaltă, în aripa construită mai tîrziu. Şi în toată hardughia asta, eu singură.

— Vă e teamă ?

— Dumneavoastră e uşor să nu vă temeţi, că sînteţi bărbat. Dar asta nu-i tot...

— Ce trebuie să mai aflu ca să mă tem cum se cuvine ?

— Să vedeţi cum stau lucrurile... spuse fata trăgîndu-şi scaunul mai aproape de pat şi coborîndu-şi vocea pînă la şoaptă : De mult, după revoluţie, au locuit aici doi fraţi Rudecki. Gospodăreau amîndoi laolaltă, căci aveau nouă ferme, povarna, joagăre,

o herghelie, grajduri — într-un cuvînt, era o gospodărie mare. Fratele mai în vîrstă, Dominik, acela care nu mai trăieşte, slujise pe vremuri în armată. Trebuie să ştiţi că şi el a iubit-o pe mătuşa mea pînă cînd s-a căsătorit cu unchiul acesta, cu Pawel, care trăieşte şi e acum în închisoare.

Răposatul unchi Dominik era stăpîn peste povarnă, herghelie, mori, pădure, joagăre, peste tot ce ţinea de meşteşuguri. Unchiul Pawel conducea fermele. Locuiau aici împreună. Unchiul Dominik de partea cealaltă, singur, căci se certa mereu cu unchiul Pawel pentru bani şi pentru toate cele. Acolo şi mînca. I se trimitea prînzul în partea cealaltă. Tata i-a spus o dată unui domn, care era tot revoluţionar, că unchiul Dominik o iubea în continuare pe mătuşa şi că era foarte supărat pe fratele său că i-o luase înainte. Se spune că din cauza asta s-a sălbăticit. Nu mai ştia nimic altceva decît cai, cîini, ogari. Vîna mereu, trăgea la ţintă cu puşca şi cu pistoalele. O dată s-a certat cu unchiul Pawel pentru povarnă. Unchiul Pawel îi arăta că povarna merge prost, că aduce venituri mici şi că se distrug fermele din cauza ei. Atunci unchiul Dominik a lichidat povarna, a închis-o, a gonit muncitorii şi a dat poruncă să se scoată mobila din salonul acela, cel mai mare, de lîngă camera lui şi să se aducă acolo toate butoaiele, butiile enorme, balercile mari cu cercuri de metal — şi să fie aşezate la rînd. Povarna au transformat-o în depozit de lemne şi scînduri. Pînă în ziua de astăzi toate butoaiele acelea au rămas acolo, în salon. Ei, şi într-o seară, imaginaţi-vă, domnule, unchiul acesta Dominik, în ultima cameră unde locuia, dincolo de salonul cel mare, a legat o puşcă încărcată de uşă, s-a aşezat în faţa ţevii şi cu piciorul a apăsat pe trăgaci. S-a omorît.

— Cînd a fost asta ?

— Acum vreo zece ani. Eu atunci eram la călugăriţe. Dar asta-i numai începutul, domnul meu.

— Ce, moartea ?

— Da. La început n-a fost nimic. L-au plîns pe unchiul Dominik, i-au pus o piatră funerară la cimitirul de lîngă biserica noastră, au dat să se facă slujbe pentru sufletul lui. Şi în vremea asta...

— Ce se întîmplă cu dumneavoastră ? De ce vă temeţi ?

— Că el umblă mereu prin casă...

— Ce spuneţi ?

— Spun şi toţi pot să confirme acelaşi lucru. Tot ţinutul ştie de asta.

— Dar e de rîs...

— O să rîdeţi cînd o să auziţi singur.

— Ce pot să aud ?

— Toţi care-au fost aici afirmă acelaşi lucru despre ce face el noaptea. Ascultaţi : ia butoaiele acelea mari ferecate cu cercuri de fier, le ridică pînă la tavan ca pe nişte ciubere şi de acolo le trînteşte de podea. Butoiul cade cu putere pe duşumea şi mai sare încă de cîteva ori pe loc. Se aude clar : buf-buf-buf-buf... Apoi altul, la fel. Al treilea, la fel. Şi aşa repetă de zece, cincisprezece ori.

— Dar s-a dus cineva să-l vadă cum face asta ?

— Sigur ! S-au dus cu lumînări, cu servitori, toată curtea. S-au dus şi cu preotul paroh şi cu un călugăr evlavios venit din ţinutul Miechowski. Toţi auzeau clar cum trîntea butoaiele, dar cînd se duceau acolo în grup şi intrau cu lumînările aprinse în salonul mare, ce să vadă : butoaiele stăteau înşirate la rînd, unul lîngă altul, ca mai înainte. Pînze de păianjen grele atîrnau de la unul la altul, întinse Dumnezeu ştie cînd şi acoperite cu un strat gros de praf, aşa cum erau cu ani în urmă.

— Vedeţi dar că e o iluzie.

— Iluzie! Oricine înnoptează aici, la început spune aşa ca dumneavoastră, dar pe urmă tremură de frică. Preoţii au slujit butoaiele.

— Aţi auzit şi dumneavoastră?

— Cum să nu aud! De vreo douăzeci de ori! Uneori cînd începe, se cutremură toată casa. Şi parcă-i numai asta? Umblă prin casă! Îl văd cu toţii. Într-o redingotă de culoarea tutunului, cu nasturi din corn, cu nişte pantaloni strînşi pe corp şi întinşi cu elastic pe sub talpă. O dată, în amurg, a trecut atît de aproape pe lîngă mătuşa mea, că nasturii lui de corn de la spatele redingotei s-au frecat clar de suprafaţa sculptată a dulapului, clar de tot. Mătuşa a leşinat.

— Aş vrea să cred, fiindcă spuneţi dumneavoastră, dar nu pot.

— Atunci să vă mai spun una, cea mai grozavă. Unchiul a dat mulţi bani la biserică să se facă slujbe pentru liniştirea sufletului unchiului Dominik. Preotul paroh care e un om în vîrstă, un cleric citit, ne-a povestit asta el însuşi şi mîinile-i tremurau de spaimă. Spune că stătea într-o seară cu vicarul la parohie, într-o cameră mare şi se sfătuiau ce slujbă de pomenire să facă a doua zi. Dar fiindcă erau multe acatiste date, au hotărît că, deşi urmau să ţină slujbă şi pentru unchiul Dominik, să o amîne pentru altă dată. Preotul a recunoscut faţă de noi că a comis un păcat împreună cu vicarul fiindcă au început să spună că se fac atîtea slujbe pentru acest sinucigaş, în timp ce sînt alte multe suflete care au nevoie de ajutor. De altfel, spusese preotul paroh, nu ştiu dacă dommul Rudecki a uitat sau a neglijat să plătească la timp pentru această slujbă. Şi tot discutînd aşa — preotul cu vicarul — hotărîră să amîne slujba unchiului Dominik pentru altă dată; vicarul a luat

pana în mînă să scrie în condică ce pomeniri vor face a doua zi. În cameră nu mai era nimeni altcineva în afară de ei doi. Pe masă, între ei, era o lumînare. Cînd vicarul a scris primele litere ale unui nume, pe masă a picat, lovit cu putere de parc-ar fi fost aruncat din tavan, un ducat de aur, care s-a învîrtit, s-a rostogolit în faţa lor şi s-a aşezat în lumina lumînării între mîinile celor doi preoţi. Aşa le-a plătit, pentru slujbă, în felul lui, sadic. Părintele paroh spunea că s-au speriat cumplit amîndoi. Au dus numaidecît ducatul acela la biserică, l-au depus în altar ca ofrandă şi au stat noaptea îngenuncheaţi în biserică, la lumina candelei să se roage cu căldură pentru liniştea sufletului răposatului Dominik. A doua zi au făcut slujba cuvenită de pomenire.

— Ciudate lucruri... Dar acum, cînd aţi rămas singură, singurică, aţi mai avut asemenea sperieturi cu el?

— Nu, acum parcă s-a liniştit. Nu mai aruncă butoaiele şi nu mai bocăne ca de obicei. Doar o dată... Dar asta n-am să vă mai povestesc.

— Nu trebuie. Încercaţi să uitaţi...

— Închipuiţi-vă: vin aici soldaţi, percheziţionează, ţipă, fac tămbălău, ameninţă. Şi cînd, în cele din urmă, pleacă şi pot şi eu să respir în linişte, atunci rămîn singură şi încep să mă tem de celălalt. Acum că aţi venit dumneavoastră, nu mai mi-e frică absolut de nimic. Adică, mi-e frică, dar numai de armată. Dar cel puţin ei de-a face cu oamenii...

— Cu oamenii? Zău?

— Poţi să te aperi cu dinţii şi cu unghiile şi, în cele din urmă, să mori. Dar cu ăsta!

— În noaptea aceasta nu v-aţi temut?

— De loc! Am dormit buştean, deşi cu dorm foarte acum: aud numaidecît cînd cineva este Rafka.

— Dar unde dormiți ?

Domnișoara Salomea se roși toată de stinghereală și spuse :

— Aici, în camera de-alături.

— Unde ?

— În salon.

— În salonul acela neîncălzit ?

— Mi-am pus o saltea lîngă ușa dumneavoastră și vine cald de aici și-așa dorm. Știți doar că trebuie să fiu în apropierea ferestrei să aud cînd bate Ryfka în geam.

III

Faptul că prevedea urmări inevitabil neplăcute în cazul cînd rănitul ar fi fost găsit în casă o sili pe Salomea să caute o ascunzătoare pentru protejatul ei. După lungi discuții cu Szczepan, ajunseră la o înțelegere. Dintre clădirile anexe ale fermei arse, în afară de grajdul pentru cai, mai supraviețuise un hambar așezat mai într-o parte, plin cu fîn din anul trecut, care scăpase ca prin minune și de distrugere și de hoți. Într-o parte a acestui hambar, fînul era așezat pînă sub acoperiș. Acolo își ascundea Szczepan sacul cu cașă. Tot acolo hotărî să-l ascundă la caz de nevoie și pe răsculat. Alese un loc în fîn și scobi începînd de sus de tot, un soi de puț adînc de șapte, opt coți. Deoarece fînul se așezase bine în decursul toamnei și iernii și se bătătorise, groapa aceasta avea pereții drepți, respectînd linia ca la un puț adevărat. În plus, aproape de fund mai săpă în fîn ca o conductă pentru aer,

care ieşea în afară. Printre ruinele povernei găsi o uşă veche, ferecată, care în timpul incendiului arsese pe la colţuri şi avea acum o formă eliptică. Aceasta — după ce aşezase în fîn o ramă corespunzătoare — acoperea puţul ca un capac. Pe deasupra uşii mai pusese un strat de fîn care făcea ascunzătoarea de negăsit. Totodată trebuiră să se gîndească şi la o eventuală îmbrăcăminte pentru bolnav. Găsiră prin dulapuri o şubă de călătorie a domnului Rudecki, groasă şi lungă, din blană de urs şi nişte ghete îmblănite. Ţineau toate astea la îndemînă, împreună cu două streanguri noi, de o lungime respectabilă.

La început Salomea dormea în salonul rece care se învecina cu fostul ei alcov, acum camera bolnavului. Dar teama că s-ar putea să nu audă semnalul de avertizare din geam o făcea să ţină deschisă uşa de la cameră. Apoi, în salonul neîncălzit era insuportabil de frig şi aşa cum dormea ea pe o saltea întinsă pe jos, simţea asta în mod deosebit. N-aveau nici o posibilitate să încălzească salonul, căci Szczepan spărsese de mult gardul de la grădină şi abia aveau cu ce să facă focul la bucătărie şi în camera fetei. Aşa că n-avu încotro... Domnişoara Salomea numită de toţi în familie Mia, a trebuit să se mute cu dormitul în camera ei dinainte, adică în dormitorul ducelui. Aici, întinsă pe sofa, numai pe jumătate dezbrăcată, acoperită cu blana de urs, moţăia lîngă bolnav. În fiecare seară cînd trebuia să se culce, se împurpura de ruşine şi se sufoca de teama de a nu fi rău judecată. Dar frica de a nu trăda prezenţa în casă a răsculatului o silea să treacă peste aceste scrupule. În ce-a de-a treia noapte pe care o petrecea la căpătîiul bolnavului care aiura din cauza temperaturii, gemea şi se văita, se auziră deodată în geam patru ciocănituri. Apoi încă pa-

tru... Ciocănitul era insistent şi grăbit. Mia sări imediat în picioare, trecu în goană prin antreul care despărţea camera ei de bucătărie şi-l trezi pe bucătar. Bătrînul se sculă numaidecît, mormăind după obiceiul lui. Fata îi strigă la ureche că vin soldaţii şi se apucă repede să-l îmbrace pe Odrowonż. Îi traseră pe el nişte pantaloni şi ghetele îmblănite, îl îmbrăcară cu şuba de urs, îi trecură iute nişte laţuri din streanguri pe sub genunchi şi pe la subţiori şi bătrînul luă voinicește greutatea în spate ca pe un sac cu grîne. Mia îi ajută să urce legătura în spate, îi descuie uşa de la antreu care dădea în grădina din spate şi o încuie la loc. Bătrînul Szczepan urcă panta, prin zăpadă, gîfîind şi gemînd sub greutate. După ce duse rănitul în hambar, printr-o intrare laterală, pregătită din timp, se urcă pe claia de fîn pînă sus, găsi pe pipăite ascunzătoarea acoperită cu capacul de lemn şi, poruncindu-i ducelui o tăcere mormîntală, se apucă de treabă. Dădu capacul la o parte, apucă în mîini streangurile şi începu să-l lase pe rănit în jos, în groapa întunecoasă. După ce-l aşeză la fund, legă capetele streangurilor de cîrligul zăvorului de la uşă, puse capacul la loc, îl acoperi şi-l mască cu fîn. Bătători locul cu grijă, coborî de pe claie, încuie hambarul cu cheia şi se întoarse repede în casă. Trecu pe întuneric prin bucătărie, antreu şi se opri în dormitor. Primu lui gînd fu să schimbe aşternutul răsculatului. Dar Mia se şi apucase de asta. Perna şi salteaua erau pătate în multe locuri cu sîngele care mai curgea încă din răni, străbătînd prin bandaje. Schimbară repede cearşafurile şi faţa de pernă. Tocmai cînd terminau cu asta, se auzi din curte tropot de copite, zgomot de paşi cadenţaţi şi de voci care înconjurară casa din toate părţile. Imediat, pe ambele verande, răsunară lovituri

în uşi, bocănituri cu patul puştii în obloane şi strigăte să se deschidă. Szczepan nu se grăbi însă să îndeplinească imediat această poruncă. În primul rînd, luă cearşafurile pline de sînge şi le ascunse într-un colţ ferit al cuptorului de pîine, unde nici diavolul în persoană nu le-ar fi găsit. Abia cînd bocănitul în uşi şi obloane ajunsese atît de puternic încît ameninţa să le scoată din ţîţîni, se duse la veranda principală şi deschise. Primi pe loc plata cuvenită. Salomea aprinsese felinarul ei şi aştepta în salonul rece.

Uşa fu dată de perete şi pătrunse înăuntru un grup de ofiţeri cu glugi legate peste chipiuri, cu mantale de iarnă şi cizme groase, cu săbii, cartuşiere, centuri strălucitoare. În fruntea ofiţerilor înainta comandantul lor, un maior sau locotenent-colonel, om în vîrstă, cu mustăţi cărunte şi favoriţi. După ce intrară în salon, ofiţerii o înconjurară pe Salomea. Într-o poloneză stîlcită, comandantul întrebă :

— Cine eşti, doamnă ?

— O rudă a stăpînilor acestei case.

— Stăpînii casei unde-s ?

— Domnul Rudecki, tutorele meu, este la oraş, mi se pare că la închisoare, iar soţia lui a plecat să facă demersuri pentru a-l elibera.

— Dar fiii lor unde-s ?

— Unii la şcoală...

— Unde ? La care şcoală ?

— La Cracovia.

— Şi ceilalţi ?

— Ceilalţi au plecat şi nu ştiu unde sînt.

— Dumneata deci nu ştii unde sînt ?

— Nu.

— Cum te numeşti ?

— Brynicka Salomea.

— Tatăl dumitale a fost aici administratorul moşiei ?

— Da.

— Şi unde e acum ?

— A plecat.

— Unde adică „a plecat" ?

— Nu ştiu. Ni s-au furat toţi caii şi cei de tracţiune şi cei de trăsură, aşa că tăticul a plecat probabil să caute caii. Se spune că hoţii au gonit caii noştri pînă la graniţa de nord.

— Ei, poftim, la graniţa de nord... Şi de mult a plecat „tăticu" să caute caii aceştia ?

— De mult.

— Cîte săptămîni să fie ?

— Nu-mi amintesc, patru sau cinci...

— Da' scrupulos mai caută caii furaţi ! Iar noi, pe de altă parte, ştim precis că „tăticu" nu e chiar atît de departe. Şi mai ştim că dumneata ascunzi în conac un răsculat. Cine e răsculatul ? E tatăl dumitale ?

— Aici la conac nu mai e nimeni în afară de mine şi de acest bătrîn bucătar, Szczepan Podkurek !

— O să vedem noi. Dar eu te sfătuiesc pe dumneata să recunoşti unde este răzvrătitul şi să ne arăţi de bună voie locul unde se ascunde. Eu sînt om bătrîn, nu-mi place să pedepsesc fără vină. Dar dacă-l găsesc pe rănit va fi rău şi de el, şi de dumneata. Atunci n-am să mai fiu iertător. Deci, cum rămîne ?

— Aici nu-i nici un rănit. Vă rog, să căutaţi.

— Dumneata să nu mă rogi pe mine, că eu poruncesc aici. Încă o dată te sfătuiesc să ne arăţi ascunzătoarea. Am informaţii precise că acum cîteva

zile a intrat în curtea fermei un om rănit, tot satul l-a văzut, şi că n-a mai ieşit de aici. Unde este ?

— Poate c-a intrat, că pe aici se vîntură multă lume. Gardurile-s rupte, clădirile arse. Cine mai poate să ştie cine intră aici ?

— Va să zică, domnişoară, nu ne arăţi ascunzătoarea.

— Nu v-o arăt, căci nu ştiu unde poate să fie. Aici în casă nu-i nimeni.

Maiorul făcu un semn subofiţerului care stătea în uşă şi imediat intră în cameră un grup de soldaţi cu felinare. Unii începură numaidecît să caute pe sub canapele, în dulapuri, pe după sobe şi pe sobe, alţii porniră prin camerele învecinate, dînd mobilele la o parte şi răsturnîndu-le, ciocănind în pereţi şi în duşumea. Doi ofiţeri mai tineri îi cerură Salomeii să le deschidă uşa încuiată de la salonul mare. Tînăra gazdă îi porunci lui Szczepan să aducă cheia şi să deschidă. Bătrînul se duse prin camerele alăturate şi o căută atît de îndelung, încît trezi suspiciune şi aţîţă curiozitatea. Cînd, în sfîrşit, bătrînul veni cu cheia, o întinse unuia dintre ofiţeri. Acesta urlă furios la el.

— Mişcă şi deschide, neghiobule !

Bătrînul nici nu tresări. Întinzînd de departe cheia, spuse :

— Eu nu pot să deschid uşa aia şi nici nu intru acolo.

— Mă, cum îndrăzneşti ! Deschide numaidecît !

— Nu deschid. Deschideţi singuri.

— De ce nu vrei, drăguţule, să ne deschizi uşa ? întrebă maiorul pe un ton dulceag.

— Pentru că nu-i treaba mea să intru acolo.

— Şi de ce ?

— Asta-i camera domnului...

— A cărui domn ?

— A domnului răposat, fie-i țărîna ușoară... Dacă vreți, duceți-vă, dar eu nu intru.

— De ce ?

— Că lu' răposatul domn nu-i place să-i intre cineva acolo și să-i tulbure liniștea... mormăi bucătarul.

— Ce tot spui, hîrcă bătrînă ?

— Spun adevărul.

— Ce-i asta ? De ce nu vrea să intre în camera aceea ? întrebă maiorul întorcîndu-se spre domnișoara Brynicka.

— Spune adevărul... murmură aceasta în silă.

— Cum adică ?

— În camerele de acolo încă mai locuiește fratele domnului Rudecki, Dominik, mort de mult.

Ofițerii chicotiră de rîs. Maiorul întrebă :

— Ai văzut poate și dumneata cum locuiește acolo mortul ?

— De văzut, n-am văzut, dar am auzit cum se gospodărește pe acolo, cum umblă, trînțește, aruncă butoaiele dintr-un loc într-altul...

Ofițerii se uitară unii la alții, dîndu-și a înțelege că la mijloc e un pretext. Unul dintre ei îl împinse înainte pe Szczepan Podkurek să lumineze drumul. Dar bucătarul se smulse și se trase înapoi.

— Duceți-vă singuri, înălțimile-voastre.

— Gura ! Mișcă !

— Dumneavoastră ați venit și plecați, dar eu trebuie să rămîn aici cu el...

— Cu cine, prostule ?

— Cu domnu Dominik.

— Tu l-ai cunoscut ?

— Sigur că l-am cunoscut, dacă-i stăpînu meu.

— Dar a murit !

— Că n-oi fi prost să mă împotrivesc lui...

Răsuciră cheia în broască şi descuiară salonul cel mare. Uşa cedă cu greu, scîrţîind şi trosnind, căci lacul de pe podea se lipise de partea de jos a uşii şi se uscase. Din salon pătrundea umezeală şi frig ca dintr-o încăpere pustie. Cînd ridicară felinarele şi luminară această sală enormă, în ochii ofiţerilor apărură balerci ferecate cu cercuri de fier, butii din doage lungi, butoaie şi butoiaşe înşirate la rînd. Printre ele atîrnau pînze vechi de păianjen, peste care se aşezase un strat gros de praf. Duşumeaua era ceruită şi lucitoare. Ciubucurile aurite ale ştucaturii străluceau, în mijlocul tavanului se întrezărea o pictură decolorată. Pe unul din pereţi atîrna portretul unui bărbat cu trăsături aspre şi frumoase, care surîdea ironic. În afară de acest tablou nu mai rămăsese nimic din fostul salon, nici o mobilă. Butoaiele înşiruite aici dădeau un aer de sălbăticie şi nebunie. Ofiţerii se apropiară de ele, se uitară înăuntru fiecăruia, luminînd cu felinarele, căutînd dacă nu cumva răsculatul s-a ascuns în vreunul. Dar după o cercetare amănunţită se convinseră că toate vasele sînt goale. Atunci deschiseră uşa de la camera în care locuise şi-şi luase viaţa Dominik Rudecki. Acolo se înfăţişa ochilor străinilor un tablou şi mai deprimant. Era o cameră lungă şi goală cu jaluzelele lăsate. Ici şi colo, cîteva scaune împletite. Pe podea zăceau risipite nişte hîrtii rupte. Szczepan, pe care-l aduseseră aici cu forţa, ca să lumineze drumul, tremura din tot corpul şi se închina aruncînd priviri speriate prin colţuri. După ce cercetară amănunţit podeaua, pereţii, ferestrele şi uşa, după ce constatară că nu există de aici nici o ieşire şi nici o uşă secretă, ofiţerii se retraseră. Camerele acestea produseseră asupra lor o impresie neplăcută. Se simţeau cu toţii străbătuţi de fiori de gheaţă. Nu puteau spune că se tem de ceva în mod

special, dar simţeau o neliniştе ciudată, apăsătoare. Se părea că într-adevăr în aceste camere care stătuseră încuiate vreme îndelungată, ieşise cineva înaintea vizitatorilor şi-i primise cu o aroganţă înfricoşătoare, cinică. Ofiţerii părăsiră încet salonul, ca să nu arate că se tem ; felinarele fură scoase şi uşa încuiată la loc cu cheia. Abia atunci simţiră cu toţii că „partea cealaltă" e într-adevăr un loc dezgustător şi că nu e posibil să locuieşti acolo.

Cu atît mai amănunţit începură să revizuiască camerele locuite, deşi şi acestea erau complet goale în clipa de faţă. Scuturară şi răsturnară totul, dar nu găsiră nimic suspect. În mod deosebit cercetară camera domnişoarei Salomea. Aici nu erau mobile prea multe, dar cu atît mai atent mîinile soldaţilor desfăcură patul şi răsturnară sofaua. În lipsa oricăror indicii, voiră să treacă în bucătărie, cămară şi celelalte dependinţe, cînd unul dintre soldaţi observă urme de sînge pe dosul saltelei. Dădu numaidecît de veste comandantului şi subalternilor lui. Grădele mai mari se adunară imediat în dormitor şi examinară salteaua cu pricina. Domnişoara Brynicka stătea în picioare în faţa patului, înconjurată de ofiţerii care-o priveau rîzînd fără consideraţie. Cînd maiorul o întrebă ce înseamnă sîngele de pe saltea, tăcu. Avea faţa palidă, ochii plecaţi în pămînt. În felul ei de a-şi strînge buzele, în arcuirea sprîncenelor regeşti, în plecarea pleoapelor deasupra ochilor era atîta mîndrie arogantă şi indiferenţă, că îi incita pe soldaţi la răzbunare.

— Ce înseamnă aceste urme de sînge ? insistă maiorul.

Fata tăcea.

— De unde a apărut sînge pe salteaua asta ?

Tăcea.

— Ai să răspunzi, domnişoară, sau nu?

Tăcea.

— Ce e asta? ţipă unul dintre ofiţeri vîrîndu-i sub ochi salteaua pătată.

— Sînt urme de sînge, răspunse ea liniştită.

— Al cui sînge?

— Al meu.

După ce spuse aceste cuvinte eroice, de martir, după ce dădu în faţa tuturor acestor bărbaţi înarmaţi dovada supremului sacrificiu de fată, se aprinse deodată toată de focul sîngelui care-i zvîcnea în vine. Simţea că are să-i ţîşnească sîngele prin piele, că are s-o înăbuşe ruşinea. Ofiţerii începură să murmure şi să se îmboldească între ei rîzînd şi şoptindu-şi comentarii glumeţe. Salomea se linişti. Ascultă răbdătoare ironiile şoptite, batjocurile şi tusea zeflemistă. La un moment dat ridică ochii şi-i învălui pe toţi într-o privire de neţărmurit dispreţ. În privirea aceasta străluci un gînd numai de ea ştiut şi închis în tăcere, că dintre toţi cei de faţă numai ea, femeia luată în derîdere, numai ea este de fapt ofiţer. Maiorul bătrîn, aşezat de multă vreme în Polonia, tată al unei numeroase familii, cu fete mari, îşi trecu încruntat degetele peste favoriţi şi şopti ceva spre subalternii săi. Apoi porunci subofiţerului care făcea percheziţia.

— Căutaţi în celelalte încăperi! Aici nu-i nimic deosebit.

— Şi el însuşi trecu în salon. Acolo ofiţerii, care pe canapea, care pe sofale, sau direct pe covoarele de jos, stăteau întinşi, aşa îmbrăcaţi cum erau, şi trăgeau din bidonaşe.

În cealaltă parte a conacului, în bucătărie, în cămări şi magaziile de lemne se terminase percheziţia. Veni un subofiţer şi raportă că în întregul conac nu s-a găsit nimic suspect. În cămară nu-i

nici o bucăţică de pîine, nici un praf de făină. Ofiţerii înjurau şi se văicăreau.

Salomea rămase singură în cămăruţa ei, îngîndurată. Alături de ea, pe masă, ardea felinarul luminîndu-i faţa. Războinicii grămădiţi în salon o priveau de pe locurile lor şi nu-şi puteau lua ochii de la ea. Un blond slab şi osos, cu mustăţi lungi, care stătea întins pe divan, îi făcu semn cu piciorul vecinului său şi şopti oftînd :

— Ah, ce mai fată !

— Frumoasă... fu de acord celălalt.

— O minunăţie ! adăugă un al treilea neîntrebat.

După o clipă şoapta se întinse între ei :

— Ce mai fată !

Maiorul care gemea obosit pe cea mai lată sofa, mormăi către entuziaşti :

— Domnilor, lăsaţi şoaptele astea. Trebuie să dormiţi, nu să şoptiţi !...

— Aici e greu de dormit...

— Închideţi ochii şi dormiţi...

— Şi ochi-i greu să-i închizi.

— Degeaba, degeaba.

— Păi de aceea oftăm şi noi platonic.

— Platonic puteţi ofta, dar în linişte şi fiecare la locul lui... Eu aş fi bucuros să pot dormi măcar un sfert de oră.

Un ofiţer de cavalerie, un dragon înalt ca plopul, pe nume Vesniţîn intră în casă şi raportă că a dat dispoziţie să se cerceteze cu atenţie hambarul, unde este o claie mare cu fîn şi că au fost duşi acolo toţi caii din escadronul lui, şi că dragonii s-au aşezat să doarmă în paie, că sînt puse santinele pînă departe şi totul e în ordine. Maiorul îi mulţumi cavaleristului pentru îndeplinirea strictă a dispoziţiilor sale, precum şi pentru raport, după care se întoarse pe o parte şi adormi. Salomea auzise ra-

portul şi încercase să pătrundă sensul şi însemnătatea cuvintelor. Ascultase cu inima bătînd nebuneşte, cu respiraţia oprită.

Într-un colţ întunecos al salonului, ofiţerul înalt de dragoni, Vesniţîn, se aşează pe un scaun liber, cu privirea aţintită asupra uşii luminate şi asupra fetei din camera cealaltă. Încerca un sentiment de fericire şi de chin totodată. În toate zilele acelea ploioase şi reci cînd străbăteau păduri necunoscute şi înaintau de-a lungul drumurilor de ţară visase să o revadă astfel pe această fiinţă. O purta în inimă, figura ei îi apărea ca o viziune vrăjitorească, ireală ca visul, dorinţa sau leşinul — plăcerea — pasiunea — dorul... O zărise o singură dată, frumoasă între frumoase, cînd trecuse cu armata pe aici, cîndva, în primele zile după izbucnirea răscoalei. Şi-o întipărise în minte de la prima vedere şi se îndrăgostise de ea o dată pentru totdeauna. De cîte ori îşi amintea chipul acesta, răsuna în el ceva ca melodia unei muzici necunoscute, nemaiauzite. Oh, cît de dureros a dorit ca ordinele militare să-l mai aducă prin părţile acestea, ca măcar încă o dată în viaţă s-o mai vadă, să o privească !... Numai să o privească !... Şi iată că soarta i-a oferit această clipă. Nu numai că i-a permis să vină aici, dar spre fericirea lui a deschis uşa şi la camera ei. Iar ea stătea acolo, singură, părăsită de toţi. În sufletul cavaleristului se dezlănţui o furtună înnebunitoare, în timp ce, cu capul sprijinit în mîini, o privea...

La uşa dinspre antreu stătea un soldat cu puşca. Salomea nu putea să se ducă pînă la bucătărie să se sfătuiască cu Szczepan, aşa că se aşezase pe pat şi, sprijinindu-şi capul în mîini, aştepta. Inima-i bătea în piept ca un clopot. Avea impresia că cei care dormeau alături ar putea să-i audă bătăile şi că

alarma asta a inimii ei va trăda totul. Fiecare zgomot, fiecare mişcare, era aducătoare de nenorocire. Ce nesfîrşit de lungi păreau minutele acestei nopţi!

Între timp, Szczepan, care fusese luat să-i conducă pe soldaţi la clădirile fermei, la pivniţa din grădină, la ruinele povarnei şi la gropile în care fuseseră ţinuţi cartofii, asista acum, după cercetarea tuturor acelor locuri, la pregătirile pentru înnoptat în hambar. Sub ochii lui aduseseră acolo caii, smulseseră din claia de fîn braţe mari şi îl puseră în faţa lor. Asculta cu urechile lui surde... Soldaţii se urcaseră în vîrful clăii şi întinzîndu-şi mantăile se culcau acolo, care prin colţuri, care peste ascunzătoarea răsculatului. Bătrînul îşi frămînta mintea să ghicească dacă acesta o mai trăi sau nu. Cu sinceritatea sufletului său simplu şi văzînd situaţia fără ieşire, îl ruga pe Dumnezeu pentru a doua alternativă. Ar fi trebuit să stea lîngă domnişoara, căci rămăsese singură printre ofiţeri, dar nu putea să plece, fiindcă sergentul de dragoni nu-l lăsa să se îndepărteze nici la un pas. Szczepan se tot gîndea ce să facă dacă au să dea foc hambarului, dacă nu s-ar găsi cumva vreo scăpare pentru „sărmanul" ascuns acolo. Sergentul gras şi mustăcios îi porunci să aducă fîn şi să-i aştearnă un pat în bătătura hambarului. Bătrînul bucătar lucra trăgînd cu urechea, dacă asta putea să ajute cu ceva, ţinînd seama de surzenia lui. Îi făcea pe plac sergentului, era de acord cu totul, îl aproba şi-i zîmbea, dezvăluind de fiecare dată în faţa lui gaura ştirbă a gurii. Sergentul îl punea mereu la treabă şi-l înghiontea neîngăduitor, căscînd de răsuna tot hambarul. Aşa că moşul alerga de colo-colo, aducea alte braţe cu fîn, le aşternea egal, potrivind ceva la cap, ca o pernă, zîmbind slugarnic mandatarului puterii. Cînd acesta se prăvăli, în sfîrşit, îmbrăcat în manta şi cu ciz-

mele în picioare peste aşternutul pregătit, Szczepan se ghemui într-un colţ şi aşteptă neobservat de nimeni, privind în întunericul adînc. Uitaseră de el. Din toate părţile se auzeau sforăiturile soldaţilor şi nechezatul cailor. Bătrînul începu încet şi cu grijă să se furişeze în sus pe claia de fîn, spre locul ascunzătorii. Făcea asta cu îndemînare, ocolindu-i pe soldaţii adormiţi. Cînd ajunse la locul ştiut, peste care întîmplător nu dormea nimeni, se afundă în fîn şi lipind urechea de scîndură ascultă încordîndu-şi din toate puterile simţul infirm. Dar de jos nu venea nici un zgomot, nici un foşnet. Nimic. Auzea doar pocnetul copitelor în bătătură, rumegatul cailor, clinchetul lanţurilor, scărilor şi frîielor, mormăitul adormit al oamenilor şi vuietul interior, veşnic, al asurzirii de bătrîneţe, ca ecoul unei mări a nesfîrşitului care înghite totul. Bătrînul oftă. Îi părea rău de tînărul cărat cu atîta trudă, ca să piară aici. Îi părea rău de opera pe care-o plănuise cu atîta meşteşug.

— Lumina veşnică să-i lumineze calea... oftă bătrînul, văzînd parcă aievea înaintea lui groapa întunecoasă pe care-o făcuse cu propriile sale mîini. Se zbuciumau în el simţăminte contradictorii : dorinţa puternică de a da capacul la o parte şi de a-l scoate de acolo pe nefericit şi chibzuinţa lui de ţăran, care se opunea. Szczepan stătu îndelung în locul acesta, frămîntat de un chin mut, neputincios, mai crud decît orice cuvînt. Îi sîngera inima bătrînă ale cărei lacrimi se uscaseră de multă vreme.

Se tîrî tot de-a buşilea pînă la o gaură în acoperiş, numai de el ştiută, pe unde ieşi afară şi coborî pe o scară pînă la pămînt. Se strecură ca o umbră prin grădină, pe la spatele hambarului, prin bălării şi prin gardurile sparte, trecu în beznă pe lîngă sentinele şi fără zgomot, ca o stafie, intră în bucătărie.

Trecu tiptil pe bîjbîite prin bucătărie şi antreu. Pe gaura cheii ţîşnea în întuneric o rază de lumină de la camera fetei. Szczepan se uită pe acolo şi-o zări pe domnişoara Mia stînd pe pat cu capul sprijinit în mîini. Ceva ca lătratul vesel al unui cîine într-o noapte întunecoasă se revărsa în fiinţa lui bătrînă şi surdă la tot ce o înconjura, în tenebrele spiritului său unde nu era decît singurătate şi dezgust. Şi rămase aşa acolo, în spatele soldatului, la uşă, cu ochiul lipit de gaura cheii, ghemuit stînd treaz de pază la pragul ei.

IV

În zorii zilei armata se adună, se încolonă şi plecă. Ploua mărunt, amestecat cu zăpadă. Vîntul vuia. Ostaşii erau nemulţumiţi, flămînzi, nedormiţi şi obosiţi încă înainte de a începe un nou marş. Ultimul detaşament care părăsi conacul Niezdoly fu escadronul de cavalerie, încartiruit în hambar. După plecarea militarilor, rămaseră în casă şi în curte o mulţime de gunoaie, mizerie şi duhoare. Stînd pe verandă, domnişoara Salomea se uita după coloanele de soldaţi care se topeau în lumina cenuşie a zorilor. O cutremurau fiori reci, lăuntrici. Dorea cît mai iute să alerge la hambar şi să-l scoată pe rănit din ascunzătoare. Dar Szczepan în loc să se ducă acolo, se căţără pe scara care pornea din bucătărie spre pod. Fata urcă după el. Bătrînul se tîrî pînă la ferestruica luminatorului şi se uită după soldaţii care se pierdeau în ceaţă. Cînd îl rugă să lase aceste precauţiuni şi să se grăbească, îi răspunse

printr-o tăcere dispreţuitoare. Făcîndu-şi şi ea loc lîngă bătrîn se uită curioasă să vadă ce urmăreşte acesta cu atîta atenţie. Nu observă nimic deosebit. Careurile întunecate ale infanteriei înaintau pe drumul din luncă, se afundau în satul îndepărtat de la marginea pădurii şi apoi dispăreau. După infanterie, la o distanţă de o jumătate de verstă venea grupul roşcat al dragonilor. Cai şi călăreţi se topeau într-o masă unitară de o formă deosebită care părea că spintecă ceaţa. Salomea privea cu ochii stinşi de nesomn la această pată întunecată. Bucătarul o atinse pe umăr chicotind. Cu ochii micşoraţi privea în depărtare şi arăta ceva cu degetul. Se uită şi ea mai atent şi văzu că din masa dragonilor s-a desprins o parte şi parcurge în goană distanţa în sens invers.

— Ce înseamnă asta ? întrebă.

— Au vrut să ne păcălească şi să ne prindă asupra faptului. Haidem, jos, fiecare la locul lui.

— Crezi că se întorc aici ?

— Îhî.

— Doar au perchiziţionat totul.

— Le ştiu eu obiceiurile. Haidem !

Coborîră în grabă. Szczepan se duse la bucătărie, aprinse focul şi începu liniştit să spele crătiţile şi oalele. Se auzea ecoul cadenţat al muncii lui, aceeaşi de nenumăraţi ani, şi cîntecul monoton cu text satiric pe care-l mormăia întotdeuna, imitînd neîndemînatic vreo melodie de-a domnilor.

„La sărmana mea mămică
Pluteau furnicile-n supică..."

Salomea luă un lucru de mînă şi se aşează la fereastră, în salonul în care dormiseră ofiţerii. Nu stătu acolo nici un sfert de oră că în curte se auzi tropot de cai veniţi în galop şi opriţi pe loc. Ofi-

țerul de dragoni Vesnițîn deschise ușa cu zgomot, trecu prin hol și se opri în pragul salonului. Cu ochi strălucitori o măsură pe locuitoarea singuratecă a acestui conac. Ea se ridică de pe scaun și se uită la el cu o privire uimită și plină de dispreț. El nu-și scoase chipiul, nici nu-și dezlegă capetele glugii. De pe cizme și curelele de piele ale armelor picura apă pe podea. Cîțiva soldați intrară după el în cameră. Le făcu semn să caute prin restul casei. Soldații se împrăștiară. Vesnițîn rămase singur cu fata. Se uita la ea cu aceeași adorație nebunească, nepotolită.

— Nu vă așteptați, domnișoară, să aveți asemenea musafiri... mormăi el în polonă cu accent rusesc.

Fata dădu din umeri fără să răspundă nimic. Asta-l tulbura și-l paraliza. Nu știa ce să mai spună. Aștepta rezultatul noii percheziții. După o vreme spuse neîndemînatec și fără rost, ceva ca un fel de scuză :

— N-am venit din dorința mea... E ordin. Armata-i armată...

Nu-i dădu nici o atenție. Simțind prea bine că în privirea și comportarea acestui ofițer se oglindește admirația pentru frumusețea ei, fata se făcu, conștient, mai frumoasă, mai atrăgătoare, făcîndu-și din aceasta ca un scut de apărare. Se așeză pe un colț al canapelei și începu indiferentă să coasă și să fredoneze în șoaptă, ca și cum în afară de ea n-ar mai fi fost nimeni în cameră. Căscă chiar neglijent. Își frecă mîinile înghețate, se uită pe fereastră. Ofițerul stătea în același loc privind-o cu niște ochi învăluiți în ceața fericirii și tristeții. După o vreme, deoarece soldații care făceau percheziția nu se mai întorcea, Mia întrebă înțepată :

— Eu sînt, poate, arestată în această cameră ?

— Nu.

— Mi-e frig, vreau să-mi iau un şal din camera de alături.

— Vă rog.

— Puteţi să trimiteţi un soldat să se uite cînd iau şalul.

— Nu-i nevoie.

— Ah, ce mărinimie!

Se retrase în camera ei, şi aşezîndu-se acolo la fereastră se uită afară. Ofiţerul o privea în continuare pe sub sprîncene. Lumina catifelată a acestei zile mohorîte se aşeza pe părul-i negru care lucea ca mătasea, pieptănat lins în jurul capului, pe gîtul ei de o frumuseţe perfectă, pe obrajii îmbujoraţi, pe sprîncenele lungi, arcuite şi pe buzele purpurii. Silueta ei crea un tablou la a cărei vedere admiraţia se transforma în pasiune. Fiecare mişcare a capului era o formă sau o unduire a perfecţiunii. Cînd ofta, o remuşcare de nedescris lovea în inima ostaşului. Cînd îl privea dispreţuitoare, se simţea atins de un glonţ dezonorant. Lumea în care hoinăreau gîndurile ei, la care visa sufletul ei, o lume în care era toată tristeţea ei, deschidea pentru o clipă în faţa lui imagini copleşitor de frumoase. Ofiţerul nu se mişcase de pe locul unde se oprise la început. Cînd soldaţii veniră să-i raporteze că nu s-a găsit nimic suspect în conac, se întoarse şi ieşi fără să spună un cuvînt, fără să arunce o privire. Sări pe cal şi plecă în fruntea grupului de soldaţi. Nici Salomea nu întoarse capul. Plîngea. Lacrimi mari, amare i se rostogoleau din ochi, izvorîte din mizeria vieţii pe care-o ducea în ultima vreme. Prevedea că răsculatul ascuns în fîn se înăbuşise sau murise din cauza pierderii de sînge. Se gîndea la tatăl ei din tabăra răsculaţilor, bătrîn şi ostenit, la băieţii rudelor ei care pieriseră

atît de îngrozitor în dimineaţa tinereţii lor, la toţi cei care plecaseră din această casă. Se gîndea la neliniştea şi spaima din timpul nopţii, spaimă care o aştepta cu aripile desfăşurate după fiecare zi care se scurgea, la şirul nenumărat de nopţi nedormite... Se uita la forţa asta brutală pe care n-o putea frînge nimic, de-o cruzime căreia nu i se putea pune capăt. Ce-o să se facă, dacă fuge şi Szczepan ? Ce-o să facă dac-au să-l spînzure pe bătrîn, în cazul cînd l-ar găsi ascuns pe răsculat ? Ce să facă dacă nimeni dintre rude nu se mai întoarce în casa asta blestemată în care domneşte şi triumfă Dominik ? O durere surdă şi oarbă se dezlănţui în ea. Disperarea o frîngea, cum frînge viforul o crenguţă de pom. Nu mai voia să se gîndească la nimic, să se apuce de nimic. Era de atîtea nopţi nedormită, obosită, cu sufletul îngheţat şi deznădăjduit. Plîngea agăţată de spătarul patului, fără să se simtă mai uşurată, fără să spere în vreo îmbărbătare.

Scîrţîi clanţa de la uşă şi intră bătrînul. Se uită pe sub sprîncene la fata plînsă şi mormăi ceva în legea lui, ridicînd din umeri.

— Trebuie să mergem... Lasă bocitu !

— Unde să mergem iarăşi ?

— La celălalt. Parcă nu ştii...

— Hai !

— Stai, trebuie să ne mai uităm.

— Doar n-au să se întoarcă şi-a treia oară.

— Dracu ştie dacă n-au lăsat spioni pe undeva.

— O să fim atenţi.

— În loc să bîzîi degeaba, domnişoară *Samolcia*, mai bine ai ieşi din casă şi te-ai plimba încoa şi-ncolo prin grădină să vezi dacă nu-i vreunul pe undeva. Poate să fie careva şi în tufişuri pe deal şi să se uite de-acolo.

— Mă duc pe deal.

— Du-te, numa să mergi aşa, ca la plimbare, fără ţintă. Te mai opreşti, te uiţi şi din nou pleci în alt loc. De pe deal vezi bine ce-i prin împrejurimi. Dacă-i careva pe aici să mă anunţi fuga.

— Bine, mă duc.

Ieşi din casă şi începu să se plimbe aşa cum îi poruncise Szczepan. Urcă agale dealul care începea chiar din spatele grădinii, acoperit de ienupăr, tufişuri şi mărăciniş. Pe jos zăpada era înmuiată de ploaie ; se mai adăpostise doar prin văgăuni şi în adîncul desişurilor. Oh, cît de respingător era locul acesta văzut de sus ! Clădirile arse, gardurile sparte, livada tăiată şi pe jumătate înnegrită de foc... Pustietate... Şi conacul bătrîn, părăsit, întunecat, strivit parcă de ruşine... Aici este oare Niezdoly, unde de atîţia ani se distra tot districtul, unde se petrecea pînă în zori şi a doua zi după bal şi din nou noaptea, pînă cădeau din picioare ?...

Ascunsă în tufişuri, Mia se uită cu atenţie prinprejur, dar nu observă pe nimeni, nici picior de om pe toată întinderea. Armata dispăruse de mult în pădure. În sfîrşit !... Szczepan ieşi din bucătărie şi se îndreptă spre rîu, se furişă prin livadă, ieşi pe după povarnă şi se întoarse. În cele din urmă, după ce se uită bine în jur, intră repede în hambar. Minutele treceau lungi. Inima începu să bată nebuneşte în pieptul domnişoarei Salomea. Avea impresia că au trecut ore întregi de cînd intrase bătrînul înăuntru... Nu mai putu să reziste. Coborî în goană dealul, străbătu grădina şi curtea... Se strecură în hambar şi se căţără pe claie. În ciuda presupunerilor ei, Szczepan n-o întîmpină cu înjurături. Dăduse la o parte capacul de deasupra puţului şi încerca să-l tragă afară pe bolnav, dar nu reuşea. De cîte ori îl trăgea pînă la jumătatea gropii, aluneca

în fîn şi cădea pe spate şi o dată cu el şi Odrowonż în mormîntul lui. Rănitul gemu în întuneric. Cînd auziră acest geamăt, se bucurară amîndoi şi-şi dublară efortul. Szczepan îi spuse domnişoarei Salomea să-şi treacă pe după umăr unul din frîuri şi să tragă. El făcu la fel cu celălalt. Astfel începură să tragă amîndoi, din toate puterile, îndreptîndu-se în părţi opuse şi numai aşa îl scoaseră la suprafaţă pe nefericit. O dată scos, constatară că trăieşte, deşi era sleit şi pe jumătate sufocat. Szczepan îi porunci domnişoarei să mai urce o dată dealul şi să observe împrejurimile. El aduse din celălalt capăt al hambarului un cărucior de cărat lemne, îl puse pe bolnav pe cărucior, îl acoperi cu fîn, mai aruncă pe deasupra nişte paie uscate şi crengi. Împinse căruţul pînă în bucătărie. Acolo îl dezbrăcă pe rănit de blană şi ghete, îl curăţă, îl scutură, îl ridică şi-l duse în pat.

Cînd se întoarse acasă domnişoara Salomea, îşi găsi protejatul în aşternut. Era leşinat şi cam prea roşu şi umflat. Faţa-i era vînătă, ochii stinşi şi însîngeraţi. Rănile se deschiseseră şi udau atît de tare bandajele, încît trebuiră să pună peste aşternut bucăţi de pînză groasă de cînepă, ca să nu mai rămînă şi alte pete de sînge care să facă dovada vinovăţiei. Domnişoara Salomea se apucă să schimbe bandajele şi să panseze rănile. Faşele se dăduseră la o parte şi rănile rămăseseră descoperite. Bandajîndu-l din nou, încerca o senzaţie deosebită, cum nu simţise încă niciodată în viaţa ei. Avea senzaţia că rănile acestea se impregnează pe propriul ei corp şi chiar că o dureau în aceleaşi locuri unde erau ele pe trupul bolnavului. La cap, sub ochi, pe braţe, între coaste şi în şoldul drept simţea ca nişte stigmate, cópii şi imagini vii ale rănilor lui. Pansînd rănile, loviturile şi înţepăturile, începu să pătrundă,

să înțeleagă pe de-a-ntregul viața lor ciudată, sublimă. Privea fără dezgust sîngele care se scurgea din ele și carnea vie a trupului. Cînd termină pansatul, se lăsa înserarea timpurie, de iarnă. Bolnavul adormi într-o febră mare.

Fata se prăbuși pe sofa și adormi și ea buștean. Cît de fericită se simți cînd, trezindu-se, văzu o zi luminoasă! Așadar trecuse o noapte fără percheziție, fără spaime, o noapte dormită în întregime, de la început pînă la sfîrșit, fără nici o piedică. Canarul, singurul ei prieten, începu să cînte în colivia sa, cînd văzu un soare atît de frumos. Nu știa nimeni de ce canarul acesta purta un nume tainic: Pupinetti. Era galben tot, curat, numai pe cap avea o tichiuță neagră sau o bereță din pene întunecate. Domnișoara Mia îl salută veselă, strigîndu-i parola stabilită de mult între ei, apărută cine știe de unde și cînd:

— *À bas la calotte!*[1]

Pupinetti își plecă-căpșorul într-o parte și umflîndu-și gîtlejul începu să desfășoare în cinstea soarelui cîntecul cel mai vesel și cel mai plin de viață. Văzînd că se apropie buna lui stăpînă, începu să sară de pe o stinghie pe alta și să se dea în leagăn. Ciugulea cîte o bobiță de cașă, ciupea o fărîmiță din frunza de varză, bea o înghițitură de apă, și-și chema prietena, ciripind repede, bucuros. Nu se sperie nici de porunca ei amenințătoare — *à bas la calotte!* — nici de mîna vîrîtă în colivie. Își aplecă numai căpșorul ca și cum s-ar fi temut într-adevăr să nu-i ia tichiuța neagră, atunci cînd fata îl luă în mînă și-i sărută ciocul cu cele mai frumoase buze de pe pămînt.

[1] Jos pălăria! (Fr.)

Răsculatul rănit întredeschise ochii orbiți de febră, își întoarse fața roșie spre protectoarea lui. Dintre buzele-i umflate ieși o bolboroseală. Ea se opri lîngă pat cu Pupinetti în mînă și-l arătă sărmanului combatant. Văzînd canarul, rănitul înțelese ceva și jalnic, jalnic de tot, zîmbi. Salomea dădu drumul păsării din mînă. Învățat să se așeze pe perna ei, Pupinetti se așeză pe marginea patului, se scutură și-și netezi penele. De acolo începu să cînte unul dintre cele mai vesele cîntece ale sale. Bolnavul zîmbi din nou. Uită de chinul vieții lui și ascultă cu plăcere.

V

Au trecut cîteva nopți în liniște. Nu mai venea nimeni pe la conacul părăsit. Rănitul dormea zile și nopți în șir, cu temperatură mare. Nu puteau să-și dea seama dacă febra era provocată de răni sau de vreo altă boală, internă. Gîlma de pe ochi se dezumflase și culoarea neagră a cheagurilor de sub piele începuse să cedeze. În felul acesta au apărut la suprafață pleoapele și ochiul sănătos, cu vederea bună. De atunci au continuat să bandajeze numai rana de sub ochi. Pe măsură ce dispăreau urmele loviturilor și vînătăilor și se trăgeau umflăturile, ieșea la vedere parcă o altă față. Altfel se contura acum nasul frumos, subțire, deasupra sprîncenelor negre strălucea albă fruntea inteligentă. Cel mai repede se vindecau rănile de la cap. Părul netuns de multă vreme, pe care domnișoara Salomea îl spăla și-l pieptăna cu grijă, părea să aibă calitatea de a cicatriza rănile în-

chise, dar încă roşii, la fel ca scama de pansat. Cel mai rău se prezenta împuşcătura din şold. Rănitul nu putea să facă nici cea mai mică mişcare, sau gest, fără să-l fulgere o durere muşcătoare. Probabil că glonţul se lăsa în jos printre tendoane şi vine, căci durerea venea tot mai de departe, din pulpa piciorului. Rana era încă deschisă şi supura în mod respingător, deşi era curăţată şi spălată mereu.

Într-o noapte, infirmiera fu trezită de zgomot în uşă şi geamuri, dar nu era ciocănitul Ryfkăi. Cineva bătea insistent şi din mai multe locuri. Ciocănea chiar şi în ferestrele din partea nelocuită a casei şi la uşa dinspre grădină. Deşi fusese imediat trezit, Szczepan nu-l mai putea duce pe bolnav în curte, căci se vede că erau înconjuraţi. Atunci îl luă în braţe şi, ajutat de domnişoara Salomea, îl duseră în grabă, cu aşternut cu tot, în salonul lui Dominik şi-l aşezară într-o butie goală. În timp ce-l transportau, ciocănitul din uşi se înteţea şi mai mult. Din fericire însă, de îndată ce deschiseră uşa, înţeleseră că aveau de-a face cu nişte compatrioţi. Era o parte dintr-un detaşament desprins din armata de răsculaţi condusă de Kurowski, după înfrîngerea de la Miechów. Se retrăgeau în marş forţat printre coloanele ruseşti ale lui Cernişki şi Ostrovski, rătăceau prin păduri, prin locuri sălbatece şi rîpoase, urmăriţi zi şi noapte, şi în felul acesta ajunseseră prin întuneric la Niezdoly. În urma fugii repetate a doi comandanţi, micul detaşament umbla fără conducător. Era alcătuit din oameni flămînzi, îngheţaţi, vlăguiţi şi nespus de demoralizaţi. Nu mai erau nici puşcaşi, nici partizani înarmaţi cu coase — aşa-numiţii „cosinieri" — sau cu bîte, atît de populare în răscoale, ci doar nişte oameni aproape dezarmaţi. De îndată ce se văzură sub un acoperiş, se prăbuşiră la pămînt unul lîngă altul şi începură să sforăie ca la comandă. Cîţiva dintre ei

se apucară să caute prin casă de mîncare şi votcă. Scotociră cămara, bucătăria, camerele, dar nu găsiră nimic. La aceste controale trebuia să asiste şi domnişoara Salomea. După ce scuturară toate putinile şi lăzile fără să găsească absolut nimic, disperaţi şi flămînzi începură să ameninţe. Unul dintre ei scoase un pistol de la cingătoare şi, cu o sălbăticie care atingea limitele nebuniei, puse ţeava la tîmpla tinerei gazde.

Fata înfruntă cu indiferenţă privirea lui diabolică, aşteptînd împuşcătura. Dar bietul călău nu-şi trăgea înapoi pistolul şi nici nu ştia ce să facă mai departe. Stătea cu arma ţintită între splendizii ochi ai fetei şi pălea tot mai mult.

— De ce nu tragi, domnule ? întrebă ea.

— Să nu mă întrebi de două ori.

— Atunci, sau trage, sau căutaţi mai departe, că-i păcat de timp pentru comediile astea.

— Unde-i caşa ?

— Caşa este puţină şi absolut necesară pentru cei care locuiesc aici şi pentru un rănit.

— Unde-i caşa ?

— O să vedem numaidecît. Mai întîi ascunde, domnule, pistolul, care ar trebui ţintit înspre duşman şi nu între ochii femeilor dezarmate.

— Tăcere ! Unde-i caşa ?

Szczepan, care stătea în spatele domnişoarei Salomea, se amestecă în discuţie.

— Caşa e puţină şi nu poate să ajungă la toţi. Am să aduc cartofi.

— Unde-s cartofii ?

— O mai fi vreo baniţă în groapă.

— Cît adică ?

— Păi spusei c-o fi vreo baniţă, sau poate două.

— Degeraţi ?

— Nu neapărat, că au fost bine acoperiţi.

— Unde-i asta ?

— Unde, ne-unde, e la loc bun. Îi aduc eu singur. Dacă au să se ducă toţi să ia, au să-i strivească şi să-i sfărîme. Şi-aşa n-o să mîncaţi tot ce-i acolo...

— O să mîncăm atîta cît poftim !

— Şi dacă mai vin alţii cu ce să-i hrănim ?

— Să crape pămînt !

— Iar au să pună pistolul la tîmpla oamenilor.

— Mai bine taci, moşneag blestemat ! ţipă răsculatul înfometat.

Îl apucă pe bătrîn de guler şi-l scutură în lege. Dar Szczepan se smulse curajos, şi-şi trase braţul din mîna celuilalt. Domnişoara Salomea îi veni în ajutor. Îi dădu un brînci răsculatului. Acesta se uită la ea cu o privire sălbatecă, care nu prevestea nimic bun. Simţea în ochii lui o mînie nebunească. În orice clipă putea să scoată pistolul şi să tragă. Ca să-l mai domolească încercă să ia totul în glumă şi, vrînd să-i îndrepte mînia spre alt obiect, îi povesti o anecdotă despre bucătar.

— Vedeţi, domnule, spuse ea, că bătrînul are în faţă doi dinţi sparţi.

— Am să îi sparg eu şi pe ceilalţi !

— Înainte însă de a-i scoate şi ceilalţi dinţi bătrîni, ascultaţi o poveste despre aceia care nu mai sînt.

— Ce mă interesează pe mine dinţii lui !

— O, ce frumos ştiţi să conversaţi cu femeile !

— Conversaţie... Ei, fie, spuneţi dacă e ceva important...

— Dacă nu mă ascultaţi, cum să spun ?

— Eu ascult, numai că dumneata nu auzi cum urlă foamea în mine.

— E o poveste scurtă şi foamea aşteaptă. A fost aşa : cînd bătrînul acesta al nostru mai era încă tînăr, slujea aici, la curte, ca ajutor de bucătar. Nici nu şi-a

dat bine seama cînd i-a venit timpul de armată. Îi părea rău să se despartă de bucătărie, de crăiţi şi sosuri, îi era frică de armată — douăzeci şi cinci de ani sub arme, nu-i de glumă ! A venit primarul să-l ia la recrutare. Ajutorul nostru de bucătar a sărit peste gardul conacului, a luat o piatră de la pămînt şi şi-a spart cei doi dinţi din faţă, care, după cum ştiţi, erau absolut necesari pentru a desface încărcătura la puşca cu cremene. Primarul a sărit să-l lege şi să-l ducă, dar băiatul începu să rîdă în gura mare şi-i arătă gaura însîngerată de pe falcă.

— Şi ce-i cu asta ?

— Nimic, numai că morala fabulei e că nu trebuie să te repezi la harţă pentru orice ! Iar bătrînul a făcut multe gesturi de felul acesta.

— Îmi permit să amîn orice poveşti pentru mai tîrziu, după ce o să lichidăm cartofii. *Primum edere, deinde philosophari.* [1] Ştiţi ce-nseamnă asta ?

— Nu ştiu, dar trebuie să fie ceva cu mîncarea.

— Chiar aşa... Hai ! unde-i un sac ?

Şi, găsind un sac, porni cu Szczepan. În curînd se întoarseră cu cartofii.

Aprinseră focul în sobă cu aşchii sparte din gardul rupt. Se apucară cu toţii de curăţatul cartofilor. Ieşi la iveală că printre comorile detaşamentului era o bucată de slănină luată de undeva. Szczepan se pierdu în întuneric şi aduse într-un fund de sac nişte caşă din ascunzătoarea lui. Începu să pregătească şi caşa şi cartofii cu mare pricepere culinară. Din timp în timp însă se întrerupea şi ieşea să asculte cu urechile lui surde dacă nu geme pămîntul sub pasul inamicului prin apropiere...

[1] Mai întîi trebuie să mănînci, apoi să filozofezi (lat.).

Rana din şoldul răsculatului nu numai că nu se vindeca, dar devenea tot mai periculoasă. Mai jos de împuşcătură, în dreptul şalelor, începuse să se formeze un furuncul mare, şi atît de dureros, că bolnavul ţipa ore întregi. Nici măcar grija pentru securitatea casei şi teama pentru viaţa locatarilor ei nu-i mai puteau linişti ţipetele neomeneşti, ca nişte urlete. Domnişoara Salomea nu mai dormea noaptea, nici măcar nu mai punea capul pe pernă de teama unei invazii neaşteptate a armatei. Acum, chiar şi transportarea ducelui în hambar, după ce-ar fi auzit semnalul ovreicuţei, ar fi fost lipsită de noimă, căci bolnavul ar fi ţipat şi acolo, îngropat în fîn. O dată, cînd auziseră gemete în hambar, soldaţii din unitatea care înnoptase la conac, cercetaseră amănunţit sub conducerea unui ofiţer toată claia de fîn, împungînd-o adînc cu baionetele. Numai un concurs fericit de împrejurări a făcut că n-au nimerit în ascunzătoare, iar faptul că hambarul şi conţinutul lui constituia un loc bun pentru adăpostirea soldaţilor peste noapte l-a împiedicat pe ofiţer să ordone să i se dea foc.

Era clar că glonţul din piciorul rănitului se lăsa în jos, în lungul tibiei, provocînd chinuri îngrozitoare şi dînd naştere la furuncule. În aceste condiţii viaţa devenise nespus de grea. Domnişoara Salomea, văzînd că nu-i altă scăpare, se hotărî să aducă un chirurg. Dar cum să facă acest lucru de vreme ce nu avea nici un ban — căci tot ce avusese îi luaseră răsculaţii care trecuseră pe aici în timpul iernii — fără cai şi fără sanie ? Era de asemenea periculos să închiriezi o căruţă din sat, căci ţăranii deveniseră duşmănoşi şi bănuitori faţă de curte şi asta ar fi

putut demasca prezența bolnavului. Pe de altă parte, n-o lăsa inima să-l izgonească pe răsculat din casă. El personal găsise un mijloc, o soluție infailibilă. Într-o zi, pe cînd stătea lîngă patul lui și-i dădea să mănînce, băgă pe neașteptate mîna în buzunarul de la rochia ei și-i luă pistolul, pe care fata i-l arătase cîndva, la venire. Ea reușise să-i ia pistolul din mîini, dar de atunci, ore întregi o ruga, printre urlete de durere, să-i scurteze această existență chinuită cu un glonț în frunte. De cum reușea să-i apuce mîinile, i le strîngea în palmele lui fierbinți ca în niște clești de fier încinși pînă la alb, implorînd-o să-i dăruiască moartea. Cîte rugăminți fierbinți și pe ce ton spuse, ce argumente dibace nu-i aducea, implorînd-o pentru această unică împușcătură.

Doar au pierit atîția ! Oameni de onoare, nobili, viteji... Cizmele mercenarilor îi afundaseră în noroiul cîmpiilor pustii ! Au căzut răniți, fără nici un ajutor, prin păduri, fără glorie, pentru o cauză pierdută. Ideea sacră se prăbușise de pe postamentul ei ! După înfrîngerea de la Miechow, țăranii polonezi duseseră răniții și-i predaseră în mîinile călăului ! Și-au dat mîinile la reprimarea răscoalei micimea spirituală a celor avuți și înapoierea îngrozitoare a celor sărmani... Ce imprudență, ce chin, să îngrijești, expunîndu-te la atîtea pericole, un trup chinuit și neputincios ! Mai bine moartea ! Să nu mai știe ce este și ce a fost ! Să nu-și mai amintească de nimic ! Să nu mai îndure iadul înjosirii cînd trebuie să se ascundă în fîn de teama mercenarilor.

— Soră ! strigă el. Ai milă de mine ! Omoară-mă ! Lasă-mă să mă omor singur ! Nu vreau să trăiesc ! Aici mă puteți îngropa cu ușurință, noaptea, pe ma-

lui rîului care mi-a spălat sîngele. Ai să vii primăvara şi-ai să sădeşti o floare. Voi fi fericit.

Disperată, nemaiştiind ce să facă, pe ascuns chiar şi faţă de Szczepan, domnişoara Salomea s-a dus într-o seară la prietena ei Ryfka. În cîrciumă era întuneric, uşile zăvorîte. De teama invaziilor, geamurile erau bătute în scînduri în aşa fel, că numai prin crăpăturile dintre ele se mai strecura înăuntru ceva lumină. Domnişoara Mia începu să meşterească la una din aceste ferestre, să mişte cuiele în care erau bătute scîndurile, să rîcîie pămîntul cu care fuseseră lipite crăpăturile împotriva gerului, pînă cînd făcu o gaură. Atunci, vîrî un băţ lung, pregătit dinainte, şi începu să lovească în direcţia unde ştia că doarme Ryfka, pe un divan. Multă vreme nu reuşi, căci fata dormea buştean, obosită de munca de peste zi şi de faptul că era adesea sculată în timpul nopţii. Dar cînd se trezi în sfîrşit, îşi dădu seama numaidecît cine o cheamă şi sări la fereastră. Începură să şuşotească prin crăpătura dintre scînduri, dar încet, de parc-ar fi foşnit vîntul, ca să nu-i trezească pe ceilalţi din familia cîrciumarului care dormeau în camera aceea şi în cele învecinate. Domnişoara Salomea spuse pe scurt despre ce-i vorba. Are nevoie de cai. Trebuie să aibă pentru o noapte o pereche de cai şi o sanie. Trebuie să se ducă pînă la oraş într-o fugă, să se întoarcă şi să se mai ducă o dată în aceeaşi noapte, fără să ştie nimeni. Ryfka trebuie să închirieze caii de la cineva. Dar pentru că la închiriat e nevoie de bani, pe care ea nu-i are, trebuie să-i fure de undeva. Mai tîrziu o să-i restituie. Ce-i de făcut? Ryfka se sperie. „Ce-i de făcut? Oi, oi! Doi cai şi-o sanie, de două ori dus şi întors pînă la oraş în aceeaşi noapte... Oi, oi! Ce-i de făcut?" Se scărpina în părul creţ şi, de disperare,

plescăia din buze. Vocea ei tremura de frig şi de spaimă şi dinţii-i clănţăneau puternic.

— Dă-mi un sfat ! spuse domnişoara Mia.

— Ce sfat pot să dau eu ? Eu nu ştiu.

— De-aia am venit pînă aici, ca să aud atîta lucru de la tine ?

— Eu vreau, dar nu ştiu ce să fac...

— Ce tremuri aşa ? Ţi-e frică ?

— Mi-e frică.

— De ce ?

— Că aici sînt nişte cai... Trei... De ham...

— Ai cui ?

— Nu ştiu.

— Dar cum au apărut ?

— I-au adus ieri.

— Furaţi ?

— Eu nu ştiu.

— Tu nu ştii. Te întreb, toantă ce eşti, dacă-s furaţi.

— Păi cum să fie ? Dăruiţi ?

— Unde-s caii ăştia ?

— În grajd.

— Sînt aici în păstrare ?

— De un' să ştiu eu ? Eu nu pot să-ţi spun mai mult. Caii sînt în grajd.

— Spune o dată adevărul ! Nu i-ai furat tu, nu-i păstrezi tu... De ce nu-mi spui adevărul ? Asta mi-eşti acuma, necredincioaso !

— De ce să nu spun adevărul ? Caii sînt cu siguranţă în păstrare. Da' ce nevoie e să spui asemenea lucruri ? Doarme sus în pod unu' care-a adus caii ăştia.

— Cînd pleacă mai departe ?

— Mîine noapte.

— În ce parte ?

— Nu ştiu.

— Dă-mi doi din caii ăştia.

— Aoleu, mi-e frică.

— N-are decît să-ţi fie ! Doar se întorc la ziuă ! Ryfka !

— Nu pot ! Au să mă omoare !

— Cine ?

— Tata şi cu ăla de-a adus caii.

— N-au să ştie.

— Cum să nu ştie ? Ei să nu ştie de asemenea chestii ?... Şi cine să se ducă ?

— Eu ! Sanie aveţi ?

— Avem, da' una mică, ţărănească.

— Fie şi ţărănească. Hai ! Adu cheile ! Ieşi afară !

Ryfka începu să plîngă surd, disperat. Stătea după scînduri şi plîngea.

— Nu vrei ?

— Au să mă bată să mă omoare. Au să-mi sucească gîtul.

— E, ai să suferi şi tu.

Argumentul acesta parcă a convins-o. Se linişti, dar mai întrebă :

— Şi cine-o să se ducă ?

— Eu, singură.

— N-ó să afle nimeni ?

— Nimeni. Numai eu şi tu.

— Dac-au să vadă, dac-au să înţeleagă cine-a făcut-o, atunci au să mă bată, oi, ce-au să mă mai bată !...

— Mititica de ea, că pînă acum nu te-a atins nimeni !

— Ăl de-a venit... are-aşa un bici !...

— Hai, adu cheia !

Ryfka se duse încet ca o umbră în adîncul casei şi multă vreme nu se întoarse.

Domnişoara Salomea credea că nici n-o să mai vie de loc. Se lăsase ger, sufla un vînt aspru. Rafale şuierătoare se legănau în jurul pereţilor cîrciumii întunecate, adormite. Era o noapte neagră, fără stele. In cele din urmă uşa din fund, dinspre groapa de gunoi, scîrţîi uşor şi apăru micuţa Ryfka. Închise uşa cu grijă şi ascultă atentă dacă nu vine cineva după ea. Asigurîndu-se că n-a auzit-o şi n-a văzut-o nimeni cînd a ieşit din casă, sări iute spre grajdul zidit, mişcîndu-se cu o uimitoare energie. Deschise repede uşa de la grajd, apoi poarta de la şopronul cu unelte. Domnişoara Salomea intră în grajd şi se apropie cu curaj de cai. Aceştia sforăiră neîncrezători şi începură să lovească cu picioarele în întuneric. Pipăi cu mîinile capetele cailor şi observă că au pe ei hamuri perfecte şi complete, că sînt gata oricînd să pornească la drum, dacă s-ar ivi nevoia. Caii erau mari şi, se vede, bine întreţinuţi, căci se foiau pe loc şi fornăiau sălbatec. După ce pipăi cu mîinile legăturile hăţurilor, zbalţurile căpestrelor, gîtarele şi ştreangurile, dezlegă doi cai şi-i scoase afară din grajd. Ryfka adusese din şopron o sanie mică, cu tălpile neferecate, într-adevăr ţărănească. Amîndouă înhămară în grabă caii la sanie, îndreptară hăţurile şi găsiră numaidecît un băţ. În timp ce domnişoara se şi urcase pe locul din faţă de la sanie, Ryfka aduse din şopron un braţ de fîn şi-l puse în coşul saniei ca să aibă măcar ce să le dea cailor pe drum de mîncare. Încuie apoi într-o clipită poarta de la grajd şi de la şopron. Ca un liliac negru dispăru înapoi pe uşa cîrciumii şi o încuie încet.

Domnişoara Salomea trase de hăţuri şi ieşi uşor, la pas, din curtea cîrciumii pe cîmp. Mînă pînă la conac, trase în faţa verandei, legă caii de stîlp şi intră în casă. Îi porunci lui Szczepan să doarmă

lîngă bolnav, la uşa dormitorului şi să asculte din răsputeri tot ce se petrece afară. Ea se îmbrăcă gros, luă o blană de pus pe picioare, un covor să acopere banca de scînduri şi ieşi în fugă. Se aşeză bine, luă hăţurile în mînă şi dădu cailor cîte un bici zdravăn. Aceştia săriră pe loc şi o luară la goană. Fata ocoli pe departe cîrciuma şi intră pe drumul bătătorit, atingînd mereu caii cu băţul. Alergau în galop întins. Sania sărea peste hopuri, alunecînd prin zăpada adîncă. Spre oraş duceau două drumuri : unul mai lung, întîi pe drum de ţară, şi apoi pe şosea, iar altul mai scurt, prin pădure. Acesta din urmă era întotdeauna periculos din cauza lupilor. Dar în clipa de faţă era mai sigur decît celălalt, căci era mai ferit de oameni. Drumul acesta trecea printr-un loc pustiu, printr-o tăietură de pădure, printre tufişuri, poteci şi păşuni şi, în sfîrşit, printr-un codru des, întunecos şi tăcut. Pe Mia o scuturară fiorii cînd, după ce străbătu locurile pustii, se trezi în faţa peretelui negru şi tăcut al pădurii. Se aşeză mai bine pe snopul de paie, îşi înfipse picioarele în tăblia din faţă a saniei şi începu să lovească caii furaţi peste picioare, gonindu-i în galop prin inima pădurii. Vara drumul era noroios, acum, însă, acoperit de zăpadă, era foarte bun. Caii îl parcurgeau în zbor, trăgînd după ei săniuţa ca pe un fulg. Fata simţea că un fior rece ca gheaţa o străbate pînă în măduva oaselor şi-i strîngea inima ca o gheară. În urechi îi răsunau sunete necunoscute... Avea impresia că e urmărită, că aleargă cineva pe urma ei, că aude tropot de copite. Cine s-o urmărească oare ? Soldaţii care se măcelăreau într-un război sălbatec, slugile unor legi stabilite de oameni, hoţii care nu respectă nici un fel de legi, sau animalele sălbatece care luptă împotriva oamenilor ? Nu ştia... împotriva a tot ce se putea întîmpla, se ridica

în ea, la rangul de lege, tăria sentimentului. Fără să-şi dea seama de asta, credea cu fermitate în puterea sufletului său tînăr şi în forţa cailor. Gonea ca viforul. Rămase mirată cînd de la o vreme nu mai văzu pădure de-a lungul drumului... Parcursese codrul negrăit de repede. Pînă la oraş nu mai avea decît cale de vreo milă.

Lăsă caii mai încet, trecînd cu grijă şi uitîndu-se atentă în jur. Dincolo de pădure trebuia să treacă prin cătune, peste poduri şi drumeaguri, să cotească la dreapta şi la stînga. Ochii ei obişnuiţi cu întunericul des se orientau bine la faţa locului. Făcu corect toate ocolişurile şi cotiturile. Trecînd pe deal pe lîngă hanul numit „Crîşma veche", zări în depărtare luminile oraşului. Inima-i bătea neliniştită. Ieşi de pe drum şi o luă pe cîmp ca să ocolească bariera şi să intre pe la periferie. Trecu încet pe lîngă abator, pe lîngă cazărmile soldaţilor, prin spatele grădinilor, pe lîngă tot felul de clădiri, hambare, depozite, cărămidării şi mori de vînt şi, intrînd în lunca de lîngă parc, coti de cîteva ori pînă cînd ajunse la nişte uluci care despărţeau lunca de o stradă pavată. Dincolo de gard se auzeau pe trotuarul pietruit paşii pietonilor tîrzii.

Domnişoara Mia coborî, legă caii, îi acoperi cu covorul, legă bine hăţurile de un stîlp din gard, le dădu o mînă de fîn să mănînce după această călătorie, apoi, scuturîndu-şi şi aranjîndu-şi hainele, o porni pe stradă. Merse repede, pe uliţi lăturalnice, întunecoase, fără să întîlnească pe nimeni, pînă ajunse în piaţa mare. Trecu repede mărşăluind chiar prin mijlocul pieţei şi intră pe poarta casei unde locuia renumitul doctor Kulewski, o somitate gubernială. Nu era prea tîrziu, căci nici poarta nu fusese încă încuiată şi nici nu se stinsese lampa de pe scări. Domnişoara Salomea sună la uşă. Îi deschise,

cam în silă, o servitoare bătrînă, adusă de spate, care-i spuse că domnul doctor se pregăteşte de culcare. Domnişoara Salomea îi vîrî în mînă ultimul ban pe care-l mai avea, rugînd-o să-i înlesnească o întîlnire cu renumitul doctor. Fu lăsată să intre. Aşteptă destul de multişor. În lumina scăzută a unei lumînări de ceară, se zărea interiorul elegant al apartamentului bătrînului holtei, canapele şi fotolii, mobile mai mari şi mai mici, perne brodate, paravane decorative şi cromolitografii în rame scumpe. În cele din urmă uşa se deschise şi apăru în prag doctorul cu o expresie de vădită plictiseală pe faţa rasă. O măsură pe fată cu ochi duri. Era un bărbat de vreo cincizeci de ani, prezentabil, un *viveur* bine conservat, solid, doctor excepţional şi cel mai mare gurmand din oraş. Fusese chemat de cîteva ori la moşia din Niezdoly, în cazurile mai grave de boală la copii sau la cei maturi. Domnişoara Brynicka îl cunoştea, căci mai de mult îi fusese şi ea pacientă. Doctorul se gîndi cam mult pînă să-şi amintească de ea, dar, izbit de neobişnuita-i frumuseţe, se mai domoli şi deveni politicos. Se apropie şi o salută înclinîndu-se. Domnişoara Salomea îi aminti cine este şi la invitaţia lui amabilă se aşeză într-un fotoliu. Doctorul era tot mai maleabil şi gata s-o servească. Fata intră în fondul problemei fără nici o introducere. Îi spuse deschis despre ce-i vorba. Îl rugă să-şi pună o şubă, să ia instrumentele chirurgicale şi să plece cu ea. Faţa doctorului se crispă. Refuză categoric. Un răsculat, la cale de două mile, noaptea, trecut de ora zece, nici gînd ! Nu merge. Regretă, îi pare foarte rău ! Da, sînt lucruri nespus de regretabile. El însuşi e patriot, înţelege problema mai bine decît oricine, ca nimeni altul, dar în nici un caz nu poate să plece. Are obligaţii, o mulţime de pacienţi în oraş, poate şi alte cazuri similare

acestuia, poate şi mai grave... poate chiar de o sută de ori mai grave. Domnişoara Salomea ascultă răbdătoare. La un moment dat prinse în aer mîna doctorului care gesticula şi o duse la buze. Mai mult chiar, îngenunche pe podea, implorîndu-l.

Doctorul se smulse şi se trase la o parte.

— Ah, deci e vorba de dragoste !... zîmbi el. Îl iubiţi pe acest soldat ?

— Nu. Îndeplinesc doar ceea ce depinde de mine.

— Zău ? Atunci de ce rugămintea dumneavoastră e atît de umilă ? De unde extazul acesta în ochi ?

— Aşa simt.

— Răsculaţii, începu el s-o lămurească, au declarat război ţarismului. Nişte fluşturateci ! Nişte nebuni ! Fiind vorba de război, trebuie să piară mii de oameni. Înţelegeţi, domnişoară ?

— Înţeleg.

— În consecinţă, de vreme ce e război, un singur om nu poate concentra toată solicitudinea noastră.

— Desigur că-i aşa, dar eu trebuie să salvez o viaţă care mi-a fost încredinţată. A venit de la bătălie drept în faţa casei noastre, fără să ştie încotro merge.

— Şi numai pentru asta e unic ?

— Domnule doctor, puneţi-vă o şubă, luaţi instrumentele şi să mergem, că timpul zboară.

— Cum, credeţi c-am să merg ?

— Eu nu plec de aici fără dumneavoastră.

Medicul se uită zîmbind la ochii ei sinceri şi atît de minunat de frumoşi, la fruntea albă care-i ieşea de sub căciuliţa de blană, la buzele roşii şi obrajii ca zăpada, îmbujoraţi de căldura din casă. Era tulburat.

— Vreţi să mă duceţi la pieire ! Nu pot. Cu siguranţă că sînt urmărit... Ei, nu pot !

— Trebuie !
— Zău ? Chiar trebuie ?
— Da.
— Fiindcă-mi porunciți dumneavoastră ?
— Nu eu, ci Dumnezeu vă poruncește să salvați un biet ostaș. Ce-am putut singură, am făcut. Acum nu mai pot să fac nimic. Dac-aș fi putut, n-aș mai fi venit pînă aici ca să vă sărut mîinile. Dumneavoastră sînteți doctor, iar eu o femeie simplă. Am venit la dumneavoastră fiindcă asta-i treaba medicului, să găsească glonțul în rană.
— Cine-a mai auzit asemenea argumente ? Și, mă rog, ce onorariu primesc ? întrebă el privind-o îndrăzneț, în ochi.
— Nimic.
— Grozavă ofertă !
— Haideți, domnule doctor !
— Merg, cu condiția să-mi iau singur onorariul, după plac...
Îl privi în ochi bărbătește și destul de ironic, repetînd :
— Haideți, că timpul zboară !
Doctorul ridică din umeri și trecu în cabinet. Se tot învîrti pe acolo o vreme, deschizînd și închizînd uși și sertare. În cele din urmă apăru în ușa holului îmbrăcat cu șubă de blană și cizme de pîslă. Încă din camera alăturată spuse :
— Pur și simplu mă răpiți de acasă, domnișoară. Dac-au să ne prindă pe drum, sînt pierdut.
— Am să spun că vă duc la o fată bolnavă de la hanul ovreiesc. Nimeni nu poate să-l acuze pe un medic fiindcă se duce la bolnavi.
Ieșiră încet, se strecurară pe poarta casei prin piață și, pe aceleași străduțe întunecate ca iadul, ajunseră la sanie. Din fericire, caii erau acolo, nu-i văzuse și nu-i furase nimeni.

Bucuroasă, domnişoara Salomea îi dezlegă, acoperi cu covorul locul unde să stea doctorul şi-l rugă să se urce.

— Dar vizitiul unde-i ? întrebă el.

— Aici, la ordinele dumneavoastră, răspunse fata.

— Ce face ? Nu merg !

— Oh, iarăşi începeţi.

— Doar dumneata nici nu poţi şi nici nu ştii să mîi.

— O să trebuiască numaidecît să vă retrageţi cuvintele...

Ea se aşează în faţă şi încet, la pas, tăie de-a latul lunca, pe după fundăturile mahalalelor şi de-acolo drept peste cîmp. Gonea pe acelaşi drum pe care venise. Mîna vesel prin pădure, peste hîrtoape. Doctorul Kulewski, cavaler bătrîn şi vestit don juan, încerca să exploateze această situaţie neobişnuită. Ba voia să se aşeze în faţă şi să ajute la mînatul cailor, ba să-l încălzească pe încîntătorul vizitiu. Dar vizitiul îl ameninţă că-l dă jos din sanie şi-l lasă pradă lupilor dacă nu stă cuminte la locul lui, acoperit cu covorul. În mai puţin de o oră şi jumătate sania ajunse la conacul Niezdoly.

Salomea mînă cu grijă, ocolind cîrciuma şi uitîndu-se atent dacă la curte nu-s oaspeţi. Din fericire, era întuneric pretutindeni. Plopii înalţi, bătrîni, foşneau surd un imn cunoscut din copilărie sufletului şi auzului. Bătu în geam. Szczepan deschise şi se duse să îngrijească de caii încinşi, înspumaţi, din care ieşeau valuri de aburi. Îi duse în hambar şi-i lăsă liberi la claia de fîn. Încuie hambarul şi se întoarse în casă. Doctorul se apucase numaidecît să-l examineze pe bolnav. Îi pansă rănile de la ochi şi cap, apoi cele de pe spate şi dintre coaste. În cele din urmă ajunse şi la nenorocitul acela de şold. Des-

coperi un furuncul care abia se forma şi se hotărî să-l taie.

Szczepan se duse să facă de pază în curte ; domnişoara Salomea trebuia să-i ajute doctorului, să-i ţină ligheanul, să-i dea apă caldă, prosoape, scamă. Doctorul despică nemilos umflătura şi începu să caute glonţul cu sonda în adîncul rănii. Bolnavul se zvîrcolea ca în cătuşe, fiind tăiat pe viu. Operaţia se făcea la lumina slabă a luminării de seu de la felinar. Medicul se chinuia, trăgea, se lupta căutînd cu ajutorul instrumentelor lui glonţul şi era mînios la culme că nu-l putea găsi. Încercă o dată, de două ori, de zece ori, dar în zadar. Ducele leşina de durere, ţipa sub cuţit, pînă în cele din urmă începu să se apere, să lovească, să pălmuiască pe doctor şi pe fată. Medicul trebui să renunţe. Aşternutul era plin de sînge, podeaua, instrumentele şi vasele de asemenea. Îl pansă deci cu îndemînare, legă toate rănile şi declară că pleacă. Cu glonţul, trebuiau să mai aştepte. Recomandă bolnavului să stea în continuare în pat. Salomea îi porunci lui Szczepan să aducă sania. Era tare tristă. Tot efortul ei fusese zadarnic. Sări pe banca vizitiului şi după ce chirurgul se aşeză la locul lui, o porni în galop pe acelaşi drum.

Dar cît de trist era acum drumul, cîtă deznădejde se adunase în sufletul ei ! Şi, pe deasupra, doctorul se purta incorect, căutînd să-şi ia destul de brutal onorariul. Plictisită să-l tot respingă, mînioasă, plină de scîrbă şi cu sufletul zbuciumat îl duse pe esculap pînă la oraş. El coborî departe, pe cîmp, înainte de barieră, şi, din prudenţă, se duse pe jos pînă la culcuşul său cald. Domnişoara Brynicka îşi luă rămas bun de la el şi goni înapoi. În zori, cînd ziua se-ngîna cu noaptea, duse înapoi şi restitui Ryfkăi perechea de cai furaţi şi sania.

În lipsa ei Szczepan spălase bolnavul, schimbase așternutul însîngerat și lenjeria, curățase de pete podeaua și vasele. Odrowonż gemea în somn. Domnișoara Salomea se culcă cu trupul și sufletul sleit, pătrunsă de frig și plină de deznădejde.

VII

Într-una din nopțile următoare, după munca zilei și nenumăratele ceasuri de veghe, fata adormi profund, ca niciodată pînă atunci. Răsculatul rănit, cu febră mare, aproape inconștient, dormita în întunericul camerei. Avea tot felul de vise fulgerătoare, pline de fantome înfricoșătoare și coșmaruri...

Deodată îl smulse din starea aceasta de somnolență un tropot de cai în spatele casei. Auzi clar cum intră cineva călare, în curtea conacului, cum înaintează cu grijă de-a lungul pereților și cum aici, lîngă geam, calul se mută de pe un picior pe altul. Fiecare lovitură a copitei în pămîntul înghețat răsuna ca un ecou în urechile, sufletul și creierul bolnavului. În imaginația lui febrilă vedea prin întuneric în fața ochilor figura călărețului. Deodată se auzi în geam un ciocănit încet, dar insistent. Bolnavul încercă s-o trezească pe domnișoara Mia, strigînd-o tot mai tare. Dar deoarece ea continua să doarmă, trebui să se scoale și să șchiopăte cu piciorul bolnav pînă la patul ei. Atinse cu mîna capul aplecat și o apucă de păr ca s-o trezească. Ea se sculă și se așeză pe pat neputînd să se dezmeticească complet. Ducele îi șopti la ureche că bate cineva. Înțelese imediat și începu să asculte. Odrowonż se gîndi că

trebuie să fie un pericol foarte mare, căci fata începuse să se roage şoptind speriată şi îndurerată printre dinţii care-i clănţăneau. Deodată se smulse din pat şi tot mormăind frînturi de silabe din rugăciune, aruncă pe ea o haină călduroasă şi, cu mîinile tremurînde, aprinse lumînarea de la felinar. Trecu ca o pasăre, cu fîlfîit de aripi prin salon, deschise uşa de la intrare şi cu un ţipăt înăbuşit alergă în curte. Bolnavul se aplecă peste marginea patului să vadă ce se întîmplă, dacă nu-i nevoie să-şi ascundă înalta sa figură ducală în hambarul cu fîn. Auzi în antreu strigătul de fericire al fetei, iar după o clipă văzu la lumina felinarului dus în salon că gazda lui atîrnă de gîtul unui bărbat înalt, în vîrstă, care o leagănă în braţe. Sărutul acestora doi, mut şi plin de extaz, dura la nesfîrşit. Cînd în cele din urmă străinul o puse jos pe domnişoara Mia, Odrowonż zări faţa bărbatului. Era un om înalt, cu mustăţi cărunte, îmbrăcat într-un surtuc îmblănit, cu căciulă de oaie şi cizme. Ducele deduse că trebuie să fie tatăl fetei. Bătrînul Brynicki, plin tot de zăpadă, cu ţurţuri mari atîrnaţi de păr, îşi contempla fiica. Mormăia ceva pentru ea, sau pentru sine, mîngîind-o pe cap cu o mînă din care nu apucase să-şi scoată mănuşa ţărănească, cu un deget. Lumina felinarului ajungea pînă în micul dormitor. Aruncîndu-şi ochii într-acolo bătrînul zări deodată un om străin în patul fetei şi, profund uluit, făcu un semn cu mîna. Domnişoara Salomea începu repede, într-un suflet, să povestească istoria rănitului, cum a venit după bătălia de la Malogoszcz, toate prin cîte trecuse, împrejurările, percheziţiile şi expediţia pînă la oraş.

Bătrînul Brynicki asculta încruntat, neîncrezător şi nerăbdător. În timpul acestei expuneri intră în

dormitor, își scoase căciula și ridicînd felinarul în sus, se uită lung, fără menajamente, la rănit. Acesta se ridică într-un cot și-l salută pe tatăl salvatoarei sale cu un zîmbet slab.

— Unde-ai fost rănit în halul ăsta, colega ? întrebă bătrînul.

— Pe cîmpia Malogoszcz.

— Aha, acolo v-a aranjat cumsecadele nostru compatriot Dobrowolski, împreună cu Golubov și Cengheri. Nu prea v-a mers...

— Nu...

— Și ai răni chiar atît de grave, că trebuie să ocupi patul domnișoarei ca să te vindeci ?

— Domnișoara Salomea a fost atît de bună și mi-a așezat aici atunci cînd am venit.

— Ce fel de răni ai ? Că eu am experiență. Mă pricep de mult la tot felul de răni. Poate c-am să-ți ușurez eu durerile astea delicate.

Și fără să ceară voie, dădu plapuma la o parte și începu să treacă în revistă rănile de la cap, de sub ochi, de pe spate, de pe piept, de la șold... Dar nu-l cerceta atît pentru a-i veni în ajutor, cît pentru a cunoaște adevărul, fondul problemei. Rănile nu-l emoționară pe bătrînul ostaș. Îl sfătui cu jumătate de gură ce să mai pună la ele și cum să caute glonțul în permanență, tăind locul în jurul rănii, chiar și singur...

— Dar dac-au să te prindă aici, spuse el în concluzie, nu numai că au să dea foc la tot ce-a mai rămas, dar nici dumitale n-o să-ți fie ușor. Poate c-ar fi mai bine să te duci în pădure la ai noștri să te vindeci. Bradul trage fierbințeala. Noroiul în care te culci îți lecuiește rănile. Chiar și glonțul ar ieși mai repede, că-l trage spre pămînt.

— Şi eu doresc acelaşi lucru. Numai să mă pot scula în picioare şi să pot umbla.

Brynicki se lungi pe sofa uitîndu-se cu ochi roşii, de nesomn, la acest oaspete. Domnişoara Salomea se aşezase la picioarele bătrînului şi-i săruta mîinile, picioarele şi chiar curelele de piele şi scurta uzată, terfelită prin zăpezi şi noroaic.

— Mi s-au rupt cizmele ! Intră apă ca dracu ! Să-mi caute Szczepan perechea ailaltă, că deşi sînt şi alea cam uzate, tot au să fie mai bune decît astea. Numai să mi le ungă din belşug cu seu !

— Seu... şopti fata întristată.

— Ce-i ? N-aveţi ?

— Nici un pic.

— Ei, ce să fac. O să le încalţ şi aşa, uscate. De cîte săptămîni sînt tot cu obielele astea ! Caută-mi, fetiţo, cămăşi. Oricum ar fi, le iau. Să mă schimb şi — valea !

— Iarăşi ?

— Păi cum credeai, vrăbiuţă ?

— Oh, Doamne !

— E greu, păsărică... Grele timpuri au venit. Şi-au să vină şi mai rele... Dar o să treacă ! Au fost altele şi mai cumplite decît astea... În Siberia, fetiţo... Dar nu-i nimic ! Fruntea sus !

— De-atîta timp te-aştept...

— Exact tot de-atîta, vrăbiuţă, de cînd aştept şi eu să te văd. Cînd a luat-o regimentul în direcţia asta, am început să fierb de nelinişte. Ne-am oprit lîngă Sfînta Caterina şi spuneau că o luăm prin pădurea de la Samson. Am ocolit puţin pe la Kostomloty şi Strawczyn... Atunci n-am mai rezistat. M-am urcat în şa şi-am tras o fugă pînă la tine !

Intră Szczepan. I se porunci să aducă cealaltă pereche de cizme. Se uită la faţa domnului Brynicki.

Se uita la el de parcă abia acum l-ar fi văzut prima dată, deşi trăiseră alături cîteva zeci de ani.

— Ce te uiţi aşa la mine ? întrebă bătrînul administrator. Să ai grijă de casă !

— Am, numai să fie de ce.

— Oricum, tot mai rămîne cîte ceva.

— Păi, cred că în curînd o să se are tot locul ăsta.

— Poate. Dar nu se ştie încă cine o să-l are. Tu s-aştepţi !

— Eu aştept. Păcat că-s ultimu.

— Nu mai filozofa, c-asta nu-i treaba ta. Te-am nedreptăţit vreodată ?

— Parcă eu mai ţin minte cine m-a nedreptăţit ! Cred că nu.

— Mai bine mi-ai pregăti ceva de mîncare. O bucată de carne prăjită...

Bătrînul bucătar oftă îndurerat.

— Ce mai bucătar sînt şi eu... O să se termine odată toate astea ?

— O să se termine ! Numai fără lamentări, spuse aspru Brynicki.

— Stăpînii nu-s nicăieri. N-aţi auzit ceva de ei ?

— Nu ştiu nimic. În pădure numai brazii foşnesc, nu se aud nici un fel de ştiri.

Brynicki îi făcu lui Szczepan un semn cu degetul, se duseră amîndoi în antreu şi acolo administratorul începu să şoptească ţipînd la urechea bucătarului :

— Cine-i ăsta care zace aici ?

— Da' cine-l ştie. Domnişoara îi zice „duce".

— Mie nu-mi miroase nicicum. O fi vreo haimana ?

— După ochi parcă n-ar fi.
— Ascultă !... Știi ce vreau să te întreb.
— Păi, știu.
— Și ! Cum e ?
— Eu cred că nu s-a atins de ea.
— Spune adevărul, lua-te-ar dracu !
— Parcă poți să păzești fetele dacă și-au pus ceva în cap ? Că parcă dac-ar atrage-o spre ăsta, poate cineva să-i facă ceva ? Dar mi se pare că n-a fost nimic. Că zace ca un butuc... Și-i greu, păcătosu, cînd să-l duci în hambar, greu ca un cal. O fi vreun duce fără căpătăi !
— Szczepan !
— Ai ?
— Păzește-mi copilul... gemu bătrînul administrator în urechea surdă a bucătarului.
— Păi io și fără rugăminți mă îngrijesc de treaba asta.
— Dac-o fi s-o facă singură, cu voia ei, Dumnezeu cu mila ! Dar dacă-i vedea că vrea s-o ia cu forța, sau cu vreo șmecherie, atunci să smulgi ultimul par din gard și să-l pocnești la cap ! Să nu stai la discuții ! Lovește-l cum l-aș lovi eu, cu mîna mea.
— Ihî.
Se întoarseră în salonul rece și aici Brynicki îmbrăcă cu satisfacție lenjerie curată, încălță alte cizme. Szczepan pregăti și aduse veșnica lui cașă. Puse un castron mare în camera bolnavului, împărți linguri de lemn și se retrase. Dar Brynicki îi vîrî o lingură în mînă și-i porunci să mănînce laolaltă cu ei. Bătrînul bucătar se rușină și refuză. Ce lege mai e și asta să stea la masă cu stăpînii ! De cînd e lumea n-a fost așa ceva ! E ca și cum s-ar face frați porcul cu păstorul... Dar se așeză totuși pe vine lîngă scaunul tras alături de pat, pe care era

pus castronul şi începu solemn, modest şi parcă cu pioşenie să ia din caşă. Întindea lingura spre castron şi ducele bolnav, lungit în patul lui.

După cină, Brynicki se culcă pe canapeaua din camera rănitului. La capul lui îngenunche domnişoara Mia. Bătrînul îşi trecu braţul pe după umerii fiicei. Moţăiau, şopteau, iar tăceau şi din nou începeau să-şi povestească zilele şi nopţile trecute, se încrucişau sfaturi, îndrumări, rugăminţi... Se rugau împreună, în şoaptă, din adîncul inimii. Bătrînul ostaş povestea despre marşuri, retrageri, adăposturi de noapte, înfrîngeri... Cita locurile udate din abudenţă cu sînge: Wonchock, Suchedniów, Swienty, Krzyż... Şi iarăşi o luau de la capăt...

Ducele asculta povestirile bătrînului şi intervenea pe ici, pe colo cu amănunte despre detaşamentul lui. Şoptiră aşa în întuneric toată noaptea. Spre ziuă, bătrînul îl chemă pe Szczepan şi ceru să-i aducă calul care se odihnise în hambar. Îşi îmbrăţişă fata, o strînse la pieptul său sărutînd-o lung, dureros. Îi spuse să ducă în curte şi să lege la şa diferite legăturele cu mărunţişuri. După ce ieşi ea, bătrînul se îndreptă spre bolnav şi-i strînse mîna.

— Ei, colega, mi-a venit timpul să plec. Îţi doresc sănătate şi să dea Dumnezeu să ne întîlnim în libertate.

— Să dea Dumnezeu!

— Iar dacă te însănătoşeşti, ajută-mi copilul, sfătuieşte-l, apără-l.

Ducele făcu un semn cu mîna.

— Dar dac-ai să-i faci vreun rău, gemu bătrînul, să te fereşti! C-am să te aflu oriunde, viu ori mort.

Spunînd aceste vorbe, dispăru pe uşă. Se auzea numai plînsul înăbuşit al fetei. Pe urmă tropotul ritmic, îndepărtat.

VIII

Într-o zi de martie, spre seară, în faţa verandei conacului din Niezdoly se opri o trăsură cu cai înspumaţi, din care coborîră doi călători. Unul dintre ei avea vreo cincizeci de ani, celălalt era mai tînăr. Omul în vîrstă purta o geantă mare, de piele, trecută peste umăr şi era îmbrăcat ca un negustor sau un patron de manufactură aflat în călătorie. Tînărul era în costum orăşenesc, cu pantofi subţiri, şi părea a fi ajutorul sau secretarul celuilalt. Trăsura porni de îndată ce oaspeţii urcară pe verandă şi nimeni nu putu să observe de la care moşie fusese. Călătorii intrară înăuntru, dar negăsind pe nimeni, se aşezară singuri la masa mare din salonul spaţios. Toate astea se petrecuseră atît de rapid, că ai casei nu mai reuşiră să-l ascundă pe rănit şi nici să iasă în întîmpinarea musafirilor. Abia după o clipă intră în salon domnişoara Salomea. Înclinîndu-se politicos, oaspeţii anunţară că au nevoie de mîncare, loc de dormit peste noapte şi cai pentru a doua zi de dimineaţă pînă la o localitate din apropiere. Tînăra gazdă le răspunse că nu au cai, iar cu masa e greu, căci conacul e complet pustiit. Putea să le dea doar de dormit, adică un aşternut modest, pe canapeaua şi sofaua care erau chiar acolo, în salon. Călătorii se înclinară din nou mulţumind şi începură să întrebe amănunţit ce s-a întîmplat cu această casă. Fiind obişnuită cu grosolănii, ameninţări, agresivitate şi chiar zgîlţîieli şi pumni ridicaţi, fata se miră de amabilitatea acestora. Impresionată, le spuse că ar putea să-i trateze numai cu un singur fel, mîncarea lor de toate zilele, caşa, care şi aşa e pe terminate. Cei doi continuau cu întrebările : cum se numesc stăpînii casei, cine locuieşte acum aici,

amănunte despre jefuirea averii, despre clădirile arse, relațiile cu țăranii și servitorii, despre marșurile celor două părți adverse, cine a înnoptat sau a staționat aici, cum s-au purtat militarii și cum răsculații. Cel în vîrstă îi plăcu foarte mult domnișoarei Salomea. Avea ochi cenușii, adînci, sinceri, deosebit de inteligenți și atenți, cu toată oboseala enormă care i se oglindea pe față. Părul des, tuns scurt, începuse să încărunțească ușor. Impunător, solid, osos, puțin aplecat înainte, părea a-i fi apropiat, ca un părinte sau ca un frate. Cînd, la întrebarea cine locuiește acum la conac, ea răspunse că a rămas singură, numai cu un bucătar bătrîn, oaspetele căzu pe gînduri. Avea o fire liniștită și stăpînită care înțelege tot, dar nu se miră și nu se sperie de nimic. Numai ochii-i deveniseră mai atenți, mai buni, mai îndatoritori. Celălalt musafir era mult mai aspru și mai nerăbdător. Se uita cu neîncredere în jur și în ochii gazdei, deși nu spunea nimic. Bărbatul în vîrstă continuă să întrebe de tot felul de amănunte, pînă cînd domnișoara Brynicka, pe care tatăl o prevenise să fie atentă și reținută cînd dă informații unor persoane necunoscute, începu să devină bănuitoare. Interlocutorul păru să înțeleagă și să aprecieze, ba chiar să laude această reținere, așa că începu să întrebe altfel. Sub pretextul că trebuie să dea dispoziții să se aducă așternut, domnișoara Salomea trecu din camera mare, luminată de felinar, în dormitorul întunecos unde zăcea rănitul. Ușa rămase deschisă. Odrowonż o chemă în șoaptă, îi aplecă capul spre gura lui și aproape fără să murmure, numai prin mișcările buzelor, îi șopti :

— Acela înalt, mai în vîrstă e o persoană marcantă, comisarul Guvernului național. Se numește Hubert Olbromski.

Domnişoara Salomea întoarse privirile şi văzu la lumina felinarului profilul acelui om. Îşi sprijinise capul obosit în palmă şi asculta atent ce-i explica în şoaptă tînărul său tovarăş.

— Dar celălalt ? întrebă ea.

— Pe celălalt nu-l ştiu după nume, dar l-am văzut undeva. O fi vreun adjunct.

— Cel în vîrstă e tare simpatic.

— E un om mare.

— Îl cunoaşteţi ?

— Din vedere şi din activitatea ilegală îl cunosc foarte bine. L-am întîlnit la Paris.

— Ce făcea acolo ?

— Organiza. Umbla ca emisar...

Şopteau cît se poate de încet şi totuşi discuţia lor atrase atenţia oaspeţilor. Amîndoi tăcură uitîndu-se încordat spre camera întunecoasă. După o vreme, tînărul luă felinarul şi se îndreptă iute spre uşa deschisă. Lumină camera şi-l văzu pe bolnav. Cu pistolul în mîna întinsă înainte, întrebă cu asprime :

— Cine este ?

— Sînt răsculat, mă numesc Józef Odrowonż.

— Din ce partidă ?

— Din cavaleria condusă de Langiewicz.

— Ce faci aici ?

— Am fost rănit în luptă la Malogoszcz. Îmi vindec rănile cu amabila permisiune a acestei domnişoare.

Olbromski şi tovarăşul lui priveau aspru spre ducc. Îl întrebară de diferite amănunte şi după ce constatară că spune adevărul, şoptiră ceva între ei şi se întoarseră în salon. Fără să mai aştepte casa promisă, scoaseră din buzunare o sticlă plină cu rachiu, pîine, cîrnaţi uscaţi şi mîncară. O rugară însă pe gazdă să le aducă cerneală şi toc. Cu multă greutate găsi printre vechituri aceste ustensile părăsite

de mult şi le aduse. Cei doi începură să scrie. Bătrînul dicta concentrîndu-se profund şi încordîndu-şi atenţia. Cel tînăr scria. Apoi, secretarul citi cele aşternute pe hîrtie, iar Olbromski făcu adausuri şi observaţii. După ce terminară cu asta, mai cercetară nişte hîrtii, liste sau rapoarte, notînd cîte ceva pe hărţi larg desfăşurate, măsurînd cu compasul şi însemnînd în registre lungi. Lucrau atît de absorbiţi, că trăsăturile le deveniseră aspre şi ascuţite, feţele lor exprimau o încordare maximă. După ce terminară lucrul, controlară cu grijă uşile şi ferestrele. Secretarul luă felinarul şi plecă să vadă casa, ieşirile din spate, pe unde s-ar fi putut eventual fugi în grădină. Hubert Olbromski rămase în salon. Aprinse o lumînare de ceară pe care o scoase din geantă şi, sprijinindu-şi capul în mîini, începu să citească nişte documente. Domnişoara Brynicka intră să aducă învelitori călduroase pe paturi.

— Vă rog să mă scuzaţi, i se adresă Olbromski, aţi spus că vă numiţi Brynicka, nu-i aşa?

— Exact.

— A fost în familia dumneavoastră cineva care a luptat în revoluţie?

— Tatăl meu.

— Un om înalt, lat în spate, cu o mustaţă stufoasă? Cu o faţă prelungă... Cam taciturn... Îl chema Antoni.

— Pe tatăl meu îl cheamă Antoni.

Olbromski zîmbi. Ochii i se acoperiră de ceaţă. Vorbea ca de un lucru puţin important, întîmplător.

— Vedeţi, domnişoară... cînd eram un băieţaş de vreo zece ani, înainte de cealaltă revoluţie, tatăl meu — îl chema Rafael — a fost arestat pentru unele treburi mai vechi, în legătură cu descoperirea Asociaţiei Patrioţilor. Eram la şcoală şi sin-

gur pe lume, singur în oraşul care atunci mi se părea mare cît tot globul. Alături de casa unde stăteam în gazdă era cazarma puşcaşilor de la cavalerie. Mă împrietenisem cu un soldat, pe nume Brynicki Antoni. Venea pe la mine să mă consoleze după ce tata fusese închis într-o fortăreaţă îndepărtată... Mă lua cu el la cazarmă, mă urca pe calul lui sau pe alţii, pe oricare doream. Îmi arăta, ca să mă distreze, tot echipamentul de luptă : paloşe, puşti, gloanţe şi praf, cartuşiere, şei, căpestre şi pinteni... Mă purta în braţe şi mă ţinea pe genunchi... Îmi povestea minunate întîmplări din război... Cîţi ani au trecut de atunci ! Pe unde n-am umblat, cîte n-am văzut în lume şi totuşi, fiecare cuvînt de-al lui mi-a rămas viu în amintire. Unde este acum tatăl dumitale ?

— Într-unul din detaşamentele de răsculaţi.

Olbromski dădu din cap.

— Conduce vreo unitate ? mai întrebă el. Ce pseudonim are ?

— Tăticul s-a înrolat ca soldat de rînd.

Oaspetele dădu din cap zîmbind.

— Dar tatăl dumneavoastră unde e ? întrebă ea încurajată de expresia blîndă din ochii bărbatului.

— Pe tatăl meu, cu mulţi ani în urmă, în timpul măcelului din Galiţia, l-au omorît în chip groaznic nişte ţărani, lîngă satul Stoklosy de pe malul Wislokăi. L-au tăiat de viu cu ferăstrăul în două, cînd a tras în părţile acelea, venind din îndepărtata Franţă, să dea ultima bătălie pentru libertate... Şi eu, fiul lui, a trebuit să văd totul... Aceasta este tragedia nobilimii poloneze... încheie cu zîmbetul lui inteligent şi trist.

Întoarse capul pentru o clipă. Apoi reveni iarăşi la ea.

— Deci dumneata eşti fata lui Antoni Brynicki! Chiar semeni puţin cu el, la ochi şi la gură. Ţineam mult unul la altul pe vremea aceea, deşi el era un soldat în toată firea, iar eu un pici, elev la şcoala publică...

Întinse mîna spre ea, îi apucă palma şi i-o strînse.

— Să-ţi dea Dumnezeu fericire şi toate cele bune!

Domnişoara Salomea vru să mulţumească pentru urări, dar nu ştia cum. Cuvintele i se opriră în gît. Ridică spre omul acesta ochii ei neînduplecaţi şi duri.

— Ce-i? întrebă el.

— Am rămas singură aici, spuse ea, şi începu să plîngă. Tata a fost acum cîteva zile şi a plecat iarăşi.

— Asta-i soarta.

— Soarta! Dar cine a făcut-o?

— Cine a făcut-o?

— Dumneavoastră!

Bărbatul o privea atent, liniştit. Simţea că s-a purtat faţă de el nu numai cu o nespusă lipsă de tact, dar că a fost chiar crudă. Fără să-şi dea seama ce face se plecă la genunchii lui. El voi s-o ridice, dar ea-i apucă mîinile privindu-l adînc în ochi.

— Domnule!

— Te ascult.

— Ce-aveţi de gînd să faceţi?

— Cu ce?

— Cu răscoala asta!

— Răscoală, ce să fie!

— Explicaţi-mi cu inteligenţa dumneavoastră şi cu înţelegerea profundă pe care-o aveţi. Eu sînt o fată simplă şi proastă... Nu pot să înţeleg nimic!

— Am să-ţi spun totul, tot ce ştiu.

— Cu toată sinceritatea?

— Da.

îl privi în ochi și înțelese că acum o să audă tot adevărul. Dar tumultul frămîntărilor din ea era nestăvilit.

— Care dintre voi îndrăznește să spună, izbucni ea, că o să-i înfrîngă pe aceia care vin să ne smulgă din așternut pe noi, oamenii lipsiți de apărare? Și dacă nu puteți să-i învingeți, care dintre voi a avut curajul să dezlănțuie în ei mînia aceea sălbatecă, pe care-au adus-o în sufiete din îndepărtatele ținuturi înzăpezite? Aveți în voi o putere egală cu sălbăticia lor și capabilă să o înfrîngă?

Olbromski tăcea. Fata continuă să acuze plîngînd:

— Soldații dau foc conacelor, îi omoară pe răniți pe cîmpul de luptă. Țăranii îi leagă și-i denunță pe răsculați...

O întrerupse cu o voce străină, aspră:

— Preferați sălbăticia lor decît rănile și moartea? Veți avea sălbăticia drept stăpîn pururea?

— Și așa o avem, cu toate rănile.

— Neamul polonez a nimerit între două pietre mari de moară care macină totul. Între nemți și țarismul rus. Trebuie să devină și el o piatră de moară, ca să nu fie măcinat nici de unii, nici de alții. N-are de ales. Orice cuvînt despre asta e de prisos.

— Și în ce să crezi ca să poți trăi?

— Trebuie să ai suflet curajos.

— Și ce să faci cu sufletul curajos? gemu ea disperată.

— Nu-i timpul potrivit nici pentru întrebări, nici pentru răspunsuri.

După ce cercetase clădirile, potecile și tufișurile din jurul casei, tînărul călător se întoarse în cameră. Domnișoara Salomea ieși imediat. Cei doi conducători ai răscoalei se dezbrăcară și se culcară cu armele încărcate la căpătîi.

Era o noapte liniştită de sfîrşit de iarnă. O adiere blîndă se ridica deasupra pămîntului şi parcă pătrundea prin pereţii casei. Bolnavul era surescitat. Prezenţa celor doi conducători ai răscoalei îl stingherea şi durerile-i erau tot mai mari. Se foia în pat oftînd. Din camera alăturată se auzea sforăitul comisarilor. Amîndoi dormeau buştean. Domnişoara Salomea nu putu să doarmă multă vreme. Sufletu-i era plin de amărăciune. După discuţia cu Olbromski dorul după tatăl ei o apăsa mai mult ca niciodată. O tristeţe nemărginită îi învăluise sufletul. O înfiora teama nocturnă, nedefinită... Se ridica mereu din aşternut şi-şi încorda auzul. Veghea aceasta de fiecare zi în aşteptarea duşmanului îi umpluse sufletul şi trupul de repulsie faţă de oameni. În permanenţă trebuia să se ferească de ei şi să pîndească venirea lor vicleană. În noaptea aceasta se temea şi mai mult. Se neliniştea în plus pentru cel mai în vîrstă dintre oaspeţii guvernamentali. Pe omul acesta îl simţise apropiat din prima clipă. Se temea să nu i se întîmple vreun rău tocmai aici. Dorea din tot sufletul să treacă odată noaptea asta nesfîrşită şi cei doi să plece cu bine mai departe, pe drumul lor lung pentru eliberarea patriei. Încerca să adoarmă, dar nu reuşea cu nici un preţ. Erau momente cînd tremura ca varga. Teama răsuna în ea ca un clopot tras la pericol. Stătea cu auzul încordat, într-un chin de moarte. Avea impresia că şi stafia umblă prin casă. Urechea prindea în liniştea nopţii sunete care poate că nici nu existau. Parcă trecea cineva prin camerele alăturate, parcă ofta... Avea senzaţia că în liniştea profundă aude un semnal de alarmă. Podeaua veche scîrţîi. Răsună un trosnet îndepărtat... Oare scîrţîise uşa, sau pocnise lacul uscat de pe ea ? Era ca şi cum cineva ar fi vrut să strige şi nu putea să scoată nici

un sunet. Ştia că peste o clipă vor începe să bufnească butoaiele trîntite de la tavan pe podea...

Asculta sprijinită în cot.

Adormise adînc chiar şi rănitul. Se liniştiseră în încremenirea somnului şi cei doi călători...

Ochii fetei aţintiţi în hăul nopţii deslușiră chipul lui Dominik. Stătea în uşă, cu mîna pe gură ca şi cum ar fi vrut să-şi înăbuşe un strigăt. Nu voia nici să ţipe, dar nici nu putea să plece. Un suflu rece străbătu camera, un suflu care-ţi ridică părul măciucă şi-ţi furnică pielea...

Mia îşi acoperi capul cu pledul şi se plecă peste tăblia patului ca să nu mai vadă. Aşa o prinse pe neaşteptate somnul şi-i dădu cîteva ore de odihnă. Se prăbuşi cu totul ca într-un abis al întunericului. Cu o clipă mai înainte, cînd îşi sprijinise fruntea de tăblie ca să nu mai vadă stafia, era întuneric beznă. Şi iată că acum deschide ochii şi vede o dimineaţă senină, oglinda albă a ferestrei în lumina cenuşie din cameră... Canarul îşi cîntă cîntecul de dimineaţă... Dar ce-i asta? Bum! Desigur, Dominik trînteşte butoaiele. Din nou: bum bum! Iarăşi! Dumnezeule!

Deschise ochii... Se aşeză pe pat. Loviturile se înteţiră. Acum se trezi de-a binelea şi înţelese. Loveau cu puştile în cele trei ferestre de la faţadă! Şi în uşi! Sări în picioare şi se împletici amorţită încă de somn. Ce să facă? Pe cine să strige? Dorm cu toţii... Zgomotul răsuna din toate părţile. Şi strigătul acela pe care-l cunoştea atît de bine, îi îngheţa sîngele-n vine, o paraliza de tot.

— *Otpirai!* [1]

Se deschise uşa dinspre bucătărie şi Szczepan apăru în vîrful degetelor, palid, tremurînd îngrozitor, cuprins de panică. Îi făcu semn fetei cu mîna arătînd

[1] Deschide! (Ucraineană, dialectal.)

spre rănit. Se duse apoi în salon şi începu să-i zgîlţîie pe cei doi oaspeţi. Îi trase de păr cu amîndouă mîinile, îi lovi în piept, îi zmuci pînă cînd reuşi să-i trezească. Săriră în picioare, cu auzul încordat. Bubuiturile din uşi îi făcură să se dezmeticească repede. Îşi traseră pantalonii şi se încălţară într-o clipită. Tînărul reuşi să-şi pună şi scurta. Cel în vîrstă n-o mai găsi pe a lui, îşi aruncă doar geanta de piele peste umăr în timp ce cei de afară smulseseră oblonul şi geamul sări în ţăndări. Soldaţii începură să intre în salon unul după altul. Toate intrările erau păzite ; de la fiecare se auzeau bătăi. Szczepan îi duse în fugă pe comisari în cealaltă parte, spre camerele lui Dominik. Deschise uşa şi-i împinse înăuntru pe amîndoi. Aceştia trecură în goană prin salonul cu butoaie, intrară în camera de alături, deschiseră încet geamul. De partea aceea a casei era un zid înalt, cît o jumătate de etaj. Deschizînd oblonul pe dinăuntru, văzură doi soldaţi care tocmai se căţărau să ajungă la rama ferestrei. Olbromski şi tovarăşul lui se traseră înăuntru, pe după zid, cu pistoalele pregătite. Szczepan îi lăsă şi fugi înapoi. Împreună cu Salomea duseră prin coridorul îngust pe ducele rănit, cu saltea cu tot, şi-i dădură drumul într-o butie din vechiul salon. După ce făcură toate astea, se ascunseră amîndoi în camera lui Dominik. Aici îl găsiră pe cel tînăr dintre oaspeţii de peste noapte, care pîndea, ascuns după tocul geamului, să urce soldaţii. Deodată în fereastra deschisă apăru o şapcă de soldat. Secretarul lui Olbromski îi trase un glonte de pistol în ochi, punîndu-i iute ţeava pe frunte, de îndată ce apăruse după pervazul geamului. Soldatul căzu pe spate. Al doilea glonţ îl răpuse pe celălalt dragon.

Între timp, din interiorul casei se auzeau bufnituri şi strigătele soldaţilor care căutau prin celelalte camere. Intraseră pe geamuri şi pe uşi. Cine voia să

scape trebuia să fugă înainte de a fi prins. Olbromski şi tovarăşul lui, care acum aveau drum liber, după ce-i doborîseră pe cei doi soldaţi, se aplecară peste fereastră şi, dîndu-şi drumul pe suprafaţa zgrunţuroasă a peretelui, ajunseră la pămînt.

La intrarea în curte, lîngă poarta prăvălită, erau legaţi vreo cincisprezece cai ai dragonilor care descălecaseră ca să ia casa cu asalt. Erau păziţi de un soldat care rămăsese încă în şa. Tovarăşul lui Olbromski sări cît putu de repede la caii aceştia şi la soldat. Îşi smulse de la centură al doilea pistol şi de la o distanţă de numai cîţiva paşi trase ; glonţul răni pe soldatul de pază făcîndu-l inofensiv. Dintr-o săritură fu în şaua primului cal de la margine, dezlegă frîul de la gard, întoarse calul pe loc şi, lovindu-l din răsputeri cu hăţurile pe crupă, ieşi pe poartă ca un fulger. Olbromski sări gardul şi voi să procedeze la fel ca secretarul său, dar nu mai apucă. Soldaţii auzind împuşcături şi văzînd pe geam despre ce-i vorba, o luară la fugă spre cai şi-i tăiară drumul. Atunci el sări peste un alt gard distrus şi o apucă la fugă orbeşte, în josul grădinii, spre rîu.

Domnişoara Salomea văzu de la geam ambele fugi, ale căror faze se desfăşuraseră cu o iuţeală de zece ori mai mare decît se poate exprima în cuvinte. Agăţată cu mîinile de pervazul ferestrei văzu cum cel mai tînăr dintre comisari gonea pe armăsarul dragonilor într-o avalanşă de stropi de noroi şi zăpadă topită, cum o luă pe drumul spre pod, cum trecu podul, intră în luncă gonind pe cîmpia plată într-un galop tot mai întins. Se aplecase şi se culcase pe gîtul calului şi aproape că nu se mai vedea. Din cauza goanei, calul lui devenea tot mai scund şi mai alungit. Zbura peste şes ca o pasăre uriaşă. Şase dragoni porniseră după el. Pe urma lor se ridicau necontenit nouraşi albăstrui de la împuşcături. Trăgeau

în fugar, dar fără nici un rezultat, căci acesta gonea într-una spre pădurea în care, în curînd, dispăru.

Domnişoara Salomea se aplecă pe fereastră, căutîndu-l din ochi pe celălalt, pe cel mai în vîrstă... Dar Szczepan îi desprinse mîna de pe pervaz şi o tîrî după el, înlemnită de cele ce văzuse. N-o lăsă să se oprească nici lîngă ascunzătoarea răsculatului. Ieşiră în goană prin antreu, pe uşa părăsită deocamdată de soldaţi, se strecurară neobservaţi prin grădină şi urcară în fugă dealul. Szczepan, care alerga acum ca un băieţandru, mormăia într-una şi o trăgea după după el pe domnişoara Salomea. Se ascunseră după un tufiş mai mare de ienupăr, uitîndu-se printre ramuri să vadă ce se mai întîmplă. Şi astfel, printre arborii desfrunziţi, în lumina palidă a dimineţii senine văzură scena îngrozitoare a urmăririi pe malul rîului, auziră împuşcăturile şi ţipetele animalice... Domnişoara Mia păli, mîinile i se prinseră convulsiv de crengile cu ţepi ale ienupărului, trupul i se clătină. Leşinase. Szczepan încercă s-o trezească frecînd-o pe tîmple cu bulgări de zăpadă, ascunsă în adîncul tufişurilor.

În acest timp, pe malul rîului, Hubert Olbromski îşi desfăşura ultima lui bătălie de onoare. Ofiţerul de dragoni Vesniţîn, acelaşi care făcuse percheziţie la conacul Niezdoly şi se aprinsese de o dragoste sălbatecă faţă de domnişoara Salomea, avînd poruncă să-i urmărească pe cei doi comisari ai Guvernului naţional şi mergînd din loc în loc pe urmele lor, îi ajunsese abia aici, la conac. Văzuse de pe verandă fuga unuia dintre ei pe un cal de-al dragonilor săi. Avea poruncă să-i prindă vii pe amîndoi acolo unde vor înnopta. Îndeplinise ordinul întocmai. Venise la timp. De aceea ardea acum de dorinţa ca măcar pe cel de-al doilea să-l prindă. Alergînd după soldaţi, în jos, spre rîu, striga din răsputeri :

— Prindeţi-l viu ! Viu ! Numai viu ! Nu cumva să trageţi ! Prindeţi-l cu mîinile ! Ţineţi-l ! Înconjuraţi-l !

Olbromski auzi strigătul comandantului. Înţelese că a sosit clipa morţii. Avea asupra lui geanta cu toate documentele, cu nenumărate secrete de-ale Guvernului, cu tot ce se realizase şi se mai plănuia încă. Ducea parcă în tolba aceasta toată inima Poloniei luptătoare, în care pulsa viaţa. Nu putea nici să ascundă tolba, nici s-o arunce în timpul fugii, nici s-o distrugă, căci alergau după el zece soldaţi. Fugea în salturi mari, sărind peste tufişuri şi garduri putrede, peste brazde noroioase şi şanţuri pline de gheaţă. În cele din urmă ajunse în luncă. Zări nişte tufişuri şi o apucă într-acolo. Dar deodată spaima i se aprinse în ochi ca o flacără. Pe neaşteptate zări în faţa lui rîul. Umflat de topirea zăpezilor şi de revărsări, plin de o apă neagră, învîrtejită, care alerga cu bulbuci, rîul adînc îi închidea drumul ca un semicerc în dreapta şi altul în stînga. În urechi îi răsună şopotul apei şi ochii înnebuniţi ai fugarului văzură şarpele ei negru care-i răpea şi cea din urmă posibilitate de scăpare, ca o forţă blestemată, batjocoritoare. Luciditatea de pînă atunci îl părăsi. Se năruise ultima speranţă de salvare. Disperarea neagră îl orbi.

Atunci apa tainică, învolburată, îşi desfăcu şuvoiul negru, primitoare. Înţelesese. Gemu. Smulse de pe umăr tolba de piele şi azvîrli cu putere în adînc secretele Patriei. Rîul plescăi, ca un răspuns mut. Se închise la loc înconjurînd cu mii de valuri comoara încredinţată şi porni mai departe pe drumul lui cotit, îndepărtat, străvechi şi veşnic nou. Oftă. Soldaţii văzuseră această mişcare a lui. Îl înconjurară din toate părţile. Atunci el se întoarse cu faţa spre ei. Din spate venea ofiţerul Vesniţîn, strigînd mereu :

— Prindeţi-l viu, cu mîinile. Viu ! Nu trage ! Înconjoară-l !

Olbromski se îmbărbătă. Dispreţuia îndelunga aşteptare în închisoare şi sfîrşitul în streang. Se opri. Pe primul soldat care se apropie de el, îl împuşcă cu pistolul în cap. Smulse sabia care-i cădea mortului din mînă şi despică gîtul altuia. Cu stînga scoase de la şold al doilea pistol şi-l culcă la pămînt pe alt atacant. În spate avea rîul, în faţă şapte oameni. Se apăra ca un tigru încolţit. Soldaţii, auzind comanda repetată a ofiţerului să nu-l rănească, aproape că nici nu foloseau armele. Veneau asupra lui în grup, cu mîinile goale. Profitînd de acest ordin, Olbromski lovea cu sabia, tăia în dreapta şi-n stînga, împungea cu vîrful săbiei şi alerga pe malul rîului în căutarea unui loc prielnic, de unde să sară în apă şi să treacă de partea cealaltă. Ofiţerul, văzînd că trei din oamenii săi zac la pămînt iar ceilalţi se chinuiesc zadarnic să prindă pe acest om, se repezi spre el cu sabia trasă. Olbromski îl văzu în spatele soldaţilor şi-i strigă cu dispreţ :

— Laşule !

Mohorîtul Vesniţîn simţi cum clocoteşte mînia în el. Sări în rîndul dragonilor, cu sabia întinsă, cu gînd să-i zboare adversarului sabia din mînă. Se auziră nişte clinchete iuţi ca fulgerul, de două ori !

Apucînd cu stînga pistolul de ţeavă, Olbromski îi sparse capul soldatului care încercase în timpul luptei să-l apuce de mîini, iar cu sabia îl tăie pe ofiţer la mînă. Lovi între ochi pe un soldat din dreapta.

— Prinde-l ! răcni ofiţerul.

Săriră asupra lui. Tăia în morişcă. Se îndepărta şi-i trăgea pe toţi după el. Lovea în mulţime. Înnebunit, comandantul dragonilor îl tăie cu sabia la gît şi apoi peste faţă. Asta-i îndîrji pe soldaţi. Uitară de ordin. Se aruncară asupra adversarului, lovindu-l

cu paloşele în cap, peste gît, orbeşte. Olbromski dădu drumul armei din mînă. Se clătină. Se împiedică. Soldaţii îi zdrobiră ţeasta pînă cînd creierul îi ţîşni afară şi atunci victima se prăbuşi în iarbă. Îi sfîrtecară mîinile, picioarele, pieptul, coastele, îi spintecară burta. Sîngele se scurse din vinele lui pînă la ultima picătură şi îmbibă pămîntul acela moale, avid, primăvăratec, al păşunii.

Încruntat şi arogant, ofiţerul Vesniţîn îşi privi victima, vîrîndu-şi în teacă paloşul ud, de pe care picura sîngele. Se răzbunase ca soldat, dar nu îndeplinise ordinul primit. Porunci dragonilor să găsească numaidecît în rîu tolba de piele a răsculatului. Dar apa era mai adîncă de un stat de om, rece ca gheaţa şi iute. Primul soldat care se dezbrăcă şi intră în apă, încremeni de frig. La fel al doilea şi al treilea. Atunci încercară să o caute împungînd fundul apei cu nişte prăjini. Dar fără nici un rezultat. Ofiţerul dădu ordin să fie aduşi din sat toţi bărbaţii, cu forţa, ori cu promisiunea unei bogate despăgubiri şi să fie puşi să caute tolba de piele a acelui *miatejnik* [1] sfîrtecat. Ţăranii adunaţi în grup pe malul apei au meditat îndelung, sfătuindu-se între ei, dînd soldaţilor indicaţii infailibile şi făcînd observaţii inteligente. S-au certat aprins pentru planul de acţiune, sărind unii la alţii cu pumnii. „Treaba — ziceau ei — să ne fie cu iertăciune, e grea, că rîul are multe gropi şi butuci la mare adîncime sub maluri, rădăcini şi buşteni care zac la fundul lui cine mai ştie de cînd, aduse Dumnezeu ştie de unde, de ape. Puhoiul e iute, rece şi afurisit..."

Unii intrau de bună voie în apă, pînă la gît, înotau în lungul malului, dar ieşeau repede şi-o rupeau la fugă spre sat, clănţănind din dinţi şi dîrdîind de frig.

[1] Răsculat (lb. ucraineană).

Alţii aduseseră saci legaţi de prăjini, cu care răscoleau adîncul rîului pînă departe, sau umblau din loc în loc prin apă cu maiuri şi cängi. Căutările au durat pînă spre prînz. Zadarnic. Rîul n-a trădat secretul încredinţat.

Ofiţerul de dragoni se înapoie posomorît la conac. Ceru primarului să-i aducă de urgenţă cîteva căruţe ca să-şi transporte răniţii la oraş. Avea doi morţi, cinci răniţi, dintre care trei grav, iar doi mai uşor. În afară de asta, mai pierduse şi un cal. Luptase împotriva a doi răsculaţi de prim rang, pe care avusese ordin să-i prindă de vii. Unul dintre ei fugise, iar cel de-al doilea fusese ucis înainte de a fi apucat să smulgă de la el vreo mărturisire. Şi mai presus de orice, actele pe care le avusese răsculatul asupra lui pieriseră aruncate în rîu.

Ofiţerul era disperat. Interzise ţăranilor să-l îngroape pe răsculatul ucis, ameninţîndu-i cu aspre pedepse. Porunci să fie lăsat acolo să putrezească pe luncă, aşa cum a căzut, să fie ciugulit de corbi în văzul întregului sat. După ce răniţii fură aşezaţi în căruţele aşternute cu paie şi caravana lor porni încet, comandantul ordonă unui grup de soldaţi să hrănească caii în hambarul cu fîn, iar celorlalţi să răscolească conacul, curtea, grădina, pivniţa şi împrejurimile fermei. Simţea nevoia să-şi descarc mînia pe cineva, să-şi ia revanşa pentru insuccesul acesta fatal. Voia s-o aibă în mînă pe fata care locuia în casa asta şi pe care nu reuşise în nici un chip să o uite, nici chiar în timpul celor mai sălbatece momente. Doar ea-i ascunsese aici pe cei doi instigatori. Aşternuturile lor rămăseseră încă întinse în salon, dovezi incontestabile ale vinei. Cruntul ofiţer cutreieră toată casa complet goală, se uită personal prin toate cotloanele şi cămările, prin antreuri şi pe sub scări. Umblînd aşa dintr-o cameră într-alta, ajunse în sa-

lonul cu ustensilele de povarnă, de acolo trecu în camera unde locuise legendarul Dominik şi de unde în dimineaţa aceea săriseră pe geam în grădină cei doi conspiratori. Era o cameră lungă, nemobilată. Parcă te îndemna să te plimbi prin ea. Ofiţerul Vesniţîn voia să fie singur. Începu să umble mecanic dintr-un capăt în altul al camerei, aproape fără să-şi dea seama de ce face. Se năpustiră asupra lui gînduri înfiorătoare şi dorinţe crunte. Casa aceasta pustie şi distrusă îi amintea de cuibul său familial din adîncul Rusiei. Întîmplările din ziua aceea, urmărirea şi lupta cu cei doi răsculaţi, îi puseră într-o lumină deosebită toate faptele acestui război. Dar peste toate acestea plutea dorinţa oarbă de răzbunare şi suferinţa nedomolită a dragostei nefericite. Ofiţerul simţi cum îl cuprinde dispreţul pentru sine însuşi... Fugarul acela încolţit de soldaţi, stînd numai în cămaşă pe malul abrupt al rîului îi strigase un cuvînt care-l durea ca o lovitură de bici. Un cuvînt care te tulbură şi te arde pînă la os. Pentru cuvîntul acesta pierise acolo pe păşune, hrană corbilor. Dar în mintea ofiţerului răsună şi un alt cuvînt, ca un croncănit de pasăre sălbatecă deasupra cadavrului. O frază dintr-un articol de-al lui Herzen adresată ruşilor, în care se ridica în apărarea Poloniei : „Pleacă de aici, sau dacă nu, sfîşie ca un corb cadavrele noastre !...“ [1] Un rîs profund, ca rîsul cuiva din afară îi răsună în piept : „...*klui voronom naşi trupî*“ [2].

Îi apăreau nu ca simple cuvinte, ci ca o imagine a sîngelui prelins pe paloş. Conţinutul lor se lipi de amintirea faptelor lui recente formînd un tot. Tînărul dragon, plimbîndu-se prin cameră, mormăia înjurături îngrozitoare la adresa celor care-l trimiseseră în

[1] Citat din articolul lui Herzen *Resurrexit*, publicat la 1 februarie 1863 în revista *Kolokol*.

[2] Sfîşie ca un corb cadavrele noastre (rus).

Polonia, se zbătea ca un lup în lanț și plîngea înlăuntrul lui, fără să dea drum lacrimilor. Oh, dar nu de mult, el însuși citea într-un cerc de tineri prieteni invectivele sublime ale genialului emigrant. Și nu numai că le purta în inimă, nu numai că respira și trăia prin ele, dar intrase chiar în rîndurile acelei organizații. Acum, „pătruns de sentimentul îndatoririi", scotea ochii cadavrelor ca un corb. Știa că nimic nu va putea opune rezistență în el acestei „îndatoriri", consolidate de secole în sufletul poporului rus prin mijlocirea securii călăului. Își deplîngea soarta.

Pereții goi ai camerei păreau să-i strecoare disperarea în suflet, vîrîndu-i în vine otrava morții. În camera aceasta era ceva care-și bătea joc de siguranța de sine a puterii sălbatece și de forța deslănțuirii ei, de sănătatea trupurilor și de viața ființelor. Era aici ceva care se întovărășea cu omul, asemenea lui și totuși altfel, se plimba alături de el prin pustietatea camerelor, ca o umbră inexistentă, privind cu ochii putrezi ai suferinței la simțămintele lui vii, la chinul lui bărbătesc care chema la luptă potrivnicia soartei. Cavaleristul se uită în jurul lui și văzu praful depus de ani de zile pretutindeni, gunoaiele de pe podea, colbul care acoperise cu un strat gros colțurile prin care nu mai trecuse de multă vreme nici un picior de om. Vederea acestui praf nu-l liniștea, ci-l irita. Ochii lui căutau urmele pașilor aceluia care în acest loc nu putuse, nu reușise să combată vitregia soartei, deși luptase împotriva ei pînă la moarte. Vesnițîn auzise mai de mult, pe cînd trăsese întîia oară aici, povestea lui Dominik. Acum o simțea cum îl apasă. Îl cuprinsese în camera aceasta, ca o mreajă, plictiseala de viață, scîrba pentru tot ceea ce înfăptuise sau mai avea de împlinit, înțelegerea sterilității a tot ceea ce ar putea însemna în acest război forță și bărbăție, tărie de caracter, experiență

militară sau faptă conştientă. După atîta trudă şi lupte, avea mîinile goale, iar înlăuntrul lui, în locul unui suflet simţitor, îi răsună ceva ca un urlet de lup în pustiu. După actele de bărbăţie, luptă, muncă, nesomn, îi apăru în faţa ochilor vechea întrebare de la Moscova : şi pentru ce toate astea ?

În timp ce umbla aşa dintr-un colţ în altul al camerei lui Dominik, auzi un geamăt înăbuşit, prelung, fără să ştie de unde vine. Se opri şi ascultă. Geamătul se repetă, insuportabil de prelung şi monoton. Ofiţerul înţelese că vocea venea din sala alăturată. Furişîndu-se în vîrful degetelor, ajunse la sursa gemetelor. Sprijinindu-şi mîinile pe marginile unei butii se ridică cu o mişcare atletică în sus şi se uită în interior. De pe fund îl priveau ochii răsculatului, arzînd ca două flăcări. Dragonul se aşeză pe marginea butiei, îşi trase picioarele şi sări înăuntrul vasului. Începu să rîdă cu o fericire grosolană. În sfîrşit, găsise ceva cu care să-şi poată domoli „nervii", să taie dintr-o singură lovitură capul tulburării din sufletul lui.

Îşi scoase pistolul de la cingătoare şi-l ţinti între ochii bolnavului.

— Cine eşti ? întrebă el.

— Sînt răsculat, răspunse Odrowonż.

— Cum ai ajuns aici ?

— Sînt rănit.

— Unde ai fost rănit ?

— Într-o luptă.

— Ce fel de răni ai ?

— Sînt rănit la şold de un glonţ...

— Cine te-a ascuns aici ?

Ducele tăcu. Vesniţîn dădu din cap. Înţelesese. Peste ochi îi trecu o umbră de furie.

— Domnişoara aceea te-a ascuns aici ? întrebă el.

Ducele tăcu.

— Te arestez ! spuse Vesniţîn.

— La ce bun ? Omoară-mă. Ai în mînă un pistol încărcat. Dacă eşti cu adevărat soldat, dacă eşti ofiţer, trage ! Doar voi ştiţi să ucideţi răniţii.

Vesniţîn îl privi în ochi. Mîna cu arma îi căzu în lungul trupului. Bărbăţia asta poloneză începea să-i repugne...

— Scoală-te ! Te arestez ! mormăi el.

— Dac-ai să mă iei de aici, am să mor pe drum. La închisoare şi aşa n-am să spun nimic, chiar dac-am să trăiesc pînă acolo. Sînt un soldat simplu. Trage !

— Fac ce-mi place.

— Dacă nu tragi, eşti un laş !

— Taci !

— Dacă m-aş putea ridica în picioare, te-aş omorî ca pe un cîine ! Sîntem duşmani de moarte.

— Nu eşti un duşman vrednic de mine, sclavule.

— Oh, de-aş scăpa o dată de chinurile astea !...

— Zaci aici mai departe, amant al frumoasei domnişoare.

Stînd aplecat asupra acestui om, ofiţerul chibzui îndelung. Să ridice mîna şi să-l împuşte între ochi ? Să plece ? Remuşcările-l apăsau tot mai mult. Şi din nou rîsul acela ironic... Se întoarse scîrbit, se prinse de marginea butiei, se ridică în mîini şi sări afară. Tocmai se înapoia grupul de soldaţi care-l urmărise pe fugarul călare. Cavaleriştii se întorceau pe caii înfierbîntaţi, aburind, cu spumă galbenă la gură, dar cu mîinile goale. Sergentul îi raportă că răsculatul care luase unul din caii dragonilor, intrase în pădure, o cotise într-o parte de la drum, după cum putuseră să observe, dar mai departe probabil că galopase printre ierburi şi muşchi, fiindcă nu-i mai putuseră găsi urmele. Se împărţiseră în grupuri şi înconjurînd pădurea căutaseră pretutindeni, dar nu mai găsiră nici cal, nici călăreţ, nici urmele lui.

Soldaţii care răscoliseră prin împrejurimi s-o găsească pe fată se întoarseră de asemenea cu mîinile goale. Întrebaseră pe oamenii din sat, urmăriseră, cercetaseră, dar probabil că fugise departe...

Ofiţerul ascultă într-o tăcere mohorîtă ambele rapoarte. Casa aceasta îi trezea scîrbă, ca un cavou vechi. Îi era perfect egal : să tragă între ochii strălucitori ai răsculatului, sau să plece în pădurea îndepărtată. Se gîndi puţin, după care dădu ordin să fie aduşi caii, să se strîngă toată lumea şi să încalece. El însă continua să se plimbe pe verandă. Aştepta. Dorea să se întoarcă fata aceea frumoasă. Voia să-l facă un cadou. Să-i spună rîzînd sarcastic, că i-l dăruieşte pe bărbatul din butie. Deşi l-a văzut, nici nu l-a omorît, nici nu l-a luat cu el. Ar fi vrut să vadă în ochii ei o sclipire de recunoştinţă, o scînteie de emoţie, s-o vadă palidă de teamă, roşie de ruşine, să vadă o privire omenească îndreptată asupra lui... N-avea nici un indiciu c-o să se întoarcă şi totuşi aştepta cu încrederea oarbă a îndrăgostiţilor.

Soldaţii erau de mult în şei. Sări şi el pe cal şi plecă cu ochii închişi. În sufletul lui era o noapte neagră sfîşiată de un strigăt neînţeles.

IX

Spre seară, după ce unitatea de dragoni dispăruse de cîteva ore în pădure, domnişoara Salomea, însoţită de Szczepan, se întoarse acasă din ascunzătoarea ei de pe deal. Alergară amîndoi la rănit să-l scoată din butie şi să-l ducă în pat. Apoi se îndreptară spre rîu. Din cadavrul lui Olbromski cursese atîta sînge, că

se înroşise o bucată bună de pămînt. Domnişoara Salomea se aplecă asupra mortului. Nu putea să plîngă. Omul care o privise ieri cu ochii aceia inteligenţi şi buni, singurul în care ea avusese încredere, zăcea acum aici — cadavru ciopîrţit de săbii. Nu putea să înţeleagă nici firul întîmplărilor, nici dependenţa lor de anumite cauze mai profunde, nici haosul acesta îngrozitor în care ea se învîrtea ca un strop de apă pe o roată de moară. Nu ştia că involuntar şi stropul contribuie într-o mică măsură la învîrtirea acestei enorme roţi. Nu putuse să-i explice asta nici tatăl ei, soldat simplu şi credincios, nici răsculatul rănit, un entuziast prea desprins de realitate şi nimeni dintre oamenii care trecuseră prin casa asta devenită aproape un han public. Ştia că unii se aruncau în vîltoarea luptei dintr-o orbire care nu măsoară şi nu socoteşte nimic ; alţii, împinşi de vreun calcul greşit ; alţii, furaţi de visul de aur sau speranţa libertăţii ; alţii, din ordin, sau după modă, ţinîndu-se de turmă ; alţii, de teama de a nu fi declaraţi laşi de către opinia publică. Numai oaspetele acesta de ieri ştiuse ce însemna tot acest haos, el îi măsura forţa, îi analiza direcţia şi-l îndrepta spre o cale numai lui ştiută. El i-ar fi putut explica totul, ar fi învăţat-o ce înseamnă aceste evenimente, căci în ochii lui străluceau inteligenţa şi dreptatea ca două stele în noapte. Dar iată că acum zăcea aici la picioarele ei, cu capul sfărîmat, din care paloşul duşman scosese creierul.

Nu putea să plîngă. O sufoca ceva în gît. Îi ceru lui Szczepan să aducă cazmaua şi să sape o groapă pentru acest om. Bătrînul bucătar stătea pe o buturugă putredă de salcie şi mozolea un colţ de pîine neagră cazonă, pe care-l găsise aruncat pe masa din bucătărie. Cînd fata repetă porunca, începu să mormăie :

— Da, o să săp! Toată ziua numai adu, cară, servește, du murdăriile lor. Acuma, iară, sapă!
— Taci din gură! Ia te uită...
— Ce să mă uit!
— Szczepan!
— Dacă intră unu d'ăsta în călduri, zburdă. Nu mai au altă treabă. Și tu stai și sapă-i groapa!
— Taci, Szczepan! Taci...
— D'apăi că nu urlu. Parcă nu fac ce trebuie?
— Dacă nu vrei, am să-i săp singură groapa.
— Apăi cazmaua i-aci, uite-o.

După o clipă se sculă de pe buturugă și începu să caute un loc pe movila de lîngă grădină. Împinse cazmaua cu piciorul în pămîntul moale... Însemnă pe iarbă loc ca pentru un om. Scuipă în palme și se apucă să sape. Lucra în tăcere, complet indiferent. În tot timpul acesta domnișoara Brynicka a stat la căpătîiul mortului. Nici n-a observat că de după grajd, de după pomi ieșeau țărani, femei, copii. Se adunau în grupuri șoptind între ei. Formaseră un cerc larg de spectatori curioși. Szczepan săpă o groapă nu prea adîncă. Se lăsase înserarea cînd se apropie, luă cadavrul de picioare și-l trase pînă la groapă. Domnișoara Salomea merse după mort pînă la mormînt. Îl așezară în pămîntul umed și-l acoperiră repede cu un strat negru.

Se întoarseră amîndoi încet la conac. Le era greu să umble. Erau triști, cu sufletele înghețate. Se uitau cu groază la acoperișul negru de pe această casă a durerii. Intrară în silă înăuntru. Prima grijă fu să strîngă cele două așternuturi ale oaspeților de ieri, care mai zăceau încă întinse în salon. Luminînd cu felinarul, domnișoara Salomea se apucă de treabă. Dar cum se apropie și atinse cearșafurile, păturile și pernele, i se făcu greață. Ambele așternuturi erau pline de păduchi. Fuseseră aduși aici de prin hanuri,

de prin paturile țărănești și culcușurile argaților, dovadă a trecerii conducătorilor răscoalei prin toate păturile sărăcimii poloneze... Păduchii rămăseseră vii în timp ce doi oameni pieriseră ca două umbre...

X

Se scurse jumătate din luna aprilie. Iarna lungă, cu repetate reveniri, se înmuiase, în sfîrșit. De pe dealul din spatele conacului, unde la adăpostul tufișurilor se ascundeau și acum grămezi de zăpadă, începură să curgă pîrîiașe primăvăratice. Pletele acestea de apă se întretăiau, străluceau în soare și alergau peste panta nisipoasă a grădinii. Totul fusese distrus : gardurile, rondurile, potecile presărate cu pietriș. Apa primăverii punea acum stăpînire pe toată panta dealului și pe grădină, nivelînd-o pe neașteptate. Un pîrîu, necunoscut altădată, alerga acum prin mijlocul ei, traversînd de-a latul, spre rîu. Doar conacul îi mai stătea în cale. Pretutindeni încolțise iarba proaspătă.

În timpul acesta starea bolnavului se îmbunătățise. Pe piciorul împușcat i se formase mai întîi, lîngă genunchi, un furuncul enorm, care, după cîteva săptămîni de chinuri spărsese, în sfîrșit, într-o noapte, spintecat parcă de țipetele spasmodice ale rănitului. Și cît de uimiți au fost toți cînd din acest furuncul se rostogolise afară un glonț de plumb ! După această întîmplare Odrowonż își mai revenise, deși era încă foarte slăbit. Rănile de pe cap și corp se vindecaseră. Tăietura de sub ochi se cicatrizase bine, iar ochiul era perfect sănătos. Părul des acoperise cicatricele

tăicturilor de pe cap. Acum ducele se ridica din pat, putea să fugă şchiopătînd şi să se ascundă singur în hambar, cînd veneau soldaţii. Umbla prin casă sprijinindu-se în baston.

Într-o zi de primăvară stăteau amîndoi, el şi domnişoara Salomea, la fereastra dormitorului. Pupinetti cînta aplecîndu-şi tichiuţa într-o parte, şi cu cît vedea că soarele străpunge mai puternic norii de primăvară, cu atît ciripea mai tare. În faţa geamului, pe locul pustiu mai înainte, crescuse o iarbă proaspătă care strălucea la lumina primăverii cu miile sale de firişoare. În mijlocul pajiştii se înălţa un mesteacăn tînăr, suplu şi mlădios încă, dar care începea să se transforme într-un adevărat copac. Era acoperit cu totul, pînă în vîrf, de muguri lunguieţi în care stăteau ascunse frunzele încolăcite. Prin haina aceasta transparentă i se vedeau toate ramurile şi crenguţele, fiecare nod şi ramificaţie. Mesteacănul alb părea în dimineaţa aceea de primăvară un înger coborît dintre norii călători şi oprit o clipă pe acest pămînt nefericit. Apa, care se scursese în diferite direcţii, acoperise cu mîl vechile poteci ale grădinii, ştersese graniţele, distrugînd tot ce reprezentase cîndva aici gîndirea şi voinţa omului. O bucurie nestăpînită, exuberanţa fericirii de a exista, lucea în cotiturile şi împreunările bruşte ale pîrîiaşelor care goneau spre vale cu o iuţeală ameţitoare. Unul dintre ele trecea nepăsător de-a latul vechilor alei, peste gazonul pe care se ridica mesteacănul alb, mînjind iarba, acoperind-o cu un strat galben de lut străin, adus tocmai de pe deal. Mesteacănul se adăpa la apa rece a pîrîiaşului şi un zîmbet ciudat ce pornea de la el pînă la pîrîu îi unea prin acelaşi sentiment de bucurie şi împrospătare. Un zîmbet asemănător înflori şi pe buzele ducelui Odrowonż şi ale domnişoarei Brynicka. Se bucurau văzînd copacul înmugurit, apele

repezi. Pentru prima dată, după atîtea săptămîni de coşmar, se simţeau cuprinşi de un suflu de bucurie. În sfîrşit, se terminase iarna aspră, a cărei cruzime o simţiseră din plin. Acum adia iarăşi vîntul călduţ, pămîntul mort reînvia, îmbibat cu substanţe nutritive. Iarna care abia trecuse le apărea ca o prăpastie adîncă, plină de întuneric ca vremurile de urgie. Tinerii priviră îndelung iarba, norii, pînă cînd în cele din urmă îşi ridicară privirile şi asupra lor înşile.

— Oare vede şi Dominik primăvara asta ? întrebă domnişoara Salomea, nu atît pe omul de lîngă ea, cît mai degrabă spaţiul înverzit.

— Nu există nici un Dominik... răspunse ducele.

— Păi sigur ! N-o fi... Dar l-am văzut eu aici.

— A fost un vis, ca şi boala mea...

— Boala dumneavoastră a fost un vis ?

— Un vis urît.

— Şi glonţul care a căzut din rană ? Tot vis ? Aşa-i, voiam să vă rog ceva...

— Pe mine ? „Chiar şi jumătate din împărăţie !"

— Deocamdată numai glonţul acela, dar întreg. Daruiţi-mi-l.

— Bine.

— Mulţumesc.

— Dar ce-o să faceţi cu el ?

— Ce se face cu un glonţ ? Am să lupt.

— Împotriva cui ?

— Parcă nu-s destui duşmani ?

— Care anume ?

— E, ce să-i mai număr...

— Spuneţi-mi măcar unul...

— În curînd o să dispăreţi de aici, cum dispare totul. Din nou o să fiu singură singurică şi are să mi se pară că dumneavoastră aţi fost... un vis. Dar am să mă uit la glonţ şi-am să mă conving că aţi fost aici într-adevăr.

Odrowonż tăcu. Capul i se sprijini, slăbit, de tocul ferestrei. Se gîndea... Atîtea chinuri înfiorătoare suferise în cămăruţa asta, în casa asta fără stăpîn ca şi Polonia... Acum, cînd i se sugerase ideea că va trebui „să dispară" de aici, o durere sfîşietoare, de o sută de ori mai rea decît toate suferinţele fizice îi străpunse inima ca un instrument nou, necunoscut. Se uită dintr-o parte la domnişoara Salomea, fără să întoarcă capul. După toate greutăţile, nopţile nedormite, chinurile şi privaţiunile la care fusese supusă, arăta înfloritor. Primul vînt de primăvară care-i atinsese faţa palidă i-o colorase cu un roz subtil şi-i împodobise fruntea şi gîtul aurindu-le. Dinţii albi, asemenea celui mai pur nor de aprilie, se arătau veseli între buzele purpurii.

— Ovreii de la han au aflat că locuieşte cineva la curte, spuse ea clătinînd din cap. Ryfka mi-a atras atenţia. V-au văzut oamenii din sat cînd şchiopătaţi spre hambar. Prin prezenţa dumneavoastră aici sînt compromisă.

— Din punct de vedere politic.

— Nu numai.

— Peste două-trei zile am să plec la detaşamentele de răsculaţi şi totul are să se termine.

— Poftim ! Ce grăbit sînteţi la plecare. Dar reuşeşte înălţimea-voastră, duce, să se ţină drept pe picioare ? Ştiţi, pe mine la mînăstire m-au învăţat o poezioară : „Mai înainte de-a zbura, învaţă să umbli..." [1]

— Dar acum o clipă singură m-ai gonit.

— Ei, v-am gonit ! Mă gîndesc şi eu ce să fac mai departe...

[1] Din poezia *Două broaşte ţestoase* de J. I. Krasicki (1735—1801), scriitor polonez.

— Cu ce ?

— În general.

— Nu înțeleg.

— Ce să înțelegeți ? Ați fost aici, acum o să vă ridicați și-o să plecați. Doar aveți treburi mai importante pe cap decît asta.

— Decît ce ?

— Uf, ce de întrebări ! Nimic, numai că toți mă întreabă : cine, cum, ce, cînd, în ce fel ? Și hotărăște singură dacă poți ! Dar toate astea pot să te agaseze de moarte, nu-i așa ? Dați-mi și dumneavoastră, domnule duce, un pic de ajutor...

Tot ceea ce spunea domnișoara Salomea era doar o haină exterioară de cuvinte incoerente care mascau simțămintele sufletului. De multă vreme simțea că se petrece cu ea o schimbare de neînțeles. Nu mai era ea cea dinainte. Nu mai era fata liberă. Totul părea să fie în ordine, normal, așa cum se cuvenea. Ostașul însîngerat venise aici, fusese îngrijit și acum urma să se ducă înapoi la datoria lui grea de soldat. Simplu. Dar numai la gîndul c-o să plece, o cuprindea ceva mult mai grav decît toate suferințele îndurate, mai rău decît moartea. Domnișoara Mia se gîndea acum mereu că dacă Odrowonż o să plece, ea va trebui să facă ceva care să-i aducă neîntîrziat moartea. Trebuia să născocească ceva care să fie prin sine însăși o cauză suficientă pentru a muri. Să rămînă iarăși singură în pustietatea asta, cu umbra care umblă prin casă și cu Szczepan care-i surd și morocănos ? Să aștepte din nou noaptea tragedia repetată a atacurilor, percheziților, grosolăniilor... Imaginea acestor zile ce aveau să vină era de mii de ori mai înfricoșătoare (deși e atît de greu de dovedit !) decît o moarte scurtă... Îi părea rău numai de tatăl ei. Ce-o să se întîmple cînd venind noaptea pe un căluț înspumat și bătînd în geam n-o să-i răs-

pundă decît pustiul ? Se va duce înapoi şi va cădea în luptă glorios, tot atît de bărbăteşte cum a şi trăit, pentru cauza pierdută a patriei. De aceea ar fi dorit să-l bucure măcar cu gîndul că ea a murit într-un fel scump lui, adică executată de duşmani. Îi treceau prin minte fapte măreţe înconjurate cu o aureolă tragică. Se vedea aievea pe sine în aceste vise de glorie, se obişnuise cu ele. Odrowonż nu apărea în visele ei, ca şi cum nici n-ar fi existat. Doar cînd şi cînd îşi dădea seama că asta se va întîmpla din cauza lui, atunci cînd n-o să mai fie aici. În asemenea momente nutrea faţă de el mai degrabă aversiune decît alt sentiment. Îl împovăra cu tot felul de reproşuri, iar în discuţii era întotdeauna brutală, dezagreabilă. Însă cît de mult îi plăcea să-l privească în ascuns, mai ales cînd dormea ! Avea un păr lung, care i se răvăşea pe pernă în şuviţe negre ca nişte splendide pene, şi trăsături ascuţite, conturate în mod original de părul negru al bărbii. Încă de demult, de cînd acesta trecea prin chinuri insuportabile se obişnuise să sufere laolaltă cu el, sau poate de zece ori mai mult, vrînd să răscumpere prin suferinţa ei o parte din chinurile lui. Rănile lui i se imprimaseră pe trup şi în suflet, îi pătrunseseră în inimă şi în vise. Cîte vise nu-i sfîşiaseră aceste răni oarbe şi mute, ca nişte fantome însîngerate, diforme !

Îl văzuse de multe ori gol şi-i admirase frumuseţea impudică a trupului de bărbat. După ce i se vindecaseră rănile şi se făcea din zi în zi tot mai frumos, creştea tainic în inima ei sămînţa acestui farmec. Pe măsura însănătoşirii el devenea tot mai mult ceea ce fusese înainte, îi reveneau deprinderile aristocratice, aversiunile, gusturile, obiceiurile şi apucăturile. Fiecare reacţie a lui se transforma pentru ea în lege imuabilă. Îi plăcea ceea ce-i plăcea lui şi ura ceea ce-l dezgusta pe el. N-avea nici o posibilitate

să-i satisfacă cerinţele aristocratice. Nu voia să lase să se întrevadă, dar fiecare pas al ei, fiecâre mişcare şi gînd, fiecare sentiment şi dorinţă, erau pentru el, închinate lui. Se ruşina de simţămintele acestea ca de un păcat de moarte. Le ascundea, le masca prin asprimea purtărilor, dar cu atît mai dureros se chinuia şi se înfrîngea pe sine însăşi. Înainte dormeau în aceeaşi cameră. După ce nopţile deveniseră mai puţin friguroase, şi-a mutat aşternutul în salonul mare. Atîta vreme cît nu nutrise aceste sentimente deosebite, putuse să doarmă alături de el, în aceeaşi cameră, fără să-i pese de părerea oamenilor care ar fi putut afla acest lucru. Acum însă, cînd simţea teama aceasta înăbuşitoare, de neînlăturat, că într-o zi Odrowonż o să plece şi-o să rămînă singură, se ruşina să mai stea cu el nopţile la un loc, se jena de oamenii absenţi, care n-o vedeau şi chiar de ea însăşi. În plus, încolţise în ea dorinţa să-l sărute pe buzele blînde şi pe ochii acoperiţi de-o umbră de tristeţe. Adesea lăsa special felinarul lîngă pat, ca apoi noaptea, furişîndu-se în vîrful degetelor în camera lui, să-i privească îndelung buzele şi ochii adumbriţi de pleoape. Simţea o voluptate nebună în cufundarea aceasta totală a privirilor pe buzele lui.

Nu-i era străin sărutul. Crescută fiind într-o casă cu mulţi băieţi mari, veri şi rude, unde era un necontenit pelerinaj de musafiri, vecini şi cunoscuţi, frumoasa domnişoară constituise obiectul unei permanente atracţii pentru toţi tinerii. Nu putea să respingă întotdeauna stăruinţele curtezanilor, cunoscuse forţa înşelătoare a privirilor voalate, a primelor unde de admiraţie, plăcerea întîlnirilor într-o cameră întunecată şi a sărutărilor grăbite pe faţă sau pe gît, ca şi cum ar fi fost smulse sau furate, deşi în fond erau oferite de bună voie. Însă nici unul din cei care fuseseră fericiţi pentru un moment, nu se

bucurase de sentimente mai profunde din partea domnişoarei Mia. Erau mai degrabă strengăriile ale unei fete frumoase, exaltate de propriul ei succes, zburdălnicii ale unei naturi bogate şi spontane. Îi plăcuse ca bărbat un văr ceva mai mare decît ea, care stătuse o vreme la Niezdoly. Era mai elegant decît ceilalţi, simpatic şi — lucrul cel mai important — frumos. La acesta intrase chiar de două ori în cameră, cedînd rugăminţilor lui. Prima dată îi permisese să-i sărute mîinile, a doua oară s-o îmbrăţişeze şi s-o sărute pe obraji şi pe gît. Dar cînd observase că vărul face curte fiecărei femei frumoase, regretase uşurinţa de care dăduse dovadă şi din toată această aventură rămăsese numai cu o profundă aversiune faţă de el. De altfel îl şi uită de îndată ce plecă de la Niezdoly. Viaţa de societate şi legăturile sexuale la conacul acesta nu se caracterizau prin prea multă subtilitate. Gazdele făceau parte din nobilimea înstărită, dar nu erau prea cizelaţi. Discuţiile erau destul de triviale, relaţiile cu sexul frumos aproape ordinare. De aceea domnişoara Salomea deţinea o mulţime de cunoştinţe despre viaţa sexuală, prinse atît de la servitori, cît mai ales din discuţiile bărbaţilor. Felul ei de a gîndi rămăsese la nivelul celor din Niezdoly.

Abia acum, în convieţuirea cu ducele Odrowonż observase şi alte maniere — un tratament deosebit de blînd, politeţe, acurateţe, pondere în discuţii, deşi în mod inevitabil trăiau atît de aproape unul de altul. Nu ştia aproape nimic despre relaţiile lui familiale. Din ţipetele de durere din timpul bolii şi din cuvintele spuse cînd aiura, aflase că are mamă. Altă dată, într-o discuţie, îi spusese că studiase la Paris şi locuise multă vreme acolo. Apoi, din amănunte răzleţe dedusese că face parte dintr-o familie de bogătaşi şi că a participat la răscoală fără asen-

timentul acesteia. Toate aceste împrejurări îl învăluiau într-o aureolă de un farmec şi un parfum irezistibile. Dacă, mînată de treburi, era obligată să-l părăsească pentru o clipă, o cuprindea imediat un dor nebun şi, de îndată ce era posibil, intra ca furtuna în camera lui. Acum, cînd începuse să se însănătoşească, se simţea impresionată de vigoarea lui bărbătească. Dar se înmulţiseră şi grijile pentru a-i asigura securitatea. Sufletul fetei era plin de transformări, emoţii şi flăcări neaşteptate ce se ridicau din adîncul fiinţei ei, dar de cele mai multe ori se simţea deznădăjduită.

În ziua aceea de primăvară totul îi devenise apropiat şi clar. Se părea că adierea vîntului răpeşte cuvintele nerostite de pe buzele ei strînse şi le duce mai departe, adăugîndu-le armonia care lipsea în sufletu-i chinuit. Ducele, aşezat pe pervazul ferestrei şi sprijinit de toc se uita spre grădina devastată.

— Dacă n-aţi fi fost dumneavoastră, domnişoară, spuse el zîmbind blînd, acum aş fi zăcut în pămîntul acesta umed. Ar fi crescut deasupra mea iarba proaspătă.

— Măcar atîta folos aţi fi adus. Aşa — numai necazuri.

— Desigur. Cel puţin ar fi ciugulit un cal de-al armatei ţariste iarba de pe pieptul meu şi s-ar fi hrănit. Aşa, într-adevăr, nu aduc decît necazuri. Dar v-am rugat în repetate rînduri să mă lichidaţi. N-a vrut nimeni să o facă. Nici măcar locotenentul acela de dragoni...

— Se vede că sînteţi destinat unui ţel mai înalt.

— Da, înalt şi din lemn.

— Iarăşi o întoarce pe-a lui! Ce rost are să vă mîndriţi mereu cu această poartă triumfală...

— Eu? Da de unde!

— Ce-ar mai plînge femeile de durere dac-ar afla cum aţi zăcut în butii ca-ntr-un cazan pus la fiert fără apă! Din fericire n-au să afle asta niciodată, că altfel v-aţi îneca în potopul lor de lacrimi.

— Cel căruia îi e scris să fie spînzurat, nu se îneacă niciodată. [1]

— Iarăşi spînzurătoarea asta! Vedeţi doar că moartea fuge de dumneavoastră. Ce-o fi, o fi, dar spînzurătoarea cu siguranţă că n-o să fie.

— Dacă dumneavoastră o să mă apăraţi întotdeauna de moarte, atunci n-o să aibă nimeni ce să-mi facă.

— Întotdeauna! Acest „întotdeauna" o să mai dureze încă o zi, două, o săptămînă, două. Cum să vă mai salvez cînd n-o să mai fiţi aici...

— Mă cam izgoniţi.

— Asta aşa-i. Sînt o gazdă tare neospitalieră. Cămara e pustie, n-avem nimic de mîncare şi cînd mai vine şi-un musafir neaşteptat care pe deasupra mai e şi duce...

Odrowonż întoarse capul în altă parte. Ea ştia bine că în acest moment lacrimi grele curg din ochii lui pe pervazul stricat al ferestrei. Simţi cum i se urcă un nod în gît. Cuvintele ei nechibzuite îl loviseră în piept ca nişte dinţi de ferăstrău. Nu ştia ce să facă. Încercă să zîmbească ironic, se uita la el deznădăjduită, dar degeaba. Şi iată că în ciuda voinţei ei, cu fruntea cuprinsă de o văpaie tulburătoare, îi puse mîna pe umăr şi simţi că n-o mai poate desprinde. Îl scutură uşor de umăr; el nu întoarse capul. Lacrimile îi picurau în continuare din ochi. Atunci, fără să se mai poată stăpîni, fata ridică o mînă tremurătoare şi începu să-l mîngîie pe părul lung, negru, lucitor. Îl liniştea ca pe un copil ne-

[1] Citat din *Kordian* de J. Słowacki (act. I, scena I).

căjit, şoptindu-i blînd cuvinte reţinute. În cele din urmă se aplecă şi, transformată toată în zîmbet, începu să-i sărute fruntea albă. O sărută delicat ca pe o floare pe care n-o poţi nici admira şi nici mirosi prea mult timp, dar pe care buzele singure o mîngîie. Într-o totală uitare de sine, îşi purtă buzele peste părul lui negru. Multă vreme el nu întoarse capul, nu se arăta nici mirat şi nici emoţionat de purtarea ei. Inima-i era cuprinsă de o profundă tristeţe : n-avea puterea nici să se mire şi nici să se bucure de ceva. Cînd, într-un tîrziu, ridică ochii spre ea, erau încă înlăcrimaţi. O privea prin perdeaua lacrimilor, deplîngînd soarta îngrozitoare a ţării, înfrîngerile, la a căror amintire îi îngheţa sîngele în vine... Îi explică în şoaptă că se aşteptau ca forţe zdrobitoare să se ridice la luptă, dar acestea le înşelaseră aşteptările, îi vorbi despre credinţa şi speranţa din care n-a mai rămas nimic altceva decît disperarea. Salomea îi luă capul, îl apropie de al său şi-i şopti cuvinte de îmbărbătare, purtîndu-şi buzele peste ochii şi urechile lui. Mai tîrziu, nu-şi mai puteau da seama precis, căci nu-şi mai aminteau, dacă într-adevăr se sărutaseră sau numai îşi vorbiseră şi se priviseră. Sufletele lor se regăsiseră şi îndrăgostite unul de altul, pluteau înlănţuite pe deasupra pămîntului ca doi nori primăvărateci.

XI

Era o noapte spre sfîrşitul primăverii cu o ploaie torenţială ce părea să inunde întreaga lume. Rafalele duduiau pe acoperiş, plescăiau dincolo de obloanele închise. În casă domnea un întuneric de nepătruns.

Domnişoara Salomea stătea de multe ore culcată în pat, în salonul mare, fără să poată adormi. Uşa spre Odrowonż era închisă, căci acum, de cîte ori se ducea la culcare, o închidea. Toate gîndurile nefericite, născute din dragoste, îşi întinseseră aripile asupra ei în noaptea asta neagră şi plină de fantome, care păreau că aleargă în jurul patului ca o cireadă, îşi înfig degetele chircite în părul ei ridicîndu-i capul de pe pernă. Ce să facă ? Ce să întreprindă ? Cum să scape din avalanşa de gînduri contradictorii şi să ţină piept propriilor ei sentimente ? Prin ce mijloace să domolească chinul sfîşietor din inimă, să-şi înăbuşe hohotele de plîns, să smulgă din piept şi să arunce în neant forţa copleşitoare a durerii ?

În noaptea aceasta se hotărîse de mii de ori să găsească tot felul de soluţii. Să fugă cu omul acesta ! Să piară împreună cu el undeva în luptă, sau într-o temniţă, închişi, pe viaţă. Să moară împreună cu el aici ori aiurea, numai să nu rămînă singură.

„Să rămîn singură ? Să nu ştiu încotro s-a dus şi ce s-a întîmplat cu el ? A venit aici ca un om străin şi a devenit forţa unică, atotputernică, care-mi stăpîneşte sufletul şi-mi umple viaţa prin prezenţa ei. Să stau aici în aşteptarea veştilor de la el care n-au să mai vină niciodată ? Cum să trăiesc cînd n-are să mai fie aici, de vreme ce el este toată viaţa mea ? Să rămîn în locurile astea şi să-mi amintesc de fiecare clipă, să retrăiesc din nou toate întîmplările şi să aştept zadarnic, să aştept vestea ucigătoare ? Fără el orice lucru încetează să mai prezinte vreo importanţă, devine un tablou sau o amintire. Sau poate să aflu că trăieşte, că a scăpat, dar că locuieşte cu o altă femeie..." Vedea aievea în întunericul nopţii o faţă străină, ochi de femeie aţintiţi în ochii lui şi se perpelea în cele mai cumplite chinuri. Oh, cum să suporte toate suferinţele astea ?

Se smulse din pat gata să facă o faptă care să i-l redea, însă îşi reveni imediat. Doar el e aici! Aici, după uşa aceasta închisă! Dacă l-ar chema în şoaptă, s-ar trezi. Are să-l cheme cu cele mai dulci cuvinte. Doar poate să-l vadă, să-l atingă, să-i vorbească, să-l asculte. O, fericire! Trăia un sentiment de nespusă încîntare, bucurîndu-se de prezenţa lui, ca mama de pruncul ei. Strîngea la inima-i înflăcărată clipa de-acum şi o legăna la piept implorînd-o să dureze cît mai mult, la infinit. Însă conştiinţa fericirii se ridica tot mai sus, dezvăluind adevărul necruţător că orice clipă se scurge, că ziua şi noaptea trec, că ziua de mîine ar putea să fie ultima. Şi din nou se strecura în sufletul ei frămîntarea: ce să facă? Ce salvare să găsească? Cum să înceapă? Să se încumete, dar la ce? Îşi aminti de tatăl ei şi-i îngheţă sufletul. Privea dragostea aceasta paternă cu un ochi neînfricat şi o cîntărea în gîndul ei de sute de ori, cu măsura fixă a iubirii sale noi, neîmpărtăşite. Această forţă neînţeleasă pentru ceilalţi, această adoraţie ascunsă se ridicase deasupra tuturor celorlalte simţăminte, anihilîndu-le. Parcă auzea ce se va spune despre ea: „Iat-o pe Mia! Iată ce-a ajuns! Nu ştiţi cum se întîmplă de obicei? A trăit cu răsculatul care se adăpostise în casa lor. N-a supravegheat-o nimeni, şi ea s-a folosit de acest prilej.“ De o parte imaginea nemărginită, profundă a dragostei ei copleşitoare, de alta teama de felul cum o s-o judece lumea. Ce cruzime! Ce nebunie! Capu-i era încins şi sufletul i se zbătea sălbatec. Plîngea cu capul înfundat în pernă.

Deci ce să facă? „Taci şi uită!“ — cum au obiceiul să te sfătuiască femeile mai în vîrstă. Se smulse din aşternut într-o deznădejde vecină cu nebunia; ştia că n-o să poată nici să uite şi nici să-şi înfrîngă

sentimentele. Cînd are să vină clipa despărţirii, pe care o şi vedea în ceaţa depărtării, ştia că suferinţa o va ucide. Cu siguranţă că asta înseamnă de fapt porunca : „Taci şi uită !“ Cum să uite chipul acela, ochii, zîmbetul, timbrul vocii lui ! Ce putere poate să te facă să uiţi toate astea ? Ştia că nu există o asemenea forţă şi că nimic în lume n-o va face să-l uite. Cum ar fi putut să-şi smulgă din suflet toată lumea, tot ce reprezintă pentru ea viaţa ?

Încercă din nou să ia hotărîri... Deciziile ciudate şi irealizabile de care cu o clipă mai înainte se simţea înspăimîntată îi păreau acum naturale şi uşor de realizat. Dar chiar înainte de a se scurge clipa aceasta, se ridică în faţa ei zidul aspru al realităţii. Se închiseseră din nou toate ieşirile şi viaţa apăsătoare de închisoare îi puse cătuşe la mîini.

Ce să facă cu sentimentul de dragoste faţă de tatăl ei ? Să-l calce în picioare, să-l dea la o parte ? Are să vină într-o noapte şi n-are s-o găsească. Szczepan o să-l anunţe ce şi cum. N-au ucis-o duşmanii, n-au siluit-o soldaţii — ceea ce, oricum, bătrînul ar fi suportat în numele luptei drepte purtate împotriva ţarismului şi l-ar fi lăsat pe Dumnezeu să-i judece — ci s-a încurcat în mod josnic cu răsculatul. A fugit cu el şi cine ştie pe unde or fi hoinărind. Şi iată că dragostea paternă, sentimentul acela natural, profund şi simplu ca răsuflarea s-a transformat în ochii ei în asuprire şi tiranie. Oh, disperare ! Cum a putut să gîndească, să judece astfel ? De cîtă putere uriaşă ar avea nevoie ca să se înfrîngă, să se pedepsească ! Alerga cu braţele întinse să smulgă şi să calce în picioare inima iubitoare de tată, dar o singură clipă de gîndire lucidă a făcut-o să se trezească. În faţa ochilor îi apărură alte imagini, splendide. O să plece cu el, cu soţul ei, în ţări străine, îndepărtate, fericite. N-au

să mai întîlnească stafia aceasta criminală care cutreieră noaptea drumurile, cîmpiile şi casele pămîntului cotropit, care bate noaptea în ferestre şi sfîşie somnul oamenilor. N-au să mai vadă tortura înjosirii şi ruşinea tresăririi trupului gol al femeii în faţa ochilor soldaţilor străini. Întinse în întuneric mîinile spre fericirea care era dincolo de uşa aceasta închisă.

Dar soarta rece îi apucă mîinile întinse şi i le frînse... Trebui să şi le retragă. Stătea pe pat cu capul în piept, cu părul despletit, cu mîinile înfipte în el. Şi tot aşa cum degetele despărţeau părul în şuviţe, gîndul despărţea în faze distincte fiecare problemă care-o frămînta. Un vis trecător, o orbire fericită a simţămintelor şi o adormire a voinţei, o duseră într-o ţară de vis, unde faptele cele mai irealizabile devin realităţi. Vedea oraşe străine, ţări însorite. Treceau pe lîngă ea oameni vorbind într-o limbă străină. Se desfăşurau prin faţa ei fapte necunoscute minţii şi probleme de care gîndul nu se agăţase încă niciodată. Vedea feţe de oameni, forme de clădiri, cîmpii colorate, alei şi păduri într-o lume de vis, scăldată în soare. Acolo, departe, călătorea împreună cu soţul ei, ducele...

Deodată, în mijlocul acestor vise se auziră zgomote îndepărtate în casă, ca şi cum cineva ar fi tras cu o armă de foc, sau ar fi lovit cu putere în nişte vase goale. Pe urmă se lăsă o linişte cu atît mai adîncă şi mai desăvîrşită. Părul i se ridică măciucă. Teama îi zgîlţîia trupul amorţit. Auzul încordat repetă iluzia unei noi lovituri. Fusese reală această a doua lovitură, sau nu? Cu siguranţă că fusese, căci trupul începu să-i tremure ca o frunză. Dominik! Peste o clipă suflă ceva prin cameră de parcă s-ar fi dat în lături fără zgomot uşa de la

salonul mare. O, Doamne ! E în uşă ! Fantomă neagră cu faţa albă !

Îşi acoperi faţa cu mîinile, se ghemui, îşi vîrî capul în pernă, dar nu putea să facă să-i dispară din faţa ochilor imaginea stafiei. Teama începu să o zgîlţîie, să o lovească, să o strîngă tot mai tare. Nu mai putea suporta ! Sări în picioare şi ţipă înfricoşată.

De după uşa închisă ducele o strigă o dată, de două ori. Întrebă în şoaptă ce se întîmplă. Au venit soldaţii şi bat în uşă ? Plescăitul ploii şi darabana picăturilor pe acoperiş îi înăbuşeau cuvintele. Fără să ştie ce se petrece cu ea, tremurînd din tot corpul, domnişoara Mia coborî din aşternut şi porni prin întuneric numai în cămaşă, privind cu ochii larg deschişi la uşa salonului în care-l văzuse aproape aievea pe Dominik. Mai ţipă încă o dată şi, pierzîndu-şi cumpătul, ajunse la uşa camerei lui Odrowonż. Intră în cameră cuprinsă toată de flăcările spaimei, clănţănind din dinţi şi ţipînd. Abia acolo, cînd se opri lîngă patul răsculatului, îşi dădu seama de ceea ce făcuse. El, zărind în întuneric silueta albă, întinse mîinile şi nimeri palmele ei împreunate.

— Ce s-a întîmplat ? O întrebă.

— Dominik ! bîigui ea, neputîndu-şi opri clănţănitul dinţilor.

— Unde ?

— Acolo, în spatele meu !

— Dar nu-i nimeni !

— E în uşă.

— E o iluzie.

— Dar a aruncat cu butoaiele.

— Ce-ţi mai trece prin minte !

— N-aţi auzit ?

— Copilării ! Butoaiele s-au uscat stînd în sala aceea unde trage curentul şi acum, din cauza ploii, se îmbibă din nou cu umezeală şi pocnesc.

— Nu mai vorbiţi aşa...

El îi mîngîia uşor mîinile s-o liniştească. Şi, într-adevăr, fiecare din aceste mîngîieri îi liniştea tulburarea, învăluind-o totodată în limbi de foc. Voia să-şi tragă palmele din mîinile lui, dar el nu le dădea drumul. Dimpotrivă, le trase şi le strînse la piept, le lipi de buze, de obraji. Îşi mîngîia cu ele faţa, gîtul, fruntea. Ea se aplecă uşor trasă de el şi-i simţi respiraţia în obraji. Nu putea să se smulgă, să plece, nu putea să ridice capul. O fericire dumnezeiască coborî asupra ei cînd el o înlănţui cu mîinile peste cămaşă şi o trase inertă în patul lui. O fericire negrăită o făcu să-şi piardă cu totul mintea, conştiinţa, auzul şi vederea. Fericirea înlocuise totul. Cu un geamăt de plăcere se lipi toată de omul acesta pe care-l iubea atît de mult. La şoaptele lui răspundea cu alte şoapte, la sărutările lui, cu alte sărutări, la mîngîierile lui, cu noi mîngîieri. Devenise ca valul inconştient al mării care se cufundă în alt val, ca un nor vaporos care se contopeşte cu altul, ca o crenguţă de pom care se leagănă ascultătoare în bătaia vîntului, fără să ştie în ce direcţie se apleacă şi de ce. I se spulberară deodată toate gîndurile şi teama de despărţire. Problemele cele mai înfricoşătoare aflaseră o dezlegare simplă. Începu să spună ceva despre gîndurile care-o frămîntaseră cînd se zbuciuma singură în patul din camera de alături. La întrebarea de ce n-a venit mai de mult, dacă se temea aşa de tare şi se frămînta atît de profund, nu găsi răspuns, căci într-adevăr acum i se părea că fusese proastă şi fricoasă. Cunoscu în clipa aceasta a vieţii ei fericirea fără margini, fără măsură, fără început şi fără sfîrşit. Clipa aceasta hotărî totul. Îşi puse braţele splendide sub capul

iubit şi trase spre sine pe omul acesta smuls de ea din ghearele morţii, îl legănă la pieptul ei pur, aşa cum puţin mai înainte îşi legănase doar iluzia fericirii de a trăi cu el sub acelaşi acoperiş.

Odrowonż simţind în mîini trupul tare al fetei, splendoarea feciorelnică a şoldurilor, pieptului, braţelor, picioarelor, orbi şi asurzi de fericire, îşi pierdu mintea şi înnebuni de plăcere. Avea senzaţia că moare. Fiinţa lui se cufundă în ea şi dispăru ca existenţă aparte. Se cuibări lîngă ea şi se transformă în fericirea însăşi. Sărutările deveneau tot mai nesătule, nesfîrşite, pline de foc. Strigăte de fericire le scăpau de pe buze. Cuvinte mîngîietoare cădeau ca ploaia peste buze, ochi, piept, păr...

Ploaia lovea în acoperiş, biciuia pereţii, plescăia dincolo de obloanele închise, în noaptea neagră, de nepătruns.

XII

Într-o bună zi, în faţa verandei trase o caretă cu doi cai şi dinăuntru coborîră soţii Rudecki. El fusese eliberat din închisoare, pe o cauţiune mare, datorită insistenţelor soţiei, dar era grav bolnav. De mers, mergea sprijinit în baston, dar arăta rău de tot şi nu vorbea de loc. Doamna Rudecka era de asemenea schimbată, de nerecunoscut. Părea s-o intereseze prea puţin tot ce găsise acasă.

Lui i se aşternu patul în fosta-i cancelarie şi se culcă imediat. Doamna Rudecka trecu prin casă împreună cu Salomea, să vadă care-i situaţia. Cînd zări un om străin în alcovul pupilei sale, stăpîna

casei nu exprimă nici mirare şi nici supărare. Dădu doar din cap îngîndurată şi încruntată, cînd i se explică cine e şi de ce stă aici. Doi fii îi pieriseră în răscoală. Unul fusese atît de sfîrtecat, că nu putuse să-i găsească nici rămăşiţele. Pe celălalt îl văzuse în cămaşa de îngropăciune, cu o panglicuţă tricoloră la gît. Asistase cînd, împreună cu ceilalţi tovarăşi ai lui, fusese îngropat fără coşciug, într-o groapă comună. Al treilea fiu era undeva pe cîmpul de luptă şi nu ştia dacă-i viu sau mort, sănătos ori rănit. Ce importanţă putea să mai aibă deci pentru ea că, în timp ce fiii ei erau purtaţi peste cîmpiile îngheţate de caii sălbăticiţi, fără să se găsească pentru ei nicăieri o casă primitoare sau măcar cîteva scînduri de sicriu în această ţară pentru care au pierit, un om străin găsise în casa lor adăpost şi îngrijire? Îi era indiferent. Dădu din cap îngîndurată şi ieşi din cameră.

În acest timp, Odrowonż se îmbolnăvise din nou. Într-o noapte, cam cu vreo două săptămîni înainte de sosirea moşierilor, Ryfka anunţase, bătînd în geam, că vine armata. Pînă să-l trezească pe bucătar, curtea fusese încercuită şi ducele trebuise să fugă printr-un gang lateral în grădină, în picioarele goale şi numai în cămaşă. Se dusese pe deal, în tufişuri, şi aşteptase acolo pînă la plecarea companiei de soldaţi. Cînd îl găsiseră a doua zi de dimineaţă, era îngheţat pînă la oase şi aproape fără cunoştinţă. Numaidecît făcuse temperatură mare şi căzuse într-o boală grea, despre care nu ştiau ce este, căci n-aveau nici un doctor la îndemînă. Zile şi nopţi în şir aiura de febră. Se părea că o să moară dintr-o clipă în alta. Cînd se întorseseră gazdele acasă, bolnavul se simţea ceva mai bine, dar starea lui era încă îngrijorătoare. Temperatura se menţinea ridicată. Fără să mănînce sau să bea ceva, bolnavul pri-

vea în gol ore în şir, cu o privire sticloasă. Domnul Rudecki, după ce zăcu treaz prima noapte în camera lui, se sculă a doua zi dis-de-dimineaţă şi cu toate protestele şi avertismentele soţiei, se îmbrăcă cu hainele lui dinainte, îşi puse nişte ghete călduroase şi ieşi din casă. Coborînd de pe verandă se duse să vadă totul : gardurile distruse, grădina năpădită de bălării, urmele staţionării armatelor la conac, clădirile fermei arse, din care se mai ridicau spre cer printre verdeaţă nişte stîlpi carbonizaţi... Se uită la grajdurile pustii, la gropile de cartofi goale, la cîmpul nearat şi nesemănat, la toată pustietatea care se cuibărise aici.

Stătu o vreme în curtea fermei privind în jur. După aceea, se întoarse în cameră. Dar cum ajunse înăuntru, se simţi deodată rău. Îl dezbrăcară şi-l aşezară în pat într-o stare gravă. Doamna Rudecka trimise pe Szczepan să închirieze cu orice preţ din sat sau de la hanul ovreilor o pereche de cai şi să aducă din orăşelul învecinat pe un felcer cunoscut, cu renume şi practică îndelungată în tot ţinutul. Spre seară sosi felcerul evreu, un om în vîrstă. Îl consultă pe moşierul din Niezdoly, analiză situaţia şi ţocăi din buze. Recomandă linişte şi o grămadă de doctorii. La insistenţele fierbinţi ale domnişoarei Salomea, îl consultă şi pe răsculat, dar cu mare teamă şi într-o taină şi mai mare. Constată că avea o boală grea, periculoasă. Nu voia să-i spună pe nume. Interzise să se mai discute cu nefericitul duce, să se apropie cineva de el, atrase atenţia să nu fie supus la nici o emoţie, căci sincer vorbind, ar putea să moară, în cele din urmă, declară pe un ton atotştiutor şi tainic dîndu-şi ochii peste cap, că dac-o da Dumnezeu, ambii bolnavi se mai pot însănătoşi. El n-are nici o putere în cazurile de faţă. Şi spunînd acestea plecă.

Domnul Rudecki nu mai trăi să vadă ce urma să ajungă moşia Niezdoly. După trei zile se stinse din viaţă. Înmormîntarea a fost simplă şi sărăcăcioasă, corespunzător vremii şi condiţiilor de atunci. Ţăranii n-au venit la înmormîntare. Numai cîţiva mai bătrîni trecuseră pe la conac să-l vadă pe moşier, parcă mai mult din curiozitate, să se convingă că într-adevăr murise. Sicriul modest a fost făcut de meşterul din sat care asigura acest ultim adăpost vecinilor săi.

După înmormîntarea domnului Rudecki la cimitirul parohial, în casa din Niezdoly veniră vremuri şi mai triste. Nu mai contenea plînsul văduvei şi mamei ai cărei fii fuseseră ucişi. În inima ei se împletea dezgustul faţă de viaţă cu necesitatea de a trăi pentru ceilalţi copii care-i mai rămăseseră, aversiunea pentru orice lucru cu necesitatea de a acţiona. Urmară după aceea noi veniri inopinante ale armatei şi percheziţii nocturne, alternînd cu adăpostirea resturilor unităţilor de răsculaţi.

Şi pe deasupra, în această casă a durerii se vîntura iluzia veşnică a plimbărilor stafiei lui Dominik, care părea că e pornit să răscolească totul. Văduva auzea mereu paşii lui, uşile trîntite, rîsul lui îndepărtat în camera goală, strident, străbătînd prin zeci de uşi... Avea impresia că Dominik tot chicoteşte de bucurie că s-a distrus totul, casa, bunăstarea şi fericirea lor. Îşi luase revanşa pentru chinul lui, pentru viaţa tristă pe care-o dusese şi pentru moartea tragică. Acum umbla noaptea prin casa pustie, trecea pe lîngă mobile, privea prin crăpăturile uşilor, pîndea pe după dulapuri, se uita peste tot şi se tăvălea de rîs — fantoma rea a conacului Niezdoly.

Venise frumoasa lună mai şi Józef Odrowonż tot nu se însănătoşise. Verdele primăvăratec al naturii acoperise rănile pămîntului chinuit. Iarba, frunzele, lujerele unduioase şi florile viu colorate aşternuseră covor mătăsos peste pămîntul sfîrtecat şi cochetau cu privirile oamenilor. Aşa cum absorbiseră umezeala şi putreziciunea, tot aşa voiau ca prin culorile, forma şi puterea infinită a dezvoltării lor, să absoarbă suferinţa din suflete, să şteargă amintirea celor căzuţi şi morţi. Pentru binele vieţii noi şi în ciuda morţii, totul creştea şi se dezvolta frumos. Privighetoarea cînta noaptea pe malul apei, în apropierea movilei în care îşi găsise ultimul adăpost Hubert Olbromski. Şi la curtea din Niezdoly începu oarecum să pulseze viaţa. Doamna Rudecka primea şi angaja acum servitori şi argaţi, aduna inventar, reintroducea ordinea, munca şi disciplina în gospodărie. Începuse să se şi gîndească la reconstruirea hambarelor, grajdurilor şi grînarului. Acum se făcea mîncare gătită la prînz şi la cină. Szczepan stătea iarăşi tot timpul la crătiţi, tigăi şi ceaune. I se dăduse drept ajutor la spălatul vaselor şi jumulitul păsărilor, un fătoi murdar şi neglijent. Ţipa la ea cu o voce sălbatecă răzbunîndu-se pentru tot ce fusese el nevoit să îndure şi o mai şi înghiontea răscumpărîndu-şi astfel pe două căi lipsa de putere de care suferise întotdeauna ca bucătar. După vechiul lui obicei vorbea cu focul, în faţa căruia făcea mărturisiri, îi explica ceva, se certa, făcea afirmaţii şi-l combătea. Uneori probabil că focul i se împotrivea prea tare, căci bătrînul bătea din picior şi îl ameninţa cu pumnul.

Toată lumea aştepta ca tatăl domnişoarei Salomea, bătrînul domn Brynicki, adevăratul gospodar la

Niezdoly de mulţi ani, administratorul întregii averi, să vină o dată pe neaşteptate din luptă şi să ia în mîini conducerea, să introducă ordinea, să aranjeze şi să pună în mişcare acest vechi mecanism gospodăresc. Au aşteptat însă în zadar... Într-o seară a venit la curte un ţăran ostenit de drum, din ţinuturi îndepărtate, tocmai dinspre codrii Swientokrzyski, care a adus o veste îngrozitoare : tatăl domnişoarei Salomea nu mai trăia. Rănit în luptă undeva în munţi, venise bolnav şi se ascunsese în colibele ţăranilor de lîngă mînăstirea Sfintei Ecaterina, la nişte oameni cumsecade dintr-un anumit sat. Se tratase singur aşa cum putea şi cum ştia, cu metodele lui de soldat bătrîn. Şi-a pus diferite alifii pe rană, a băut fiertură de ierburi numai de el cunoscute, dar în zadar ! A sosit o clipă cînd şi-a dat seama că a ajuns la capătul zilelor.

Atunci l-a rugat pe ţăranul care-l adăpostea să dea de veste fiicei lui. A scris o scrisoare. Pe un colţ de hîrtie aspră, cenuşie, pe care o găsise pe undeva în timpul marşurilor, a scris cel din urmă mesaj către fiica lui. În lipsa creionului ascuţise cu briceagul ultimul glonţ de plumb care-i mai rămăsese în traistă. O lăsa în paza lui Dumnezeu şi a rudelor, împreună cu care mîncase aceeaşi pîine şi îndurase greutăţile vieţii atîţia ani de-a rîndul. O conjura să păstreze bunul nume al familiei şi să muncească cinstit. Anunţa că el e grav bolnav şi că-i este imposibil să plece din locul acesta de unde scrie, sau să meargă să se trateze undeva. Nu-şi mai simte picioarele. Capu-i vîjîie. Peste ochi i s-a aşezat o ceaţă. Scria de asemenea că nu mai simte în suflet elanul dinainte şi că poartă în inimă o mare tristeţe. Adăuga în post-scriptum că îi trimite scumpei lui fiice, Salomea, ultimii bani pe care-i mai are, patruzeci şi şapte de zloţi polonezi. Încă o dată o încredinţa pe „fetiţa

lui. Mia", lui Dumnezeu cu imaginea căruia moare în suflet, aceluia care „veghează necontenit asupra întregii lumi". Își lua rămas bun de la ea, binecuvîntînd-o.

Țăranul care adusese vestea a mai adăugat că bătrînul răsculat a murit la scurt timp după ce-a scris scrisoarea și că a fost îngropat noaptea de săteni, în taină, în vechiul cimitir de lîngă bisericuța din acel sat de munte din ținutul Swientokrzyski. Țăranul deznodă o legăturică și puse cinstit pe banca din verandă cei patruzeci și șapte de zloți polonezi care-i fuseseră încredințați. Apoi mai povesti o serie de amănunte despre ultimele clipe ale vieții acestui bătrîn răsculat. Era altfel decît țăranii din Niezdoly, partizan al răscoalei, ca de altfel toți vecinii săi din părțile acelea de munte. Se mira profund de țăranii care se fereau de răsculați, așa cum îi întîlnise și văzuse în drumul lui, căci pentru prima dată în viață parcurgea atît amar de drum, ducînd ceea ce i se încredințase. Prin părțile de unde era el, oamenii aveau încredere în răsculați și erau de partea polonezilor, îi ajutau în expediții, îi ascundeau pe răniți și chiar dintre ei, care erau mai tineri și cu spirit mai înflăcărat, se duceau la luptă. Copleșit cu daruri și mulțumiri și hrănit cum se cuvine, porni înapoi, căci trebuia să se grăbească, drumul fiind lung și necunoscut, pe poteci neumblate, prin păduri, ca să nu se întîlnească cu armata. Domnișoara Salomea conduse cîteva verste peste haturile cîmpiilor pe martorul ultimelor clipe ale tatălui, pe vestitorul durerii ei. După ce se despărțiră, se uită lung, lung, după solul ce venise din partea părintelui ei și care se întorcea acum acolo unde era el. Silueta solului se micșora tot mai mult, se făcu una cu pămîntul... cu amurgul... Cînd dispăru la orizont, simți cum o cuprinde disperarea. Vestea aceasta îi zdrobise su-

fletul. Suferința i se amplifică de zeci și sute de ori cînd, comparînd datele, își dădu seama că tatăl ei se stinsese în singurătate cam pe atunci cînd ea se dăruise iubitului. Murea în același timp, în apropierea acelei nopți de neuitat, cînd dragostea tatălui i se păruse apăsătoare ca un jug. Distrusă, cu ochii uscați, alerga acum peste cîmpiile înflorite către casă. Un strigăt de durere i se smulgea din piept. Și iată că, deodată, cu atît mai mare și profundă, unică și nemărginită deveni dragostea față de iubitul ei.

XIV

Doamna Rudecka hotărî să acționeze în numele și pentru întreaga familie. Se apucă de gospodărie, însă nu reușea s-o dirijeze cum trebuie, totul șchiopăta, se ducea pe apa sîmbetei. Relațiile cu țăranii se schimbaseră de nerecunoscut. Oamenii erau alții, cu atît mai răuvoitori și mai dîrji, cu cît fuseseră mai plecați înainte. Lucrurile dispăreau, furate aproape pe față. Toate strădaniile erau zadarnice, nu duceau la nimic.

Domnișoara Brynicka, fiind mai tînără și mai sănătoasă, trebui să ia pe umerii ei partea cea mai mare a treburilor. Nu mai dormea, nu mai mînca. Grija pentru sănătatea ducelui atinsese acum stadiul unei necontenite disperări, mascată întotdeauna de o mină perfectă și de o veselie aparentă, pentru a nu se trăda. Somnul i se transformase într-o semiveghe, într-o dormitare între vis și realitate, cunoscută numai femeilor îndrăgostite. Cu o ureche era în lumea viselor, iar cu cealaltă asculta în-

cordată respirația bolnavului, să prindă fiecare zgomot suspect. În asemenea clipe gîndurile se împrăștiau, se ridicau sus, sus și zburau la o sută de mile de pămînt, dar veghea atentă continua, ca și gîndul permanent la starea și evoluția bolii.

Acum armata nu mai trecea și nu mai năvălea atît de des ca înainte, căci răsculații ascunși prin păduri îi atrăgeau pe adversari departe de așezările oamenilor. În plus, centrul de greutate al luptelor de partizani se mutase temporar în alte ținuturi.

Cele două locatare ale conacului pustiit se foloseau din plin de acest răgaz și munceau din răsputeri, din zori și pînă noaptea tîrziu. Aveau atîtea treburi de făcut! Rîdeau zgomotos și vorbeau numai despre lucruri vesele, ca să-și ascundă adevăratele sentimente și pentru ca prin rîs să-și silească sufletele la tăcere și să-și dezveți ochii de obiceiul de a plînge. Dar nu reușeau întotdeauna. Într-o zi cu soare scoaseră la aerisit cuferele cu haine care stătuseră închise toată iarna. Întinseră lucrurile în grădină, la aer. Lucrau cu spor și erau vesele. Dar, la un moment dat, doamna Rudecka a intrat în casă și multă vreme nu s-a mai întors. Deodată tînăra fată auzi din adîncul casei un țipăt spasmodic. Alergă, căută, trecînd în goană din cameră în cameră; într-un colț al sufrageriei — o cameră mare de lîngă bucătărie — o găsi pe doamna Rudecka așezată pe podea, după un dulap. Nefericita mamă găsise o hăinuță de-a lui Gucio, de cînd era mic, fiul ei sfîrtecat în luptă. Strîngînd la piept hăinuța cu năsturași aurii, se legăna într-o parte și alta, oarbă și surdă, înnebunită de durere. Țipete sălbatece ca ale unui uliu străbăteau printre dinții ei strînși. După ce o ridică de pe podea, femeia deschise ochii, își reveni, ceru scuze și se apucă din nou de treabă.

Orice veşti venite din lumea largă, orice duruit de trăsură în curte provoca tresăriri, panică şi chinul fugii. Începuseră să urască duruitul trăsurilor şi tropotul cailor.

Într-o după amiază, în a doua jumătate a lunii mai, se opri în faţa conacului o caretă mare, strălucitoare, la care erau înhămaţi patru cai voinici, încinşi de drum. Înspăimîntată, doamna Rudecka alergă în antreu, se opri în dosul uşii de la intrare şi se uită printr-o fereastruică laterală în aşteptarea unei noi catastrofe. Domnişoara Salomea, de asemenea, urmărea careta, ascunsă după perdeaua din salon. Din fericire, din trăsură nu coborî un bărbat, ci o femeie, ceea ce, oricum, reprezenta un fel de uşurare. Era o doamnă înaltă şi cu toate că părul începuse să-i încărunţească, purta pe faţă urme ale unei deosebite frumuseţi. Ridică voaleta pălăriei negre şi se uită în toate părţile, aşteptînd evident să iasă cineva să o întîmpine. Dar în aceste vremuri, casele erau neprimitoare şi oamenii nu erau dornici de oaspeţi. Gazda nu se grăbea să-i iasă înainte, gîndindu-se că poate doamna aceea străină, aşa cum a venit, va pleca mai departe în careta sa strălucitoare. Dar doamna în negru se apropie de verandă şi începu să urce scările. Nu erau decît cîteva trepte, dar parcă nu le putea urca. Acum trebuia să deschidă cineva uşa şi să-i iasă în întîmpinare. Cînd doamna Rudecka ieşi în prag, călătoarea o văzu şi înclină de cîteva ori din cap. Era albă ca hîrtia, cu cearcăne la ochi şi cu urme vineţii în jurul buzelor. Stînd pe prima treaptă a verandei, se împiedică şi cu o ciudată neîndemînare îngenunche pe a doua treaptă. Cu o voce tremurîndă, printre dinţii care-i clănţăneau ca de febră întrebă :

— Acesta este conacul moşiei Niezdoly ?
— Da... răspunse gazda.
— Dumneavoastră sînteţi poate doamna Rudecka ?
— Eu...
— Mi s-a spus... Am aflat că aici a fost adăpostit în iarnă un rănit... Îl caut de trei luni... Mi s-a spus... E un băiat tînăr. Brunet. Înalt. Slab.
— Cum îl chema ?
— Odrowonż, pe nume Józef.
— Sînteţi mama lui ?
— Mama...
— Intraţi, vă rog.
— Este aici ?
— Da.
— Trăieşte ?
— Trăieşte.
— O, Doamne ! Aici, în casa asta ?
— Aici. Intraţi, vă rog.

Dar călătoarea nu mai avea putere să intre. Zîmbetul de fericire care îi apăruse pe buze şi pe faţă, părea să epuizeze ultima fărîmă de putere din trupul vlăguit. În genunchi, cu mîinile întinse spre doamna Rudecka, leşină. Domnişoara Salomea îi veni în ajutor, o ridică pe mama ducelui şi o trezi stropind-o cu apă. Vizitiul care auzise această discuţie, dădu cailor cîte un bici zdrăvan şi întorcînd careta în curte, plecă în goană. Ducesa Odrowonżowa fu dusă de cele două gazde din Niezdoly într-o cameră în dreapta, departe de dormitorul rănitului. De îndată ce-şi reveni, aceasta se uită la domnişoara Salomea şi întrebă :

— Dumneata mi-ai salvat de la moarte băiatul ?
— De unde aveţi această ştire ?
— De la doctor, şopti ea.
— De la doctorul Kulewski ?

— Da. Am căutat pretutindeni, am fost pe toate cîmpurile de luptă, prin hanuri, conace, sate, am întrebat pe toţi oamenii. Pînă cînd în cele din urmă...

— Dar el e grav bolnav...

— Bolnav ! Ce are ?

— Nu ştiu. A fost rănit...

— Cunosc rănile acestea. Mi-a spus doctorul totul. În cap, pe spate... ochiul... Glonţul mai este în rană ?

— Glonţul a ieşit.

— A ieşit !

— Dar a survenit o altă boală.

— Dumnezeule ! Unde este ?

— Acum nu puteţi să-l vedeţi, căci n-ar rezista la această emoţie.

— Aşa-i de bolnav ?!

— Aşa ne-a spus felcerul care l-a văzut.

— Să aducem un doctor ! propuse mama.

— Bine ! răspunse tînăra în şoaptă.

Îşi aplecară capetele una spre alta şi începură să vorbească încetişor, de parcă le-ar fi ascultat un duşman, despre amănuntele bolii, despre cele mai mici manifestări, simptome, supoziţii şi mijloace de salvare. Uitară de lumea întreagă, simţindu-se legate printr-un sentiment care apare uneori la două persoane deodată şi le uneşte. Doamna Odrowonżowa stătea la un capăt al sofalei, Salomea pe un taburet lîngă ea. Mama o cuprinsese pe nesimţite în braţe pe fata aceasta necunoscută, o strîngea la pieptul ei, o mîngîia pe cap, pe mîini, pe spate şi începu chiar să o legene în clanul recunoştinţei. Degetele ei fine îi atingeau părul lucios, obrajii. Fără să-şi dea seama ce face, înnebunită de fericire, luă mîinile domnişoarei Mia şi le duse la buze atît de brusc încît cealaltă abia mai putu să şi le tragă înapoi ţipînd. În

fața lor stătea în fotoliul ei preferat doamna Rudecka. Zîmbea amabil, cu o liniște curtenitoare, așa cum trebuie să te porți față de un oaspete. Aplecîndu-și capul cu curiozitate asculta discuția dintre cele două femei, împărtășea bucuria mamei care-și regăsise fiul pe căile întortocheate, ascunse și nebănuite ale răscoalei poloneze. Dar de fapt ochii ei nu vedeau pe nimeni și urechile ei nu ascultau amănuntele care preocupau atît de mult pe celelalte două. Privirea trecea prin ele, prin fereastră sau prin peretele zgrunțuros al casei, spre cîmpiile și văgăunile îndepărtate din păduri, sau poate că scruta cutezătoare în ochii inaccesibili ai unui Dumnezeu nedrept.

Ducesa, uitînd de restul lumii, de îndatoririle de societate și de tot ce s-ar fi cuvenit să facă mai întîi, o rugă pe domnișoara Salomea s-o lase să-și vadă fiul. Dar tînăra gazdă nu-i permise. Cunoscînd prea bine starea bolnavului, știa că dacă și-ar vedea mama, l-ar apuca o febră de zeci de ori mai mare care l-ar ucide. Se tîrguiră așa multă vreme. Una implora în continuare, cealaltă nu voia să cedeze. În cele din urmă ajunseră la înțelegerea ca mama să-și vadă unicul fiu prin crăpătura ușii. Uitară de doamna Rudecka și porniră în vîrful picioarelor prin antreu și salon. Domnișoara Salomea traversă salonul mare, intră în dormitor, lăsînd ușa întredeschisă în urma ei. Prin crăpătură se putea zări fața bolnavului. Doamna Odrowonżowa se lipi de această crăpătură atît de încet, încît Salomea nu știa dacă s-a apropiat, sau mai stă încă la depărtare. Dar mama răsculatului căzuse în genunchi în fața crăpăturii dintre toc și ușă și privea. Cu rugăciuni pe buzele-i tremurînde, printre șiroaiele abundente de lacrimi, se uita la fața iubită. Trecu așa o oră, două. Domnișoara Salomea nu putea s-o ridice și s-o ia din locul

acesta. Abia cînd se lăsă înserarea şi bolnavul începu să se zvîrcolească, ducesa fu luată cu forţa şi dusă într-una din camerele mai îndepărtate unde i se pregătise patul.

XV

Acum începu altă viaţă la conac. Ducesa ca să-şi salveze fiul aducea doctori, cărora le plătea cu dărnicie pentru sfaturi şi îngrijire. Sub diferite pretexte angajă servitori care să-l slujească. Plătea orice serviciu, aruncînd bani în dreapta şi în stînga, numai să-l poată însănătoşi pe unicul ei fiu iubit. Datorită acestui concurs de împrejurări, cîştigă o mulţime de bani şi deveni om înstărit bătrînul bucătar Szczepan Podkurek. Cînd domnişoara Salomea îi explică doamnei Odrowonżowa în ce fel salvase moşneagul de atîtea ori viaţa tînărului, cum îi dăduse încălţări şi-l hrănise cu caşă prima dată şi cîte nu făcuse apoi pentru el, aceasta nu mai ştia cum să-l răsplătească pe bătrîn. Ce altceva ar fi putut să facă pentru el, decît să-i dăruiască bani ? Aşa că-i dădu o pungă cu bani de aur, după ce-l copleşi cu mii de mulţumiri. Moşneagul vîrîse punga în sîn şi o păzea ca pe ochii din cap. Faptul că poseda atîta aur îl tulbura nespus. Purta ca şi mai înainte cămaşa lui de in, pantalonii cu genunchii ieşiţi, găuriţi şi murdari, trocii vechi cu talpă de lemn. Ca şi mai înainte umbla cu capul gol, căci de foarte multă vreme nu mai avea nici pălărie, nici şapcă. Gătea în continuare pentru stăpîni şi pentru servitori, pregătea cu mîna lui, la cererea doamnei ducese, mîncăruri tot mai alese pentru tînărul

domn. Faptul că poseda punga cu aur rămînea deocamdată ceva exterior şi ireal. Adesea vîra mîna în sîn şi-şi pipăia comoara, să se convingă că nu-i un vis, că el, bucătarul Szczepan, este cu adevărat un bogătaş. Cînd era singur în bucătărie, vorbea, după vechiul lui obicei, cu focul. În discuţiile aste era mereu vorba de un furt.

— Zici că i-am furat ? se repezea la foc amenin-ţînd cu pumnii. Şi de la cine, mă rog ? Spune, dacă ştii, de la cine ? I-am furat ! Ia uitaţi-vă la el, oameni buni... Zice că am furat gogemitea pungă. Şi de la cine ? A avut cineva, aici, aşa ceva ? A purtat-o la el, sau a lăsat-o aici, ori cum altfel ? Şi oamenii, afurisiţi mai sînt oamenii... Doamna mi i-a dat, luminata doamnă, pentru că i-am salvat fiul. Pentru asta mi i-a dat ! Şi încă m-a mai şi mîngîiat pe faţă cu mînuţa ei şi m-a pupat pe cap cu guriţa ei. Aşa, ca să ştiţi, afurisiţilor. Martor ! cică n-a fost nici un martor la povestea asta... Ei, n-a fost ! Da ce-s eu de vină ? Parc-am ştiut ce-o să vrea de la mine cînd a intrat aici, în bucătărie ? Dac-aş fi ştiut, v-aş fi chemat şi pe voi, cîinilor : haideţi şi holbaţi-vă ! Aţi fi putut să staţi undeva într-un colţ şi să vă uitaţi. Aţi fi văzut şi singuri, satanelor, cum a fost. S-a oprit aici, lîngă vatră... Se uită la mine, mă uit şi eu. Scoate p-ormă punga asta dintr-un buzunar şi mi-o pune în mînă... Ţine, zice ea, frate — aşa a spus înalt-prealuminata ducesă — şi Dumnezeu să te răsplătească ! Cumpără ce vrei cu banii ăştia. Ei, şi-acum ? E-adevărat sau nu ? Spuneţi, porcilor, aşa-i sau nu ? Au să-mi poruncească să jur, am să jur ! Şi ea însăşi are să stea faţă că-i adevărat. Aici a stat, lîngă vatră... Se uită la mine, mă uit şi eu. Scoate p-ormă punga asta dintr-un buzunar şi mi-o pune în mînă... Am furat ! N-am furat, cîine, sînt ai mei...

Se vede treaba că focul nu-i dădea crezare, manifesta îndoială şi-şi rîdea de bătrîn. Atunci Szczepan ţipa la el şi-l împroşca cu înjurături grosolane, imposibil de reprodus.

Din timp în timp, cînd avea o clipă liberă, se furişa pe deal, dincolo de grădini şi acolo, tupilat în cel mai mare desiş, scotea punga din sîn. Lua cu grijă monezile de aur una cîte una, le aşeza pe nişte frunze întinse pe jos, una lîngă alta şi se străduia să le numere. Dar suma aceasta întrecea cunoştinţele lui de calcul. Nu putea să-şi evalueze comoara. Îşi tot amintea cîte ceva din anii de demult, care sînt cifrele mai mari şi adunările cu multe zeci. Îşi cufunda gîndurile în întunericul necunoscut al calculului, medita şi extrăgea din vid un sistem al său propriu de adunare a banilor cu scopul de a afla suma, adăuga cu trudă ban cu ban aşa cum fac ţăranii cînd îndeasă în furci snopii pentru treierat. Însă toate socotelile i se încurcau şi se împiedicau la anumite puncte din cauza necunoaşterii valorii banilor de aur. Aşa că n-avea decît să se mulţumească să stea lungit pe burtă în iarbă şi să admire monezile strălucitoare întinse pe frunzele verzi, deschizîndu-şi spre ele gaura ştirbă a dinţilor, într-un zîmbet de nespusă fericire. N-avea curajul să roage pe cineva să-i evalueze averea, de teama trădării, înşelăciunii, sustragerii, furtului şi jafului. Aşa trecu o vreme. Pe urmă, se născu în el dorinţa de a se duce „în părţile lui", adică în satul care se afla cam la vreo trei mile de bucătărie şi unde nu mai fusese de mai bine de douăzeci de ani, ocupat mereu la conac. Visa călătoria în aceste ţinuturi îndepărtate, intrarea lui triumfală în satul natal, cu comoara la piept. Vedea ca prin ceaţă satul acesta, drumurile noroioase, casele, gardurile strîmbe împletite din nuiele, pomii jumuliţi şi cocîrjaţi. Auzea

aievea lătratul cîinilor, certurile oamenilor, scîrțîitul cumpenei la fîntînă, acolo unde-i noroiul cel mai mare din drum. Rîdea cu voce tare uitîndu-se la foc și povestindu-i ce-or să se mai minuneze toți cînd s-o întoarce în satul natal cu o comoară atît de mare în sîn.

— De la troiță o iau la dreapta, prin spărtura din gardul lui Walek și o apuc pe cărare pînă la poarta de la grajdul lui Bartos. Cîinii mă cunosc, da'cine știe, poate c-or fi și murit ?... Ha, ha, mă întîmpină Bartosiowa și-mi face o plecăciune... „Stai 'mniata jos, bade Szczepane, c-oi fi ostenit de atîta drum fără nimic în gură." Hei, femeie, nu știi nimic, de-ți turuie gura așa ? Parcă eu nu vă cunosc cine-mi sînteți, ăștia ai lui Bartos !...

Dar probabil că tot șchiopăta cîte ceva în perspectiva marșului său triumfal, căci bătrînul se supăra și se zburlea, bătea cu piciorul și amenința pe cineva cu pumnul. Adevărata greutate era cu alegerea momentului plecării, căci de cîte ori voia să-l fixeze, acesta dispărea fără urmă sub avalanșa de treburi și nu-l putea prinde. Își compusese un cîntecel, pe care-l lălăia chicotind în fața focului. Era un cîntec scurt și începea cu cuvintele :

„N-am să fug
Ci-am să mă duc,
Că aici m-am chinuit
Și multe am pătimit..."

Dar cu toată mizeria îndurată și cu toate că perspectivele întoarcerii în satul natal erau ademenitoare, Szczepan rămînea mai departe lîngă vatra din Niezdoly, îmbrăcat cu aceleași straie și trebăluind cu aceeeași hărnicie de mai înainte. Nu exista nici o speranță să-și înfăptuiască planul din cuvintele cîntecului. De altfel, nici nu era posibil, căci acum

avea tot mai mult de gătit şi mai felurit. Trebuia să pregătească pentru bolnav supe hrănitoare de pasăre şi mîncăruri alese. Însăşi ducesa stătea lîngă plita afumată pe care fierbeau şi se coceau bucate pentru fiul ei. Cum ar fi putut Szczepan s-o lase singură, fără bucătar ? Cine ar fi gătit mîncare pentru stăpîna lui şi pentru domnişoara „Samoleia", căreia, după moartea bătrînului Brynicki el îi rămăsese ca un fel de tutore ?

Ducesa Odrowonżowa încă nu putea să apară în faţa fiului. Îl privea doar pe ascuns prin crăpătura uşii. Salomea, care îndeplinea rolul de soră de caritate, îl pregătea treptat pe bolnav pentru această întîlnire. Profitînd de fiecare clipă în care el se simţea mai bine, îi vorbea de mama lui, îl întreba dacă n-ar vrea să-i scrie... Sau dacă n-ar fi bine să-i scrie ea în numele lui şi s-o roage să vină. La început bolnavul nu era de acord, protesta. Pe urmă se mai calmă şi începu chiar şi el să vorbească despre mama lui. În cele din urmă, crezînd în versiunea scrisorilor începu să întrebe dacă n-a sosit nici un răspuns. Salomea îl ducea cu tot felul de poveşti, că scrisoarea a fost înmînată, că mama e pe drum şi că probabil va sosi...

Doamna Odrowonżowa asculta tremurînd aceste discuţii, dorind din tot sufletul să se apropie, în sfîrşit, de fiul ei. Urmărea de departe fiecare privire a lui, fiecare gest, prindea din zbor fiecare răsuflare şi geamăt, îi simţea tusea cu propriii săi plămîni, iar bătăile grăbite ale inimii lui le simţea în inima ei.

Privind astfel totul, nu putea să nu observe adevăratele sentimente şi legătura dintre bolnav şi gazdă. Expresia din ochii lui, cu care saluta şi se despărţea de fiecare dată de tînăra fată, îi lămurise totul încă din primele zile ale şederii ei aici. Nefericita mamă nu dorea acum altceva decît să salveze

viaţa copilului ei. Cîte chinuri nu-i pricinuia fiecare zgomot, tropot sau duruit de roţi care anunţau venirea armatei ! O asculta pe Salomea ca un copil, căci aceasta ştia ce să facă la caz de nevoie, cum să-l salveze. Nefericita mamă făcu repede cunoştinţă cu toate metodele, sondările de teren, ascunzătorile şi manevrele şi executa într-o clipită toate dispoziţiile. Murdarul şi încruntatul Szczepan o folosea în cazurile cînd erau luaţi prin surprindere, îi dădea ordine irevocabile şi într-un mod care nu suferea nici un protest. Era ascultătoare ca o slujnică. Alerga unde i se spunea, făcînd fără să murmure tot ce mai înainte făcea Szczepan. În aceste cîteva zile, Salomea şi mama lui Józef Odrowonż ajunseseră atît de apropiate că formau o singură persoană. Îşi înţelegeau reciproc gîndurile şi mai presus de orice, sentimentele lor nu aveau taine. Tot ceea ce pentru ceilalţi oameni era numai vorbă sau nume, pentru ele reprezenta o întreagă lume. Îşi înţelegeau una alteia emoţiile şi era suficient ca una să rostească un cuvînt, pentru ca fiecare dintre ele să vadă aievea înaintea ochilor situaţii întregi, să păşească alături ca într-o lume de basm, cu dealuri, cu văi înflorite, cu stînci şi prăpastii aducătoare de moarte. Cînd bolnavul dormea, ele stăteau îmbrăţişate şi-şi povesteau impresii şi amintiri. Salomea povesti de o mie de ori toate peripeţiile legate de şederea tînărului în casa aceasta, toate etapele suferinţelor lui, întîmplările, necazurile şi bucuriile. Pentru mamă acestea erau lucruri atrăgătoare şi veşnic interesante, aşa că fata trebuia să le repete mereu. N-aveau putere să vorbească despre nimic altceva. Toată lumea lor era în camera rănitului. Cu cît viaţa lui atîrna de-un fir mai subţire de păr, cu atît dragostea reciprocă dintre cele două femei devenea mai profundă, mai extatică, aproape nebunească. Printr-o singură

strîngere de mînă îşi spuneau mai mult decît s-ar fi putut cuprinde într-o lungă convorbire. Dintr-o singură privire lăsau să se înţeleagă totul. Cînd bolnavul tuşea sau gemea, alergau ca două aripi ale aceluiaşi înger, să-l învelească, să-i răcorească fruntea, să-l liniştească — una făţiş, alta în taină, una prin cuvinte şi mîngîieri drăgăstoase, cealaltă numai cu privirea, cu mîinile întinse spre el şi cu rugăciuni.

XVI

Temperatura scăzu. Boala trecu de criză şi începu să cedeze. Prin geamul deschis venea din grădină parfumul pomilor înfloriţi şi al florilor nocturne. Vîntul călduţ îl înzdrăvenea. Razele lunii care pătrundeau în cameră transmiteau parcă sănătate organismului tînăr, iar soarele de dimineaţă îl întrema mai bine decît laptele. Bolnavul începu să şeadă pe pat, căpătă poftă de mîncare şi forţă fizică. Atunci intră mama în cămăruţa lui. Venirea ei îl impresionă foarte puternic pe convalescent. Se dovedi cît de multă dreptate avusese experimentatul felcer din orăşel, cînd le pusese în vedere să evite emoţiile. Tînărul duce nu-şi putu veni în fire multă vreme, zăcînd în braţele mamei. Dar după ce învinse această emoţie, convalescenţa lui înaintă cu paşi mai repezi decît înainte. Teama cea mai mare era să nu vină tocmai acum o unitate de soldaţi şi să strice totul. Aflaseră mulţi oameni de prezenţa răsculatului la conac. Servitorii se înmulţiseră şi era imposibil să ascunzi în faţa lor acest lucru. Tot satul ştia. Reînceperea treburilor gospodăreşti adu-

sese la moşie tot felul de oameni şi fiecare dintre ei, nu din răutate şi nici din dorinţa de a denunţa, ci pur şi simplu pălăvrăgind, putea să trădeze în orice clipă prezenţa rănitului şi să-l ducă la pieire. Nu mai aveau nici un loc bun de ascunzătoare, căci fînul din hambar era pe terminate, iar alte ascunzători era greu de găsit. Doamna Odrowonżowa îşi dădea bine seama că expune această casă, şi aşa destul de nefericită, şi pe gazda ei care îndurase atîtea lovituri, la noi pericole, că-i otrăveşte zilele şi nopţile cu prezenţa rănitului acolo. Totul o întărea în convingerea că trebuie să-l ia de aici. Dar unde-ar putea să-l ducă în altă parte ? Pretutindeni în ţară o aştepta acelaşi pericol. Atunci se hotărî ca de îndată ce el va fi în stare să umble, să fugă împreună în străinătate, cu orice preţ.

La această hotărîre contribui şi spaima îngrozitoare că băiatul, cînd va fi cît de cît sănătos, se va smulge din braţele ei şi se va duce iarăşi la unităţile de răsculaţi. Şi, în sfîrşit, mai era şi un alt considerent... Ducesa ştia de multă vreme care sînt sentimentele fiului ei faţă de pupila doamnei Rudecka. În sufletul ei de mamă nutrea nespus de multă afecţiune pentru această fată, o iubea, o adora pentru că se jertfise de dragul lui Józef, era singura fiinţă pe lume pe care o copleşea cu dragostea sa profundă, dar nu se putea gîndi fără repulsie la faptul că fiul ei ar putea să ia de nevastă o asemenea persoană. Doar ducele Odrowonż nu se putea căsători cu... domnişoara Brynicka. Cu toată afecţiunea ce-o simţea pentru această fiinţă, ducesa nu putea să-şi învingă resentimentul faţă de concepţiile, faţă de felul de a gîndi, de a se comporta, şi de a se exprima al fetei. Îşi muşca buzele de mînie văzînd expresia feţei amîndurora şi înţelegînd că acesta nu este un amor obişnuit dintre bolnav şi sora de

caritate, ci o dragoste profundă. Nu putea să doarmă nopţile luptîndu-se cu ea însăşi şi încercînd să găsească un mijloc de a ieşi din această dilemă. Nu era în stare s-o nedreptăţească pe fata aceasta care-şi deschisese sufletul în faţa ei, căci era singura fiinţă care se ridicase la acelaşi zenit de dragoste faţă de fiul, ca şi ea. Nu îndrăznea să atingă şi să jignească sentimentele fetei. În adîncul sufletului ei nici măcar nu putea să nu aprobe această dragoste, a cărei profunzime o măsurase cu simţămintele sale materne. Se frămînta în vîltoarea a tot felul de contradicţii. Găsea mii de metode pentru rezolvarea problemei, dar nu era în stare s-o aleagă pe nici una. Ştia doar că trebuie să-şi smulgă fiul din lanţurile acestui sentiment, să-l ia oricum, chiar şi cu forţa şi să-l ducă departe. Nu mai dorea decît să ajungă cu el în străinătate. Cînd o să fie acolo, o să rezolve totul bine, în mod înţelept şi demn. Numai să ajungă acolo !

Între timp, trăia în mijlocul unor continue pericole, spaime şi frămîntări sufleteşti. Purta discuţii lungi cu doamna Rudecka şi aceasta — cum era de aşteptat — gîndea la fel cu ea. Rămînea doar să se mai sfătuiască cu Salomea şi fiul ei. Dar nu se simţea în stare pentru asta. Trebuia să îndeplinească un lucru simplu, dar care necesita precauţia şi inteligenţa celui mai abil diplomat, sau poate puterea unui braţ de călău... Doamna Odrowonżowa plîngea cu lacrimi amare uitîndu-se la Salomea şi la frămîntările ei, la îngrijirea pe care-o dădea rănitului, la strădaniile care depăşeau orice închipuire, la dragostea ei disperată, nebunească, care numai fetei i se părea că e ascunsă cu grijă, cînd de fapt era pentru toţi foarte evidentă. Oh, cum să se apropie de iubirea aceasta cu verdictul necruţător, care era gata scris ?... Ducesa nu se simţea în puteri s-o facă. Se

[redacted] și de fiul ei. Nu știa ce-o să spună. Suportase, o dată, fuga lui tainică, atunci cînd plecase la partizanii răsculați.

Între timp, în mijlocul întregului tumult de trăiri sufletești, sănătatea fizică, ca întotdeauna, își spunea cuvîntul. După ce tînărul Odrowonż începu să se simtă bine, mama lui, care nu fusese de față la toate etapele bolii, uită de ele și de tot ce era legat de boală. Suferințele, greutățile, strădaniile, temerile, îngrijirile depuse pentru ca bolnavul să-și redobîndească sănătatea se îndepărtau, deveneau din ce în ce mai mici, dispăreau. Se cufundau în uitare și piereau în neant toate împrejurările care însoțiseră această boală și, implicit, se micșorau și meritele domnișoarei Mia. În fața mamei se ridicau acum, nenumărate, grijile pentru viitor, în realizarea căruia Salomea constituia principala piedică. Inima mamei începu să lupte împotriva ei, pentru binele băiatului și o umbră de antipatie i se lăsă în suflet...

În mare secret, doamna Odrowonżowa trimise un sol bine plătit — pe care-l găsi fără greutate în cîrciuma de la răscruce — la una din marile case aristocratice destul de departe situate, cu rugămintea să-i vină în ajutor. Primi promisiunea că-i vor da cai și trăsură, gata la orice semn al ei, ca să-și ducă fiul în ziua stabilită, peste graniță. Aceleași persoane se îngrijiră prin multiplele lor relații să obțină pașapoarte pentru străinătate, ei și fiului ei, pe nume fictive. Într-o bună zi, un trimis încins de drum și obosit, aduse pașapoartele. Józef Odrowonż era acum în stare să suporte o călătorie deși nu se scula încă din pat. Ducesa trebuia deci să treacă neîntîrziat la rezolvarea acestei probleme.

Într-o seară de iunie, cînd totul era aranjat și emisarul plecase deja după cai și trăsură, ducesa o luă pe Salomea în grădină, pe malul rîului, într-un

chioşc vechi. În jur foşneau copaci seculari acoperiţi cu frunze tinere. Iedera care urcase pe stîlpii putrezi şi acoperişul spart al chioşcului, făcea întunericul dinăuntru şi mai dens. De îndată ce intră în chioşc, ducesa se prăbuşi pe o bancă şi o trase lîngă ea pe Salomea. O strînse tare în braţe şi o sărută, lipind-o la pieptul ei. Încerca să vorbească, dar cuvintele i se opreau în gîtul uscat ; nu-şi putea desface dinţii încleştaţi. Din ochii ducesei începură să curgă lacrimi atît de abundente, încît udară faţa şi gîtul fetei, picurîndu-i pînă pe piept, prin decolteul rochiei.

Salomea tremura din tot trupul. Prin mintea ei treceau gînduri fugare ca fulgerul din nopţile de vară care anunţă apropierea furtunii. Lacrimile acestea presărate asupra ei croiau în chip inexplicabil poteci pentru nefericirea care-i cobora încet spre inimă, căutînd-o. Mîinile ducesei o îmbrăţişau tot mai strîns, mai convulsiv, iar vocea-i înceată, înăbuşită, şopti :

— Fetiţa mea ! Tu îl iubeşti...

Salomea tăcea, dar tremurul trupului ei dăduse răspunsul exact.

— Şi el te iubeşte, nu-i aşa ?

Din nou o tăcere destul de grăitoare.

— Ţi-a spus că te iubeşte ?

— Mi-a spus.

— Şi tu i-ai spus la fel ?

— Da.

— Răspunde-mi numaidecît ! Spune-mi tot adevărul, fără nici un ascunziş ! Ai să-mi spui adevărul?

— Da.

Sub imperiul acestei fiinţe despotice Salomea se vedea nevoită să fie ascultătoare şi să mărturisească tot adevărul, absolut tot. Se simţea de parc-ar fi fost despuiată de veşminte, de trup şi ar fi stat în

fața stăpînei întunericului, numai cu sufletul ei slab, tremurător.

— V-ați sărutat ?

— Da.

— La el, acolo, noaptea ?

— Da.

— Ai fost a lui ?

— Da.

— De cîte ori ?

— Nu-mi mai amintesc.

— Ți-a promis c-o să se-nsoare cu tine ?

— Mi-a promis.

— Și pentru asta i te-ai dat ?

— Nu.

— Hai, spune ! Numai adevărul curat !... Ai să spui ?

— Da.

— Jură ! Dacă spui un cuvînt de neadevăr Dominik să stea în fiecare noapte deasupra patului tău !

— Ah !

Salomea se adăposti gemînd la pieptul ducesei.

— Spune-mi adevărul ! Așa cum ai fost cu el, ai mai fost și cu altcineva vreodată ?

— Nu !

— Niciodată cu nimeni ?

— Niciodată.

— Și nu te-a sărutat nimeni mai înainte ?

— Ba da, m-a sărutat...

— Cine ?

— Cineva, aici...

— Cine ?

— Un văr.

— L-ai iubit ?

— Nu.

— Atunci de ce l-ai lăsat să te sărute ?

— Îmi plăcea de el.

Această mărturisire părea să-i dea puteri ducesei. Vocea ei deveni mai fermă. Prin glasul acesta răzbătea forţa invincibilă, victorioasă, a raţiunii.

— Ascultă, fetiţo! Vrei ca Józef să se ducă înapoi la răscoală?

— Oh, nu!

— Vrei să fie iarăşi rănit?

— Oh, nu!

— Vrei să se însănătoşească?

— Dacă vreau?!

— Atunci ce-i de făcut ca el să se facă bine?

— Nu ştiu.

— Gîndeşte-te bine, fă un efort!

— Nu ştiu.

— Dar pentru tine ce-ai vrea?

— Să fiu împreună cu el, să-l ajut...

— Aşa! Ascultă-mă, dacă crezi că e bine să procedăm astfel... Dacă nu, atunci spune tu cum vrei. Eu fac orice doreşti.

— Nu văd nici o scăpare. Eu am să vă ascult.

— Atunci, ascultă! Eu cred că trebuie neapărat să-l duc de aici.

— Să-l duceţi...

— Nu te gîndeşti şi tu la fel?

— Nu ştiu...

— Dar unde să-l duc, în ţară? În orice loc l-aş duce, au să-l găsească. Pretutindeni... Au să-l ia la închisoare! Au să-l spînzure în faţa mea! Sau poate că nici n-am să-l mai văd. Atunci, ce să fac? Trebuie să-l duc în străinătate.

— O, Doamne!

— Dar el n-o să vrea să meargă acolo de bunăvoie. Trebuie să-i promit că de îndată ce va fi mai sănătos, o să poată să se întoarcă la unitatea lui. Tu trebuie să mă ajuţi să-l convingem.

— Eu ? !...

— Aici, unde să se vindece ? Spune-mi, tu ce crezi ?

— Dar aici s-a vindecat.

— Însă poate să mai rămînă aici ? Crezi că el însuşi va mai voi să rămînă după ce s-o face bine ?

— Nu.

— Acolo eu am să-l repun repede pe picioare. Şi cînd o fi mai bine, ca să nu se mai întoarcă la răsculaţi, am să-l duc în Italia.

— În Italia !

— Numai acolo poate să se vindece complet. Doar şi tu vrei să se facă sănătos, să nu se mai ducă la luptă şi să mai capete încă o dată rănile acelea. Oare nu spun adevărul ?

— Ba da, adevărul.

— Sau poate că gîndesc rău, greşit, dă-mi tu alt sfat ! Ce sfat îmi dai ?

În sufletul Salomeii reveni cu o durere sfîşietoare visul ei dinainte despre călătoria iluzorie alături de soţul ei prin Italia îndepărtată, necunoscută, însorită. Îşi aminti oraşele de vis, panorama munţilor şi mărilor pe care ochii ei nu le văzuseră niciodată. Se ridică în faţa acestei înspăimîntătoare stăpîne a soartei şi o întrebă :

— Nu mai e nici o altă ieşire decît să plece peste graniţă şi apoi în Italia ?

— Nu.

Vocea mamei lui Jósef era aspră, fermă, te străpungea ca un glonţ. Salomea tăcu. Frigul o pătrundea pînă în suflet. Disperarea îi ridica părul măciucă. O voce lăuntrică izbucni printre buzele ei :

— Dar eu ?

Doamna Odrowonżowa vorbea tot mai încet şi tot mai clar, cu un braţ trecut pe după umerii fetei :

— Doar eşti tînără... Îl iubeşti. L-ai salvat de la moarte. Şi el te iubeşte. Aţi trăit împreună. Eu ştiu totul şi iert. Dar el e acum atît de bolnav! Gîndeşte-te şi tu, fiinţă unică, care-l iubeşti... Doar trebuie să se vindece în linişte şi într-o climă bună, departe de cîmpiile şi pădurile astea îngrozitoare. Trebuie să vadă cu alţi ochi toate lucrurile. Trebuie să renunţe la acţiunile lui uşuratice, la visurile lui nebuneşti!

În adînca sa durere, Salomea văzu deodată chipul tatălui ei şi chipul aceluia care zăcea în pămînt nu departe de chioşcul acesta. Tresări în ea o durere împletită cu orgoliu. Un puternic simţămînt de mîndrie pe care nu-l simţise niciodată pînă acum îi porunci să spună:

— El n-o să se lepede niciodată de visurile astea nebuneşti!

— Trebuie. Ceea ce este demn de blestemat, trebuie să fie blestemat!

— Nu! Ceea ce au făcut ei nu trebuie blestemat.

— Fiul meu trebuie să-şi amintească că nu-i menirea lui să zacă prin bîrloage mucegăite şi să se ascundă în paie, că el este domn şi duce!

Salomea auzi şi înţelese tîlcul ultimelor cuvinte. În ea se închise ceva ca un lacăt de la care nu va mai găsi niciodată cheia. Tăcu. Nu se mai simţea cutremurată. Numai durerea continuă din inimă mai dăinuia în întreaga-i fiinţă. Mai auzi cînd ducesa spuse:

— Tu eşti cel de-al doilea copil al meu. Fetiţa mea! Niciodată, niciodată n-am să te uit. Pe patul de moarte îmi voi aminti faţa şi numele tău. Şi el, la fel, crede-mă, scumpo! O să-şi amintească de tine ca de fiinţa cea mai dragă. N-o să fiu eu aceea care să spun vreo vorbă rea despre tine în faţa lui. Să mă bată Dumnezeu, dacă n-o să fie aşa! Dar tu

ai şi o obligaţie. Te-a crescut doamna Rudecka, care ţi-a fost ca o mamă, cînd ai rămas orfană. Nu-i aşa ? Nu ţi-a fost ca o mamă ?

— Ba da.

— Acum ea este orfană, cea mai amărîtă dintre toţi oamenii, mama fiilor ucişi, în casa asta pustie. Ai avea tu inima s-o laşi singură, cînd pe umerii tăi e toată casa şi gospodăria de-aici ?

Salomea se încumetă să întrebe în disperarea ei nebună :

— Eu n-aş putea fi de vreun folos în călătoria asta în Italia ?

— În ce postură ? Spune !

— Ca servitoare.

— Nu, fetiţo, nu poţi să fii servitoare. N-am să permit niciodată o asemenea înjosire a ta. Tocmai fiindcă nu sîntem egali în ceea ce priveşte rangul în societate, tocmai de aceea n-am să accept niciodată să fii înjosită. Ai putea să-l însoţeşti pe Józef numai ca soţie... Dar asta e imposibil. Înţelegi şi tu singură destul de bine că asta e imposibil.

— Atunci ce să fac ?

— Bizuie-te pe ajutorul de la Dumnezeu, pe dragostea lui Józef şi a doamnei care te-a crescut. Poate şi pe a mea, dacă mă voi bucura de această favoare în sufletul tău. Porunceşte tăcere inimii tale... Timpul va vindeca rana pe care ţi-o provoc eu acum... Fetiţa mea, fetiţa mea dragă ! Scumpa mea !...

Ducesa se lăsă în genunchi şi începu să plîngă înlănţuind-o pe Salomea cu braţele.

— Dac-ai putea să ştii, spuse ea printre lacrimi, cît plînge sufletul meu pentru tine şi pentru nefericita ta dragoste ! Întotdeauna ne-am deschis sufletul una alteia şi tocmai acum... acum cînd tu suferi, eu nu pot să te ajut. Eu îţi dau această lo-

vitură ! Înfig un cuţit în inima care mi-a redat fiul... O, Doamne ! Pînă să mă hotărăsc să-ţi spun asta mi-au secat ochii de-atîta plîns. Ah, aşa-i, am uitat...

Ducesa începu să se caute în buzunare.

— Să nu mi-o iei în nume de rău şi să nu-ţi închipui nimic ordinar, dar vreau să împart cu tine tot ce am, sufletul şi averea... Cînd am să mă întorc acasă, ai să te convingi singură... Acum — jumătate din ceea ce am cu mine... Trebuie să primeşti ! Trebuie !

Ducesa puse în mîna Salomeii o torbă lungă şi groasă, îndesată cu monezi de aur. Îi strînse degetele în jurul torbei o apucă cu mîna ei inertă cu tot şi-i vîrî comoara oferită în buzunarul de la rochie. Domnişoara Salomea se gîndi fugar : „Ah, bani !...“

Inima-i era sfîşiată de vestea că el pleacă pentru totdeauna şi că ea va rămîne aici singură. În afară de acest gînd, nu era decît întuneric. Ca ecoul unui tunet îi treceau prin minte cuvintele :

„Timpul va vindeca rana aceasta...“

Asculta conţinutul şi ecoul acestor cuvinte de la mare depărtare, din locul singuratic unde se afla. Voia să plece. Să fie singură ! Să fugă undeva ! Şoptea ceva neinteligibil fără să se desprindă de umărul doamnei. Ducesa o îmbrăţişă pe această fată tînără, o strînse la piept. Lacrimi abundente, nestăpînite, adevărate lacrimi de mamă începură să picure din ochii ei de stăpînă, pe faţa Salomeii. Erau atît de sincere şi fierbinţi, că în inima rănită a fetei se strecură o umbră de mîngîiere. Cele două femei rămaseră aşa îmbrăţişate şi tăcute, căutînd fiecare să pătrundă pînă în adîncul sufletului celeilalte. Salomea avea impresia că a părăsit locul acesta şi a pornit undeva, pe o cale lungă. Parcă

urca tîrîndu-şi simţămintele şi durerea pe o mare înălţime. Privea spre ţara aceea de vis. Oftă sub apăsarea unui gînd necunoscut. Ah, deci asta înseamnă cuvîntul mamă... Vedea inima mamei şi toate sentimentele ei... Înţelegea ce trebuie să simtă aceasta şi pe ce făgaş merg gîndurile ei. Se uita la acest tablou ca şi cum ar fi privit pămîntul sau norii care alunecă pe cer. Se minuna cît de multe simţăminte sînt în sufletul unei mame. Le recunoştea cotiturile şi meandrele... Un zîmbet porni spre acele imagini îndepărtate, ca o rază sfîntă de soare care luminează o regiune sărăcăcioasă. Voia să deschidă gura şi să spună că şi ea poartă acum la sîn un prunc, dar cuvîntul se retrase acoperit de valul ruşinii şi se cufundă în adîncul sufletului.

Ducesa o legăna pe Mia în braţe, ţinînd ochii închişi. Simţea şi înţelegea zbuciumul fetei. Aproape că avea în faţa ochilor viziunea aceasta. Imaginea aceea a unei lunci înflorite pe care ochii omului o văd numai o dată în viaţă... În aerul parfumat zboară fluturi, se leagănă flori multicolore. Un cîntec de bucurie izbucneşte de pe buzele fetei cînd picioarele goale aleargă peste roua luncii înflorite...

Cum, ea care se găseşte în acest colţişor de rai, în aceste clipe dumnezeieşti din viaţa omului, să arunce blestemul morţii, să distrugă florile, să omoare fluturii, să stingă lumina soarelui şi să schimbe parfumul florilor cu duhoarea morţii !...

Îi strînse mîinile, îşi plecă capul pe umărul prietenei şi înţelegînd totul, plînse. Pentru ce mai sînt flori ? Pentru ce mai străluceşte soarele ? De ce trebuie să facă tocmai ea acest lucru îngrozitor ? De ce trebuie să aibă tăria aceasta înfiorătoare şi să se poarte ca un tiran necruţător ? De ce trebuie

să ridice mîna şi să sugrume gîtul pe care l-a îmbrăţişat drăgăstos?

Un geamăt de profundă durere îi ieşi de pe buze şi plînsul îi înăbuşi cuvintele.

XVII

Lămurirea lui Józef Odrowonż despre necesitatea de a pleca se făcu pe alt principiu.

Ducesa nu-l contrazicea pe tînăr atunci cînd acesta afirma că vrea să se întoarcă la luptă şi susţinea acest lucru cu atît mai intens cu cît devenea mai în putere. Îl ruga doar să mai aştepte să se însănătoşească complet ca să poată face faţă noilor greutăţi. Dar ca să se vindece pe deplin după atîtea boli şi să se mai împlinească puţin, căci era foarte slab, avea nevoie de cîteva nopţi liniştite şi cîteva zile netulburate. Şi unde să afle această linişte decît în străinătate?

Mama îl convinsese chiar că pentru a ajunge cît mai repede într-o unitate de răsculaţi trebuie să meargă mai întîi cu ea la Cracovia, să-şi cumpere haine, arme şi echipament militar, apoi să pornească la luptă cu un nou detaşament de formarea căruia, chipurile, auzise ea. Sub o nouă comandă şi mai presus de orice, cu noi forţe trupeşti şi morale. Tînărul cedă. Nu mai ştia unde se află vechiul lui detaşament. Unde să-l caute? De la cine să capete informaţii? De unde să se aprovizioneze cu arme? La Cracovia o să se orienteze care e situaţia, care este starea actuală a răscoalei, o să găsească vreo hartă cu linia de luptă, o să-şi aleagă o nouă unitate, o să

vadă şi alte feţe şi-o să respire o nouă speranţă. Se tot gîndea cine poate să fie acela care să alcătuiască noua partidă despre care auzise mama lui. Cît de mult dorea un comandant implacabil, un strateg perfect care să lovească cu piciorul în pămîntul însîngerat şi să trezească la viaţă noi legiuni! Dorinţa de luptă a tînărului duce era atît de puternică, atît de profundă, pe cît de mari fuseseră chinurile prin care trecuse. Privea în gol cu ochii reci şi vedea aievea lupta neînchipuit de cruntă, pe viaţă şi pe moarte, care răbufnise din mizeria poporului polonez. Păleau în mintea lui toate amintirile şi rămînea numai această singură dorinţă: să intre în rîndurile răsculaţilor, să îndeplinească ordinele comandantului.

Aceste sentimente, precum şi teama de percheziţie, surescitarea şi teama doamnei Odrowonżowa de a nu cădea tocmai acum pe mîna duşmanilor, îl făcură să accepte plecarea neîntîrziată. Salomea nu-l reţinea. Dimpotrivă, îl îmbia. Un zîmbet uşor îi plutea în jurul buzelor strînse cînd îl îndemna să plece... la răscoală... Vorbeau între ei despre comandantul răscoalei, inteligent, prevăzător, ferm şi neînfricat, un adevărat Napoleon cu sufletul lui Machnicki [1]. Vorbeau despre o mare bătălie care va şterge de pe suprafaţa pămîntului robia şi va recupera tot ce-a fost dureros, va răsplăti rănile celor căzuţi şi moartea lor eroică. Ce importanţă are dacă primeşti un glonţ în cap de vreme ce se va realiza *acest lucru*? Nu merită să-ţi dai viaţa pentru realizarea acestui ţel? Oare nu-i asta fericirea supremă: să cazi pe cîmpul de luptă pentru scuturarea jugului ruşinii?

[1] *Machnicki Kazimierz* (1780—1844), cunoscut activist pe tărîm social, conducător al mişcării de eliberare socială şi naţională.

Józef povestea despre un anumit monument din Paris reprezentînd un soldat muribund, care în ultima convulsie strînge ţeava tunului în braţe şi moare aplecat peste ea. Îi povestea fetei despre flacăra de neînţeles ce-i străbătea sufletul ori de cîte ori îl vedea pe soldatul acesta de bronz. O flacără de bucurie! Şi acum simte aceeaşi bucurie cînd trebuie să se ducă din nou la luptă.

Ochii negri, scînteietori ai domnişoarei Salomea îl priveau îngînduraţi, acoperiţi de un văl de tristeţe care-i făcea să pară cenuşii, şterşi. Acum ducesa nu-i mai lăsa niciodată singuri. Devenise vigilentă şi neclintită în hotărîrea ei. În cercul acestor trei oameni urma să se dea o luptă deosebită pe coardele întinse ale sentimentelor. Tînărul duce mergea încrezător spre fapta sa închipuită şi pentru ea îşi jertfea dragostea, o dobora fără milă la pămînt. Era tot atît de necruţător, pe cît de necruţătoare era soarta Poloniei. Strîngînd din dinţi, cu un zîmbet strălucitor pe buze, o privea pe Salomea.

Pupinetti cînta în amurg. Ducele făcu un semn cu mîna spre Mia arătîndu-i pasărea. Semnul acesta spunea totul. Şi ea înţelese şi aprobă cu o mişcare a capului. Dar în aceeaşi clipă se gîndi că va trebui să deschidă colivia şi să dea drumul păsăricii în libertate. Cum ar mai putea să suporte cîntecul ei după ce va rămîne singură aici? Mai bine să zboare spre ţările calde, acolo unde va fi şi iubitul ei. Umbla preocupată prin casă adunînd lucrurile doamnei Odrowonżowa într-o valiză mare de piele. Se ocupa de nimicuri, de repararea unui mîner la valiză, de lenjerie, de împachetarea hainelor pregătite de Szczepan pentru drum. Totul se făcea în grabă. Peste o clipă putea să se audă tropotul de cai al armatei sau duruitul trăsurii care-l va lua... Îl va duce pe veci. Spuneau cu toţii că numai pentru o vreme. Dar

ea ştia bine că pentru totdeauna. Chiar şi el o va uita în ţările îndepărtate. Domnul duce... Numai Dumnezeu ar mai putea schimba totul, ar putea să înfrîngă voinţa aceasta diabolică, să schimbe planurile. Numai el singur ar mai putea să-i trimită un ajutor neaşteptat, o întîmplare atotputernică — moartea cuiva...

Plecarea trebuia să aibă loc noaptea, pentru ca partea cea mai mare a drumului — prima etapă, pînă la moşia unor prieteni de-ai ducesei care stăteau dincolo de graniţă — să se facă prin păduri, pe întuneric. Noaptea mărea zbuciumul îngrozitor al inimii. Din cînd în cînd Mia se mai liniştea furată de vreo bucurie fadă, de iluzia strălucirii înşelătoare a liniştii aparente. O greutate enormă atîrna de un fir de păr... Încerca să-şi impună o mască impasibilă : ce-mi pasă ! ajungînd astfel pînă la graniţele cinismului. Îşi simţea sufletul mai uşor. Dar, deodată, pe neaşteptate, totul se prăbuşea într-un abis de moarte. Părul i se ridica măciucă, fumul nebuniei îi inunda simţămintele şi limbile lui de foc ardeau mintea înfierbîntată. Ce va fi după aceea ? Peste cîteva clipe va fi pustiu în locul acesta ! În casa asta înfiorătoare... Dominik va trece prin camerele goale, se va opri deasupra patului pustiu al plăcerii, va clătina din cap, va asculta cîntecul păsăricii galbene şi va chicoti cu rîsul său neauzit. Cum să mai respire aici ? Cum să trăiască ? Ce să facă ? Ridică ochii spre tînărul acesta care-i luase viaţa devenind el însuşi viaţa ei. Îi mărturisea din priviri tot adevărul nemărginit. Buzele n-au să spună nimic, nu ! N-au să spună ! Dar ochii nu-s supuşi raţiunii. A plîns el, care e nobil şi puternic, care nu s-a temut de moarte şi a dorit-o de-atîtea ori, el care acum merge curajos în întîmpinarea ei... În inimă îi clocoti un val de admiraţie. Lacrimile

acestui bărbat o cucerire din nou. N-o să se trădeze în faţa ta şi n-o să te trădeze inima iubitei, cavalere polonez! Va tăcea, orice se va întîmpla, pînă în ultima clipă! Stînd departe de el îşi lipea privirile de părul, de buzele, de mîinile lui, îi dăruia din priviri trupul ei gol, mîndria, onoarea şi viaţa, pînă la ultima suflare.

Józef Odrowonż îmbrăcat într-un costum elegant de călătorie, deoarece nu putea încă să umble, se muta de pe pat pe sofa, de pe sofa pe fotoliu. Ce schimbat părea! Hainele, aduse special pentru el de la oraş, îl transformaseră cu totul. Acesta era oare omul pe care-l spălase de sînge? Îi apăruse acum în faţă ca o pasăre nemaivăzută şi nemaiauzită. Cicatricea întunecată care-i brăzda obrazul sub ochi, îi dădea o expresie măreaţă, aproape dumnezeiască. Părul tăiat scurt îl făcea să aibă un aer şi mai tineresc, de recrut. Ochii-i străluceau, buzele erau strînse, zîmbetul...

Cînd se mută pe fotoliu, se îngropă în el. Cu mîinile sprijinite pe braţele fotoliului, cu capul greu răsturnat pe spate, privind de departe spre mama lui şi domnişoara Salomea, începu să fredoneze voios:

„Jos cu titlurile de prinţ şi domn
Să ştergem urmele anilor ruşinoşi!...“ [1]

Doamna Odrowonżowa se uita la el cu un zîmbet blînd şi îngăduitor. După aceea începu să umble prin casă să se îngrijească de lucrurile ei şi ale băiatului, fără să părăsească însă nici măcar o clipă camera în care stăteau cei doi. Aceştia însă erau acoperiţi cu vălul liniştii, închişi în ei înşişi. Dar la un moment dat domnişoara Brynicka îşi aminti

[1] Fragment din poezia *La arme* de Ludwik Mieroslawski, folosită ca un cîntec revoluţionar în timpul răscoalei din 1863.

de ceva. Firea ei întreprinzătoare sparse amorţeala în care căzuse. Începu să se mişte neliniştită. Voia să facă ceva, să acţioneze, să vorbească... Simţea că se sufocă. Se întinse căscînd dureros. Ah, da, în sfîrşit, îşi amintise. Căută în corsajul rochiei locul unde cususe glonţul. Rupse cu unghiile cusătura, scoase din ea glonţul de plumb care căzuse din rana lui Józef. Sărută uşor, fără să fie văzută, bucata aceasta de plumb moscovit. O întinse pe plamă spre doamna Odrowonżowa. Bîlbîindu-se, neputînd să găsească cuvintele necesare, spuse politicos şi liniştit printre dinţii care-i clănţăneau în gură :

— Glonţul acesta... din partea mea... de la mine... ca amintire !...

Doamna Odrowonżowa luă glonţul, îl cîntări în palma albă, frumoasă, delicată. Sub fruntea ei înaltă încolţeau gînduri adînci. Se uită cu ochii mîhniţi la faţa Salomeii. Oh, cît de dureros era pentru ea gestul acesta răzbunător al fetei. Tînărul duce se nelinişti de faptul că Salomea dăruise glonţul. Îl lovi ceva ! În faţa ochilor îi scăpără o luminiţă. Îşi sprijini mîinile slabe pe braţele fotoliului ca să se ridice. Se uită cu ochi de inchizitor la faţa mamei. Aceasta clătina din capul inert, ca şi cum ar fi fost împuşcată cu glonţul acesta. Mîinile-i tremurau. Józef voia să se smulgă din loc şi să întrebe ceva... dar tocmai atunci răsună duruitul roţilor trăsurii. Alergară cu toţii pe verandă. Se oprise în faţa scărilor o trăsură de călătorie, fără felinare. În ochii Salomeii forma trăsurii şi conturul celor patru cai îi apărură ca imaginea uni car mortuar.

Gemînd, se sprijini de perete. Omul deghizat în vizitiu spuse parola. După ce se odihniră puţin caii,

scoaseră iute şi legară valiza. Ducesa şi fiul ei îşi luară în fugă rămas bun şi se urcară în trăsură. Caii porniră încet, la pas, ca să nu producă zgomot, apoi se pierdură în întunericul nopţii. Dispărură.

Doamna Rudecka, obosită şi tristă ca de obicei, plecă de pe verandă, uşurată că, în sfîrşit, a scăpat de musafirul periculos. Szczepan care dusese valiza la trăsură, se îndepărtă de asemenea. Domnişoara Salomea rămase singură pe bancă. Se uită în întuneric în direcţia în care dispăruse trăsura. Stătea cu genunchii strînşi, cu mîinile sprijinite pe ei. În inimă simţea o mare linişte.

Datorită unei întorsături neprevăzute în sfera simţămintelor ei, începu să se gîndească cu o oarecare plăcere la banii pe care-i primise de la ducesa Odrowonżowa. Gîndul acesta era ca o presiune asupra inimii, ca o înăbuşire a oricăror emoţii. Clipa de care se temuse cel mai mult, clipa despărţirii, trecuse, se scursese aproape pe nesimţite. Salomea încercă cu teamă să se gîndească la pustiul din cameră, la colivia canarului, la frica de Dominik şi-şi dădu seama cu uimire că totul îi devenise indiferent, că i se tociseră toate simţămintele. Gîndul că are atîţia bani îi aducea o uşurare meschină... Dacă-ar fi trăit tatăl ei, s-ar fi bucurat cu siguranţă. Căci erau doar cîştigaţi cinstit, pentru serviciile aduse... N-ar mai fi fost acum un administrator sărac ca înainte, îmbrăcat întotdeauna în aceeaşi scurtă şi cu aceleaşi cizme, care nu dormea şi nu mînca de ajuns şi umbla zi de zi de la o fermă la alta călare, veşnic supărat şi îngrijorat, căci mereu era ba secetă, ba vreme proastă, păzind întotdeauna bunul altuia... Cine ştie dacă cu atîţia bani n-ar fi putut să-şi ia în arendă,

în alte ținuturi, o fermă mică unde să trăiască liniștiți în gospodăria lor înfloritoare. Ar fi putut cumpăra și inventar, harnașament, o pereche de cai buni, o brișcă pe arcuri cu care să meargă duminica la biserică și haine de sărbătoare. Țăranii i-ar fi vorbit cu „prealuminate domn"... Gîndul îi rătăcea iarăși prin alte locuri necunoscute. Dar, deodată, se întoarse din țara viselor sale sterpe la crunta realitate, la mormîntul îndepărtat al tatălui. Oh, de-ar putea să se ducă pînă acolo, s-ar duce și în genunchi, ar căuta mormîntul, s-ar prăbuși peste el și l-ar îmbrățișa ! Ar povesti acelei movile de pămînt nisipos tot ce s-a întîmplat, i-ar mărturisi păcatul ei josnic, îngrozitor, defăimător ! I-ar explica decăderea ei și și-ar recunoaște vina ! Cu banii ăștia de aur ar trebui să-i pună o cruce de fier la mormînt... cu o inscripție...

Se gîndi îndelung cum să nimerească în locul acela. Își aminti de ultima lui scrisoare, scrisă cu un glonț de plumb. Își mai aminti un amănunt, că acolo este trecut și numele țăranului la care a zăcut tatăl ei înainte de moarte. Scoase scrisoarea din buzunar, însă întunericul nopții nu-i îngăduia să citească. Mîinile-i căzură inerte de-a lungul trupului.

Dar iată că o mînă nevăzută începu să înlăture de pe pămînt draperia groasă a întunericului. Începu să se zărească conturul arinilor de pe malul apei, cu coroanele aplecate în diferite părți, sprijitite pe trunchiurile lor mîndre. Forme ciudate, neașteptate, ca formele simțirii în suferință. Aceste contururi desenate pe cer atraseră privirile fetei pentru o clipă... În depărtare o lumină cenușie despărțea cerul de pămînt. O ceață ușoară ca o fîșie neagră se agita deasupra văii rîului. În ceața aceasta păsările se che-

mau atît de amnonios, de parc-ar fi vrut să deseneze în întuneric culorile şi forma peisajului. Un vînt blînd, umed, mişcă ramurile somnoroase. În apropiere, pe straturile din grădină licăreau pete albe. Culoarea aceasta înecă în sufletul ei acul amintirilor şi deveni ea însăşi ca o durere vie, palpabilă. Dar ochii ei dîrji o învinseră. Trebuia să adune în ea toată setea de răzbunare şi să redevină ea însăşi. Aşa că învinse culoarea albă...

Un somn greu începea să pună stăpînire pe trupul şi pe sufletul ei. Acum o să poată, în sfîrşit, să doarmă după atîta trudă, în propriul ei pat, pe care un timp atît de îndelungat îl ocupase un om străin. N-o să-i mai tresară inima cînd o s-audă ciocănit în geam. N-au decît să vină, să se uite, să caute, să urmărească ! N-o să mai aibă atîta amar de treabă, alergătură fără sfîrşit şi griji nemăsurate, insomnii. Nu mai trebuie să păzească pe nimeni. Acum o să fie pace, linişte, ordine. Să doarmă !

Salomea se sculă de pe bancă în dorinţa de a se duce la culcare. Dar, după o scurtă şovăială, porni la plimbare, pe malul apei. Se gîndea că poate pînă coboară la rîu are să se lumineze, o să vadă să citească din scrisoarea tatălui ei cum se numeşte satul şi ţăranul în casa căruia a murit. Mergea agale în jos, pe nisipul moale, umezit de roua nopţii care-l acoperea la suprafaţă cu un strat întunecat. Pe urmă pătrunse prin iarba udă şi fără să ştie de ce o apucă spre rîu. Se opri o clipă şi se aşează în chioşcul acoperit cu iederă parfumată. Gîndurile-i, liniştite şi moderate, se învîrteau în jurul unei singure probleme : ce să-şi cumpere acum cu banii aceştia, ce lucruri să-şi facă ? Începea să se mîn-

dreasca că n-o să mai fie fată la toate, ţinută din milă de neamuri, o orfană pe care orice musafir se grăbeşte s-o sărute. Acum are să aibă pretendenţi mulţi, care au să concureze între ei, cînd s-o hotărî să vorbească cu vreunul...

Zorile veneau uşor, pe nesimţite. Cîntecul păsărilor răsună mai puternic. În depărtare se vedea lunca înflorită, necosită, acoperită cu un văl de rouă. Bobiţele ei atîrnau pe frunze şi lujere, cenuşii ca nişte globuleţe de argint viu. Pădurea din depărtare deveni vînătă. Pe cerul multicolor se intensificau nuanţele de roşu. Salomea ieşi din chioşc şi se îndreptă spre rîu, care era încă umflat de revărsarea de la Sînziene. Apa era tulbure, de culoarea lutului şi gemea în vîrtejuri, împroşcînd florile roşii şi galbene de pe mal, îndoind ca nişte arcuri lujerele aplecate, trăgînd spre curentul apei tufişurile de salcie, răchită şi arini. Un miros umed de ierburi venea dintr-acolo. În liniştea profundă a dimineţii, Salomea auzi deodată un duruit scurt, îndepărtat, ca un răpăit de tobă. Ascultă. Clătină din cap. Trăsura care-o ducea pe ducesă şi pe fiul ei trecuse podul de peste rîu, undeva departe, în lunca de la poalele pădurii. Acesta fusese tropotul celor patru cai şi al roţilor de la trăsură peste buştenii podului. Se gîndi îndelung la ecoul acesta.

Şi, deodată, inima i se sfîşie ca un postav tras în două părţi de mîinile diavolului. O disperare de nedescris, un sentiment orb şi surd, sălbatec ca pofta tigrului cînd se aruncă asupra victimei, izbucni dintr-un cotlon neştiut al sufletului. Orbită de durere alergă fără ţintă pe malul cotit al rîului, cînd spre dreapta, cînd spre stînga. Într-un anumit loc, se

opri. Se uită la apa tulbure, fremătîndă, cu bulbuci ruginii. Se gîndi... se gîndi...

Ceva se rupse în ea, se smulse din conştiinţă. Rîse cu voce tare. Scoase din buzunar săculeţul îndesat cu bani de aur ai ducesei, vărsă o parte din ei în palmă şi de sus, cu putere, îi azvîrli în apa iute. Apa plescăi în semn că a primit ofranda.

Salomea vărsă din săculeţ a doua parte şi ultima şi semănă cu aur apa care gonea în jos.

Rîul plescăi în semn că a primit ofranda.

Numai el înţelesese chinul din sufletul fetei. Numai el fremătă înţelegător. Terminînd banii, Salomea se îndepărtă de locul acesta. Înota prin iarba înaltă şi udă de rouă. Se uita la florile de cîmp care păreau s-o compătimească, dar fără s-o poată ajuta cu ceva. Pantofii i se udaseră, voia să iasă la loc uscat. Se trezi pe drumul presărat cu nisip care ducea de la conac la cel mai apropiat pod.

Lumina noii zile care apărea la orizont lăsa să se vadă pe nisipul umed urmele adînci ale roţilor trăsurii şi copitelor cailor. Văzîndu-le proaspete şi albe pe nisipul întunecat de rouă, Salomea se opri din nou mirată. Ceva se rupea şi se sfîşia în ea...

O porni încet spre casă. Paşii i se împiedicară de o pietricică şi căzu cu faţa în nisipul umed.

Bătrînul Szczepan care se scula zilnic în zori şi se ducea după apă la izvorul de sub părul sălbatec, mergea acum mormăind şi scîrţîind din căldări. Coti pe poteca ce ducea spre izvor, cînd, deodată, i se păru că zăreşte ceva negru pe drum. Numaidecît îl bătu gîndul c-o fi vreo nenorocire. Dac-ar fi fost cineva pe aproape să-l vadă ar fi trecut mai departe. Dar aşa, din pură curiozitate se apropie cu grijă.

Cînd fu însă mai aproape azvîrli căldările şi începu să alerge cît îl ţineau picioarele. Ridică grijuliu de la pămînt cu mîinile-i butucănoase trupul leşinat, aşeză capul moale pe umărul lui şi o porni încet spre conac văitîndu-se :

— Ce ai, sărmana de tine, ce ai ? Ah, am ştiut eu, am ştiut... Te-au lovit, se vede, te-au ţintit bine, bine te-au mai ţintit !...

ECOURILE PĂDURII

Generalul Rozlucki stătea cu solemnitate pe un scaun pliant. Scaunul acela (proprietatea spirituală a geometrului Knopf) era aşezat în mijlocul unui covor luat de deasupra patului mamei mele. De partea cealaltă a focului, pe un butuc, deosebit de grijuliu acoperit cu un pled, stătea ghemuit şi strîmb Knopf, geometrul mai sus pomenit, îmbrăcat într-o haină de ploaie lungă pînă la pămînt, ca un cort ambulant. Alături de el, printre ramurile unei uscături despicate poate de vreo furtună, stătea, destul de prost, pădurarul Gunkiewicz, ţinînd cu mare grijă un pahar de rachiu, în care pusese, pentru a salva aparenţele, două linguriţe de ceai. Secretarul comunal Olszakowski şedea alături de bătrînul primar Gala, care avea, prinsă de sumanul roşcat, o medalie ca un bănuţ de aramă pentru *„usmirenie polskogo miateja"* [1]. Tatăl meu, învăţat cu pădurea şi vînătoarea, stătea întins pe pămînt, iar eu, care de curînd avusesem cinstea să fiu promovat dintr-a doua într-a treia, eram de găsit pretutindeni unde nu era nevoie de mine.

[1] Înăbuşirea răscoalei poloneze (în lb. rusă). E vorba de revoluţia din 1863—1864.

Generalul Rozlucki îşi dăduse demisia şi acum era împuternicitul unuia dintre ofiţerii cei mai copleşiţi cu daruri de către guvernul ţarist, după confiscarea moşiilor de la răsculaţi. Venise la o moşie pe care din vremuri de demult o ţinea în arendă tatăl meu, pentru ca, în urma ucazului privitor la schimbul de pămînturi, să ataşeze o bună parte din pădurile statului la cele moşiereşti.

Aproape că se şi executase despărţirea unui triunghi de pădure. Geometrul Knopf, care de o săptămînă „petrecea" în casa noastră, spre necazul de moarte al nostru al tuturora, trasase, în sfîrşit, „linia", iar tăietorii angajaţi în acest scop începuseră să taie hotar în pădurea bătrînă şi întunecoasă.

Împuternicitul, care stătea şi el de vreo trei zile la conac, dorea să predea cît mai repede tatălui meu, în prezenţa autorităţilor locale, bucata de pădure anexată. Două pîlcuri de ţărani trasau linia de hotar, apropiindu-se din părţi opuse. La început crezuseră că pot rezolva treaba înainte de apusul soarelui. Dar se lăsase înserarea, şi linia nu era încă tăiată de tot. Generalul se hotărîse, oricum ar fi stat lucrurile, să plece a doua zi. Funcţionarii statului doreau şi ei să termine treaba. Atunci s-a căzut de acord să se lucreze şi noaptea, chiar pînă la ziuă.

Ne aşezarăm la marginea pădurii şi aprinserăm un foc. Cina ni se adusese de la curte, cale de vreo două verste, iar acum aşteptam să se taie ultimele zeci de brazi, încercînd să ne distrăm cum puteam.

Eram cu toţii bine dispuşi. Bietul Gunkiewicz, cu urmele neîndurătoare ale toamnei pe tîmple şi cu bărbuţa vopsită cu cărneală ieftină, băuse pe puţin nouă pahare de ceai cu rachiu, şi se codi, ce-i drept, fără

prea mare împotrivire, „să nu fie prea mult, mi se pare că-i al treilea pahar"... cînd l-am mai îmbiat, încă o dată. Îl asigurai cu autoritatea omului care tocmai căpătase o mare îndemînare la aritmetică, chiar pînă la fracţiunile zecimale, că „nicidecum", aşa că se supuse, cedînd cu umilinţă în faţa oamenilor de ştiinţă şi primind o nouă porţie de rachiu.

Secretarul comunal Olszakowski, cunoscător al oricărui gen de probleme umane şi mai ales cunoscător al metodelor rurale de fabricare rapidă a averii (pentru care cauză şi „suferise" stînd o bună vreme în puşcăria din Kielce), era, fără îndoială, un geniu, care ar fi putut să deţină cu succes postul de ministru al afacerilor interne sau externe, şi chiar, fără nici un efort, ambele demnităţi. Se pricepea de minune să ia mită, să jecmănească ţăranii, să exploateze negustorii evrei, şi era cel mai iscusit ori de cîte ori era vorba să se sustragă articolelor legii. Acum bea mai puţin din cauza prezenţei generalului, dar îşi scotea pîrleala mîncînd. Deoarece, însă, în atotştiinţa sa, nu punea prea mare preţ pe acest general, întreţinea cu dragă inimă spiritul de veselie al celor de faţă.

Primarul Gala plescăia din fălci şi înghiţea pe ascuns tot ce-i cădea în mînă, în schimb bea fără mofturi şi mormăia vesel. Se vedea că îndeplineşte cu plăcere şi inimă uşoară însărcinările sale în legătură cu pădurea şi că e îndeobşte mulţumit.

Chiar şi Knopf, care era întruchiparea gastritei catarale şi un neurastenic acrit de viaţă, o fiinţă care mînca numai anumite mîncăruri uşoare, uscate, nu acre, mîncăruri de care, într-o fundătură de sat ca aceea şi mai ales în munţii Swientokrzys-

kie, nimeni, niciodată, de cînd e lumea, nu numai că n-a mîncat şi n-a văzut, dar nici n-a auzit, un om plicticos care avea insomnii, nu suporta cîntatul cocoşilor, lătratul cîinilor, gîlgîitul curcanilor, gîgîitul gîştelor şi nici măcar cotcodăcitul găinilor, o adevărată plagă printre oamenii sănătoşi, puternici, care trăiau acolo unde cîinii sînt iubiţi, unde dulăii, ogarii, copoii, şoricarii şi, în general, cîinii de cele mai diferite vîrste şi specii nu numai că lătrau şi urlau nopţi întregi, dar se mai şi tolăneau pe canapele şi sofale, unde cocoşii cîntau necontenit, căci dacă nu cîntau erau numaidecît tăiaţi drept pedeapsă — chiar el, zic, acest Knopf, era într-o dispoziţie bună în ziua aceea. Spuse celor adunaţi o glumă acră şi care se voia spirituală despre astrolabul [1] lui, pe care, potrivit spuselor unor răuvoitori, îl îmbrăca în propriii săi galoşi, pantaloni, haină şi pălărie, ca să-l apere de ploaie... Poanta glumei fu de altfel stricată de pădurarul Gunkiewicz, care izbucni mai devreme în hohote, tocmai într-un loc unde nu era nimic de rîs. Cu toate acestea, Knopf zîmbi, ceea ce era un adevărat eveniment pe o rază de trei gubernii şi vreme de cîţiva ani.

Generalul bătrîn, binişor conservat, arbora o demnitate corespunzătoare rangului său. Pe secretar şi pe primar aproape că nici nu-i băga în seamă la cina aceasta improvizată, deşi suporta fără proteste prezenţa lor şi n-avea nimic împotrivă-le, lăsîndu-i să înfulece cu poftă pui fripţi, felii de friptură rece, de mai multe feluri, să dea pe gît, clipind din ochi, păhărelele de rachiu, imperturbabil, amestecate

[1] Vechi instrument de măsurat unghiuri.

cu bere, şi să se „încălzească" bînd ceai cu rachiu. Pe Gunkiewicz îl onora doar din cînd în cînd cu cîte un cuvînt, cu Knopf discuta. El însuşi mînca încet şi bea ceai.

Generalul era polonez şi vorbea întotdeauna ostentativ în polonă, chiar şi în instituţiile de stat. În pronunţia lui se simţea însă o anumită înmuiere a sunetelor, precum şi accentul rusesec, dar asta se potrivea bine cu figura lui distinsă, cu scurta groasă de o croială deosebită, cu şapca rotundă cu lampas roşu şi cozoroc de dimensiuni nemaiîntîlnite, cu ghetrele sale de postav şi mustăţile cărunte, răsucite.

Focul trosnea şi se ridica în vîlvătăi, aţîţat de soldatul care-l însoţea pe general. Ienupărul uscat ardea trosnind vesel. Din pădurea învăluită de roua serii, răzbătea bocănitul topoarelor, al căror zgomot pătrundea în pădurea uriaşă de brad a munţilor Swientokrzyskie, în codrii lor străvechi, umezi, adormiţi, muţi şi surzi. Ecourile loviturilor străbăteau depărtarea de la un munte la altul, de la o pădure la alta, prin noapte şi ceaţă. Alungate, izgonite, glasurile îndepărtate tremurau undeva dincolo de capătul pămîntului şi tot de-acolo chemau. Înfrigurate, nesigure, se întorceau apoi din depărtări, din mlaştini, din ţinutul nălucilor, de-acolo pe unde nu umbla nimeni. Din timp în timp, printre loviturile topoarelor, se auzea trosnetul pătrunzător al vreunui copac care cădea, foşnetul şi vîjîitul ramurilor lui, apoi trăsnetul surd al trunchiului greu, prăbuşit. Ecoul fura aceste sunete şi ducea în depărtarea întunecoasă veşti tot mai slabe despre lovitura dată, prevestiri sumbre... Întreaga pădure

se frînge a şi se prăbuşea, scoţînd strigăte prin toţi copacii — martori ai acestei întîmplări de neuitat, chemînd cu glas aprins în întunericul nopţii...

De după perdeaua pădurii apăru o lună uriaşă, roşie, urcînd agale printre norii întunecoşi. Se făcu tăcere printre cei adunaţi în jurul focului. Se lăsa răcoarea. Armăsarul meu (o gloabă sură, aproape ieşită la pensie, costelivă, căreia după ce-am venit în vacanţă i-am tuns coada şi coama, şi o torturam cu chingile de la o şa veche, silind-o să facă galopuri ucigătoare) stătea aproape de foc. Îi vedeam capul blînd, omoplaţii, copitele tocite, care nu mai făceau doi bani, şi mai ales, ochii înţelepţi, cu care privea focul ce ardea, şi pe noi, oamenii adunaţi acolo...

Generalul pusese de mult paharul pe tavă şi stătea drept, cu pieptul scos în afară şi cu un picior întins graţios într-o parte. Din cînd în cînd privea pădurea, asculta jocul ecourilor şi din nou lua o poziţie demnă.

— Domnule pădurar, spuse către Gunkiewicz, cît e de departe de-aici la Suchedniów ?

Gunkiewicz puse paharul jos şi, cu o aplecare cuviincioasă a cheliei cu greu ascunse, declară că în linie dreaptă nu-s nici zece verste.

— Dumneata ştii toate drumurile pe-aici ?

Gunkiewicz zîmbi cu mîndrie sau compătimire. Nu găsea un cuvînt destul de potrivit pentru a exprima gradul în care cunoştea toate hîrtoapele de pe-acolo. De la douăzeci de ani era pădurar.

— Da... spuse generalul, pe gînduri. Ştii dumneata drumul de la Zagnanska la Wzdól ? Era pe drumul acela o cîrciumă, aşezată în inima pădurii...

— Zagoździe. Cum să nu ! Este.

— Un drum plin de butuci ducea de-acolo spre Suchedniów, iar altul mai bun spre Wzdól, prin Bodzentyn.

— Chiar aşa, domnule general.

— Şi zici că mai e cîrciuma aceea ?

— Este. Cea mai mare ascunzătoare şi han de hoţi. Din toată Polonia se adună acolo hoţii de cai.

— În faţa cîrciumii aceleia, dincolo de drum, de partea cealaltă, era o movilă nisipoasă. Mare, galbenă... Pe movila asta creşteau cîţiva mesteceni...

— Da vă amintiţi perfect, domnule general. Din mestecenii ăia n-a mai rămas decît unul. Şi ce mesteceni se făcuseră, ehe... I-a tăiat pungaşul de cîrciumar. Un singur mesteacăn a mai rămas, şi asta numai fiindcă-i sprijinită crucea de el. Pe ăsta n-a mai avut curaj, afurisitul, să-l taie.

— Crucea ? Ce fel de cruce ? întrebă iute Rozlucki.

— Păi, acolo e o cruce... în locul acela...

— Dar de ce-a fost pusă o cruce în locul acela ?

— Cum e cu crucile, domnule general, unii le pun, alţii-şi scot pălăria în faţa lor... aşa e şi asta... A şi putrezit jos, că acum e sprijinită din părţi cu două proptele...

— Cine a pus-o ? insistă generalul.

— Păi, ca să spun drept... mormăi neclar Gunkiewicz, zîmbind încurcat — ca să spun drept, eu am pus-o. Lemn avem aici pînă peste cap. Am luat un brad sănătos, tare, nici prea tînăr, nici prea bătrîn. L-am tăiat drept, şi chiar tîmplarul, aici de faţă, în prezent domnul primar al nostru...

— Ei, ce să mai vorbim, n-avem ce vorbi despre asta... îl întrerupse în silă primarul Gala.

— Am băgat lemnul adînc, adînc în nisip...

— Dar de ce tocmai în locul acela ?

— Pentru că, măria-voastră, acolo-i un om îngropat, în movila aia.

— Un om îngropat... repetă generalul. Poate că l-ai şi cunoscut pe omul acela, nu ?

— Păi... chiar că l-am cunoscut, că într-o pădure ca a mea e greu să nu ştii totul... De jur-împrejur, cît vezi cu ochii, mile întregi de pădure. Cine-a apucat să intre în pădurea asta a intrat în casa mea, şi, fără îndoială, c-a şi dormit în patul meu.

Generalul îşi plecă fruntea, fără să rostească un cuvînt, multă vreme. În cele din urmă scoase din buzunarul scurtei o tabacheră de argint şi o deschise cu degete tremurînde.

— Să ştii, domnule, spuse el cu un zîmbet rece, că omul acela care-i îngropat acolo e nepotul meu bun...

Geometrul Knopf, care pînă atunci stătuse nemişcat, privind gînditor flăcările focului cu o strîmbătură de parc-ar fi avut în faţă ceva greţos, se întoarse dintr-o dată spre general.

— Rymwid ?

— Chiar Rymwid, răspunse generalul. Dar văd că şi dumneata ştii ceva despre el...

Knopf făcu mai multe strîmbături din gură, de parcă ar fi băut zeamă de lămîie, îşi mişcă mîna slabă în diferite direcţii, clipi din pleoapele-i albe În sfîrşit, cu unul din cele mai insuportabile şi perfide zîmbete mormăi :

— Da... Rymwid... Se-nţelege...

— Rymwid ! repetă generalul, cu răutate şi ironie. El, locotenent în regimentul meu. Rymwid ! „Căpitanul“ ! A găsit ce-a căutat...

— Nepotul dumneavoastră bun... şopti înspăimîntat Gunkiewicz, holbînd prostit ochii.

— Ce-l de-al doilea fiu al fratelui meu, Jan, spuse generalul îngîndurat. Fratele meu a căzut cu cinste în lupta de la Sevastopol, lîngă Kurganul Malahov[1]. General-maior, om de pe vremea lui Nicolae[2]. Pentru campania ungară[3] fusese decorat cu înaintare în grad, medalii şi moşie în gubernia Penza. Murind pe cîmpul de luptă, mi-a lăsat mie în grijă pe cei doi fii ai săi. Eu i-am dat cuvîntul de frate şi de ostaş c-o să-i fac oameni, c-o şă-i scot în lume. Şi mi-am ţinut cuvîntul. Mi l-am ţinut... Cel mai mare, Piotr, era căpitan de stat-major în Caucaz, şi acolo a murit de holeră. N-a avut copii. Cel mai mic, Jan, a slujit în regimentul meu după ce-a terminat şcoala militară. S-a însurat de tînăr cu o poloneză, Plazianka. Avea şi un băieţel, cînd a venit răscoala. Şi cînd a izbucnit răscoala aceea afurisită, domnii mei, ne-au dat ordin... Eu eram pe atunci locotenent-colonel. Ne-am dus în voievodatul Opoczyn.

Generalul căzu pe gînduri. Knopf îşi răsuci între degete o ţigară miraculos de dreaptă, o introduse cu grijă în ţigaret şi căută absorbit un cărbune cu care s-o aprindă. Generalul parcă aşteptă momentul cînd

[1] Aluzie la războiul Crimeii (1853—1856), în timpul căruia Sevastopolul a fost asediat aproape un an de zile de către trupele Franţei, Angliei, Turciei şi Italiei. Kurganul Malahov — fortul de pe colina cu acelaşi nume — a constituit unul din punctele importante ale sistemului de apărare.

[2] Nicolae I, ţarul Rusiei (1825—1855), împreună cu forţele reacţiunii internaţionale participă la înăbuşirea unei serii de revoluţii, ca de exemplu: revoluţia din Franţa şi Belgia din 1830, răscoala poloneză de la 1830—1831, lichidarea Republicii Cracoviene din 1846, înăbuşirea revoluţiei din Ungaria din 1848—1849.

[3] V. nota 2.

avea să aprindă, căci în clipa cînd Knopf scoase primul fum, continuă :

— Da. Nepotul meu a trădat. Cum ne-am aşezat tabăra a şi fugit noaptea la bandiţi. Într-o dimineaţă îmi raportează căpitanul Szczukin că Jan nu-i nicăieri. În casa unde fusese încartiruit, în Sielpi, s-a găsit pe masă un bilet în care mă anunţa pe mine — eu eram comandantul celor trei batalioane — că, „fiind credincios datoriei faţă de patria sa"... şi alte asemenea prostii. Şi mă chema pe mine, superiorul şi unchiul lui, să-mi pătez şi eu onoarea de ofiţer, să calc jurămîntul şi să mă duc după el, la bandiţi, în pădure. Aşa a fost, domnii mei.

Knopf îşi fuma ţigara atent, încet. Scotea rotocoale de fum matematic exacte, urmărindu-le cu privirea. Gunkiewicz nu mai voia să bea ceai. Stătea, privindu-l stupefiat pe vorbitor...

— Mi-a ajuns la ureche că fugarul nostru e căpetenia uneia din bande. Bine... Căpitanul Szczukin, comandantul batalionului în care slujise nepotul meu, zicea că de asta a plecat. La armată serviciul este aspru, greu, neplăcut. La bandiţi serviciul era mai uşor. Acolo subofiţerul putea să ajungă fără bătaie de cap căpitan... Toate ca toate, spunea el, dar cu avansarea stau bine cei din armata poloneză.

Knopf îşi terminase ţigara şi rîdea de gluma căpitanului Szczukin.

— Porneam în urmărire, continuă generalul, cînd după o bandă, cînd după alta. Cînd plecam din Końskie, spre pădurile din Suchedniów, ei se retrăgeau adînc, spre Bodzentyn. Cînd ne întorceam, ei după noi. Mai ales unul dintre comandanţi, colonel sau căpitan, cu numele Walter, ne-a urmărit cel mai

mult. Aprindea noaptea focuri mari, de parcă-ar fi aşezat tabără, iar el se retrăgea mai departe şi făcea tabără fără focuri. Noi înconjuram în tăcere focurile acelea îndepărtate, atacam noaptea, şi ce să vezi? pustiu! Între timp, cînd auzea zgomot, el venea ca un hoţ şi trăgea în ostaşii noştri la lumina focurilor, apoi fugea în pădure. Avea şi nişte băieţi tot aşa de nebuni, care ne momeau noaptea spre taberele acelea false.

Secretarul primăriei se uită la primarul Gala şi zîmbi cu subînţeles. Primarul stătea drept, cu ochii aţintiţi asupra generalului.

— Aşa s-a întîmplat în repetate rînduri în ţinutul Samsonowski...

— Lîngă Gozd... adăugă Gunkiewicz.

— Şi lîngă Gozd...

— Lîngă Klonów, mormăi Knopf.

— Dar s-a isprăvit jocul, spuse generalul. Ulciorul nu merge de multe ori la apă. O dată, eram eu în fruntea companiilor, mergeam de la Zagnanska spre Wzdól, pe drumul acela, spre cîrciumă. Am înnoptat acolo, iar pe Szczukin l-am trimis cu o companie să-l caute pe Walter. La luptă nu venea, tîlharul! Zăcea săptămîni în şir în mocirla de lîngă Klonów, în muntele Bukowa. Trebuia să-l căutăm.

Cum am adormit, m-a trezit adjutantul, un băiat tînăr, să-mi spună că se aud împuşcături în pădure. M-am trezit. Pădurea, într-adevăr, răsuna de bubuituri... Ca acuma. Păcat... Te doare inima cînd auzi. Am mai trimis o companie să-l ajute pe Szczukin. N-au trecut nici două ore şi s-au întors. Un ţăran îi dusese la tabăra duşmanului, de data asta, adevărată. Cînd i-au înconjurat şi au pornit la atac cu

baionetele, cei mai mulţi au fugit şi au dispărut în pădure, mulţi au pierit pe loc. Szczukin aduse un prizonier luat în lupta la baionetă. Nu era altul decît nepotul meu, Rymwid. Eu primisem ordin precis de la generalul brigăzii să curăţ cu orice preţ pădurile pînă la Bodzentyn, îmi dăduse drept de viaţă şi de moarte asupra lor... N-aveam timp să trimit prizonierii la închisoarea de la Kielce, iar forţe aveam puţine. Ofiţerii erau tulburaţi. Se uitau la mine cu priviri aspre, întrebătoare, ştiind că sînt rudă cu prizonierul.

Am ordonat să se alcătuiască imediat un tribunal militar, căci trebuia să urmărim neîntîrziat banda. Eu fui preşedinte, pe căpitanul Szczukin şi căpitanul Fiedotov îi aveam la dreapta, pe locotenentul *von* Tauwetter şi sergentul-major Evseienko — la stînga. Ne-am aşezat numaidecît în cîrciuma cea mare. O lumînare de seu ardea într-un sfeşnic...

Generalul vorbea tot mai repede, fiind tot mai greu de înţeles, amestecînd cuvinte, expresii şi fraze ruseşti. Se îndreptă pe scaun şi continuă :

— Fu adus prizonierul, străjuit de şase ostaşi, trei de o parte, trei de alta. Era mic, slăbit, negru, cu părul ciufulit, zdrenţăros. De nerecunoscut... Mă uit la el : era Jan, fiul preferat al fratelui meu... Îl legănasem pe genunchi... Ce zdrenţe avea acum pe el... Faţa-i, spintecată de-a latul de-o baionetă, era vînătă, umflată. Cum l-au adus, s-a şi oprit lîngă uşă. Aştepta. Şi tu, judecătorule, judecă !

I-am pus întrebările de rigoare : cine eşti ? Tace. Ne uitam cu toţii la el. Fusese un tovarăş bun, un coleg iubit, un om cu suflet, ofiţer deosebit de capabil. Avea o expresie de semeţie întipărită pe chipul

crispat într-un surîs care strîmbase trăsăturile feței aceleia dragi, bune, blînde, așa cum un fierar poate strîmba un fier pus în foc, prefăcîndu-l într-un cîrlig strîmb.

Ostașii care-l păzeau slujiră totodată și de martori. Mărturisiră că l-au prins în pădure, noaptea, luptîndu-se cu baioneta, și că recunosc în el pe fostul lor locotenent, Rozlucki. Treaba era limpede. Nu mai rămînea decît să votăm...

Atunci mi se adresă judecătorul din dreapta, căpitanul Szczukin, și-mi spuse că vrea să pună acuzatului o întrebare.

— Pune-i !

Szczukin se sculă de la locul lui, se sprijini cu toată puterea în pumni și se aplecă peste masă, spre el. Vinele-i ieșiseră pe frunte, fața i se făcuse cenușie ca pămîntul. Își înfipse privirile în ochii vinovatului. Așteptam cu toții să vedem ce vrea să mai afle. Dar Szczukin nu putea să rostească nici un cuvînt, căci era un om aspru, neînvățat. Nările i se zbăteau, sprîncenele i se uniseră. În cele din urmă, începu să bată cu pumnul în masă și să strige spre acuzat :

— Rozlucki ! Să nu-ndrăznești să stai trufaș în fața noastră ! Să nu-ndrăznești să ne privești cu asemenea ochi ! Ai jurat sau nu ? Ce-ai făcut cu jurămîntul tău ? Răspunde ! Ai jurat sau nu ?

— Am jurat.

— Ai jurat, începu iar să țipe Szczukin, de răsuna toată cîrciuma, și să lovească cu pumnii în masă. Și ce-ai făcut cu sfîntul jurămînt ? Ai fugit din rîndurile noastre, la dușman ! E adevărat sau nu ?

— Adevărat.

— Şi împreună cu alţi trădători ai suveranului nostru ai atacat armata noastră. I-ai condus pe trădători, le-ai dat cele mai amănunţite îndrumări, i-ai învăţat unde şi cum să lovească. Eu însumi te-am văzut noaptea asta luptînd împotriva ostaşilor propriei tale companii. Eu depun mărturie aici că am văzut cînd te-a rănit cu baioneta soldatul Deniszczuk. E adevărat sau nu ?

— Adevărat.

— Dacă toate astea-s adevărate, atunci să nu-ndrăzneşti să te uiţi în ochii noştri de ostaşi drepţi şi credincioşi, cu privirea asta plină de trufie ! Stai în faţa unui tribunal drept. Propriul tău unchi te judecă. Coboară ochii şi smereşte-te, că eşti un nenorocit şi un trădător.

— Eu voi sta în faţa judecăţii lui Dumnezeu, spuse el. Tu poţi să mă judeci cum vrei, după mintea ta.

Szczukin se aşează.

Votarăm. Două voturi pentru pedeapsa cu moartea : Szczukin şi *von* Tauwerter. Două pentru trimiterea sub escortă la Kielce. Eu trebuia să decid. Şi am decis... spuse generalul, încet, dînd din cap. Să fie ucis. Atunci Evseienko spuse că poate are o ultimă dorinţă. I-am dat cuvîntul. M-a privit cu luminile ochilor săi înfipte adînc în privirea mea. Stăteam cu toţii în picioare în faţa mesei. El s-a apropiat. Ne-am privit unul pe altul. Parc-ar fi îndreptat spre mine două ţevi de pistol... îmi amintesc cuvintele lui aspre :

— Ordon înainte de moarte — şi aceasta este voinţa mea cea de pe urmă, neclintită — ca micu-

ţul meu băieţel, Piotr, care n-are decît şase ani, să fie crescut ca un adevărat polonez, la fel ca şi mine. Poruncesc să i se explice amănunţit, chiar dacă asta ar fi împotriva conştiinţei tutorelui, cum s-a comportat tatăl lui, pînă la capăt. Îi poruncesc de dincolo de mormînt să muncească pentru patria sa şi, dacă va fi nevoie, să-şi dea viaţa pentru ea, fără cea mai mică tresărire de spaimă, fără nici un suspin de mîhnire, la fel ca şi mine. Asta e totul.

Ne-a salutat ca un militar.

L-au scos din cîrciumă.

Începuse să se crape de ziuă. Mă dusei în cămăruţa unde voisem să dorm în noaptea aceea. Deschisei geamul. Se crăpa de ziuă. Era dimineaţă. De cealaltă parte a drumului, şase ostaşi săpau repede cu lopeţile o groapă în nisip. Mă îndepărtai de la geam. Mă întorsei cu faţa la perete. O, Doamne !...

Cînd m-am întors la geam se luminase de-a binele. Puteam să privesc liniştit. Stătea calm, pe o grămadă de nisip, sub paza a doisprezece ostaşi cu puşca la picior. Îl vedeam dintr-o parte. Îi scoseseră scurta de răsculat. Era numai în cămaşă, şi avea cămaşa sfîşiată pe piept. În mîinile împreunate pe genunchi ţinea fotografia băieţaşului, a lui Piotr. Capul îi era plecat, părul îi căzuse pe frunte, ochii aţintiţi asupra fotografiei. De după colţul cîrciumii ieşi un pluton de soldaţi din fosta lui companie. Se aliniară. *Von* Tauwetter comanda. Ostaşii stăteau cu arma la picior. Stăteau. Trecu o clipă, două, trei... Eu aşteptam. Aşteptam ca Tauwetter să dea comanda. Nimic, linişte. Nu poate să dea comanda. Celălalt stătea mai departe, cu ochii nedezlipiţi de fotografie. Speram că, poate, stînd aşa, a şi murit. Pentru o clipă simţii o uşurare. Dar îl văzui ridi-

cînd capul ca pe o greutate de o mie de puduri [1]. Stătea în picioare pe movila de nisip. Picioarele-i alunecau pe pămîntul nisipos, aşa că se îndreptă o dată, de două ori. Se uită în spate, îşi ridică părul de pe frunte, apoi privi spre soldaţi. Şi, slavă Domnului, îi reveni pe faţă strîmbătura aceea dispreţuitoare pe care o avusese şi la judecată. Vedeam cum îi cuprinde cu încetul faţa, ochii, fruntea. Eram fericit că aşa, că tocmai aşa, semeţ... Un Rozlucki... Simţeam cum prin uriaşa sa voinţă se preface singur într-un cadavru nesimţitor, în ceva deosebit de fiinţa lui.

— Să trăiţi, băieţi ! spuse el.

— Să trăiţi, domnia-voastră ! urlară ostaşii plutonului, toţi într-un glas. Evseienko se apropie să-l lege la ochi. Îl respinse din privire. Sergentul-major se îndepărtă. Atunci nepotul meu îşi apăsă pe inimă fotografia aceea micuţă şi închise ochii. Buzele i se întinseră într-un zîmbet minunat, plin de demnitate. Închisei şi eu ochii... Mă sprijinii cu pieptul de perete. Aşteptai, aşteptai, aşteptai. În cele din urmă — pîrrr !

Geometrul Knopf îşi scoase pălăria şi începu să şoptească ceva cu buzele uscate, ca pentru sine. Gunkiewicz răscolea cu un băţ cenuşa focului, ca şi cum ar fi voit să-şi îngroape lacrimile de beţiv ce-i picurau din belşug.

Se lăsă tăcere. Ecourile se chemau prin munţii împăduriţi...

Atunci secretarul primăriei se întoarse şi-l întrebă :

— Vă rog să-mi spuneţi, stimate domn, unde se află acum acel băieţel, Piotr ?

— Ce te interesează ? răspunse aspru şi grosolan generalul.

[1] *Pud* — măsură de greutate egală cu 16,4 kg.

— Voiam să știu, din curiozitate, dacă s-a realizat ultima dorință și porunca acelui răsculat.

— Nu-i treaba ta și să nu-ndrăznești să mă întrebi pe mine despre asta. Auzi ?

— Am bănuit eu de la început, spuse secretarul, privind cu ochi șireți, batjocoritori, drept în ochii bătrînului general. Am priceput eu de la început că, din ultima ta dorință, dragă „căpitane Rymwid", s-a ales praful și pulberea...

NE SFÎRTECĂ CORBII ŞI CIORILE...

Nici o rază de soare nu străbătea prin puhoiul norilor goniţi de vînt. Lumina săracă a zorilor creştea pe nesimţite, scoţînd la iveală o priveliştе plată, întinsă şi absolut pustie. Picurau boabe mărunte de ploaie. Vîntul smulgea picăturile din aer, le ducea oblic şi le trîntea la pămînt.

Se lăsase o toamnă mohorîtă care otrăvea tot ce mai era viu prin ierburi şi bălării. Răchiţile despuiate de frunze, înnegrite, foşneau jalnic aplecîndu-şi tulpinele pînă la pămînt. Terenurile pe care fuseseră cartofi, miriştile şi mai ales cîmpurile proaspăt arate şi semănate se înmuiaseră de tot, transformîndu-se în mlaştini fără fund. Norii cenuşii, zdrenţuiţi şi neţesălaţi alunecau iute, pe jos, atingînd aproape suprafaţa acestor cîmpii moarte, biciuite de ploaie.

O dată cu ivirea zorilor Andrzei Borycki (cunoscut sub numele de împrumut Szymon Winrych) porni pe după dealurile Rajgorskie şi se îndreptă peste cîmpia întinsă spre Nasielskie. După ce ieşi din tufişuri, mai ţinu un timp urma slabă a unei cărări, dar cînd dispăru şi asta sub băltoace, o apucă drept înainte de-a curmezişul peste cîmp.

Două nopți veghease și de trei zile tot mergea pe lîngă căruță. Călcînd mereu prin noroiul subțire; ghetele i se înmuiaseră atît de tare încît căputele mergeau într-o parte, tălpile în alta, iar labele goale ale picioarelor cu totul în alta. Era ud și înghețat pînă-n măduva oaselor. Cine ar mai fi recunoscut în acest zdrențăros pe fostul președinte al celei mai vesele companii sub soare, așa-numita „confraterie a șurupelnițelor", pe Jendrek, regele și padișahul sirenelor varșoviene? Părul îi crescuse ca „penele de vultur", unghiile, ca niște gheare de sălbăticiune, umbla într-un suman îmbibat de sudoare, mînca lacom pîine neagră cu slănină și sorbea rachiul cu ușurința cu care-ar fi băut apă minerală cu suc de coacăze.

Caii erau flămînzi și atît de osteniți că se opreau singuri din cînd în cînd. Și nu era de mirare: roțile se afundau în noroi pînă la butuci, căci în coșul înalt al căruței, sub ceva paie, fîn și crengi de arin erau vreo șaizeci de puști, vreo douăzeci de săbii plus alte arme mai mici. Caii, deși cam slabi, nu erau răi: mari, zvelți, dintr-o minunată rasă de tracțiune. Puteau să facă cu ușurință zece mile în douăzeci și patru de ore, numai să le dai bine să mănînce și să-i lași să se odihnească de vreo două ori. Erau ai unui nobil de pe lîngă Mlawa. Pentru proprietar reprezentau o parte importantă a averii lui, căci *summa summarum*[1] avea trei cai. Și cu toate astea îi împrumuta lui Winrych ori de cîte ori avea nevoie. Acesta venea de obicei noaptea tîrziu, ciocănea în geam, apoi împreună cu stăpînul casei scoteau tiptil

[1] Unul peste altul (în total) (lat.).

caii din grajd ca să nu-l trezească pe argat, îi înhămau la căruţă şi, valea ! Vara era uşor să umbli cu căruţa. Ziua Winrych dormea prin cotloane de pădure, iar caii păşteau. Acum nu mai era posibil nici dormitul, nici păscutul. Winrych spera că poate-i iese cineva înainte să-i uşureze drumul, mai ales că trecuse cu bine de pichetele şi piedicile cele mai grele. Dar acum erau alte vremuri... Dacă cineva pe acest pămînt lupta, în înţelesul profund şi complet al cuvîntului, acela era el, Winrych. Numai el mai ducea arme oamenilor, numai el nu se lăsase demoralizat. Dacă n-ar fi fost el, partida lor s-ar fi risipit de multă vreme în patru vînturi. Multă vreme i-a susţinut pe oamenii aceia fugăriţi, flămînzi, îngheţaţi şi speriaţi, prin vorbe ironice care aţîţau ca un bici. Acum, cînd totul se prăbuşise în prăpastia necuprinsă a spaimei, rămăsese el singur să lupte. Pe măsură ce începuse să se infiltreze tot mai nerușinat şi mai imperios, nu numai în spirite şi conştiinţe, dar şi în principiile politicii revoluţionare, principiul filozofic : *Fratres, rapiamus, capiamus, fugiamusque* [1], el simţea cum îl cuprinde o dorinţă tot mai cutezătoare, tot mai dureroasă şi aproape nebunească de a rezista...

În timp ce înota prin noroi, păşind pe lîngă căruţă, ud, flămînd şi nespus de ostenit, începu să se strecoare în el, parcă o dată cu frigul, conştiinţa mizeriei. În buzunar nu mai avea nici o fărîmă de pîine, în sticlă nici o picătură de votcă. Dar nici foamea, nici frigul, nici ghetele găurite, absolut distruse (dacă, *nota bene*, mai exista vreun milimetru de piele care ar mai fi putut fi distrus) nu puteau fi

[1] Fraţilor, să prădăm, să cucerim şi să fugim (lat.).

cauza acestui sentiment. Pe urmele lăsate în noroi de ghetele acestea găurite, se tîrau după Winrych cugetări cinice, mizeria aceea atît de mare încît nu şovăie să intre chiar şi în locurile sfinte, ca un cămătar scîrbos care apucă brutal în mîinile sale necinstite giuvaierurile nepreţuite ale sufletului omenesc şi-şi bate joc de valoarea lor, îmbrăcînd această josnicie în cele mai logice silogisme.

— Totul e întinat, îşi spunea Winrych fluierînd — s-a dus de rîpă totul, pînă la ultima fărîmă, pînă la ultima răsuflare liberă. Abia acum o să înceapă să cutreiere lumea frica cu ochi holbaţi şi cu părul măciucă şi va scoate din văgăuni pe toţi metafizicienii reacţiunii şi proroci ai întunericului. Ceea ce nu îndrăzneau mai înainte să-şi spună nici la ureche unul altuia, acum o să proslăvească în hexametri. Au să scoată la lumină tot ce e criminal şi trădător în om, au să le ridice în public la rangul de exemple demne de preamărit şi urmat. Şi cînd te gîndeşti că noi ajunseserăm la un asemenea progres al ideilor! Dar, deoarece am pierdut...

Îşi săltă puţin brîul de lînă, îşi strînse sumanul în jurul trupului şi porni mai departe cu capul în piept. Doar din cînd în cînd îl ridica şi şoptea printre dinţi :

— Cîinii dracului!

Răpăiala ploii se mai liniştise, cernea doar, neîntrerupt, o pulbere de apă ce atîrna în faţa ochilor asemenea unei draperii opace. Rafalele de vînt se zbenguiau în jurul căruţei, fluierau printre spiţe, umflau poalele lungi ale sumanului şi smulgeau cămaşa de pe pieptul lui Winrych.

Dincolo de perdeaua burniţii apăru deodată o linie care se mişca uniform, paralel cu orizontul abia vi-

zibil. Putea fi un şir de care, o cireadă de vite, sau — armata.

Winrych privi o clipă cu ochi micşoraţi. Avu senzaţia că cineva i-a apucat artera aortă şi i-o trage în afară.

— Cazacii... şopti el.

Lovi caii cu putere, trase de hăţuri, întoarse aproape pe loc şi o luă la fugă. Nu voia şi de fapt nici nu putea să întoarcă capul, să vadă, să cerceteze situaţia în urma lui. Avea impresia că se furişează neobservat într-o parte. Din nefericire, locul era neted şi pustiu pe o rază de cîteva verste.

Căruţa fu observată. Din rîndurile armatei în marş se desprinse un grup de călăreţi, trecu în faţa frontului şi o luă la galop, în goana calului. Privind această mişcare, Winrych nu putea înţelege dacă oamenii aceia vin spre el sau se îndepărtează în direcţia opusă. Abia cînd văzu steguleţele fluturînd la lăncile aplecate şi capetele cailor, îşi dădu seama de adevăr. Atunci, sîngele i se zbuciumă în vine, se opri parcă din circuit... Frînă caii, învîrti pe după leucă hăţurile de sfoară şi se gîndi ce să scoată din căruţă ca să se apere: o sabie sau o puşcă neîncărcată?

Mai înainte însă de a întreprinde ceva în acest sens, se apropie mecanic de caii sleiţi de puteri şi începu să-i scoată unuia căpeţeaua de pe cap şi să-i tragă căpăstrul, ca şi cum ar fi vrut să dea drumul în libertate acestor tovarăşi de suferinţă. Făcînd asta, îşi lipi o clipă capul de gîtul calului şi oftă.

Opt ulani din armata ţaristă, pe nişte cai minunaţi, ajunseră la căruţă şi o înconjurară cît ai clipi din ochi din toate părţile. Fără să spună nici o vorbă,

unul din ei începu să arunce la o parte cu lancea crengile uscate şi snopii de paie şi să sondeze conţinutul căruţei.

Cînd lancea răsună lovindu-se de ţevile puştilor, soldatul îl apucă pe Winrych de umăr şi le făcu cu ochiul tovarăşilor lui. Ceilalţi îşi ridicară puştile trecute pe după umăr. Winrych stătea ca şi mai înainte, cu un braţ după gîtul calului. Gura i se strîmbă într-o grimasă de dispreţ şi în inimă simţi nu bărbăţie, ci un dispreţ nemărginit pentru tot ce e pe acest pămînt.

— La a cui partidă duceai asta ? îl întrebă soldatul cu percheziţia.

— Prostule ! răspunse Winrych fără să ridice capul.

— La a cui partidă le duceai ? N-auzi, leahule ?

— Prostule !

— Ăsta nu-i ţăran, spuse un gradat cu o tresă pe umăr către ceilalţi. E un răsculat.

— Prostule ! spuse Winrych privind în pămînt.

— Ia-l pe cîinele ăsta ! ţipă mercenarul.

Doi dintre ei se îndepărtară numaidecît la cîţiva zeci de paşi şi cu o mişcare iute îşi îndreptară lăncile orizontal. Condamnatul se uită la ei cînd tocmai voiau să dea pinteni cailor şi imediat, ca un copil mic, îşi acoperi capul cu mîinile şi spuse în şoaptă, cu o voce ciudată :

— Nu mă omorîţi...

Călăreţii se năpustiră în goană şi-l străpunseră deodată. Unu-i spintecă odios burta, altul pieptul. Al treilea ulan se depărtă cîţiva paşi şi cînd primii doi se dădură la o parte smulgîndu-şi lăncile şi scuipînd, acesta luă la ochi capul răsculatului. Apăsă

pe trăgaci tocmai în momentul cînd nefericitul se prăbuşea la pămînt. Glonţul străpunse capul calului omorîndu-l pe loc. Animalul gemu jalnic şi căzu mort la picioarele lui Andrzei care trăgea să moară. Soldaţii coborîră de pe cai şi percheziţionară buzunarele goale ale sumanului. Se mîniară că Winrych băuse tot rachiul, sparseră sticla de capul lui şi-i sfîşiară faţa cu pintenii. La auzul semnalului care-i chema înapoi, săriră în şei şi, luînd din căruţă cîteva săbii bune, belgiene, porniră pe urma unităţii care se şi pierduse în ceaţă. Comandantul urmărea de zor un mic detaşament destrămat de-al răsculaţilor, aşa că n-avu timp să se întoarcă după armele rămase pe cîmp în căruţa lui Winrych.

O ploaie măruntă începu să cadă din nou şi-l făcu pe răsculat să-şi vină în fire pentru o clipă.

Pleoapele strînse de durere şi de fiorii morţii se ridicară şi ochii lui văzură pentru ultima oară norii! Buzele-i şoptiră tremurînd spre aceşti nori care treceau în goană, ultimul lui gînd.

— ...Şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum şi noi iertăm greşiţilor noştri...

Marea speranţă a nemuririi se lăsă peste omul în agonie, ca o întindere nesfîrşită. Cu speranţa aceasta în inimă, muri.

Capul în cădere făcuse o gropiţă în noroi, în care acum începeau să curgă mici şuviţe de apă, formînd o băltoacă tot mai întinsă. Picăturile ce lipăiau pe suprafaţa ei ridicau bulbuci mari, care se spărgeau şi dispăreau tot atît de repede şi de total ca şi sfintele speranţe ale oamenilor. Calul ucis se răcea repede în frigul de afară, iar cel rămas înhămat se smulgea în ham atît de violent, de parcă l-ar fi biciuit cineva.

Deodată se aplecă peste oişte, peste tovarăşul ucis şi mirosi capul lui Winrych. Cînd simţi miros de cadavru, ochii i se înroşiră de sînge, coama i se ridică sălbatec, începu să smucească înapoi, apoi înainte din toată puterea, lovea cu picioarele în pămînt, azvîrlea în toate părţile cu o asemenea furie că un picior îi intră între spiţele roţii dinainte a căruţei. Îl smulse din toate puterile şi-l frînse din chişiţă. Durerea îl înnebuni de tot. Turbat, începu să sară şi să se zbată tot mai tare. Osul pocni în două în aşa fel că o parte ascuţită străpunse pielea şi din cauza smucăturilor o sfîşie tot mai mult...

Ploaia se opri abia a doua zi, dar vîntul continua să sufle. Norii cu forme ciudate treceau sus de tot, despărţiţi de hăuri întunecoase. Împotriva vîntului, veniţi parcă în întîmpinarea norilor, zburau, cînd în stoluri, cînd singuri, corbi şi ciori. Furia vîntului îi lua cu ea şi-i împingea înapoi, uneori frîngîndu-le capricios aripile în sus, sau aruncîndu-i brusc, ca pe nişte pietre la pămînt. Păsările începură să se învîrtească pe deasupra stîrvurilor de pe cîmp, se lăsară mai jos şi după o luptă îndelungată cu viforul coborîră pe pămînt, ceva mai departe.

Calul care mai trăia încă, stătea cu piciorul rupt prins între spiţe. Din cauza durerii, nu mai încerca să-l scoată de acolo. Osul dezgolit se agăţa la fiecare mişcare de spiţe şi sfîrteca şi mai rău pielea.

Văzînd ciorile care se apropiau de căruţă, păşind încet, cînd pe un picior, cînd pe altul, calul nechează. Părea că face apel la oamenii din împrejurimi, la neamul omenesc.

— O, oameni nemernici ! O, neam criminal ! O, trib de ucigaşi !...

Strigătul acesta se întinse deasupra cîmpiei pustii şi se pierdu în vuietul înnebunit al vîntului, oprind numai pentru o clipă înaintarea mîncătorilor de cadavre. Ciorile se apropiau cu multă demnitate, tact, gravitate, răbdare şi diplomaţie, aplecîndu-şi capetele într-o parte şi cercetînd terenul. Una dintre ele făcea, în mod deosebit, dovada unei mari rezerve de energie, a unei dorinţe de a se evidenţia sau de a-şi manifesta ura.

Poate că nu era însă decît înţelegerea pasională a intereselor propriului său cioc şi stomac, sau, aşa cum se spune în mod obişnuit, a *curajului* (care înainte vreme era un paradox, dar în timpurile de acum, este un lucru sigur...). Cioara mărşălui astfel pînă la nările calului mort, din care se scursese un ţurţur de sînge închegat, acoperit cu o pojghiţă. Ochii ei vioi şi pătrunzători văzură dintr-o dată ceea ce trebuia. Atunci sări numaidecît, fără să mai stea pe gînduri, pe botul calului ucis, îşi ridică capul în sus, îşi depărtă picioarele ca un tăietor de lemne care se apucă de tăiat, îşi îndreptă ciocul perpendicular şi, ca un tîrnăcop de fier, lovi drept în ochiul mort al calului. După exemplul curajoasei ciori se apropiară şi tovarăşele ei. Una se apucă de coaste, alta ciupi din picior, alta ciuguli rana de la cap. Dar cel mai mult se evidenţia aceea (merită să primească un titlu „pe măsură") care dorise să pătrundă în interiorul creierului, în lăcaşul gîndirii libere şi să o înfulece cu totul. Aceasta se urcă maiestoasă pe piciorul lui Winrych, mărşălui pe trupul lui, ajunse cu bine la cap şi începu cu patimă să ciocănească în craniu ca să ajungă înăuntru, în această ultimă fortăreaţă a răscoalei poloneze.

Dar, înainte de a gusta creierul celui căzut şi de a dobîndi aşa-numitul titlu de glorie, se sperie de o

nouă apariție, care se apropiase pe nesimțite, tîrîndu-se ca o bestie mare, cenușie. Dar nu era poeticul șacal, ci un om sărman, dintr-un sat apropiat. Pe locul care avea să-i aparțină lui pentru totdeauna, se aflau cadavre, așa că pornise să le ridice.

Îi era o teamă cumplită de soldați și de aceea aproape că se tîra în patru labe. Ardea de dorința de a lua hamurile și se legăna cu speranța că, cu toată revizia soldaților, o să mai găsească ceva unelte, hățuri de-ale cailor și haine pe cadavru. Cînd ajunse, în cele din urmă, lîngă trupul lui Winrych, începu să clatine din cap și să ofteze. Apoi îngenunche pe pămînt, își scoase șapca, se închină și spuse cu voce tare o rugăciune.

După ce rosti ultimul *amin*, se aruncă cu o strălucire lacomă în ochi, mai întîi asupra buzunarelor, căutînd bani. Nu găsi nimic. Atunci scoase sumanul de pe cadavru, cămașa de in, îi trase ghetele, luînd chiar și obielele pline de noroi, înveli o parte din arme în aceste zdrențe și se îndepărtă iute. După vreo oră se întoarse ca să ia și restul de pradă. Spre amiază aduse doi cai și-l deshămă pe cel rănit. După ce cercetă cu grijă piciorul rupt, ajunse la concluzia că este complet pierdut. Nu-i mai rămînea decît să-l omoare. Așa că vîrî neîntîrziat un laț peste capul calului, îl legă de lanțurile crucii trasă de perechea lui de cai, scuipă în palme și-i mînă, lovind cu toată puterea. Caii se smulseră deodată, lațul sufocă gîtul condamnatului și-l trînti la pămînt. Dar după o clipă *moriturus* sări în picioare și începu să alerge în galop după perechea de cai care-l trăgeau, călcînd cu vîrful ascuțit al osului dezgolit în noroi și pe pietre.

Țăranul se uită și-și acoperi ochii cu dezgust. Desfăcu imediat lațul și renunță la execuție. Înhămă caii la căruță și plecă. După amiază veni cu un cuțit și jupui pielea de pe calul împușcat de ulani. Rămăsese de scos pielea de pe calul care mai trăia încă. Țăranul medită, analiză problema și o privi din diferite puncte de vedere. Ar fi putut să-l lichideze cu cuțitul și să termine o dată toată treaba, dar nu voia să se „murdărească" moral și fizic. Pe de altă parte, se temea de-a binelea să nu vină cineva pe furiș la noapte, să omoare calul și să-i ia pielea. În cele din urmă, învins de scrupule, spuse către bolnav :

— Ei, mori aici în plata Domnului. Și așa o să întinzi tu copitele pînă mîine dimineață. Am muncit destul ! Domnul Isus milostivul, m-a blagoslovit pe mine păcătosul... Poate că n-o fi văzut nimeni și n-o să vină după piele. E bine și așa. Mori aici, amărîtule, mori în pace...

La poalele dealului spre care voia să meargă Winrych, erau săpate în cîmp deschis niște gropi pentru păstrat cartofii. Dar, dovedindu-se că se infiltra apă, aceste pivnițe ale moșiei fuseseră mutate în alte locuri, iar gropile vechi, acoperite cu bălării. Tufișuri de dracilă crescuseră pe pereții și pe fundul lor. Scîndurile care căptușiseră pereții se prăbușiseră o dată cu blocurile de pămînt, formînd văgăuni și catacombe pline de un noroi apos. Într-una din gropile acestea aduse țăranul pe seară cadavrul răsculatului și al calului jupuit de piele. Le împinse laolaltă într-o groapă, puse deasupra o scîndură sprijinind-o de stîlpi laterali și de niște tufișuri, apoi turnă pe deasupra puțin pămînt, ca să nu-și descopere corbii prada.

Şi astfel, răzbunîndu-se în mod inconştient pentru sclavia multiseculară, pentru întunericul în care trăia, pentru exploatarea, înjosirea şi suferinţele poporului, ţăranul mergea cu capul descoperit mormăind cuvinte de rugă. În sufletul lui se revărsase o bucurie ciudată, atotcuprinzătoare, îmbrăcîndu-i întregul orizont spiritual, întreg pămîntul, în culori deosebit de frumoase. Îl adora pe Dumnezeu din tot sufletul, profund, cu adevărat, pentru că în marea sa mărinimie îi trimisese atîtea obiecte de fier şi curele...

Deodată, în liniştea mortuală a amurgului de toamnă, flutură pe deasupra cîmpiei un nechezat disperat de cal. Ţăranul se opri şi, adumbrindu-şi ochii cu palma, se uită în direcţia soarelui care apunea.

Pe fondul liliachiu al asfinţitului se vedea calul sprijinit pe picioarele dinainte. Mişca din cap spre mormîntul lui Winrych şi necheza.

Pe deasupra acestui cadavru viu zburau, se lăsau în jos şi se învîrteau stoluri de corbi. Apusul se stingea repede. De dincolo de marginea pămîntului venea noaptea, disperarea şi moartea.

CUPRINS

Prefață	III
Tabel cronologic	XIX
Amurg	1
Uitare	9
Învățătoarea	23
Doctorul Piotr	50
Soldatul rătăcitor	89
Caldarîmul	166
Conferința	170
Rîul credincios	183
Ecourile pădurii	353
Ne sfîrtecă corbii și ciorile...	370

Redactor responsabil : ELENA MURGU
Tehnoredactor : ION TUDOR

Dat la culeș 21.07.1964. Bun de tipar 21.10.1964. Apărut 1964. Tiraj 35.140 ex. broșate. Hîrtie tipar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 18,22. Coli tipar 12,75. Planșe tiefdruck 1. A. nr. 9879/1964. C.Z. pentru bibliotecile mari 884. C.Z. pentru bibliotecile mici 884—32=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 40.555 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.P.R.

100 de ani de la nașterea
scriitorului clasic polonez
STEFAN ŻEROMSKI (1864—1925)

Volumul cuprinde o selecție din cele mai importante nuvele și povestiri ale scriitorului polonez: *Soldatul rătăcitor* (o narațiune puternică, inspirată din războaiele napoleoniene), *Riul credincios* (povestea unei iubiri nefericite, proiectată pe fondul răscoalei de eliberare națională din 1863), *Amurg, Uitare, Ne sfîrtecă corbii și ciorile, Învățătoarea* ș.a.

Stefan Żeromski este autorul romanului *Oameni fără adăpost*, cunoscut cititorilor romîni sub titlul *Doctorul Judym.*

Lei 5